

NYELVEK TALÁLKOZÁSA A FORDÍTÁSBAN

Doktori kutatások
Klaudy Kinga tiszteletére

SZERKESZTETTE
KÁROLY KRISZTINA és FÓRIS ÁGOTA

NYELVEK TALÁLKOZÁSA A FORDÍTÁSBAN
Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére

NYELVEK TALÁLKOZÁSA A FORDÍTÁSBAN

DOKTORI KUTATÁSOK
KLAUDY KINGA TISZTELETÉRE

Szerkesztette:
KÁROLY KRISZTINA ÉS FÓRIS ÁGOTA

BUDAPEST, 2010

A kötet kiadását az Oktatási és Kulturális Minisztérium támogatta.

OKTATÁSI
ÉS KULTURÁLIS
MINISZTERIUM

OKM

© Szerkesztők, 2010

© Szerzők, 2010

Minden jog fenntartva.

ISBN 978 963 312 012 5

E Ö T V Ö S
K I A D Ó

www.eotvoskiado.hu

Felelős kiadó: Hunyady András, ügyvezető igazgató

Felelős szerkesztő: Szelid Veronika

Tipográfia: S-Press Media Kft.

Borítóterv: Váraljai Nóra

Nyomdai munkák: Multiszolg Bt.

2004. március 25. Az ELTE BTK Fordító és Tolmácsképző Központjának VI. Tudományos Konferenciája, melyen első ízben került sor a Fordítástudományi Doktori Program hallgatóinak fellépésére. A képen (balról jobbra) Brian Fox, az Európai Bizottság Tolmácsolási Főigazgatóságának igazgatója, Marie-Christine Colpaert-Lux, az Európai Bizottság Tolmácsolási Főigazgatóságának osztályvezetője, Klaudy Kinga professzor, az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Központjának vezetője, és Hudecz Ferenc professzor az ELTE rektorhelyettese (később rektora) látható az Európa-terem ünnepélyes megnyitásán.

TARTALOM

Nyomárkay István: Klaudy Kinga köszöntése. 9

Előszó (Károly Krisztina és Fóris Ágota)..... 11

I. FEJEZET: FORDÍTÁS, SZÖVEG, STRUKTÚRA..... 17

Bakti Mária és Bóna Judit: Szinkrontolmácsolás és forrásnyelvi műfajok:
Az aktuális tagolás akusztikai–fonetikai sajátosságai különböző műfajú
szinkrontolmácsolott szövegekben..... 19

Mohácsi-Gorove Anna: A lényeglátás vizsgálata idegen nyelvű újságcikk
magyar összefoglalói alapján 35

N. Tóth Zsuzsa: Készségfejlesztési módszerek tudományos szövegek
szakfordítói számára 59

Péchy Olívia: Szempontok a fordított szövegek sajátosságainak leírásához 73

II. FEJEZET: TERMINOLÓGIA, ADATBÁZISOK, LEXIKAI MŰVELETEK..... 85

Fischer Márta: Európai uniós terminológia – egy levelező fórum tükrében 87

Sermann Eszter és Tamás Dóra: Hogyan definiálhatjuk a fordítói adatbázist?
Egy olasz és egy spanyol fordítói terminológiai adatbázis vizsgálata 101

Pénzes Tímea: Explicitáció a cseh sörfőzdei szókincs magyarra fordításában... 117

**III. FEJEZET: IRODALMI FORDÍTÁS, METAFORA, POLIFÓNIA,
XENOLEKTUS, REÁLIÁK133**

Pusztai-Varga Ildikó: A nyelvi kifejtés típusai finn versek angol és magyar fordításaiban135

Nagy Anita: Metaforák működésben: Hogyan hat a közvetítőnyelv?159

Paksy Eszter: A polifónia fogalma a fordításban171

Fáy Tamás: A német xenolektus fordításának sajátosságairól187

Mártonyi Éva: Öt fordító A *Kincses-szigeten*.
A kulturálisan kötött kifejezések változása újrafordított szövegekben201

**IV. FEJEZET: AZ ELTE FORDÍTÁSTUDOMÁNYI DOKTORI
PROGRAMJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ FOLYÓIRATOK,
KÖZLEMÉNYEK215**

Heltai Pál: A fordítástudományi folyóiratok áttekintése217

Repertórium I.: *Fordítástudomány*223

Repertórium II.: *Across Languages and Cultures*.
A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies239

Klaudy Kinga publikációi (1975–2009)255

Az ELTE Fordítástudományi Doktori Programjában végzett kutatásokhoz
kapcsolódó hallgatói publikációk és konferencia-előadások (2003–2009)269

A tanulmányok szerzői és témavezetőik.297

A kötet szakmai lektorai299

KLAUDY KINGA KÖSZÖNTÉSE

■ NYOMÁRKAY ISTVÁN

A tudomány érdemes munkásait nemes hagyományok folytatásaként ünnepi kötettel köszöntik munkatársaik, barátaik és tanítványaik. Ezek a kötetek gyakran tartalmazznak az egyes tudományágakat előrevivő gondolatokat, az esetek többségében természetesen még nem kidolgozottan, hanem csupán tovább kutatandó témák jelzéseiként. Talán ez az oka annak is, hogy a tudománymetria kevésbé értékeli a köszöntőkönyvekben megjelenő írásokat, pedig sokszor találtam magam is tudományos újdonságra vagy továbbgondolásra érdemes témákra emlékkönyvekben. Egy ilyen köszöntő kötetben, amely sajnos Festschrift helyett Gedenkschrift lett, olvastam hajdani mesteremnek, Hadrovics Lászlónak érdekes, sőt merőben új eszmefuttatását a horvát klasszikusok nyelvi modernizációjáról, de a sort folytathatnám még tovább. Szóval a tudományos közlemények rangját inkább a szerzők és a művek szellemi színvonala adja, nem pedig az az orgánus, amelyben napvilágot látnak. A színvonalat természetesen garantálhatja a gondos lektorálás vagy a téma-vezetőknek, mentoroknak a kezdő szerzőkkel folytatott folyamatos konzultációja, amelynek eredményeként általában megfelelő munkák látnak napvilágot.

A hallgatókkal való módszeres és rendszeres foglalkozás nyomait viselik ma-gukon azok a közlemények, amelyek a Fordítástudományi Doktori Program hallgatóinak tollából az utóbbi öt-hat évben megjelentek. Számuk meghaladja az ötszázat. Feltehetően emiatt is döntöttek úgy a köszöntő kötet szerkesztői, hogy a valamikori és jelenlegi tanítványok tisztelegjenek írásaikkal programvezetőjük, illetve témavezetőjük születésnapján. Egy oktató számára nincs és nem is lehet nagyobb elismerés annál, mint hogy a tanítványok bizonyítják széles körű nyilvánosság előtt azt a tudományos tájékozottságot és invenciót, amely a doktori tanulmányok folyamán teljesedett ki bennük. Ilyen oktató és kutató és utánpótlás-nevelő Klaudy Kinga professzor asszony.

Klaudy Kinga nevéhez fűződik a Fordító- és Tolmácsképző Tanszék megalapítása és olyan színvonalra való fejlesztése, aminek alapján a PhD-program megindulhatott. A Tanszék és a PhD-program tevékenységéhez szorosan kapcsolódik az *Across Languages and Cultures*, valamint a *Fordítástudomány* című

folyóirat. Főszerkesztőjük az ünnepelt, akinek ezt a tevékenységét az előbbi folyóirat European Science Foundation listáján elnyert „B” kategóriás minősítése is fémjelzi. A hallgatók előtt – vezetőjük és az általa egybegyűjtött oktatói kar áldozatos és avatott munkája folytán – nyitva áll a tudományos közlés két rangos folyóirata is. Természetesen az már rajtuk múlik, hogy a rangot ne a folyóirat, hanem ők maguk adják.

Jubilánsunk nehéz területre kötelezte el magát. A fordítástudomány a szó szoros értelmében vett interdiszciplináris terület. Elemei: a nyelvészet, a pszichológia, a civilizációs ismeretek s a hozzájuk tartozó más részdiszciplinák, mint a lexikográfia, a retorika, a pragmatika stb. A doktori programban az említett szakterületek legelismeretebb kutatói és oktatói vesznek részt.

Magam sohasem hittem, hogy a szóbeli vagy írásbeli fordítás tudomány. A Klaudy Kinga vezette program győz meg róla, hogy valóban az, hiszen annyiféle és olyan szerteágazó tájékozottságot és tudást igényel, amelynek birtokába a számos részdiszciplína eredményeinek elsajátítása juttat. A program keretében napvilágot látott publikációk is arról győznek meg, hogy a fordítástudomány folyamatosan az alkalmazott nyelvészet egyik ágává nőtte ki magát. Ebben, valamint a megfelelő keretek biztosításában Klaudy Kingának elévülhetetlen érdemei vannak.

Szívesen emlékszem még azokra az évekre, amikor mindketten a TIT nyelvtanfolyamain oktattunk. Évszámokat nem kívánok írni, de a tudománnyá fokozatosan avanzsáló nyelvoktatás hőskorában tanítottunk együtt, szerkesztettünk oktatási segédanyagokat, s igyekeztünk a tudományt az oktatási folyamatba becsempészni.

Megnyugodva látom, hogy a doktori program minden tekintetben fejlődik, ami annál is inkább fontos számomra, mivel megindításában akkori funkcióm-nál fogva magamnak is részem volt.

A program kezdeményezőjének, eredményes vezetőjének születésnapjára barátaihoz, tisztelőihez és tanítványaihoz csatlakozva nem kívánhatok mást, mint azt, hogy töretlen szellemi és fizikai energiával folytassa oktató- és kutatómunkáját a hallgatók javára és intézményünk hírnevének öregbítésére.

ELŐSZÓ

A „Nyelvek találkozása a fordításban” című kötet Klaudy Kinga professzor asszony a fordítástudomány területén végzett tudományos kutatói és iskolateremtő munkássága előtt tisztelgő tanítványok és kollégák közös munkájának eredménye, amely azzal a céllal született, hogy – a hála és az elismerés kifejezése mellett – Klaudy Kinga több évtizedes munkájának értékes, kézzelfogható eredményeibe betekintést nyújtson.

A napjainkban zajló változások egyik jellemzője, hogy a megszerzett tudományos ismeretek rövid idő alatt felhasználásra kerülnek a hétköznapi gyakorlatban. Ennek következményeként a tudomány és az új eredményeket felhasználó ipar, a kereskedelem és nem utolsósorban az új termékeket felhasználó tömegek ismeretei közelebb kerülnek egymáshoz, egyre bonyolultabb eszközök és eljárások alakulnak ki, melyek alkalmazására fel kell készíteni a felhasználókat. Ez a helyzet szükségessé teszi az oktatás minden szintjén a tudományos színvonal jelentős emelését, mindehhez pedig az oktatás átalakítása is elkerülhetetlenné vált, úgy, hogy a lexikális ismeretek átadása mellett az általános összefüggések felismerése, a tudásmegszerzés módszereinek elsajátítása és az ismeretek alkalmazásának tudományos megalapozása vált fontossá. A tudományban, termelésben és a felhasználásban kettős tendencia alakult ki: miközben a tudományos–szakmai területek között egyre erősebb integráció jött létre, az egyes tárgykörökben egyre mélyebb specializáció válik szükségessé. Ennek következtében jelentek meg nagy számban a felsőoktatásban új egyetemi szakok.

Amellett, hogy az egyetemi képzés ismertanyagának minősége és mennyisége jelentősen emelkedett az utóbbi két évtizedben, a tudományos képzés új módszerei is kialakultak. A PhD-képzés – mint az új szemléletű, módszerű és szervezeti megoldású háromfokozatú egyetemi oktatás legfelső szintje – hivatott a társadalom számára a legmagasabb tudományos ismeretekkel rendelkező szakemberek képzésére. A PhD-képzést végző tudományos iskolák a graduális képzésben kiemelkedő eredményt felmutató hallgatók beiskolázásával és oktatásával

kettős feladatot vállalnak fel. Egyrésztől biztosítják a tudományos kutatás szakemberigényét, hiszen a képzésben részt vevő hallgatók egy része a végzés után folytatja a tanulmányai során megkezdett kutatásokat. Másrésztől a tudományos fokozatot szerzett fiatal szakembereken keresztül valósulhat meg a különböző szakmai és tudományos területek közötti – egyszerre interdiszciplináris és specializált – együttműködés. Az erre való felkészítést a doktori iskolák sokrétűen specializált képzési programjai teszik lehetővé.

Klaudy Kinga professzor asszony a tudományos–technikai robbanás egyetemeket és a tudomány minden területét érintő bonyolult folyamatai között – amit még sokrétűbbé tett a magyarországi társadalmi és gazdasági változások sora – felismerte, hogy ezeknek a folyamatoknak a hálózatában meghatározó szerep jut a fordítás tudományos kérdéseinek és gyakorlatának. Mindaz, amit fentebb általánosságban leírtunk az utóbbi évek jellemzésére, még határozottabban igaz a fordítástudományra és a fordítás mindennapi tevékenységére:

- ▶ Az egyre bonyolultabb tartalommal rendelkező szövegek fordítása tudományos szintű ismereteket követel meg a továbbítandó információ szakterületéről ugyanúgy, mint az érintett nyelvekre vonatkozóan.
- ▶ Magyarország európai uniós csatlakozásával a hatalmas méretekben jelentkező fordítási feladatok ellátásához új elveken alapuló eljárások kidolgozását, a fordítás támogatására merőben új segédletek kifejlesztését és azok használatának elsajátítását kell megoldani.
- ▶ A fiatal fordítástudományra sok új, a gyorsan változó fordítói gyakorlat által felvetett tudományos és gyakorlati probléma megoldása vár.
- ▶ Az egyetemi oktatás palettáján korábban nem szerepelt a fordítóképzés, ezért a gyorsan növekvő volumenű, fordítással kapcsolatos kutatási és felhasználói igény kielégítésére nem áll rendelkezésre a megfelelően képzett szakembergárda.

Ezeknek a problémáknak a megoldására kezdte meg Klaudy professzor asszony az egyetemi szintű fordítóképzés megszervezését, kezdetben továbbképzés, majd graduális mesterképzés keretében.

Klaudy professzor asszony vezetésével 2003-ban indult az első magyar fordítástudományi doktori program az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán (ELTE BTK) a Nyelvtudományi Doktori Iskola alprogramjaként. A program hét évfolyamán – a professzor asszony közvetlen szakmai irányítása alatt – ma több mint 50 hallgató foglalkozik különféle fordítástudományi témák kutatásával. A fordítástudomány az egész világon dinamikusan fejlődik: megvannak a maga klasszikusai (pl. Catford, Newmark, Nida, Toury, Vinay és Darbelnet), folyó-

iratai (pl. *Babel*, *Interpereting*, *Interperting Newsletter*, *Meta*, *Target*, *The Translator*), könyvsorozatai (*Benjamin's Translation Library*), konferenciái (pl. a *European Society for Translation Studies [EST]* által szervezett kongresszusok vagy a *Fédération Internationale des Traducteurs [FIT]* világkongresszusok, csak hogy a legnagyobbakat említsük), és a fordítástudományi folyóiratoknak és könyveknek van évente megjelenő önálló referáló folyóirata (*Translation Studies Abstracts*).

Klaudy Kinga és az általa kialakított iskola napjainkra e nemzetközi fordításkutatásnak is fontos részévé vált. A gondosan kidolgozott doktori oktatási program megvalósításába az ELTE oktatói mellett az ország különböző intézményeiben dolgozó vezető kutatókat, oktatókat nyerték meg, akik az elméleti felkészítés mellett jelentős részt vállalnak a hallgatók kutatásainak irányításában is. A doktori iskola sikeres működését jelzik a hallgatók kutatási eredményeit folyóiratokban, konferencia-előadásokban, gyűjteményes kötetekben bemutató tudományos publikációk (ezeket részletesen a kötet IV. részének *Az ELTE Fordítástudományi Doktori Programjához kapcsolódó folyóiratok, közlemények* című fejezete tartalmazza). Klaudy Kinga megteremtette mindazt a magyarországi fordítástudomány számára, ami a tudományterület kibontakoztatásához szükséges, és amit ő maga egy nemrég megjelent írásában a következőképpen fogalmazott meg:

Ahhoz, hogy valamely tudományterületet egy országban érdemes legyen művelni, szükség van a szakemberek egy bizonyos kritikus tömegére, akik annak a tudományterületnek a szakirodalmát ismerik, rendszeresen követik a hazai és nemzetközi tudományos eredményeket, konferenciákat rendeznek, folyóiratokat adnak ki, tudományos utánpótlást nevelnek. (Klaudy 1997: 7)¹

Az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke (FTT) vezetőjeként Klaudy Kinga iskolateremtő szerepet játszott a magyarországi fordítástudományi kutatások irányításával, koordinálásával, a tudományos kutatói utánpótlás nevelésével és a nemzetközi kutatási tevékenységbe történő integrálásával. Hazánkban is megteremtette azokat a fórumokat, amelyek lehetővé tették e tudományterület magas színvonalú művelését, önállósodását, a kutatási eredmények mind szélesebb körű hazai és nemzetközi disszeminációját. Évekig volt a Modern Filológiai Társaság Fordításelméleti Szakosztályának titkára, valamint a Magyar Tudományos Akadémia I. Osztálya Fordításelméleti Munkabizottságának elnöke. Az 1980-as években

¹ Klaudy K. 2007. *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

létrehozta az első hazai fordítástudományi kiadványsorozatot, a *Fordításelméleti Füzeteket*, 1999-ben pedig megalapította és azóta is rendszeresen megjeleníti az első magyar nyelvű fordítástudományi folyóiratot, a *Fordítástudományt*. Nemzetközi elismertségének köszönhetően 2000-ben az Akadémiai Kiadó vállalkozott arra, hogy Klaudy Kinga főszerkesztésével egy új, lektorált és referált, angol nyelvű, nemzetközi, multidiszciplináris fordítástudományi folyóiratot indítson *Across Languages and Cultures. A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies* címmel. A folyóirat szerkesztőbizottsága és tanácsadó testülete 16 ország nemzetközi fordításkutatásának legrangosabb képviselőiből áll, és már a tizedik évfolyama jelenik meg. Mindkét folyóirat lektorált publikálási lehetőséget nyújt a Fordítástudományi Doktori Program hallgatói számára is.

A publikációs tevékenységen túl a doktoranduszok az FTT saját konferenciáin is beszámolhatnak kutatási eredményeikről a szélesebb szakmai közönség előtt. Idén tizenkettedik alkalommal kerül megrendezésre az FTT fordítástudományi konferenciája, amelynek 2004 óta része a Fordítástudományi PhD Konferencia is. A tudományos tanácskozáson a fordítással kutatóként és gyakorló fordítóként/tolmácsként foglalkozó szakemberek évről évre egyaránt jelen vannak, ami egyedülálló lehetőséget ad a doktoranduszok számára, hogy visszajelzést kapjanak munkájuk elméleti és gyakorlati vonatkozásairól.

A Fordítástudományi Doktori Program nem irodalmi, hanem nyelvészeti szempontból közelít a fordítás felé. A fordítást komplex tevékenységnek tekinti, és vizsgálja annak funkcióját (főként a szociolingvisztika eszközeivel) és folyamatát (leginkább a pszicholingvisztika eszközeivel) épp úgy, mint a fordítás eredményeképpen kapott szöveget (elsősorban a szövegnyelvészet, a diskurzuselemzés és a korpusznyelvészet eszközeivel). E megközelítés nem egyedülálló a világban, egyre több ilyen iskola működik. A különböző országokban megalakult fordítástudományi doktori képzések munkájának koordinálására, az együttműködési és integrációs lehetőségek feltérképezésére indult 2007-ben Yves Gambier vezetésével egy nemzetközi munkacsoport is, a *TS-DOC Working Group on Doctoral Programmes in Translation Studies*. 2008 decemberében a Bécsi Egyetem adott otthont a munkacsoport első konferenciájának, amelyen lehetőség nyílt a különféle programok – így az ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program – célkitűzéseinek, működésének, kihívásainak, valamint együttműködési lehetőségeinek megvitatására. E munkacsoport tevékenységének a program folyamatosan aktív résztvevője.

A fent említett komplex megközelítést tükrözi a programon folyó kutatások témaválasztása is. A doktori program hallgatói a fordítás és a tolmácsolás kutatásával, szakszövegek és irodalmi szövegek elemzésével, „profi”, tan- és vizs-

gafordítások tanulmányozásával egyaránt foglalkoznak. Munkájuk a következő főbb területeket öleli fel: a fordítói olvasás és szövegalkotás elméleti és gyakorlati kérdései, a fordított szövegek strukturális sajátosságai (pl. információstruktúra, makrostruktúra, kohézió, koherencia), a fordítási univerzálék, a szakfordítás (pl. EU, jogi, tudományos, gazdasági, turisztikai, borászati) jellegzetességei, a reáliák fordításának problematikái, terminológiai kérdések a fordításban, a megakadás-jelenségek, illetve a monitoring sajátosságainak vizsgálata a tolmácsolásban, a lektori kompetencia feltérképezése, a fordítás minőségének biztosításával kapcsolatos kérdések tanulmányozása, tan- és vizsgafordítások értékelése stb.

Mivel e könyvvel Klaudy Kinga iskolateremtő munkássága előtt szeretnénk tisztelegni, az ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program hallgatóit hívtuk meg a kötetbe, hogy mutassák be legfrissebb kutatási eredményeiket. A doktoranduszok és doktorjelöltek örömmel fogadták felkérésünket, és szép számú dolgozat érkezett hozzánk. Az ezekből – a lektorálási folyamatot követően – készült válogatásban is jól látható a fent említett sokszínűség. A tanulmányok empirikus és elméleti kutatásokra épülnek, és a fordítástudomány különböző témaköreinek aktuális problémáit tárgyalják.

Témájukat tekintve négy nagyobb csoportba osztottuk a doktoranduszok munkáit. A kötet első részében (*I. Fordítás, szöveg, struktúra*) szereplő írások elsősorban a fordítás mint szöveg sajátosságaival foglalkoznak: az aktuális tagolással (Bakti Mária és Bóna Judit), az ún. makro- és szuperstruktúra, valamint a lényeglátás viszonyával (Mohácsi-Gorove Anna és N. Tóth Zsuzsa), és a fordított szövegek jellemzőinek feltárásához alkalmazható elméleti szempontok feltérképezésével (Péché Olívia). A második rész (*II. Terminológia, adatbázisok, lexikai műveletek*) a szakfordítás során felmerülő lexikai és terminológiai kérdésekre összpontosít az európai uniós fordítás (Fischer Márta), a fordítói terminológiai adatbázisok (Sermann Eszter és Tamás Dóra), valamint a sörfőzdei szókincs vizsgálatával (Pénzes Tímea). A harmadik részben (*III. Irodalmi fordítás, metafora, polifónia, xenolektus, reáliák*) megjelenő tanulmányok irodalmi szövegek fordításának sajátosságait elemzik különféle (nyelvészeti) szempontok alapján. Tanulmányozzák a nyelvi kifejtés típusait (Pusztai-Varga Ildikó), a metaforákat (Nagy Anita), a polifónia fogalmát a fordításban (Paksy Eszter), a xenolektus fordításának sajátosságait (Fáy Tamás), valamint a kulturálisan kötött kifejezések fordítását (Mártony Éva). A kötetben közölt írások számos nyelvet/nyelvpárt érintenek: a magyart, az angolt, a németet, a franciát, a japánt, a csehet, a finnt, az olaszt, a spanyolt, illetve ezek különféle kombinációit. A kötet negyedik fejezete jellegét tekintve eltér az első három (tematikus) résztől, itt ugyanis a doktori programhoz közvetlenül kapcsolódó, a Klaudy Kinga professzor

asszony által alapított magyar és angol nyelvű folyóiratok (*Fordítástudomány, Across Languages and Cultures*) tartalmáról adunk értékelő áttekintést (Heltai Pál). Itt adjuk közre ezek repertóriumát is, valamint Klaudy Kinga publikációs listáját és a Fordítástudományi Doktori Program keretein belül végzett kutatásokhoz kapcsolódó közlemények felsorolását.

A kötetbe beérkezett tanulmányokat anonim lektorálásnak vetettük alá. Minden dolgozatot két lektornak küldtünk el, akik közül az egyik a doktorandusz témavezetője, a másik a professzor asszonynak a doktori programban közreműködő kollégája volt. Ily módon a fiatal szerzők kutatási eredményeikkel, a kötet megjelenését gondozó kollégák pedig a tanulmányok színvonalának biztosításával járultak hozzá, hogy a kötettel átadott köszöntés a nyelvészek széles körének nevében történhessen. A kötet végén név szerint felsoroljuk őket.

Ezúton mondunk köszönetet a hallgatók témavezetőinek és a tanulmányok lektorainak részletes és szakszerű bírálataikért és mindvégig segítőkész, a hallgatók munkáját és kutatását konstruktívan támogató közreműködésükért. Köszönet illeti Nyomárkay István akademikust a Fordítástudományi Doktori Programnak kezdetektől nyújtott támogatásáért.

Köszönetet mondunk továbbá Manherz Károly felsőoktatási és tudományos szakállamtitkár úrnak az Oktatási és Kulturális Minisztérium részéről, „a felsőoktatási intézmények hallgatói részére tehetséggondozó program” keretében nyújtott támogatásáért, valamint Frank Tibor professzornak a kötet megjelenítéséhez nyújtott tanácsaiért és segítségéért. Megköszönjük az ELTE Eötvös Kiadónak a gondos kiadói munkát.

Budapest, 2010. február

Károly Krisztina és Fóris Ágota
a kötet szerkesztői

I. FEJEZET

FORDÍTÁS, SZÖVEG, STRUKTÚRA

SZINKRONTOLMÁCSOLÁS ÉS FORRÁSNYELVI MŰFAJOK: AZ AKTUÁLIS TAGOLÁS AKUSZTIKAI–FONETIKAI SAJÁTÓSSÁGAI KÜLÖNBÖZŐ MŰFAJÚ SZINKRONTOLMÁCSOLT SZÖVEGEKBEN

■ BAKTI MÁRIA ÉS BÓNA JUDIT

1. BEVEZETÉS

A szinkrontolmácsolás kutatásában egyre növekszik az interdiszciplináris megközelítés szerepe és fontossága. Jelen dolgozatban a szövegtan, a fordítástudomány és a pszicholingvisztika eredményeire támaszkodva vizsgáljuk a szinkrontolmácsolás akusztikai–fonetikai jellemzőit.

1.1 AZ AKTUÁLIS TAGOLÁS

A szövegekben szereplő mondatok grammatikai tagolása mellett a mondatokat felbonthatjuk ismert, illetve tudott dolgokat tartalmazó és új, illetve fontosabb információt tartalmazó részekre; az ismert információt rendszerint témának vagy tematikus szakasznak nevezzük, az új információt tartalmazó részt pedig rémának vagy rematikus szakasznak (Klaudy 2007: 111). Ezt nevezzük a mondat aktuális tagolásának. A mondatok aktuális tagolása csakis a szövegben lehetséges (Szikszainé Nagy 1999: 210). Szikszainé Nagy Irma az aktuális mondattagolást a sikeres kommunikáció leglényegesebb pragmatikai tényezői között tárgyalja, mivel a szöveggörnyezet, az előzmények határozzák meg, hogy a szövegben mi az ismert és mi az ismeretlen rész (i.m.).

A szövegek aktuális tagolásának több megközelítése is ismeretes a nemzetközi szakirodalomban. Halliday az aktuális tagolás vizsgálatakor külön kezelte a mondatok információs és tematikus szerkezetét. A tematikus szerkezet a nyelv szövegi funkciójához tartozik, és a mondatot témára és rémára osztja fel (Halliday 1979:

152–153, Halliday 2004: 64). A témát Halliday megközelítésében a mondatban elfoglalt helye jelöli ki, a téma a mondatban az első helyre kerül. A téma az üzenet kiindulási pontja, ez helyezi el a mondatot a kontextuson belül (Halliday 2004: 64). A téma szervezi és viszi előre a diskurzust (i.m.: 65), mindig a mondat legelejétől kezdődik, és gyakran az intonáció jelöli ki.

Halliday a tematikus szerkezet mellett a mondatok információs szerkezetét is elemzi. Egy információs egység önálló nyelvi egységnek tekinthető, pontosan nem feleltethető meg semmilyen másik egységnek a nyelv rendszerében (Halliday 2004: 89), vagyis Halliday szerint az információs egységet saját jogán tudjuk meghatározni. Az információs egység Halliday szerint strukturálisan két részből áll: a kötelező új elemből és az opcionális ismert vagy adott elemből. Az új információt a hangsúly is jelzi, az ezzel megjelölt elem kapja az információs fókuszot. Az ismert információ általában megelőzi az új információt. A legfontosabb változó Halliday (2004: 91) szerint az, hogy a beszélő által adott információ a hallgató számára ismert vagy új.

Ami a tematikus szerkezet és az információs szerkezet közötti kapcsolatot illeti, Halliday szerint a két szerkezet között szoros szemantikai kapcsolat létezik; ennek ellenére a téma–réma és az ismert–új felosztás nem azonos. A különbséget Halliday a következőben magyarázza:

A téma az, amit én, a beszélő kiindulópontként választok. Az ismert az, amit Ön, a hallgató, már ismer, vagy elérhető az Ön számára. A téma–réma felosztás tehát beszélő–központú, míg az ismert–új felosztás hallgató–központú. [(Halliday 2004: 93), ford.: B. M.]¹

A prágai iskola nyelvészei nem tesznek különbséget a tematikus szerkezet és az információs szerkezet között, és a szórend mellett más tényezőket is figyelembe vesznek a téma és a réma elkülönítésénél. Elemzésük könnyebben alkalmazható a szabad szórendű nyelvekre, és ez az alapja a fordítás és az aktuális tagolás kapcsolatát vizsgáló kutatásoknak is (Baker 1992, Hatim–Mason 1990). Firbas a Funkcionális Mondatperspektíva (FSP) kiinduló elemének a kommunikatív dinamizmust (CD) tekinti. A CD azt jelzi, hogy az adott elem mennyire viszi előre a kommunikációt (Firbas 1972: 78). A CD meghatározásakor Firbas figyelembe veszi a kommunikáció célját, a szemantikai szerkezetet és a mondat elemeinek helyét a mondat lineáris szerkezetében (Firbas 1972: 79). A téma és a réma mellett Firbas egy átmeneti szakaszt is elkülönít a mondatokban: ez az a szakasz, amely összeköti a témát és rémát.

1 Az idézet eredeti szövege: „The theme is what I, the speaker, choose to take as my point of departure. The Given is what you, the listener, already know or have accessible to you. Theme-Rheme is speaker-oriented, whereas Given-New is listener-oriented.” (Halliday 2004: 93)

1.2 AZ AKTUÁLIS TAGOLÁS A MAGYAR NYELVBEN

A magyar nyelvben az aktuális mondattagolást a hangsúly és a mondat szórendje mutatja meg (Huszár 1983: 91). Huszár szerint a téma a magyarban lehet személyes, mutató vagy visszaható névmás, birtokos személyragos főnév vagy határozott névelővel ellátott főnév; míg a réma „legtöbbször határozatlan névelős vagy névelőtlen főnév vagy főnévi csoport, az ige hangsúlyos határozója vagy tárgya, vagy maga az ige” (Huszár 1983: 91). Szikszainé Nagy számos fogódzót különít el a téma–réma meghatározásához: például a réma megállapításához használatos kiegészítendő kérdés; a hangsúly, vagyis a réma mindig hangsúlyosabb, mint a téma; a szórend; a mondat hangsúlyos (rematikus) eleméhez kapcsolható tagadás; a réma kiemelése; a szituáció és a kontextus (Szikszainé Nagy 1999: 214–217). A kommunikatív szakaszhatárt jelölő elemek listáját adja Klaudy (2007: 126–132).

A magyar mondatokban a téma–réma sorrendje lehet objektív (téma–réma), illetve szubjektív (réma–téma) (Szikszainé Nagy 1999: 217); különösen a beszélt nyelvben gyakori a rémával kezdődő vagy csak azt tartalmazó mondatípus (Huszár 1983: 93).

1.3 AZ AKTUÁLIS TAGOLÁS ÉS A FORDÍTÁS

A mondatok aktuális tagolása különösen hangsúlyos szerepet kap a fordításban, hiszen a fordítás során változik a nyelvtani szerkezet, és ennek következtében változnak a téma–réma viszonyok is; ezek a változások pedig hangsúlyeltolódást okozhatnak a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegek között (Hatim–Mason 1990: 209–222). A fordítás során az aktuális tagolásban fellépő változásokról ad átfogó elemzést Baker (1992), Hatim és Mason (1990) és Károly (2007).

Angolról magyarra történő fordításkor különösen nehéz feladat az aktuális tagolás és így a helyes hangsúlyok megőrzése, mivel, szemben az angollal, a magyar nem kötött szórendű nyelv, itt a szórend „nem grammatikai eszköz, hanem a pragmatikai okok függvénye: jelzi a beszélő szándékát a kommunikatív–logikai sajátságok tükrözésével” (Szikszainé Nagy 1999: 214). A magyar nyelv említett sajátossága számos nehézséget támaszt az angolról magyarra történő fordításban; „az angolról magyarra való fordításban végbemenő kötelező szintaktikai átrendezés a T/R határjelölés jellegének megváltozását eredményezi” (Klaudy 2007: 133). Ezek az eltolódások a fordított magyar szöveg nehezebb értelmezhetőségét okozhatják, például az európai uniós szövegek fordítása során (i.m.: 134). Ezért fontos, hogy az aktuális tagolás elméletét a fordító szakos hallgatók megismerjék és használják. A fordítás folyamán a fordító előtt több lehetőség is áll annak függvényében, hogy megőrzi

vagy változtatja a forrásnyelvi szöveg tematikus és grammatikai szerkezetét (Klaudy 2007). Az aktuális tagolás eltolódásai a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg között a fordítás „kvázihelyességét” is okozhatják, a témáról részletesen lásd Klaudy (1987).

1.4 AZ AKTUÁLIS TAGOLÁS ÉS A SZINKRONTOLMÁCSOLÁS

A tolmácsolás és a szövegnyelvészet kapcsolatát vizsgálja Hatim és Mason (2002: 255). A szövegszerűség három területét (*domain*) különítik el, a textúrát (*texture*), a struktúrát (*structure*) és a kontextust (*context*). A szerzők a tolmácsolás három típusát a szövegszerűség három területével állítják párhuzamba. Hipotézisük szerint a szinkrontolmácsolás során a tolmács számára a forrásnyelvi szöveg textúrája a legkönnyebben felhasználható, ez segíti a legnagyobb mértékben a munkájukat. A konsekutív tolmácsolás során a forrásnyelvi struktúra, a liaison tolmácsolás során pedig a forrásnyelvi kontextus segít a legtöbbet a tolmácsolási feladat végrehajtásában (Hatim–Mason 2002: 257). A szinkrontolmácsolás szövegnyelvészeti szempontú megközelítésekor Hatim és Mason hangsúlyozzák a kollokációk fontosságát a szinkrontolmácsolási folyamatban, valamint azt, hogy a tolmácsok a tolmácsolási folyamat során mennyire használják ki a forrásnyelvi szövegben előforduló anaforikus és kataforikus referencia, behelyettesítés, ellipszis, kötőszavak és a lexikai kohézió adta lehetőségeket annak érdekében, hogy jobban tudják követni a forrásnyelvi szöveg alakulását és könnyebben meg tudják érteni a szöveget (Hatim–Mason 2002: 259). Az aktuális tagolás és a szinkrontolmácsolás kapcsolatára mindössze egy rövid utalást tesznek:

Mivel a szinkrontolmácsolás során a szöveg kontextusa és struktúrája a tolmácsolás folyamán bontakozik ki, a szinkrontolmács a szöveg textúrájára támaszkodva oldja meg az ebből adódó problémákat. A szöveg összekapcsolását a kohézió és az aktuális tagolás különböző aspektusaira támaszkodva hozza létre a tolmács. (Hatim–Mason 2002: 265; ford.: B.M.)²

Amint az utalás is mutatja, az aktuális tagolás fontos szerepet játszik a szinkrontolmácsolásban, mivel a szinkrontolmácsok számára a kontextus és a struktúra helyett a szöveg textúrája a legkönnyebben hozzáférhető, és a tolmácsolási feladat során a célnyelvi szöveget a forrásnyelvi szöveg kohéziós eszközei és aktuális tagolása alapján építik fel.

2 Az idézet eredeti szövege: „The simultaneous interpreter, [...], would seem to handle less readily available context and structure by heavily relying on texture, maintaining text connectivity through interacting with the various aspects of cohesion, theme-rheme progression, etc.” (Hatim–Mason 2002: 265).

Az aktuális tagolás szinkrontolmácsolásban betöltött szerepét elemzi Chernov (2004). Chernov előrejelzési modelljében a tematikus szakasz fontosságát hangsúlyozza, mivel az ismétlődő ismert információ, avagy a téma biztosítja a szinkrontolmácsoláshoz szükséges redundanciát. Chernov a szinkrontolmácsolásban a forrásnyelvi üzenet sűrítését alapvető stratégiának tekinti, és négy típusát különbözteti meg: a szótagszintű, a lexikai, a mondatszintű és a szemantikai sűrítést. Megjegyzi azt is, hogy a sűrítés mindig a forrásnyelvi témát érinti, mivel ez a diskurzus redundáns része (Chernov 2004: 112–147). A rematikus szakasz szinkrontolmácsolásban betöltött szerepéről a következőket jegyzi meg: hasonlóan a hagyományos beszédpercepcióhoz, a forrásnyelvi szöveg feldolgozáskor a tolmács az új információt tartalmazó részekre koncentrál, vagyis a rematikus szakaszra. Ez a megfigyelés összhangban van azokkal a kutatásokkal, amelyek a szinkrontolmácsolásban a fül–száj ívhossz szerepét vizsgálták, illetve azt, hogy melyik az ideális pillanat a tolmácsolás elkezdésére. Itt a hangsúly az ige, illetve a predikátum kulcsfontosságú szerepén van a tolmácsolás folyamatában (Chernov 2004).

1.5 MŰFAJ, SZÖVEGTÍPUS, FORDÍTÁS

A műfajkutatásban leggyakrabban használt műfaj-definíció Swales (1990) nevéhez fűződik, a definíció magyar fordítását Károly adja: „A műfaj olyan kommunikatív események összessége, amelyekben a résztvevők bizonyos kommunikatív céljai megegyeznek. A célokat az anya-diskurzusközösség szakterületen jártas tagjai ismerik és elfogadják, e célok teremtik meg a műfaj funkcióját” (Károly 2007: 134). Hatim és Mason a következőképpen definiálják a műfajt:

A műfajok az adott társadalmi tevékenységek és a bennük részt vevők számára megfelelő nyelvhasználat konvencionalizált formái. A műfajokhoz közös konszenzus alapján nyelvi kifejezési eszközök kapcsolódnak, amelyek formulaszerű státuszt élveznek. Szigorúan meghatározott, hogy kik a résztvevők, mit mondhatnak, és azt hogyan mondhatják a szöveghasználók által rendszerint elfogadott formák biztosította kereteken belül. (Hatim–Mason 2002: 255; ford.: B.M.)³

3 Az idézet eredeti szövege: „Genres are conventionalized forms of language use appropriate to given domains of social activity and to the purposes of participants in them [...]. Genres have by common consensus attracted particular forms of linguistic expression and have thus acquired a formulaic status. There are strict do's and don'ts regarding who the participants are, what to say and how to say it within certain formats generally sanctioned by the community of text users” (Hatim–Mason 2002: 255).

Károly a szövegtípus és a műfaj közötti különbséget a következőképpen határozza meg:

Szövegtípusnak nevezzük tehát a közlés módjára jellemző speciális retorikai stratégia nyomán létrejött olyan szövegeket, mint például az elbeszélő, leíró, érvelő, összehasonlító, okfeltáró stb. típusú szövegek [...]. Ezzel szemben műfajnak a szövegek azon konkrét megvalósulási formáját hívjuk, amely – a swalesi meghatározás értelmében – már adott céllal, adott társadalmi kontextusban, meghatározott közönség számára hajt végre egy konkrét retorikai cselekedetet. Műfajnak tekintjük tehát a többek között a tudományos dolgozatot, az újságcikket, a viccet vagy a mesét. (Károly 2007: 134)

A műfaji jellemzőknek nagy szerepe van a fordítás során is, mivel a forrásnyelvi információ átadásával egyenrangú feladat a forrásnyelvi szöveg műfaji identitásának megőrzése a célnyelvben (Károly 2007: 173). A különböző műfajok más-más fordítói stratégiát kívánnak meg a fordítótól, ezek egyik első, részletes leírását adja Katharina Reiss, aki a nyelvi funkció alapján négy szövegtípust különböztet meg, és ismerteti a szövegtípusokhoz kapcsolódó fordítási stratégiákat (Reiss 1976: 18–24), különös tekintettel a felhívásközpontú szövegekre.

A jogi szövegek fordítását elemezve Bhatia a fordítást műfaj-alapú megközelítésben vizsgálja, és hangsúlyozza, hogy a fordítónak négy jól elhatárolható, de egymáshoz kapcsolódó kompetenciát kell elsajátítania:

- a) a kódrendszerek, azaz a forrásnyelv és a célnyelv ismerete;
 - b) a műfajhoz kapcsolódó ismeretek megszerzése, azaz a szövegtípus ismerete, továbbá a műfajhoz kapcsolódó szövegproduktív és szövegbefogadási folyamatok és célok ismerete;
 - c) kognitív struktúrák felismerése;
 - d) a műfajhoz kapcsolódó ismeretek használata, alkalmazása
- (Bhatia 1997: 206–208).

A különböző műfajú szövegek a szinkrontolmácsot is más-más feladat elé állítják, és a Bhatia által meghatározott kompetenciák érvényesek a szinkrontolmácsolásra is.

A leíró jellegű szövegek fordításakor és tolmácsolásakor a legfontosabb szempont az, hogy a forrásnyelvi tartalmat a célnyelven minél pontosabban visszaadja a fordító vagy a tolmács (Reiss 1976: 20). A politikai diskurzus esetében azonban már nem ilyen egyszerű a helyzet. A politikai diskurzusról írva Chilton és Schäffner (1997) megállapítják, hogy az összetett emberi tevékenység, amely a saját jogán érdemes a kutatásra. Emellett sok kutató a politikai nyelv manipulatív jellegét hangsúlyozza (Chilton–Schäffner 1997: 207). A politika nyelvében a szerzők négy stratégiai funkciót különböztetnek meg: a kényszerítés (*coercion*),

az ellenállás és tiltakozás (*resistance, opposition and protest*), a palástolás (*dissimulation*) és a legitimizáció és delegitimizáció (*legitimization and deligitimization*) funkcióit (Chilton–Schäffner 1997: 212–213). A szerzők kitérnek az aktuális tagolás politikai szövegekben betöltött szerepére is:

A mondatok szórendje interakcióba lép az intonációval és a hangsúllyal és lehetővé teszi, hogy az előadók szelektíven fókuszáljanak a politikai univerzum bizonyos elemeire, és ezáltal korlátozzák a hallgatók valós idejű beszédfeldolgozását. Az ilyen jellegű döntések politikai funkciója a kontextussal együtt változik. (Chilton–Schäffner 1997: 224, ford.: B. M.)⁴

A politikai beszédek fordításakor figyelembe kell venni keletkezésük kultúra-specifikus viszonyait is: példaként a német újraegyesítéskor elhangzott beszédeket elemzi Schäffner. Ezek a beszédek meghatározott szerepet töltek be egy meghatározott kommunikációs helyzetben a forrásnyelvi nyelvközösségben (Schäffner 1997). Az újraegyesítés alkalmából elhangzott beszédek két típusát hasonlítja össze: a külföldi politikusok politikai célközönség számára mondott beszédeit és a német politikusok német néphez szóló beszédeit. A forrásnyelvi szövegek célja inkább a meggyőzés volt, ezzel szemben a beszédek fordításai tájékoztatják a célnyelvi közönséget a forrásnyelvi kultúrában bekövetkezett eseményekről. Schäffner arra a következtetésre jut, hogy szövegfunkció változásai hatással vannak a fordítási stratégiára (Schäffner 1997: 128). A leíró jellegű szövegek fordításakor és tolmácsolásakor a fordítónak vagy a tolmácsnak a forrásnyelvi tartalom minél pontosabb célnyelvi visszaadására kell törekednie (Reiss 1976: 20).

Dolgozatunkban azt vizsgáljuk, hogy a forrásnyelvi szöveg aktuális tagolása hogyan határozza meg a célnyelvi szövegek akusztikai-fonetikai sajátosságait, illetve hogy milyen típusú megakadásjelenségek fordulnak elő a célnyelven a téma-réma határon. Kérdés továbbá az is, hogy a forrásnyelvi szöveg műfaja és a tematikus szakasz hossza hogyan befolyásolja a célnyelvből a megakadásjelenségek előfordulását.

Hipotézisünk az volt, különbségek lesznek a különböző műfajú forrásnyelvi szövegek célnyelvi megfelelőinek akusztikai-fonetikai sajátosságaiban, mivel a forrásnyelvi szövegek eltérő műfajúak, és eltérő hosszúságú tematikus szaka-

4 Az idézet eredeti szövege: „The word order of sentences interacts with intonation and stress, and enables speakers to selectively focus on elements of the political universe, and in this fashion to constrain the real-time processing of the hearers. The political functions of such choices will vary according to context” (Chilton–Schäffner 1997: 224).

szokkal rendelkeznek. Második hipotézisünk szerint a célnyelvi szövegekben a téma-réma határt megakadásjelenségek jelzik majd.

2. ANYAG, MÓDSZER, KÍSÉRLETI SZEMÉLYEK

Vizsgálatunkban nyolc tolmács vett részt, öt férfi és három nő; A nyelvük magyar, B nyelvük angol. Négy tolmácsnak egy angol nyelvű szónoki beszédet, a másik négy tolmácsnak pedig a Pick Szalámigyár történetét kellett magyarra tolmácsolnia. A cégismertető tolmácsoló szinkrontolmácsok között két tolmácsoló és két profi tolmács adatait vizsgáltuk. A profi tolmácsok és a tolmácsoló teljesítménye közötti különbségekről részletesebben lásd Bóna és Bakti (2007). A szónoki beszéd témája a vallási közösségek szerepe volt Nagy-Britanniában.

A szokásos szinkrontolmácsolási gyakorlattól eltérően a tolmácsok egyedül dolgoztak, így nem számíthattak a társuk segítségére. A tolmácsolásokat mindkét esetben nyelvi laboratóriumban rögzítettük, a tolmácsok mindkét esetben magnetofonról hallották a szöveget a tolmácsolási feladat során, azaz a szokásoktól eltérően nem volt célnyelvi közönség. A tolmácsok nem látták az előadót, és nem tudtak készülni a tolmácsolási feladatra.

A célnyelvi tolmácsolásokat rögzítettük, majd mind a forrásnyelvi, mind a célnyelvi szövegekben meghatároztuk a téma-réma egységeket. Ezt követően a Praat 4.2 szoftverrel akusztikai-fonetikai méréseket végeztünk, majd elemeztük a szüneteket és a megakadásokat a téma-réma határokon. A megakadások kategorizálásához Gósy Mária taxonómiáját használtuk fel (Gósy 2004a). A statisztikai elemzést (egytényezős varianciaanalízis) az SPSS 13.0-val végeztük.

3. EREDMÉNYEK

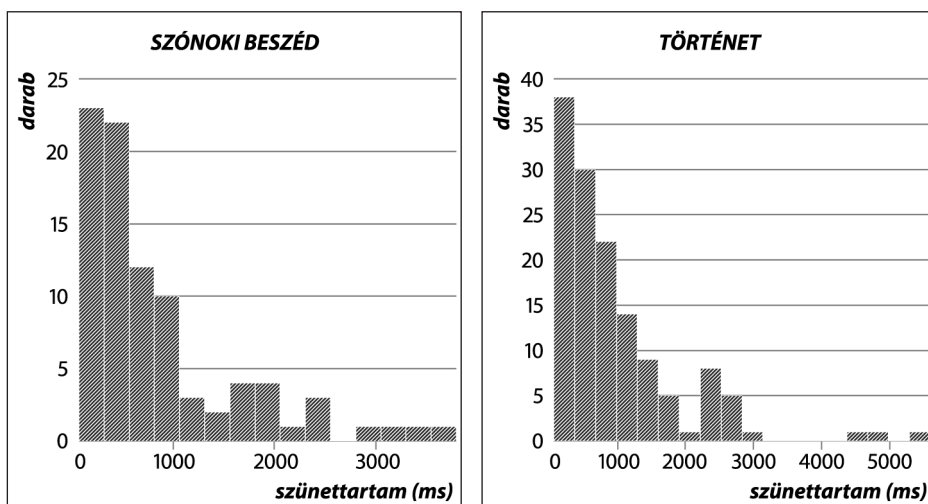
A forrásnyelvi szövegek időtényezői az *1. táblázatban* olvashatók. A szövegek artikulációs és beszédtempója lassúbb volt a brit angol átlagos tempójánál, amelynek értéke (az artikulációs tempót tekintve) 4,5-8,9 szótag/másodperc (Laver 1994, idézi Gósy 2004b).

A forrásnyelvi szónoki beszédet 44 tematikus egységre osztottuk fel, a gyár történetéről szólót 71 egységre. A célnyelvi szövegekben összesen 466 tematikus határt különítettünk el, ebből 196-ot a szónoki beszédben, 270-et a cégtörténetben.

A nyolc célnyelvi beszédprodukcióban a tematikus határok 48%-ában tartottak szünetet a tolmácsok; a szónoki beszédben a határok 45%-ában, a történetben a ha-

	Beszédidő	Beszédtempó (szótag/s)	Artikulációs tempó (szótag/s)
Szónoki beszéd	7'43"	2,6	3,7
Cégtörténet	11'42"	2,7	4,0

1. táblázat: A forrásnyelvi szövegek temporális adatai

1. ábra: A szünetek időtartama a téma–réma határokon

tárok 51%-ában. Az esetek 36%-ában kitöltött szünetet vagy hezitálással kombinált néma szünetet mértünk, a két szövegtípusban ez úgy oszlott meg, hogy a szónoki beszéd szünetes tematikus határain 18%-ban, a cégtörténetben 47%-ban jelent meg a hezitálás. A téma–réma határokon előforduló szünetek időtartam szerinti eloszlása az 1. ábrán olvasható; az átlagos szünettartam a szónoki beszéd esetében 860 ms (a szórás: 80–3836 ms), a történet esetében 989 ms (a szórás: 100–5552 ms). Az ábrán megfigyelhető, hogy mindkét szövegtípus tolmácsolása esetén a téma–réma határokon előforduló szünetek többsége 1000 ms alatti időtartamú. A két szövegtípus vizsgált szünetei között nincs szignifikáns különbség [$F(1, 222) = 1,152$; $p = 0,284$].

Azokon a helyeken, ahol nem volt szünet közvetlenül a téma–réma határon, gyakran a kötőszó vagy a réma első szava után állt szünet, illetve a határon, a szünettől különböző megakadásokat adatoltunk. Ezek az esetek az összes tematikus határ 14%-ában jelentek meg; a szónoki beszéd határainak 24%-ában, a cégtörté-

	Hezitálás	Nyújtás	Szünet a szóban	Ismétlés	Újraindítás	Gramma- tikai hiba	Összesen
Szónoki beszéd	53	33	6,4	0	6,4	1,2	100
Cégtörténet	90,3	2,8	0	2,8	4,1	0	100

2. táblázat: Megakadások a téma–réma határokon
(százalékban megadva, 100% az összes megakadás száma a néma szünetek nélkül)

net határainak 7%-ában. Az eredményeket összegezve tehát megállapítható, hogy a téma–réma határok 62%-ában (a szónoki beszédben 69%-ban; a történetben 58%-ban) jelentkezett valamilyen bizonytalanságra utaló jel a beszédben.

A 2. táblázat a téma–réma határokon előforduló megakadásokat mutatja be. A legnagyobb arányban a hezitálás fordult elő mindkét beszéd típusban; a határon előforduló megakadások több mint 90%-a mindkét esetben bizonytalansági megakadás volt. (A hezitálás ugyanakkor lehet egyfajta tolmácsolási stratégia is: a tolmács, amíg vár az inputra, ezzel tölti ki a szüneteket.)

A célnyelvi szövegekben előforduló összes hiba-típusú megakadásból a téma–réma határokon viszonylag kevés fordul elő.

A szünetek és megakadások több okra vezethetők vissza, ezeket az alábbiakban példákkal illusztráljuk. A példák szövegében a számok a szünet (800), a hezitálás (őö (396)) vagy a nyújtás (NYÚJTÁS (577)) időtartamát jelölik.

3.1 ÉRTELMI SZÜNET A SZAKASZHATÁRON

A tematikus és rematikus szakasz közötti szünet legfontosabb feladata az üzenet értelmi tagolása. Az alábbi példák a gyenge és erős igék esetében mutatják a szüneteket a szakaszhatáron (3. táblázat). Érdekes megjegyezni, hogy a tolmácsshallgatók a rematikus szakaszon belül is tartanak szüneteket, illetve egyéb, bizonytalanságból eredő megakadás is előfordul a beszédprodukciójukban, de a téma–réma határon is szünetet tartanak.

3.2 SZÜNET A TEMATIKUS SZAKASZON BELÜL

A vizsgált célnyelvi szövegek közül a cégtörténetben lényegesen hosszabbak voltak a tematikus szakaszok. Előfordult, hogy a tematikus szakaszon belül is voltak szünetek, azonban ettől függetlenül a téma–réma határon is találtunk szünetet vagy hezitálást (4. táblázat).

	Forrásnyelvi szöveg	Célnyelvi szöveg
Cégismertető Gyenge ige, fókusz a tematikus szakasz végén Hallgató	T: The share-holding company R: is one of the largest employers and tax-payers of the region	T: (800) Az Rt. R: (958) a régió egyik legnagyobb öö(383) (620) adófizetője
Cégismertető Gyenge ige, fókusz a tematikus szakasz végén Profi tolmács	T: The share-holding company R: is one of the largest employers and tax-payers of the region	T: (1469) A részvénytársaság R: (729) az egyik legnagyobb foglalkoztató és adófizető a régióban
Cégismertető Erős ige, fókusz a tematikus szakasz kezdetén Hallgató	T: In 1947 Jenő Pick R: resumed managing the factory	T: (5065) ezerkilencszáznegyvenhétben (1101) öö(341) 284 Pick Jenő NYÚJTÁS (577) R: öö(1012) (596) visszatért a NYÚJTÁS (568) gyár (312) élére
Cégismertető Erős ige, fókusz a tematikus szakasz kezdetén Profi tolmács	T: In 1947 Jenő Pick R: resumed managing the factory	T: (396) ezerhétszáznegyvenhétben Pick Jenő R: újra átvette (411) a öö(357) a vállalat vezetését
Szónoki beszéd Gyenge ige, fókusz a tematikus szakasz végén	T: the Catholic Church, for example, R: had eyes and ears and an internet back in Medieval times	T: a katolikus egyház (170) például R: (3464) füllel és szemmel rendelkezett...
Szónoki beszéd Erős ige, fókusz a tematikus szakasz kezdetén	T: It R: affects the foundations, the framework of our lives	T: a hit R: hatással van (943) életünk alapjaira

3. táblázat: Értelmi szünet a szakaszhatáron, példák

3.3 NYELVTANI SZERKEZETEK

Vannak olyan esetek, amikor a forrásnyelv és a célnyelv eltérő nyelvtani szerkezei vezetnek bizonytalansághoz a téma-réma határon (lásd 5. táblázat).

	Forrásnyelvi szöveg	Célnyelvi szöveg
Hosszú téma, erős ige	T: In 2000 July ARAGO Investment Holding Plc R: gained significant stake in the company	T: (1201) Kétezer júliusában (1235) az Arago (781) befektetési társaság R: (4673) nagy tulajdoni (489) hányadot szerzett a (166) cégben ...
Hosszú téma, erős ige	T: Electric filling machines, compressors, cutting machines and grinders, etc. R: were installed.	T: (766) Különféle kompresszorokat, vágó (156) gépeket, (346) öő(493) és más (284) darálókat R: (876) ööm (854) építettek be.
Rövid téma, erős ige	T: Pick R: started to sell its subsidiary companies,	T: (2436) Pick R: (116) elkezdte eladni a leányvállalatait.

4. táblázat: Szünet a tematikus szakaszon belül, példák

	Forrásnyelvi szöveg	Célnyelvi szöveg
	T: Up here in Yorkshire R: there are Mosques T: which R: offer crèches and other facilities	T: vannak (93) R: mecsetek (555) T: amelyek R: (1184) szintén (1690) jó lehetőségeket biztosítanak

5. táblázat: Nyelvtani szerkezetek, példák

	Forrásnyelvi szöveg	Célnyelvi szöveg
Szónoki beszéd	T: faith communities R: provide people, commitment, drive, and sus- tainability – springing from inner conviction and strength	T: a vallási köz közössé (275) g (838)gek (696) R: a (NYÚJTÁS) 2025 ö (216) (181) tágabb társadalom (315) számára (404) ö (212) (685) erőt tudnak biztosítani és összetartást (2023) ezentúl (219) viszont (220) segítenek (83) ab- ban is (568) hogy (756) nagyon jól működjön (1754) a (NYÚJTÁS) 1743 a közösségen belüli kommunikáció (427)
Cégtörténet	T: The entire meat industry of Szeged R: struggled from the fact that the regions that were traditional raw material suppliers were annexed to Yugoslavia and Romania.	T: (1556) Szeged húsipara R: (2865) így hanyatlott (492).

6. táblázat: Példák rémavesztésre

3.4 RÉMAVESZTÉS

A téma–réma határon található szünetek és megakadások oka lehet a rémavesztés is. Ilyenkor a tolmács nem értette meg a forrásnyelvi üzenetet, vagy nem találja a célnyelvi megfelelőt (6. táblázat).

3.5 A TEMATIKUS ÉS REMATIKUS SZAKASZ FELCSERÉLÉSE

A tolmácsok azt a technikát is választhatják, hogy a könnyebb feldolgozás érdekében az eredeti sorrendhez képest felcserélik a tematikus és a rematikus szakaszt, ilyenkor nincs szünet a T/R határon, hiszen a tolmács a munkamemóriából elő tudja hívni a már ismert témát. Fontos itt felhívni a figyelmet arra, hogy a magyar nyelv, ellentétben az angollal, lehetővé teszi a téma és a réma felcserélését a szinkrontolmácsolás során (7. táblázat).

	Forrásnyelvi szöveg	Célnyelvi szöveg
Szónoki beszéd Hallgató	T: Pick R: participated at the high profile millennium exhibition.	R: (1854) a NYÚJTÁS (923) milleniumi (985) expón is részt vett T: a Pick.
Szónoki beszéd Profi tolmács	T: the company R: was expanded with two pig fattening farms and a slaughtering line.	R: (1665) és (1112) és kibővítették (742) két öö(395) (211) disznóhizlaldával, illetve egy vágóhíddal T: a cég profilját.

7. táblázat: Példák a tematikus és a rematikus szakasz felcserélésére

4. KÖVETKEZTETÉSEK

Kutatási eredményeink azt mutatják, hogy a szinkrontolmácsolt szövegekben a forrásnyelvi szöveg aktuális tagolása meghatározza a célnyelvi szöveg akusztikai–fonetikai sajátosságait és a szövegben előforduló bizonytalanságból eredő megakadásokat is. Az általunk összevetett szónoki beszéd és cégtörténet akusztikai–fonetikai tulajdonságai nem mutatnak jelentős eltérést, azonban azt fontos megjegyezni, hogy a szünetek és a hezitálás hosszát meghatározhatja a forrásnyelvi szövegben a tematikus szakasz hossza. A cégtörténetet

hosszabb tematikus szakaszok jellemezték, így a cégtörténet célnyelvi tolmácsolásait jobban jellemezte a tematikus szakaszon belüli szünettartás.

A következő lehetséges okokat találtuk a szünettartásra a téma–réma határon: értelmi szünet a szakaszhatáron, bonyolult forrásnyelvi nyelvtani szerkezetek, rémavesztés, és a tematikus és a rematikus szakasz felcserélése.

HIVATKOZÁSOK

- Baker, M. 1992. *In Other Words. A Coursebook on Translation*. London: Routledge.
- Bhatia, V. J. 1997. Translating Legal Genres. In: Trosborg, A. (ed.) *Text Typology and Translation*. Amsterdam: John Benjamins. 203–214.
- Bóna J., Bakti M. 2007. Relationship between Slips of the Tongue and the Temporal Characteristics of Speech Production in Simultaneous Interpreting. Elhangzott: 10th Summer School of Psycholinguistics. Balatonalmádi, 2007. június 3–8.
- Chernov, G. 2004. *Inference and Anticipation in Simultaneous Interpreting. A Probability-prediction Model*. Amsterdam: John Benjamins.
- Chilton, P., Schäffner, C. 1997. Discourse and Politics. In: Van Dijk, T. (ed.) *Discourse as Social Interaction*. London: SAGE Publications. 206–230.
- Firbas, J. 1972. On the Interplay of Prosodic and Non-Prosodic Means of Functional Sentence Perspective. In: Fried, V. (ed.) *The Prague School of Linguistics and Language Teaching*. London: Oxford University Press. 77–94.
- Gósy M. 2004a. A spontán magyar beszéd megakadásainak hallás alapú gyűjteménye. In: Gósy M. (szerk.) *Beszéd kutatás 2004*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 6–18.
- Gósy M. 2004b. *Fonetika, a beszéd tudománya*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Halliday, M. A. K. 1979. Nyelvi szerkezet és nyelvi funkció. In: Pléh Cs., Terestyéni T. (szerk.) *Beszédaktus, kommunikáció, interakció*. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- Halliday, M. A. K. 2004. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.
- Hatim, B., Mason, I. 1990. *Discourse and the Translator*. London: Longman.
- Hatim, B., Mason, I. 2002. Interpreting. A Text Linguistic Approach. In: Pöschhacker, F., Schlesinger, M. (eds.) *The Interpreting Studies Reader*. London: Routledge.

- Huszár Á. 1983. A mondat aktuális tagolása és annak tanítása.
Magyar Nyelvőr 107. évf. 1. szám. 87–100.
- Laver, J. 1994. *Principles of Phonetics*. Cambridge:
Cambridge University Press.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Klaudy K. 1987. *Fordítás és aktuális tagolás*. Budapest:
Akadémiai Kiadó.
- Klaudy K. 2007. *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*.
Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Reiss, K. 1976. *Texttyp und Übersetzungsmethode. Der operative Text*. Kronberg:
Scriptor.
- Swales, J. M. 1990. *Genre Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Szikszaíné Nagy I. 1999. *Leíró magyar szövegtan*. Budapest: Osiris Kiadó.

A LÉNYEGLÁTÁS VIZSGÁLATA IDEGEN NYELVŰ ÚJSÁGCIKK MAGYAR ÖSSZEFOGLALÓI ALAPJÁN

■ MOHÁCSI-GOROVE ANNA

1. ELMÉLETI KERETEK

A fordítói kompetencia egyik legalapvetőbb alkotóeleme a *lényeglátás*, a *szintetizálás képessége*, hiszen egy jó fordítás elkészítéséhez elengedhetetlen a szöveg logikai felépítésének áttekintése és lényegi mondanivalójának megértése: „a fordítás folyamata sosem volt más, mint az eredeti szöveg megértése és a fordítás szövegének megalkotása” (Klaudy 2002: 53). Jelen tanulmányban a lényeglátást vizsgáljuk az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén működő posztgraduális szakirányú továbbképzés elsőéves francia szakos hallgatói körében. A vizsgálat alapjául a hallgatók magyar nyelvű összefoglalói szolgálnak. A vizsgálat eredményeinek felhasználásával olyan módszereket dolgozhatunk majd ki, amelyek elősegítik a lényeglátás, a szintetizálás fejlesztését a fordítás oktatásában.

1.1 SZÖVEGÉRTÉS ÉS SZÖVEGALKOTÁS

A szövegértés és a szövegalkotás mentális folyamatait elsőként Kintsch és van Dijk (1978) vizsgálta felidéző protokollok és összefoglalók segítségével. Az általuk létrehozott „feldolgozási modell” (*Processing Model*; Kintsch–van Dijk 1978: 376) alapja, hogy a mondatokat propozíciókra bontják, majd az így kapott propozíciókat koherens gráfokba (*coherence graphs*; Kintsch–van Dijk 1978: 368) rendezik. Kintsch és van Dijk szerint olvasáskor mondatonként átlagosan 4 propozíciót tárolunk rövid távú memóriánkban, ezeket visszük tovább a következő mondatra, vagyis ezeket jegyezzük meg. A rövid távú memóriában tárolt propozíciók az úgynevezett „vezérél”-stratégia (*leading edge strategy*; 1978: 379) segítségével választhatók ki, és így szimulálható a szövegértés és a szöveg összefoglalásának folyamata.

A modell alapján végzett kísérletek során egy ötmondatos szöveg elolvasását követően – különböző idő elteltével (rögtön az olvasás után, valamint egy, illetve három hónap után) – arra kérték a résztvevőket, hogy a lehető legnagyobb részletességgel számítógépen rögzítsék mindazt, amire emlékeznek (felidéző protokoll; *recall protocol*; Kintsch–van Dijk 1978: 382). Ezután a résztvevőknek 60–80 szavas összefoglalót (*summary*; Kintsch–van Dijk 1978: 382) kellett készíteniük a szövegről. Az így kapott felidéző protokollok és összefoglalók proposícióinak besorolására a következő kategóriákat határozták meg (Kintsch–van Dijk 1978: 385):

- ▶ reprodukció: a szöveg proposícióinak konkrét, viszonylag pontos felidézése;
- ▶ rekonstrukció: a résztvevő saját háttértudása alapján egészíti ki azokat az információkat, amelyekre már nem emlékszik pontosan;
- ▶ metaállítások: a résztvevő megjegyzései, véleménye a szöveg szerkezetével, tartalmával kapcsolatban;
- ▶ hibás vagy nem besorolható állítások.

A kutatás eredményei azt mutatták, hogy az idő elteltével mind a felidéző protokollok, mind pedig az összefoglalók esetében csökkent a szöveget pontosan (szó szerint vagy tartalmilag) reprodukáló proposíciók mennyisége, ellenben nőtt a rekonstrukció és a metaállítások száma.

1.2 SZUPERSTRUKTÚRA ÉS MAKROSTRUKTÚRA

A továbbiakban gyakran használjuk majd a *makrostruktúra* és a *szuperstruktúra* fogalmát, ezért elengedhetetlen ezek elkülönítése: a makrostruktúra a szöveg szemantikai tartalmának hierarchikus felépítése, míg a szuperstruktúra a szöveg kompozicionális felépítése, vagyis a szöveg lineáris előrehaladása, szerkezeti elemei. A makrostruktúra független a szuperstruktúrától (Károly 2007: 239).

Jelen vizsgálat alapjául Tirkkonen-Condit (1985) elemzési modellje szolgált, amelyet a következőkben röviden ismertetünk. Tirkkonen-Condit Kintsch és van Dijk makrostruktúra-modelljéből és elemzési módszeréből kiindulva a makrostruktúra konkrét megjelenését vizsgálta összefoglalókban. Van Dijk módszere alapján kidolgozott elméletét két tipikusnak tekinthető érvelő szövegen alapuló kvalitatív vizsgálattal illusztrálja.

Tirkkonen-Condit szerint a szöveg egy mikroszintből és különböző makrostruktúra-szintekből áll. A legalsó szinten található a szöveg összes mondata, ez a mikrosztruktúra. Ezekből a mondatokból kiválaszthatók azok a mondatok, amelyek valamilyen szempontból összefoglalják, általánosítják a mikroszint mondatainak tartalmát – ezek alkotják az 1. makroszintet. Az 1. makroszint

mondatai közül szintén kiválaszthatók az úgynevezett domináns mondatok (*dominant sentences*; Tirkkonen-Condit 1985: 154), amelyek majd a 2. makroszintet alkotják, és így tovább. Az egyes makroszintek mondatai – apróbb nyelvi átalakításokkal (pl. az anaforikus és kataforikus utalások helyettesítése az alsóbb szinten található mondatokból kikövetkeztetett autoszemantikus elemekkel) – különböző részletességű összefoglalásai a szövegnek: az alacsonyabb makroszintek részletesebb, a magasabbak tömörebb összefoglalást adnak (Tirkkonen-Condit 1985: 160).

A makroszintek azonosításához elengedhetetlen a hierarchiaeffektus és a szuperstruktúra-effektus megkülönböztetése: a hierarchiaeffektus (Tirkkonen-Condit 1985: 157) hatására az alsóbb szinteken elhelyezkedő elemeket a magasabb szinten található elemek törlik, általánosítják, vagy más módon módosítják, míg a magasabb szintű mondatok érintetlenek maradnak. A szuperstruktúra-effektus (Tirkkonen-Condit 1985: 158) azt jelenti, hogy a szöveg szerkezeti (szuperstrukturális) elemei (érvelő szöveg esetén: szituáció, probléma, megoldás és értékelés) a legmagasabb makroszinten is megmaradnak.

Tirkkonen-Condit kétféle összefoglalást különböztet meg: a tömbösített (*blocklike*) összefoglalásban a szuperstruktúra alapvető elemei a kanonikus sorrendnek megfelelően következnek egymás után, míg a hullámos előrehaladású (*wavelike*) összefoglaló miniszövegek sorából épül fel, amelyekben váltakozva, nem feltétlenül az előírt sorrend szerint szerepelnek a különböző blokkok (Tirkkonen-Condit 1985: 161).

Tirkkonen-Condit tanulmányának zárásában említi, hogy érdemes lenne egy, az elmélet alapján megírt összefoglalást több résztvevő által írt összefoglalásokkal vagy fordításokkal összehasonlítani. Az alábbiakban a kettőt ötvözve idegen nyelvű (francia) szöveg anyanyelven történő összefoglalásait vetjük össze a módszer alapján elkészített összefoglalóval.

2. A VIZSGÁLAT

Munkánk alapjául Tirkkonen-Condit előzőleg (ld. 1.2) bemutatott makrostruktúra-elmélete szolgált, amelyet az eltérő szövegtípus miatt Bell (1998) modelljének segítségével módosítottunk (ld. 3.2.1). A vizsgálat során posztgraduális szakirányú továbbképzésben részt vevő hallgatók idegen nyelvű újságcikkről írt magyar nyelvű összefoglalóit hasonlítottuk össze a Tirkkonen-Condit elmélete alapján felállított makrostrukturális hierarchiával. A vizsgálat résztvevői az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén működő szakirányú továbbképzés elsőéves

francia szakos hallgatói (összesen 12 fő). Az alábbiakban a kutatási kérdések és hipotézisek megfogalmazása után röviden ismertetjük a vizsgálat menetét, majd először a francia újságcikket, azután pedig a magyar összefoglalókat elemezzük.

2.1 KUTATÁSI KÉRDÉSEK

A vizsgálat során elsősorban azt igyekeztünk feltárni, hogy a hallgatók mely makroszinthez tartozó mondatok tartalmát reprodukálják összefoglalóikban. Mivel a szöveg legtömörebb összefoglalását a legmagasabb makroszint mondatai adják, arra következtetünk, hogy ezek a mondatok minden tömörítésben megjelennek majd (ld. 3.1).

A szuperstruktúrát illetően arra keressük a választ, hogy az eredeti szöveg szuperstruktúrájának minden eleme megjelenik-e az összefoglalókban, valamint hogy az összefoglalók mennyire követik az eredeti szöveg szerkezetét (ld. 3.2).

Vizsgálatunk során a hallgatók dolgozataira adott tanári értékelést is elemezzük. Feltételezzük, hogy az oktató értékelésében megjelenik, hogy a hallgatók által írt összefoglalók mennyire tükrözik a francia szöveg hierarchikus felépítését. Ezek alapján feltételezzük, hogy az eredeti szöveg makrostruktúráját megfelelően reprodukáló dolgozatok kedvezőbb elbírálásban részesülnek, vagyis jobb jegyet kapnak (ld. 3.3).

2.2 A VIZSGÁLAT MENETE, ELŐZMÉNYEK

A résztvevőknek egy, a Radio France Internationale honlapjáról letöltött, számukra ismert témájú francia cikket (ld. Függelék) kellett maximum egy oldalban magyar nyelven tömöríteniük. A feladat megfogalmazása a következő volt: „Tömörítsd az utolsó oldalon maximum 1 oldalban (1,5 sorköz, Times New Roman, 12 pt) a következő cikket!” A megadott terjedelmi korlátot egy dolgozat kivételével (08-as szöveg) minden esetben betartották a hallgatók. Az összefoglaló elkészítésére egy óra állt rendelkezésre. A felmérést a feladat komplexitása teszi különösen érdekessé, hiszen a hallgatóknak nemcsak tömöríteniük kellett az eredeti szöveget, hanem pontosan meg is kellett érteniük, és bizonyos mértékben le is kellett fordítaniuk.

Az eredmények megfelelő értékeléséhez elengedhetetlen a hallgatók előképzettségének ismertetése. A felmérés időpontjában a tömörítés mint feladattípus már nem volt ismeretlen számukra, hiszen a félév során már előfordult, hogy hosszabb, 8–10 oldalas szövegeket kellett néhány mondatban, illetve – egy esetben – másfél oldalban összefoglalniuk.

A tömörítések írásakor – az egész félév során – a következő szempontokat kellett figyelembe venniük (ezeket írásban is megkapták):

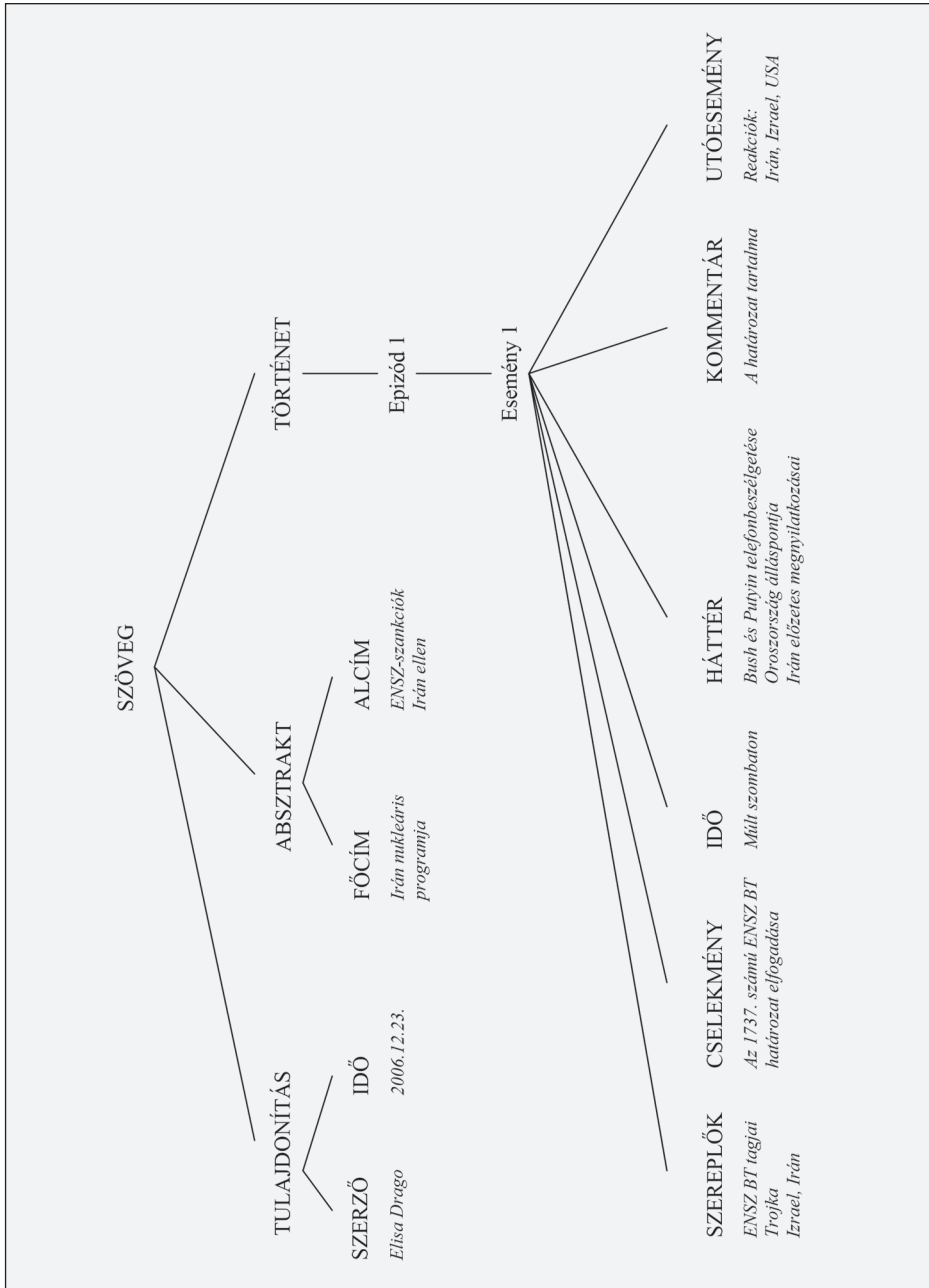
- ▶ Cél: a lényeg kiemelése, a szöveg legfőbb gondolatainak rövid, tömör összefoglalása, a szerző véleményének visszaadása (a szerző helyébe képzelve magunkat).
- ▶ Fontos, hogy a szöveg felépítése logikus és érthető legyen: a cél egy összefüggő szöveg megalkotása, amely önmagában is teljes egésznek tűnik, és megállja a helyét.
- ▶ Idézetek, lábjegyzetek kerülése.
- ▶ Anekdotikus, illusztratív elemek kihagyása (esetleg a fontosabb példák bevehetők).
- ▶ Az eredeti mondatoktól való elrugaszkodás, hiszen nem fordítási feladat-ról van szó.
- ▶ A tömörítés lépései:
 1. Olvasás:
Áttekintés, a lényeg megértése.
 2. Feltérképezés:
A szöveg újraolvasása: felvetett probléma, kulcsszavak, kulcsmondatok aláhúzása, fontosabb bekezdések bekeretezése; a tartalom összefoglalása bekezdésként 1-1 mondatban.
 3. A gondolatmenet vázlata
 4. A tömörítés megírása:
Általánosan az „egy bekezdés – egy gondolat” elve érvényes.
 5. Újraolvasás, ellenőrzés

A felmérés megírását követően – mivel a francia mondatok nem feleltethetőek meg teljes egészében a tömörítések mondatainak – a hallgatói dolgozatok **tartal-mi felépítését** vetettük össze az eredeti szöveg mondatainak **tartalmával**.

2.3 A FRANCIA SZÖVEG ELEMZÉSE

Az elemzés alapjául szolgáló szöveg a Radio France Internationale honlapjáról származik, és a 2006-ban elfogadott 1737-es számú ENSZ BT határozatról szól.

Már Kintsch és van Dijk is rámutattak arra, hogy a szövegértés és a szöveg-alkotás nagymértékben függ a témában való jártasságtól (Kintsch–van Dijk 1978: 372), ezért fontos megjegyezni, hogy a vizsgálatban részt vevő hallgatók a zárthelyi dolgozat megírása előtti hetekben egy hosszabb, a nukleáris fegyverekről szóló szöveget elemeztek terminológiai szempontból. A terminológiai lista elkészítéséhez számos párhuzamos szöveget kellett elolvasniuk, az órán

1. ábra: A francia szöveg felépítése

pedig kiselőadások hangzottak el a témáról, ezért a hallgatók a vizsgálat elvégzésekor széleskörű ismeretekkel rendelkeztek a cikk témájával kapcsolatban.

A szövegválasztást erősen befolyásolta, hogy az összefoglalandó szöveg lineáris felépítésű, viszonylag könnyen összefoglalható legyen. Az interneten található változatban külön képaláírás és bevezető is található, ezeket az egyszerűség kedvéért integráltuk a szövegbe. A cikk terjedelme mintegy 5000 leütés.

2.3.1 SZUPERSTRUKTÚRA

A vizsgálat kiindulópontjául szolgáló francia szöveget elsőként a szuperstruktúra szempontjából elemeztük. Mivel a választott szöveg – a Tirkkonen-Condit által vizsgáltakkal ellentétben – nem érvelő típusú, a hierarchikus tartalmi elemeket Bell (1998) esemény-struktúra-modelljére (Károly 2007: 162) támaszkodva azonosítottuk. Bell szerint az újságcikkek a következő alkotóelemekből állnak:

- ▶ Tulajdonítás (*attribution*): kitől származik a cikk, hol és mikor íródott. A tulajdonítás nem mindig jelenik meg explicit módon.
- ▶ Absztrakt (*abstract*): általában a főcím, az alcím és az újságokban gyakori más betűtípussal szedett rövid bevezetés, összefoglalás.
- ▶ Történet (*story*): egy vagy több epizódból (*episodes*) áll. Az epizódokat események (*events*) alkotják, amelyeknek más és más a helye, ideje, mások a szereplői.
- ▶ A történet további alkotóelemei:
 - » Háttér (*background*): a történet előzményeit fejt ki (múlt idő).
 - » Kommentár (*commentary*): az újságíró megjegyzéseit, véleményét tartalmazza (nem-cselekvő jelen).
 - » Utóesemények (*follow-up*): a fő esemény következményei, a különböző reakciók, vélemények (jövő).

A francia szöveg felépítését az 1. ábra illusztrálja. A tulajdonítás viszonylag explicit, hiszen a szöveg alján megjelenik a cikk írója és a dátum. Az absztraktot a főcím és az alcím alkotja, amelyből kiderül, hogy a cikk Irán nukleáris politikájáról fog szólni (főcím), valamint, hogy ehhez kapcsolódóan az ENSZ szankciókat tervez Irán ellen (alcím).

A történetet egyetlen esemény alkotja, amely azonban több elemből áll. Ezek időrendben:

1. Háttér (4–5; 14–20),
2. Cselekmény, vagyis a határozat elfogadása (1–3),
3. Kommentár (6–13),
4. Utóesemény (21–26).

Háttér	4–5. mondat 0: „múlt szombaton” (2006. 12. 23.) 14–18. mondat –2: „két nappal ezelőtt” 19–20. mondat –1: „néhány órával a szavazás előtt”
A határozat elfogadása	1–3. mondat 0: „múlt szombaton” (2006. 12. 23.)
Kommentár	6–9. mondat +1: a határozat elfogadása után 10–13. mondat +2: „két hónap múlva”
Utóesemény	21–26. mondat +1: „ma este”, a határozat elfogadása után

1. táblázat: Az idősíkok eloszlása

A valós „cselekmény”, a határozat elfogadása csupán az első három mondatban szerepel. A cikk nagy részét az előzmények, a kommentár és az érintettek véleménye teszi ki.

A háttér leírása több részben is megjelenik. A 4. és az 5. mondatban George Bush és Vlagyimir Putyin telefonbeszélgetéséről van szó, melynek következményeként a két államfő megegyezett, hogy Irán nukleáris politikájával kapcsolatban közös álláspontot fognak képviselni. A 14–18. mondatban ismét Oroszország álláspontjáról esik szó, illetve főként arról, hogy miért halogatta a határozat elfogadását. Két nappal korábban Szergej Lavrov orosz külügyminiszter még azzal vádolta a nyugati országokat, hogy ENSZ-határozat útján akarják megbüntetni Iránt (15. mondat). Az orosz érdekek miatt (a busheri atomerőmű orosz befektetés) Oroszország csak hosszas tárgyalások után szánta rá magát a határozat elfogadására, amelyben némi enyhítést sikerült elérnie. A 19–20. mondatban Iránnak a határozat megszavazását megelőzően elhangzott reakcióiról olvashatunk.

A határozat tartalmának leírását kommentárnak tekintettük, hiszen az újságíró kiegészítő magyarázatot fűz a történetekhez, amelyeknek legfőbb célja az események megértése és értékelése (vö. Bell 1998: 67). A kommentár a határozat tartalmának rövid ismertetése mellett (6–9. mondat) kifejti a lehetséges következményeket is (10–13. mondat): két hónap múlva a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség elnöke jelentésben

számol be arról, hogy Irán teljesítette-e a határozatban foglaltakat, és amennyiben nem tett eleget a követelményeknek, az ENSZ „egyéb intézkedések” bevezetését tervezi.

Az utóesemény egyrészt Irán reakcióját fogalmazza meg (21–23. mondat), másrészt bemutatja Izrael és az Amerikai Egyesült Államok álláspontját (24–26. mondat).

Az idősíkok eloszlását az 1. táblázat szemlélteti. A határozat elfogadása a „0” időpillanat, a többi időpontot – Bellhez hasonlóan – ehhez viszonyítva jelöltük (+2, +1, –1, –2 stb.). Az idézőjelben lévő kifejezések megtalálhatók a szövegben, a többi időmeghatározás magyarázatként szolgál.

2.3.2 MAKROSTRUKTÚRA

Az alábbiakban az eredeti cikk makrostrukturális elemzését ismertetjük Tirkkonen-Condit modellje alapján. Az elemzést a 2. táblázat szemlélteti, a zárójelben lévő számok a francia szöveg mondatainak sorszámaát jelzik.

	Háttér	A határozat elfogadása	Kommentár	Utóesemény
3. makroszint	(18) (20)	(1)	(6)	(23) (25)
2. makroszint	(14) (18) (20)	(1)	(6) (12) (13)	(23) (25)
1. makroszint	(14) (16) (18) (19) (20)	(1)	(6) (7) (8) (11) (12) (13)	(21) (23) (24) (25)
Mikroszint	(4) (5) (14) (15) (16) (17) (18) (19) (20)	(1) (2) (3)	(6) (7) (8) (9) (10) (11) (12) (13)	(21) (22) (23) (24) (25) (26)

2. táblázat: A francia szöveg makrostrukturális elemzése

A mikroszinten található a szöveg összes mondata, az egyes makroszinteken pedig az alsóbb szintek mondatainak összefoglalása. A magasabb makroszintek mondatai mindig általánosabbak, mint az alacsonyabb szinten lévők: a 4. és 5. mondat tartalmát (Bush és Putyin telefonos egyeztetése) például a 14. mondat foglalja össze, nevezetesen, hogy Oroszország heves és hosszadalmas tárgyalások után fogadta csak el a határozatot.

A 18. mondat tipikus példája annak, amikor az összefoglalás elkészítéséhez nyelvi eszközökkel kell kiegészíteni a mondatban lévő utalásokat (vö. Tirkkonen-Condit 1985: 160). *En effet cette mesure a été substituée par une simple restriction au voyage de ces personnes.* Ebben a mondatban a *cette mesure* a 17. mondatban

említett szankcióra (12 iráni állampolgár külföldre utazásának tilalma) utal vissza. Ezért – némi kiegészítéssel – a 18. mondat a 14–17. mondatok tömör összefoglalása.

A legmagasabb (3.) makroszinten a háttér és az utóesemény leírását két-két mondat foglalja össze. Ez azzal magyarázható, hogy a háttér alapvetően két eseményt foglal össze: Oroszország vonatkozó beegyezését és ehhez kapcsolódóan a szankciók enyhítését (4–5.; 14–18. mondat), valamint Irán előzetes véleményét (19–20. mondat). Mivel a 19. és a 20. mondat Irán véleményének két különböző vonulatát fejt ki, az elemzéskor az általánosabb megállapítást, vagyis a nukleáris program leállításának megtagadását (20. mondat) választottuk ki.

Az utóesemény (21–26. mondat) több állam véleményét fejt ki a határozat elfogadásával kapcsolatban: Irán (21–20.: Mohammed Ali Hoszeini; 23.: Javad Zarif), Izrael (24.), Amerikai Egyesült Államok (25–26.). Ezek legtömörebb összefoglalásához sem elegendő egyetlen mondat, két mondatnál azonban visszaadhatók a főbb mozzanatok: 23. mondat: Irán, 25. mondat (az utalás megfelelő helyettesítésével): Izrael és az Amerikai Egyesült Államok.

Így a szöveg legtömörebb összefoglalását az 1., 6., 18., 20., 23. és 25. mondatok adják.

2.4 A HALLGATÓK DOLGOZATÁNAK ELEMZÉSE, MINTAELEMZÉS

A dolgozatok elemzésekor elsőként azt vizsgáltuk, hogy a francia újságcikk mely mondatai jelennek meg a magyar nyelvű tömörítésekben. Mivel a hallgatók munkáiban található mondatok nem mindig feleltethetők meg egy az egyben az eredeti újságcikk mondatainak, az elemzésben azt vettük figyelembe, hogy a francia szöveg mely mondatainak **tartalma** jelenik meg a magyar nyelvű összefoglalókban. Az egyes mondatok tartalmát a 3. táblázat foglalja össze.

Természetesen előfordult, hogy a tömörítésben egy mondaton belül az eredeti cikk több mondatának tartalma is megjelent, mint például a **01-es szöveg** következő mondatában (zárójelben az eredeti szöveg mondatainak sorszáma látható):

(1) „Amennyiben a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (IAEA) 60 nap múlva esedékes jelentése (12) hatástalannak értékeli az intézkedéseket, újabb szankciók következhetnek (13).”

Az ehhez hasonló esetekben az elemző táblázatban az eredeti szöveg mindkét mondatát megadtuk (ld. 4. táblázat).

A továbbiakban néhány – különböző eseteket bemutató – szövegrészlet segítségével illusztráljuk az elemzés menetét. (Zárójelben mindig az eredeti szöveg

Mondat sorszáma	Tartalma
(1)	A határozat egyhangú elfogadása, Irán felszólítása nukleáris tevékenységének beszüntetésére.
(2)	Szankciók bevezetése, múlt szombaton.
(3)	A határozat elfogadása Oroszország csatlakozása után.
(4)	Bush és Putyin telefonbeszélgetése.
(5)	Bush és Putyin megegyezése a közös álláspontot illetően.
(6)	Kereskedelmi és gazdasági szankciók bevezetése, amennyiben Irán nem hagy fel nukleáris tevékenységével.
(7)	Pénzügyi és gazdasági források befagyasztása.
(8)	Technikai és pénzügyi segítségnyújtás megakadályozása.
(9)	Iráni állampolgárok nukleáris programmal kapcsolatos oktatásának megakadályozása.
(10)	A határozat fegyveres erők használatát nem helyezi kilátásba.
(11)	Irán 2 hónapot kap a feltételek teljesítésére.
(12)	Az IAEA jelentése 2 hónap elteltével.
(13)	Esetlegesen „más intézkedések” bevezetése.
(14)	Oroszország csatlakozik a Franciaország, Nagy-Britannia, Németország és az Amerikai Egyesült Államok által támogatott határozat elfogadásához.
(15)	Szergej Lavrov megnyilatkozása: az ENSZ csak büntetni akarja Iránt a határozat elfogadásával.
(16)	Moszkva érdekei (busheri atomerőmű); Oroszország a szankciók enyhítésére törekszik.
(17)	12 iráni állampolgár külföldre utazása megtiltásának törlése.
(18)	Az előző intézkedés helyettesítése, enyhítése.
(19)	Irán: meg fogja akadályozni az IAEA tevékenységét.
(20)	Irán: nem hagy fel nukleáris programjával.
(21)	Mohammed Ali Hoszeini: a határozat elfogadása illegális.
(22)	Mohammed Ali Hoszeini: Irán atomprogramja békés célú, a határozat nem akadályozhatja meg. Ez utóbbi azonban csorbítja az ENSZ BT egyébként is hanyatló tekintélyét.
(23)	Javad Zarif: az ENSZ BT kettős mércét alkalmaz (Irán és Izrael).
(24)	Izrael: további lépésekre van szükség.
(25)	Amerikai Egyesült Államok: további lépésekre van szükség, ez a határozat önmagában nem elegendő.
(26)	Az ENSZ-en kívül is intézkedéseket kell tenni.

3. táblázat: Az egyes mondatok tartalma

mondatainak sorszáma látható. A helyesírási hibákat, elütéseket az eredetivel egyezően, szövegűen szerepeltetjük).

08-as szöveg – a megjelenő tartalmak sorrendje megegyezik az eredeti szöveg mondatainak sorrendjével:

(2) „A szankciók elfogadása a tagállamok részére azt jelentik, hogy minden pénzügyi forrás be kell fagyasztaniuk (7), meg kell akadályozniuk mindennemű technikai és pénzügyi segítségnyújtást amely kapcsolatban lehet iráni nukleáris programmal és ballisztikus rakéták fejlesztésével (8), valamint meg kell akadályozniuk, hogy területükön, vagy polgáraik által iráni nemzetiségű személyek Irán nukleáris programját és ballisztikus rakéták fejlesztését elősegítő oktatásban részesüljenek (9).”

12-es szöveg – a megjelenő tartalmak sorrendje különbözik az eredeti szöveg mondatainak sorrendjétől:

(3) „Oroszország, akinek a Bushehr atomerőmű építéséhez fűződőnek érdekei (16), pár nappal ezelőtt az ENSZ intézkedést a nyugati országok Irán elleni támadásának kiáltotta ki (15), de végül elfogadta a határozatot (14), miután azt nyomására módosították, így a határozatból törölték 12 – az atomprogramban résztvevő – Iráni utazási tilalmát (18).”

Mivel a feladat megoldása bizonyos szintű fordítást is megkívánt a hallgatóktól, előfordult, hogy helytelenül értelmezték az eredeti szöveg tartalmát, logikai relációit. Ezt a jelenséget kiválóan illusztrálják a következő szövegrészletek (a kiemelések a szerzőtől származnak):

07-es szöveg:

(4a) „Oroszország az orosz külügyminiszter, *Szergej Lavrov* kijelentésével csatlakozott a határozat elfogadásához.”

08-as szöveg:

(4b) „Az iráni atomprogram kérdésében Oroszország [...] végül *Serguei Lavrov* külügyminiszter vezetésével csatlakozott az Egyesült Államok által támogatott európai hármashoz: Franciaországhoz, Nagy-Britanniához és Németországhoz.”

Helyesen (06-os szöveg):

(4c) „[...] noha két nappal korábban Lavrov orosz külügyminiszter még *Irán bűntetéseként értékelte a határozatot*.”

07-es szöveg:

(5a) „Moszkva eredetileg a Teherán elleni szankciókat követelte, mivel Iránban gazdasági érdekeltségei vannak (például egy nukleáris központ építése is).”

Helyesen (06-os szöveg):

(5b) „Moszkva az utolsó pillanatig enyhíteni igyekezett a döntést, mivel komoly érdekeltséggel bír az iráni Boucher-erőmű építésében.”

10-es szöveg:

(6a) „Moszkva csak az utolsó pillanatban csatlakozott a Franciaország, Nagy-Britannia és Németország által kidolgozott és az Egyesült Államok által nagy mértékben támogatott döntéshez és *elfogadta a 12 iráni személy ország elhagyási tilalmát*.”

Helyesen (05-ös szöveg):

(6b) „A csata eredménye az lett, hogy a 12, nukleáris programban részt vevő ellen *mindössze (országelhagyási tilalom helyett) utazási korlátozások léptek életbe*.”

Mivel az elemzés nem az értelmezést és a francia nyelvtudást vizsgálja, az ehhez hasonló esetekben még akkor is figyelembe vettük a tömörítésben előforduló tartalmakat, ha a logikai relációk, vagy a szöveg fordítása nem volt helyénvaló.

Emellett természetesen szóhasználatbeli hibákat is találtunk az elemzés során. Ilyen például a „felfüggesztés” szó használata a „megakadályozás” helyett a **12-es szöveg** következő mondatában:

(7) „[...] Irán, a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség munkájának *felfüggesztésével* [...] fenyegetőzött [...]”

Sorszám (terjedelem leütésben)	Háttér (4-5; 14-20)	A határozat elfogadása (1-3)	Kommentár (6-13)	Utóesemény (21-26)
01 (1590)	(18) (14) (16) (19) (5) (20)	(1) (2) (1)	(6) (12) (13) (7) (8) (10)	(23) (25) (21) (22) (23) (25)
02 (2564)	(14) (16) (19)		(12) (13) (7) (8) (11) (9) (10)	(21) (24) (22) (26)
03 (2006)	(20) (16) (19) (5)	(1) (2) (1)	(6) (12) (13) (11) (9) (10)	(23) (25) (24) (22) (26)
04 (2171)	(14) (16) (19) (5) (15) (17) (18) (20)	 (2) (3) (1)	(6) (12) (13) (8) (11) (10)	(23) (21) (24) (22)
05 (2084)	(16) (17) (18) (20)	 (2) (1)	(12) (13) (7) (8) (11) (10)	(21) (26) (23) (25)
06 (2155)	(14) (16) (19) (5) (15) (17)		(6) (12) (13) (7) (11) (9) (10)	(23) (25) (21) (22) (26) (25)
07 (2232)	(16) (4) (5) (15) (20)		(12) (13) (7) (8) (11) (9) (10)	(21) (24) (22)
08 (2649)	(14) (16) (19) (15) (18)	(1) (2) (1)	(6) (12) (13) (7) (8) (11) (9) (10)	(23) (25) (21) (24) (22) (26)
09 (2638)	(14) (16) (19) (5) (17) (20)	 (3) (1)	(6) (12) (13) (7) (8) (11) (10)	(23) (25) (21) (22) (26)
10 (1914)	(14) (16) (19) (17) (18) (20)	 (2) (3)	(6) (12) (7) (8) (11) (10)	(23) (25) (21) (24)
11 (1487)	(16) (17) (18) (20)	 (3) (2) (1)	(13) (7) (8) (11) (10)	(23) (25) (21) (22)
12 (1661)	(14) (16) (19) (15)		(6) (13) (7) (8) (11) (9) (10)	(23) (25) (21) (22)

4. táblázat: A makrostrukturális elemzés eredményeinek összefoglalása

Mivel azonban ezek a szószintű hibák a vizsgálat szempontjából nem relevánsak, bővebben nem térünk ki ismertetésükre.

Érdekes és többször (a **05-ös**, **06-os** és **09-es szövegekben**) előforduló jelenség, hogy a hallgatók a tulajdonításból, vagyis a cikk megjelenésének dátumából levont következtetések alapján konkretizálták a „múlt szombaton” kifejezést, vagyis megadták a határozat megjelenésének pontos dátumát: „Az ENSZ BT 1737 számú határozatát 2006. december 23-án 15 ország részvételével egyhangúan szavazták meg.” (**06-os szöveg**)

Olykor előfordult az is, hogy a hallgatók meglévő, illetve a szöveg alapján szerzett tudásuk alapján kiegészítették a szöveget, a cikkben nem explicitált elemekkel. Ezt a jelenséget Kintsch és van Dijk „rekonstrukciónak” nevezi (1978: 375). Kiváló példa erre a következő mondat (**03-as szöveg**):

(8) „Az izraeli és az amerikai álláspont megegyezik abban, hogy meg kell akadályozni, hogy Irán atomfegyvert készíthessen.”

Ez a kijelentés konkrétan nem szerepel a szövegben, de valóban kikövetkeztethető belőle.

Egyetlen esetben (**05-ös szöveg**) a Kintsch és van Dijk által „metaállításként” definiált jelenség is előfordult. A következő mondatban a hallgató saját, szubjektív megítélése jelenik meg a szankciókkal kapcsolatban (a kiemelés a szerzőtől származik):

(9) „Az ENSZ Biztonsági Tanácsa az Irán elleni új, az *érvényben lévőknél valamelyest szigorúbb* szankciókat előírányzó határozatot fogadott el.”

Az elemzés során figyelmen kívül hagytuk a címeket és alcímeket, mivel ezek nem minden esetben jelennek meg.

Problemátikus volt továbbá a 24. és a 25. mondat elkülönítése. A 24. mondat Izrael álláspontját jeleníti meg, a 25.-ben pedig (utalás formájában) az USA és Izrael véleménye egyaránt megjelenik. Ezért amikor a hallgató egy mondaton belül utalt minkét állam véleményére, a 25. mondatot vettük be az elemzésbe. Ha a két álláspont külön mondatban szerepelt, akkor mind a 24., mind pedig a 25. mondat megjelent az értékelésben.

A dolgozatok makrostrukturális elemzése során kettős kódolást alkalmaztunk. Mivel ilyen kisméretű adatbázis esetében statisztikai (pl. korrelációs) elemzés útján nem lehet kimutatni az elemzők közötti egyezést, az eredmények össze-

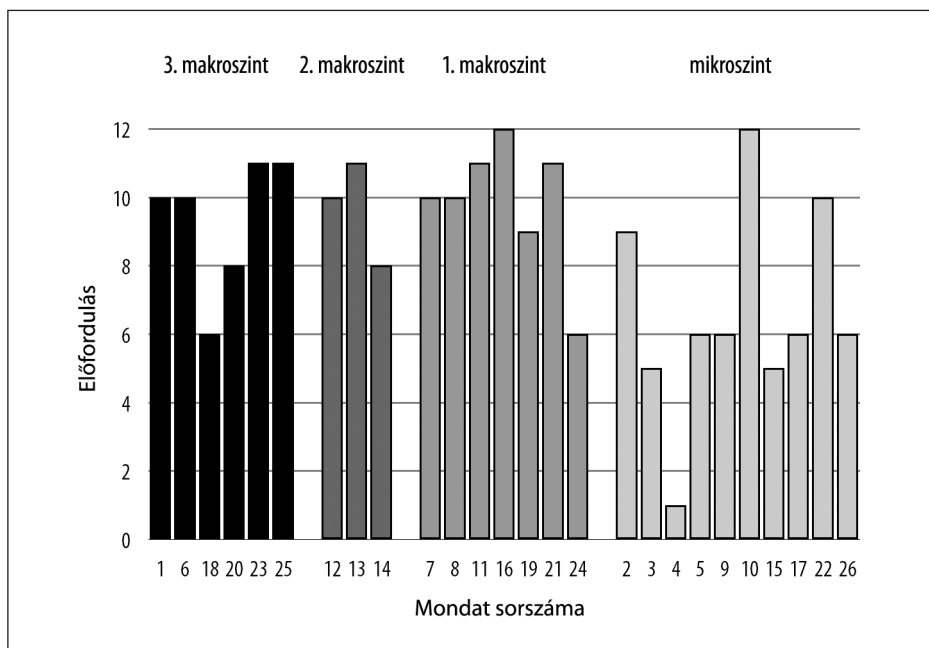
hasonlításához százalékszámítást alkalmaztunk. A kapott eredmények 98%-ban megegyeztek, ezért megbízhatónak mondható az elemzés.

Az elemzők megvitatták az eredmények közti eltéréseket, majd közösen megalkották a 4. táblázatban látható besorolást, amely a jelen vizsgálat alapjául szolgált. A táblázatban az eredeti szöveg mondatainak száma látható. Az egy makroszinthez tartozó mondatok száma egy szinten jelenik meg, a 3. makroszint mondatainak száma félkövérrel van kiemelve. Természetesen – a 2. táblázattal ellentétben – minden mondat csak egyszer szerepel, a legmagasabb makroszinten, amelyen előfordul.

3. EREDMÉNYEK

3.1 A MAKROSTRUKTÚRA MEGJELENÉSE

A szuperstruktúra minden eleme (háttér, a határozat elfogadása, kommentár, utóesemény) előfordul minden dolgozatban, a különbségek leginkább abban rejlenek, hogy az egyes szerkezeti elemek kifejezése a makrostruktúra mely szintjén zajlik. Az egyes makroszintek mondatainak előfordulási gyakoriságát a 2. ábra szemlélteti.

2. ábra: Az egyes mondatok előfordulása makroszintek szerint

A 3. makroszint összes mondatát csak három dolgozat tartalmazza: a 05-ös, a 06-os és a 12-es. Az 1. és a 6. mondat a dolgozatok 83%-ában fordul elő. A 11-es dolgozat egyik elemet sem tartalmazza, ezen kívül az 1. mondat a 07-es tömörítésből, a 6. pedig a 02-esből hiányzik. A makrostruktúra legritkábban reprodukált mondata a 18., amely a dolgozatok 50%-ában fordul csak elő. A 18. mondathoz szorosan kapcsolódó 20. mondat ezzel ellentétben a dolgozatok 67%-ában megjelenik. A 23. és a 25. mondat egy-egy dolgozat kivételével mindenhol megjelenik: a 23. mondat a 07-esből, a 25. a 04-esből hiányzik, így egyenként 92%-ban vannak jelen.

A 2. makroszint mondatai közül a 13. jelenik meg legnagyobb arányban (92%), mert csupán a 10-es dolgozathoz hiányzik. A 12-es mondatot 83%-ban reprodukálták a hallgatók (csak a 11-es és a 12-es tömörítésből hiányzik), míg a 14. mondat csak a dolgozatok 67%-ában fordul elő.

Az 1. makroszint mondatai között található a 16. mondat, amelyet a mikroszint 10. mondatával együtt a hallgatók 100%-a reprodukált. A 7., 8. és 19. mondat 83%-ban jelenik meg a tömörítésekben (vagyis mindegyik két-két dolgozathoz hiányzik). A 11. és a 21. mondat előfordulása 92%-os, hiszen mindegyik csak egyetlen dolgozathoz hiányzik. A 24. mondat a dolgozatok 50%-ából hiányzik, ami leginkább azzal magyarázható, hogy – amennyiben Izrael és az Egyesült Államok véleménye egy mondatban szerepelt – a 24. és a 25. mondat helyett csupán a 25. mondatot vettük figyelembe.

A mikroszint mondatai közül a fent említett 10. mondat minden hallgatónál megjelenik. A 22. mondat 83%-ban, a 2. pedig 75%-ban fordul elő. Az 5., 9., 17. és 26. mondat a dolgozatok felében jelenik csak meg. A 3. és 15., illetve a 4. mondatot még ennél is kisebb százalékban reprodukálták a hallgatók: az első kettő 42%-ban van jelen, az utóbbi – vagyis az, hogy Bush és Putyin a szavazást megelőzően **telefonon** egyeztetett – pedig csak egyetlen dolgozatban fordul elő.

Érdemes megfigyelnünk, hogy mindhárom makroszinten vannak olyan mondat-párok, mondatcsoportok, amelyek általában együtt fordulnak elő. Ilyen a 23. és a 25. mondat a 3. makroszinten (83%), a 12. és a 13. mondat a 2. makroszinten (75%), továbbá a 7., 8. és 11. (67%), valamint a 16. és a 19. (75%) mondat az 1. makroszinten.

A makroszintekkel kapcsolatos hipotézis arra vonatkozott, hogy a legfelsőbb makroszint mondatai, amelyek a szöveg legtömörebb összefoglalását adják, minden dolgozatban megjelennek majd. Amint azt már fentebb is láttuk, a szöveg legtömörebb összefoglalását adó hat mondat a dolgozatok negyedében jelenik csak meg. Azt azonban elmondhatjuk, hogy a dolgozatok több mint felében (67%) a szuperstruktúra minden eleme a legmagasabb makroszinten is kifejeződik. Ez alól a következő négy dolgozat képez csak kivételt: 02-es, 04-es, 07-es és 11-es szövegek.

3.2 A SZUPERSTRUKTÚRA MEGJELENÉSE

A második kutatási kérdésünk arra vonatkozott, hogy a hallgatók mennyiben térnek el az eredeti szöveg szerkezetétől. Általánosságban elmondható, hogy a tömörítések viszonylag hűen követik az eredeti cikk szuperstruktúráját, bekezdésként néhány mondatban összefoglalva azok lényegét. Eltérések csupán a mondatok, mondatrészek sorrendjében figyelhetők meg, ami azonban nem érinti a szuperstruktúrát. Egyedül a 12-es dolgozatban keveredik kissé az eredeti szuperstruktúra (a beékelődést kiemeltük):

(10) „Az ENSZ Biztonsági Tanácsának 15 tagja egyhangúlag elfogadta az Irán elleni korlátozó intézkedésekről szóló 1737 számú határozatot. *Amennyiben Irán nem teljesíti két hónapon belül az ENSZ által követelt feltételeket*, miszerint Irán eláll az atomprogramjától és minden olyan tevékenységtől, amely atomfegyverek fejlesztését engedi feltételezni (urándúsítás, ballisztikus rakéták fejlesztése, stb.), annyiban a határozat gazdasági és kereskedelmi korlátozást szab ki Irán ellen.”

Itt a határozat elfogadásának leírása közben megjelenik a 60 napos határidő, ami eredetileg a kommentár része, de ha jobban megfigyeljük az idézett bekezdést, kiderül, hogy itt egyértelműen értelmezési problémáról van szó.

Ezenkívül megnéztük, hogy a szuperstruktúra egyes elemeinek visszaadásakor mely makroszintek jelennek meg. A háttér leírásakor egy esetben hiányzik a mikroszint (02-es dolgozat), négy esetben a 2. (03-as, 05-ös, 07-es, 11-es szöveg) és két esetben a 3. makroszint (04-es, 07-es szöveg).

A határozat elfogadásának említéséből – ahol csak a mikroszint (2. és 3. mondat) és a 3. makroszint (1. mondat) jelenik meg – két dolgozatban hiányzik a mikroszint (02-es, 06-os szöveg) és kettőben a 3. makroszint (07-es, 11-es szöveg). A kommentárnál két dolgozat kivételével minden makroszint megjelenik: a 02-es és a 11-es dolgozatban hiányzik a 3. makroszint. Az utóesemény említésekor – ahol a 2. makroszinten nincsenek mondatok – általában minden makroszint megjelenik, az egyetlen kivétel a 10-es dolgozat, amelyben hiányzik a mikroszint.

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy a hallgatók a francia szöveg szuperstruktúráját kivétel nélkül pontosan követték és reprodukálták, eltérés csupán abban látható, hogy az egyes elemeket mely makroszinteken fejezték ki.

3.3 TANÁRI ÉRTÉKELÉS

Harmadik hipotézisünk szerint a tanári értékelésben megjelenik, hogy a hallgatók dolgozatai mennyire állnak közel a Tirkkonen-Condit elemzésével kimutatott hierarchiához. Az értékelést a cikk szerzője készítette, Tirkkonen-Condit elemzési módszerének megismerését megelőzően. Az értékelés során az elérhető maximum pontszám 21 pont volt. A dolgozatok pontozása az 5. táblázatban található.

Sorszám	Értékelés (max.: 21 pont)
01	21
02	18
03	19
04	11
05	16,5
06	16
07	11
08	17
09	19
10	15
11	17
12	16

5. táblázat: Tanári értékelés

Azok a dolgozatok, amelyekben a 3. makroszint minden mondata megjelenik, egységesen 16 illetve 16,5 pontot értek el. A két legrosszabbul sikerült tömörítés a 04-es és a 07-es számú dolgozat. Ezekben valóban sok hiányosságot fedezhetünk fel: mindkettőből hiányzik a 18. és a 20. mondat, valamint a többi makroszinten is jelentős hiányosságok vannak.

A többi dolgozat értékelésében azonban nem fedezhető fel összefüggés az elemzés által kimutatott makrostruktúrához való közelség és a tanári értékelés között. Hiszen például a 11-es dolgozatról – amely 17 pontot kapott – szintén viszonylag sok makroszint hiányzik. A 01-es dolgozatban – amely a legjobb pontszámot kapta – minden makroszint megjelenik, de ugyanez elmondható a 08-as (17 pont), a 09-es (19 pont)

és a 12-es (16 pont) dolgozatról is. Az előbb említett dolgozatok közül a 08-as áll legközelebb a Tirkkonen-Condit elemzése szerint felállított hierarchiához (csak a 18. mondat maradt ki), ezután következik a 09-es (a 20. és a 24. mondat hiányzik) és a 12-es (a 12. és a 24. mondat hiányzik), végül pedig a 01-es, amelyből három (20., 11. és 24.) mondat is kimaradt. Fontos azonban megemlíteni, hogy – amennyiben a 25. mondat szerepel (az USA és Izrael véleménye) – a 24. mondat (Izrael véleménye) felesleges, hiszen tartalma teljes egészében megjelenik a 25. mondatban.

Összességében elmondhatjuk, hogy a tanári értékelés és az eredeti szöveg makrostruktúrájának visszatükrözése között nem lelhető fel jelentős összefüggés. Ennek legfőbb oka feltehetően az, hogy a dolgozatok értékelésekor – az eredeti szöveg pontos visszaadása mellett – más szempontokat is figyelembe kellett venni, mint a helyes nyelvhasználat és a helyes értelmezés. Azok a dolgozatok, amelyekben számos félreértelmezés fordult elő, illetve amelyek magyartalanok voltak, sőt olykor helyesírási hibákat, elütéseket is tartalmaztak, természetesen jelentősen rosszabb elbírálásban részesültek, mint azok, amelyekben nem voltak ilyen jellegű hibák.

4. ÖSSZEGZÉS

Az elemzett tömörítések szerkezete tökéletesen visszatükrözi a francia szöveg szuperstrukturális felépítését, egyedül a bekezdéshatárok területén találhatunk kisebb eltéréseket. Ezzel ellentétben a Tirkkonen-Condit (1985) modellje alapján felállított makrostruktúrát nem azonos mértékben adták vissza a hallgatói dolgozatok. A szöveg legtömörebb összefoglalását adó hat mondat csupán a dolgozatok negyedében szerepel, de megállapíthatjuk, hogy a dolgozatok 67%-ában a szuperstruktúra minden alkotóeleme a legmagasabb makroszinten is kifejeződik.

Mivel a jelen vizsgálat a feladat különös komplexitása miatt (értelmezés, fordítás és tömörítés) a tanári értékelésre vonatkozóan nem adott megfelelő támpontot, véleményünk szerint hasznos lenne a vizsgálatot fordítás közbeiktatása nélkül – esetleg rövidebb szövegen – is elvégezni.

A vizsgálat anyanyelvi szövegen történő elvégzése a tanári értékelés pontosabb megismerése mellett többek között azért is hasznos lenne, mert így kiderülne, hogy a közbeiktatott fordítási művelet mennyiben befolyásolja az eredményt. Anyanyelvi összefoglalók elemzése esetén pontosabb képet kaphatnánk a hallgatók lényeglátási képességét illetően, hiszen nem nehezebbé a feladatot, hogy először egy idegen nyelvű szöveget kell megérteni. A későbbiekben hasznos volna az alkalmazott diskurzusmodelleket összevetni a pszicholingvisztika kurrens modelljeivel, illetve mnemotechnikai szempontból is érdemes volna megvizsgálni a tömörítés és a lényeglátás folyamatát.

HIVATKOZÁSOK

- Bell, A. 1998. The Discourse Structure of News Stories. In: Bell, A., Garrett, P. (eds.) *Approaches to Media Discourse*. Oxford: Blackwell Publishers. 64–104.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kintsch, W., van Dijk, T. 1978. Toward a model of text comprehension and production. *Psychological Review* Vol. 85. 363–394.
- Klaudy K. 2002. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Tirkkonen-Condit, S. 1985. *Argumentative Text Structure and Translation*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

FORRÁS

Az eredeti francia újságcikk forrása:

http://www.rfi.fr/actufr/articles/084/article_48403.asp

[Letöltés időpontja: 2007.11.08.]

FÜGGELÉK: A FRANCIA SZÖVEG¹

NUCLÉAIRE IRANIEN

L'ONU SANCTIONNE L'IRAN

1. Dans la résolution 1737 adoptée à l'unanimité de ses quinze membres, le Conseil de sécurité décide que l'Iran doit immédiatement « *suspendre toutes ses activités nucléaires sensibles en termes de prolifération* ».

2. Le Conseil de sécurité des Nations unies a imposé ce samedi des sanctions à l'Iran pour son refus de suspendre son programme d'enrichissement d'uranium.

1 A mondatok előtt található számok az elemzés során használt sorszámmok.

3. La résolution 1737 a été votée à l'unanimité après le ralliement de la Russie. **4.** Le président américain, George Bush s'était entretenu au téléphone ce samedi avec son homologue russe Vladimir Poutine. **5.** Les deux chefs d'Etat avaient convenu de « *l'importance* » de maintenir une « *position commune* » sur la question du programme nucléaire iranien.

6. La résolution 1737, votée ce samedi au Conseil de sécurité des Nations unies, impose à l'Iran des sanctions économiques et commerciales pour son obstination à poursuivre « *l'enrichissement d'uranium et le retraitement, les projets liés aux réacteurs à eau lourde et le développement des vecteurs de lancement d'armes nucléaires* ».

7. En matière de sanctions, cette résolution prévoit que tous les États membres doivent « *geler immédiatement les fonds, avoirs financiers et autres ressources économiques (...) détenus sur leurs territoires ou contrôlés par des personnes ou des entités (...) ayant des liens ou étant directement associés aux programmes nucléaires et de missiles balistiques de l'Iran* ». **8.** Les États membres doivent empêcher toute fourniture à l'Iran d'assistance ou de formation technique, d'aide financière, d'investissement, de services financiers et des services liés à ces programmes. **9.** D'autre part, ils doivent aussi faire preuve de vigilance et « *empêcher l'enseignement et la formation spécialisée de ressortissants iraniens, sur leur territoire ou par leurs citoyens, dans des matières qui pourraient contribuer aux programmes nucléaires sensibles ou de missiles balistiques de l'Iran* ».

10. La résolution approuvée ne prévoit pas l'emploi de la force armée. **11.** Téhéran dispose d'un délai de deux mois pour se conformer à ces dispositions. **12.** En effet, dans soixante jours le directeur de l'Agence internationale de l'énergie atomique (AIEA) est tenu de présenter un rapport sur le respect ou non par l'Iran de cette résolution. **13.** Si l'Iran ne s'y conforme pas le Conseil de sécurité de l'ONU se dit prêt à adopter « *d'autres mesures* », mais le vote d'une nouvelle résolution sera nécessaire.

14. Après d'âpres négociations la Russie s'est ralliée au vote du projet de résolution présenté par la « *troïka* » européenne (France, Grande-Bretagne et Allemagne) et soutenu par les États-Unis. **15.** Il y a encore deux jours, le ministre russe des Affaires étrangères Sergueï Lavrov reprochait aux puissances occidentales d'essayer de punir l'Iran par le biais du projet de résolution du Conseil de sécurité de l'ONU. **16.** Moscou, qui a d'importants intérêts économiques en Iran, notamment la construction de la centrale nucléaire de Bouchehr, a bataillé jusqu'au

dernier moment pour atténuer les sanctions contre Téhéran. **17.** Chose faite, la Russie a finalement obtenu la suppression d'un point litigieux de ce projet de résolution concernant l'interdiction de voyager à l'étranger pour douze Iraniens liés aux programmes nucléaire et balistique de leur pays. **18.** En effet cette mesure a été substituée par une simple restriction au voyage de ces personnes.

TÉHÉRAN DÉNONCE UNE RÉSOLUTION « ILLÉGALE »

19. Quelques heures avant le vote au Conseil de sécurité, l'Iran avait menacé de riposter en cas d'adoption de sanctions, en bloquant le travail des inspecteurs de l'AIEA. **20.** Il avait par ailleurs aussi réaffirmé qu'il n'arrêterait pas son programme nucléaire. **21.** Ce soir, dans une déclaration à la télévision nationale iranienne, le porte-parole du ministère des Affaires étrangères a qualifié d'« *illégal* » l'adoption de la résolution 1737. **22.** Pour Mohammad Ali Hosseini, ce vote « *ne peut affecter ou limiter les activités nucléaires pacifiques de l'Iran mais qu'elle va discréditer les décisions du Conseil de sécurité, dont le pouvoir décline* ». **23.** Pour sa part, Javad Zarif, l'ambassadeur de l'Iran auprès de l'ONU, a accusé le Conseil de sécurité d'appliquer deux poids deux mesures en sanctionnant l'Iran pour un programme nucléaire, qu'il affirme être pacifique, alors qu'il ferme les yeux, parallèlement, sur l'arsenal nucléaire israélien.

24. Pour sa part, Israël a estimé que la décision du Conseil de sécurité n'était qu'« *un premier pas* » pour empêcher Téhéran de se doter de l'arme nucléaire. **25.** Une position partagée par Washington, qui tout en se félicitant de ce vote, considère, néanmoins, que cette résolution ne suffit pas en elle-même. **26.** « *Nous voulons que la communauté internationale aille au-delà. Nous n'allons certainement pas mettre tous nos œufs dans le panier Onusien* », a déclaré Nicholas Burns, secrétaire d'État adjoint pour les Affaires politiques, chargé du dossier iranien.

par Elisa Drago

Article publié le 23/12/2006 Dernière mise à jour le 23/12/2006 à 18:51 TU

KÉSZSÉGFEJLESZTÉSI MÓDSZEREK TUDOMÁNYOS SZÖVEGEK SZAKFORDÍTÓI SZÁMÁRA

■ N. TÓTH ZSUZSA

1. BEVEZETÉS

Magyarországon számos felsőoktatási intézményben folyik szakfordítóképzés. Ezek általában ágazati (gazdasági, jogi, műszaki stb.) szakfordítóképzések, ahol nagy hangsúlyt fektetnek a szaknyelvi ismeretekre. A tudományos szövegek leendő fordítói ugyanúgy valamelyik ágazati szakfordítóképzésben szerezhethetnek képesítést, mint a többi szakfordító, noha tudományos közlemények fordításához – szakterülettől függetlenül – nem ugyanolyan fordítói kompetenciára van szükség, mint amelyet egyéb műfajok igényelnek. Mivel a tudományos szöveg fordításánál a szövegértés gyakran nagyobb nehézséget jelent, mint a szövegalkotás, a leendő tudományos szakfordítók képzésében szükséges a szövegértési készség fejlesztése. E készségfejlesztés két fő területe a szöveg **makrostruktúrájának** megragadása, illetve a fordító **inferencia**-alkotása. Jelen tanulmányban két olyan gyakorlati módszert vázolok fel, melyek ezeken a területeken segíthetik a fordítók szövegértési készségének fejlesztését.

2. SZAKFORDÍTÓI KOMPETENCIA

Minden fordítóképzés célja a fordítói kompetencia (ki)fejlesztése, noha meglehetősen nehéz megfogalmazni, mit is jelent e kompetencia. A szakirodalom egységes abban a tekintetben, hogy a fordítói kompetenciának számos összetevője van (ld. Károly 2007: 54–60). A többkomponensű kompetencia holisztikus modelljei gyakran olyan rendszert állítanak fel a fordító szükséges ismereteiről, képességeiről és készségeiről, amely már irreálisként értékelhető. Az egész életet átfogó fordítói kompetenciából már csak az a komponens hiányzik, hogy a fordítónak jól szabott öltönyt és nyakkendőt kell viselnie, különösen akkor, ha

másnapos – ironizál Anthony Pym, aki szerint a többkomponensű kompetencia-modelleknek komoly módszertani hiányosságaik vannak. Pym nem hisz egy szisztematikus fordítói kompetencia létezésében, és abban sem, hogy definiálni lehetne mindazt, amit egy fordítónak tudnia kell (Pym 2003: 487–488).

Akár létezik szisztematikus és jól körülhatárolható fordítói kompetencia, akár nem, abban egyetértenek a szakemberek, hogy egy fordítónak számos nyelvi és nem-nyelvi kompetenciával kell rendelkeznie. A szakfordítónak pedig többet kell tudnia, mint az általános szövegek fordítójának: szüksége van magas szintű szaknyelvi ismeretekre is, valamint kielégítő jártasságra az adott szakterületen (Dróth 2001: 36). Vajon ez azt jelenti, hogy ugyanolyan készségekkel kell rendelkeznie egy leendő jogi szakfordítónak, aki majd szerződéseket fog fordítani angolról magyarra egy ügyvédi irodában, mint annak, aki jogtudományi könyveket és tanulmányokat készül átültetni az anyanyelvére?

A különféle szaknyelv-értelmezések – melyek szerint a szakmai nyelvhasználat tekinthető csoportnyelvnek, funkcionális stílusnak, nyelvváltozatnak vagy regiszternek – mennyiségi és minőségi ismérvek alapján igyekeznek elkülöníteni a szaknyelvet a köznyelvtől (Kurtán 2003: 50). A magyarországi szaknyelv-kutatás főleg a különböző **szakmai ágazatok** nyelvére irányul. Ez a megközelítés azonban nem mutatja ki az azonosságokat a különböző szakmák képviselői által alkotott azonos szövegtípusok vagy műfajok között. A szakmai nyelvhasználat megnyilvánulásaként számos műfaj és szövegtípus különböztethető meg, melyek között a különbségek nem a tárgyi tartalom alapulnak.

Az angol nyelvű kultúrák szaknyelvkutatói közül sokan nem a tárgyi tartalom alapján sorolják kategóriákba a szakszövegeket, hanem retorikai elemzésnek vetik alá őket. Az elnevezés – *Language for Special Purposes* (LSP) – is mutatja, hogy a kategorizálás alapja a nyelvhasználat célja. „A retorikai elemzések már nem a nyelvi elemek gyakoriságát, hanem funkcionális szerepüket helyezték előtérbe, valamint azt, hogy a szövegben megjelenő alsóbbrendű retorikai funkciók hogyan járulnak hozzá az írói szándék, a fő kommunikatív cél megvalósításához” (Károly 2007: 129).

Az angolszász országok kutatói szerint a tudományos szövegek nyelve a szakterülettől függetlenül külön szaknyelv: *Language for Academic Purposes* (LAP). Számos kutatás, könyv és tanulmány született már a diszciplínáktól független tudományos szaknyelvről (ld. pl. Duszak 1994, Ventola–Mauranen 1996, Flowerdew 2002, Pisanski Peterlin 2008). E szaknyelv szövegtípusainak és műfajainak sajátos nyelvi, tartalmi, szerkezeti és retorikai jellemzői vannak.

Klaudy Kinga már 1985-ben rámutatott arra, hogy a magyarban is van általános **tudományos nyelv** (Klaudy 1985: 35). Mégis, a magyar nyelvészek körében az egyes

tudományterületek szaknyelve iránt nagyobb az érdeklődés, amelyek terminológiájukban különböznek egymástól. Így a szaknyelvek között inkább különbségek, mint hasonlóságok mutathatók ki. A tudományos nyelv azonban nemcsak szóhasználati, hanem mondat- és szövegszerkesztési jellemzőiben is különbözik a köznyelvtől, illetve az irodalmi nyelvtől. Tudományos szövegek fordítóinak azok alkalmasak, akik járatosak mind a forrásnyelv, mind a cél nyelv tudományos regiszterében. Klaudy felhívja a figyelmet, hogy „éppen a posztgraduális fordítóképzésben merül fel az általános magyar tudományos nyelv leírásának igénye” (Klaudy 1985: 26).

3. TUDOMÁNYOS SZÖVEGEK FORDÍTÁSA

Mivel a tudományos közlemények nehéz szövegek, a leendő fordítók képzésében fontos a szövegértési készség fejlesztése. Alkalmas módszer a globális szövegértési készség fejlesztésére az összefoglaló írása, a részletek megértését pedig az inferencia-alkotást elősegítő módszer szolgálhatja.

3.1 MITŐL NEHÉZ EGY SZÖVEG?

Angol szövegek nehézségét több kutató vizsgálta. A diskurzuselemzés és a szövegnyelvészet megjelenése előtti időszakban az olvashatósági (*readability*) kutatások korrelációt állapítottak meg a mondathosszúság és a szóhosszúság, valamint az olvashatóság között, azaz a hosszú szavak és a hosszú mondatok nehéz szöveget eredményeznek (ld. Chall 1958). Az újabb kutatások közül témánk szempontjából relevánsak Biber (1988) eredményei, aki többféle szövegtípus lexikai és grammatikai jellemzőit térképezte fel, és fontos következtetésekre jutott arra vonatkozóan, hogy egy szöveg mitől válik komplexszé. Schwanenflugel, Harnishfeger és Stowe (1988) vizsgálata kimutatja, hogy az absztrakt fogalmakat nehezebben érti meg az olvasó, mint a konkrét denotátummal rendelkezőt. De Groot (1993) bilingvis lexikai reprezentációra vonatkozó kutatása azt a magyarázatot adja erre a jelenségre, hogy kétnyelvű beszélők esetében a konkrét szavaknak egyetlen mentális reprezentációja van, míg az absztrakt szavak reprezentációja nyelvfüggő.

A szövegértés legújabb modelljei már másfajta gondolkodást tükröznek: Campbell (1999) kognitív modellje az olvasási folyamat interaktív jellegét hangsúlyozza: egy szöveg nehézsége nem a szöveg inherens tulajdonsága, hanem valaki számára nehéz vagy könnyű egy szöveg. Az olvasón legalább annyi múlik, mint a szövegen. Kintsch és van Dijk már 1978-ban hangsúlyozták, hogy az olvashatóság hagyományos koncepcióját lehet hogy hamar fel fogja váltani a kérdés: kinek a számára ne-

hezen olvasható egy szöveg és miért (Kintsch–van Dijk 1978: 393)? Hiszen ugyanaz a könyv, amelyet egy joghallgató nehéz olvasmánynak tart vizsgára készülve, a jogtudós professzornak könnyű olvasmány.

Tirkkonen-Condit (1985) szerint a nem-irodalmi prózai szövegek közül az **argumentatív** szövegeket a legnehezebb fordítani. A fordítási problémák nem a fordító nyelvtudásával függnek össze, hanem az ilyen – akár anyanyelven, akár idegen nyelven íródott – szövegek megértésével és interpretációjával. A tudományos közlemények, esszék, tanulmányok döntő többsége az argumentatív, érvelő szövegtípusba tartozik.

3.2 A SZÖVEG MEGÉRTÉSE

Egy szöveg megértésének folyamatában értelmezésünket arra alapozzuk, hogy **koherens** szöveggel van dolgunk (Brown–Yule 1983: 224). A fordítónak azt kell feltételeznie, hogy a szerző koherens szöveget alkotott, és ugyancsak koherens szöveg létrehozására kell törekednie: a koherencia végső forrása a kommunikáció résztvevőinek törekvése arra, hogy kövessék Grice kooperációs elvét¹ (Tyler 1994: 673; ford.: N. T. Zs.).

Ugyan egy szövegnek sokféle interpretációja létezhet, de a fordító abban különbözik az egyszerű olvasótól, hogy világosan meg kell mondania, ő hogyan érti a szöveget (Gadamer 2003: 428). Ellenkező esetben a fordítás nem lesz koherens. A fordító nem bízhat abban, hogy ha ő nem értette meg a FNY-i szöveget, majd a CNY-i szöveg olvasója megérti.

A koherencia fogalmát Enkvist definíciójával írhatjuk le: „az a tulajdonság, amely révén egy szöveg megfelel a világról alkotott képünknek, és így összefoglalhatóvá és értelmezhetővé válik”² (Enkvist 1990: 14; ford.: N. T. Zs.). Brown és Yule terminológiája szerint ahhoz, hogy egy szöveget koherensnek tekintsünk, a szövegben megjelenő elemeken túl szociokulturális tudásra (Brown–Yule 1983: 225) van szükség. De Beaugrande és Dressler azt hangsúlyozzák, hogy egy szöveg csak a feldolgozás során, a megértés révén válik értelmessé, azaz koherenssé: „Egy szövegnek nem önmagában van értelme, hanem azáltal válik értelmessé, hogy a szövegben megjelenített tudás interakcióba lép az emberek világról alkotott tudásával”³ (de Beaugrande–Dressler 1981: 6; ford.: N. T. Zs.).

1 Az idézet eredeti szövege: „[...] the ultimate source of coherence is [that] interlocutors follow Grice’s Cooperative Principle” (Tyler 1994: 673).

2 Az idézet eredeti szövege: „the quality that makes a text conform to a consistent world picture and is therefore summarizable and interpretable” (Enkvist 1990: 14).

3 Az idézet eredeti szövege: „A text does not make sense by itself, but rather by the interaction of text-presented knowledge with people’s stored knowledge of the world” (de Beaugrande–Dressler 1981: 6).

A pszicholingvista Gósy Mária a (beszélt és írott) szöveg megértését aktív folyamatnak tekinti, melyről alig vannak pontos ismereteink (Gósy 1999: 61). „A szövegértés ... azt jelenti, hogy megértettük a részleteket és azok összefüggéseit, azaz birtokba vettük a szöveget mint szemantikai/szintaktikai/gondolati egységet” (i.m.: 110).

A szövegértési folyamat pszichológiai modelljét alkotta meg Kintsch és van Dijk (1978) a feltételezett értelemszerkezetre (*assumed underlying semantic structures*) vonatkozóan, vagyis a szintaktikai, lexikai és egyéb nyelvi jegyek zárójelbe tételeivel a párhuzamosan és egymás után zajló kognitív folyamatokra fókuszálva. Természetesen a szerzők is csak a szöveg nyelvi megjelenéséből tudnak kiindulni. Modelljük szerint a nyelvi jeleket olvasva úgy jutunk el a jelentésig, hogy a felszíni struktúra által közvetített fogalmi tartalmak, a **propozíciók** különféle szemantikai kapcsolatokba kerülnek egymással. Ezeket a szemantikai viszonyokat a felszíni struktúra olykor explicit módon kifejezi, máskor pedig az olvasó inferencia révén megteremti őket az interpretáció során. Az egyes propozícióknak – mely tehát nem nyelvi, hanem logikai kategória – a szöveg korlátozott területeire kiterjedő szemantikai kapcsolódásait mikrostruktúrájának nevezik, míg a makrostruktúra globális természetű, és a szöveget mint egészet jellemzi (Kintsch–van Dijk 1978: 365). A makrostruktúra már benne rejlik az egyes helyi mikrostruktúrákban, melyekből a szöveg végére kibontakozik.

Tirkkonen-Condit (1985) – aki Werlich (1976) szövegtypológiája szerint kategorizálja a szövegeket – az érvelő szövegstruktúra leírására alkalmazta Kintsch és van Dijk modelljét. A tanulmány abból a feltételezésből indul ki, hogy az olvasó az olvasás során gyűjti össze ismereteit a szöveg struktúrájáról. Ha a fordítónak csak egy szöveg részletét kell lefordítania, nincs elég alkalma és adata a szöveg makrostruktúrájának megismeréséhez. Ez a megállapítás megegyezik a hermeneutikai kör elvével. A hermeneutikai kör fogalma az antik retorikából származik, és azt jelenti, hogy

Az értelem anticipálása, melyben az egészet elgondoljuk, azáltal válik explicit megértéssé, hogy a részek, melyeket az egész határoz meg, szintén meghatározzák az egészt. [...] A megértés helyességének a mindenkori kritériuma az, hogy valamilyen rész összhangban van az egészszel. (Gadamer 2003: 326)

A szöveg írója és a szöveg megértésére törekvő olvasó intuitív módon tudatában van a szövegstruktúrájának. A makrostruktúra nem függ össze a szöveg lineáris felszíni felépítésével. A makrostruktúra alkotja a szöveg szemantikai építőköveit, vagyis a makropropozíciók tömbjeit. Ezek az építőkövek többféle módon jelen-

hetnek meg a szöveg felszíni szerkezetében. Tirkkonen-Condit makrostruktúra elméletének célja azoknak az eljárásoknak a leírása, melyek révén a felszíni szöveg különböző szintű összefoglalásokká alakulhat. Az összefoglalásban a makropropozíciók jelennek meg. A makropropozíciók a szövegben mondatként (*topic sentence, dominant sentence*) vannak jelen, és ezek a mondatok kapcsolódnak össze az összefoglalásban, amely a makrostruktúrát jeleníti meg.

3.3 ELSŐ FORDÍTÓKÉPZÉSI MÓDSZER: ÖSSZEFOGLALÓ ÍRÁSA

Tirkkonen-Condit koncepciója tehát azon alapul, hogy a szövegeknek lehetséges különböző szintű és többféle felépítésű (tömbszerű vagy hullámszerű) összefoglalását (*summary*) adni. Az összefoglalás a makrostruktúra nyelvi megvalósulása; a különböző részletességű összefoglalások a makroszintek megnyilvánulásai. A makrostruktúra az összes szintet magában foglalja, és a legrövidebb elfogadható összefoglalás jelenti a makrostruktúra legmagasabb szintjét.

Ha egy leendő fordító nem érti az olvasott szöveget, nemhogy autentikus fordítást, de megbízható összefoglalót sem tud készíteni a szövegről. Mivel a tudományos írások nehéz argumentatív szövegek, Tirkkonen-Condit alapján bizvást feltételezhetjük, hogy ha a szakfordítóképzésben a szövegértési szakaszban összefoglalást írnak a hallgatók a fordítandó szövegről, világossá válik számukra a szöveg értelme. Fontos, hogy az összefoglaló írása a célnyelven történjék, mert így már a kulcsfogalmak fordítására is sor kerülhet. Így ez a szakasz hidat képez a szövegértés és a szövegalkotás között.

Az összefoglaló a szöveg harmadára vagy negyedére rövidített változata, mely az összes lényeges információt tartalmazza. Az összefoglalót saját szavaival fogalmazza meg írója, és éppen ezért lehetséges a szövegértés mutatójának tekinteni. Angol tudományos szövegekből könnyű összefoglalót írni, mert általában egy bekezdés egy fő gondolatot tartalmaz. Az összefoglalóban nem lehetnek idézetek a szövegből, és a mondatok szerkezetét is meg kell változtatni, hiszen össze kell sűríteni őket. Mindezek a szabályok azt eredményezik, hogy az összefoglaló írójának teljesen bele kell merülnie a szövegbe.

A fordítási órán a következő lépések szükségesek egy angolról magyarra fordítandó érvelő szöveg összefoglalójának írásához:

1. lépés: A tanár ismerteti az összefoglaló írásának szabályait és megadja, hogy hány szóból álljon az összefoglaló.
2. lépés: Minden hallgató saját tempójában végigolvassa az egész angol szöveget.
3. lépés: Második olvasáskor aláhúzzák a legfontosabb információkat.

4. lépés: A hallgatók saját szavaikkal angolul vázlatosan leírják az érveket és ezek alátámasztását, valamint a szerző attitűdjét a témával kapcsolatban, de saját véleményét nem írják.
5. lépés: Az összefoglaló koherens szöveggé alakítása, a mondatok összekapcsolása.
6. lépés: Húzás az összefoglaló szövegéből, vagy hozzáírás, hogy meglegyen az előírt szószám.

Az összefoglaló írása a **globális** szövegértési készség fejlesztését elősegítő gyakorlat. A részletek megértéséhez egy újabb olvasási készségre, a háttértudás aktiválására van szükség.

3.4 KOHERENCIA ÉS HÁTTÉRTUDÁS

Egy másik készségfejlesztő gyakorlat, egy introspekciós módszer alkalmazásával tudatosítható a fordítóknak, milyen háttértudás aktiválására lehet szükség a forrásszöveg koherenciájának megteremtéséhez, azaz a megértéshez.

Olvasáskor a *top-down processing*-nek nevezett folyamat indul be, melynek során a szöveg kontextusa elvárásokat hoz létre a tartalommal illetően, és ebben háttértudásunkra is támaszkodunk. Többféle modell született annak leírására, hogyan tárolódik és a *top-down processing* során hogyan aktiválódik ez a háttértudás (Brown–Yule 1983: 233–255). Ezek a modellek nem egymással versengő elméleteken alapulnak, inkább alternatív metaforákat kínálnak annak megmagyarázására, hogyan szerveződik a memóriában az ember világról alkotott tudása, majd hogyan aktiválódik mindez a szövegértés folyamatában. Az első két modell a mesterséges intelligencia kutatásának területéről származik, és a hangsúlyt az információk tárolására helyezi, míg a további három modell a pszichológiai kutatásokhoz kapcsolódik, és a háttértudás aktiválására helyezi a hangsúlyt.

- ▶ **frame:** A *frame* (keret) elmélete Marvin Minskytől (1977) származik. A *frame* az ember világról alkotott tudásának statikus reprezentációja.
- ▶ **script:** A *script* (történetleírás) modellje hasonló Minsky metaforájához, de míg a *frame* a világgal kapcsolatos tények halmazát foglalja magába, addig a *script* egy szituációban megjelenő események sorát tartalmazza.
- ▶ **scenario:** A *scenario* (forgatókönyv) modell a szituációkhoz kötődő háttértudást hangsúlyozza. Az elmélet szerint a szövegértés attól függ, sikerül-e a szöveg szerzőjének az olvasó megfelelő forgatókönyveit aktiválnia.
- ▶ **schemata:** A *schemata* (sémák) modell szerint tapasztalataink szerveződése és értelmezése komplex tudásstruktúrák alapján történik. E sémákba

rendeződő háttértudásunk alapján keletkeznek elvárásaink és jóslásaink a szövegértelmezés során.

- ▶ **mental model:** A *mental model* (mentális modell) metafora arra vonatkozik, hogyan modellálja a szöveg befogadója a valóságot, melyet nem közvetlenül tapasztal meg, hanem a szövegen keresztül, melyet alkotója a saját tapasztalata alapján hozott létre. A szöveg befogadójának mentális modellje különbözhet a szöveg alkotójának mentális modelljétől. Ez a metafora választ ad arra a kérdésre is, hogyan térhet el egy szöveg interpretációja a szöveg alkotójának szándékától.

A mentális modell elméletével megegyezően Enkvist szerint is ugyanazon szöveg többféle interpretációját a szövegalkotó és a szövegértelmező különböző háttértudása magyarázhatja: „Az értelmezés relatív voltának egyik oka abban rejlik, hogy az értelmezés a helyzet alkotta kontextustól függ, valamint attól, amit a szöveg alkotója és befogadója egyaránt tud a világról”⁴ (Enkvist 1990: 26; ford.: N. T. Zs.). Egy szöveg olvasója annál inkább fogja a szöveg alkotójának szándéka szerint interpretálni a szöveget, minél inkább hasonló a háttértudásuk. Hogy a szövegalkotó jól becsülte-e fel az olvasó háttértudását, akkor derül ki, amikor az olvasónak azt is meg kell értenie, amit a szöveg nem tartalmaz explicit módon. Ebben a folyamatban, az **inferencia** során az olvasó információ hozzáadása révén teremti meg a koherenciát. Magas koherenciájú szöveg esetében alacsony szintű az inferencia, míg alacsony koherenciájú szövegnél több inferencia-folyamatra van szükség a megértéshez (v.ö. McNamara–Kintsch 1996; McNamara 2001).

Tehát a szövegértésben a háttértudás alapján működésbe lépő inferencia döntő szerepet játszik az olvasott szöveg koherenciájának megteremtésében. Az inferencia jelenségének megértésére érdemes megfogadni Enkvist tanácsát:

Ahhoz, hogy megértsük az inferencia-alkotás konkrét részleteit egy valós helyzetben, először úgy kell adatokat nyernünk, hogy magunkon vagy másokon figyeljük meg, hogy egy adott szöveg egy adott helyzetben milyen inferencia-alkotást eredményezett adott kommunikációs partnerek között⁵ (Enkvist 1990: 18; ford.: N. T. Zs.).

4 Az idézet eredeti szövege: „One reason for the relativity of interpretability is the dependence on situational context and the knowledge of the world shared by the producer and the receptor of discourse” (Enkvist 1990: 26).

5 Az idézet eredeti szövege: „To understand the concrete details of inferencing in actual situations, we must start out by eliciting data either from ourselves or from others on how a particular instance of inferencing in a particular text has actually worked between specific communication partners in a specific situation” (Enkvist 1990: 18).

3.5 MÁSODIK FORDÍTÓKÉPZÉSI MÓDSZER: TAP AZ INFERENCIA-FOLYAMAT ELŐSEGÍTÉSÉRE

A fordítás tanítása során az inferencia működését egy adott szöveg esetében introspekciós módszerrel, nevezetesen a csoportos TAP-módszerével (*Think-Aloud Protocols*) tudatosíthatjuk. A TAP az 1980-as évek kísérleti pszichológiai módszereinek egyike, és célja annak megértése, milyen pszichológiai és nyelvi folyamatok játszódnak le a fordító tudatában fordítás közben. A fordító hangosan és kommentár nélkül kimondja gondolatait, melyeket a kísérlet vezetője szó szerint leír. A TAP jó eszközt nyújt arra, hogy a forrásszöveg megértése és a célnyelvi szöveg létrehozása közti egyébként rejtett átmeneti szakaszból adatokat szerezhessünk. A TAP-módszerrel nyert adatokat teljesebbnek és megbízhatóbbaknak tartják a többi introspektív és a retrospektív módszer nyújtotta adathoz, mert kevésbé valószínű az adatok elfelejtése, kihagyása vagy torzulása (Jääskeläinen 1998).

A TAP-módszer elméleti összefoglalását Eriksson és Simon adják 1993-ban megjelent könyvükben. A szerzők három különböző verbalizációs szintet írnak le (Eriksson–Simon 1993: 16, 79): Az első – direkt – verbalizációs szinten a gondolatokkal egyidejűleg történik a gondolatok verbalizációja; a második és a harmadik szinten már a közvetítés folyamatai is jelentkeznek. Második szintnek azt nevezik a szerzők, amikor a vizsgálati személy magyarázza a gondolati tartalmakat, a harmadik szinten pedig ezen túlmenően interpretáció is történik. A TAP akkor a legeredményesebb, ha az első szinten zajlik a verbalizálás.

Annak ellenére, hogy számos tanulmány (pl. Jääskeläinen 1999; Alves 2003; Jakobsen 2003) rámutatott a módszer hasznosságára, sok kritika is éri. Toury például felhívja a figyelmet arra, hogy a hangos gondolkodást rögzítő jegyzőkönyveknél a verbalizáció során a kétféle – írásbeli és szóbeli – tevékenység interferál egymással (Toury 1989: 59). Más bírálatok szerint a hangos gondolkodást rögzítő jegyzőkönyvekből nyert adatok nem teljesek, egyrészt mert nem tárják fel az összes mentális folyamatot, másrészt mert ezen a módon nem lehet hozzáférni a nem-tudatos, azaz az automatikus folyamatokhoz. Konklúzióként mégis egyetérthetünk Don Kirallyal, aki szerint még ha a hangos gondolkodást rögzítő jegyzőkönyv nem tár is fel minden gondolkodási folyamatot, amit meg tudunk belőle, az nagyon fontos (Kiraly 1995: 41).

A fordítóképzésben alkalmazott módosított TAP-módszer célja nem is az összes gondolkodási folyamat feltárása, hanem csak a szövegértés egyik fontos elemének, az inferenciának az elősegítése. Három téren módosítottam a klasszikus TAP-módszert:

- ▶ Az egyéni gondolatok verbalizációját csoportos megbeszélés követi, melynek során a hallgatók megismerhetik egymás gondolatait is.
- ▶ A verbalizáció írásban – de nem mondatokban – történik, és így elkerülhető a Toury által említett interferencia.
- ▶ Nincs vezető, aki leírja az egyes fordítók gondolatait, majd elemzi a jegyzőkönyvet.

Ez a módszer tehát nem egy kívülállót juttat adatokhoz abból a célból, hogy mások mentális folyamatait megfigyelje, hanem magukat a képzésben résztvevő leendő fordítókat segíti a saját gondolataik megismerésében.

Egy adott fordítás-órán a módszer a következőképpen alkalmazható:

1. lépés: Mindegyik hallgató ugyanazt a fordítandó szöveget kapja meg. Előzőleg a tanár megjelöli azokat a részeket, ahol a szöveg nem tartalmaz explicit információt, tehát a megértéshez inferenciára van szükség. A tanár kialakítja a maga értelmezését, „inferencia segítségével kitölti a hiányzó láncszemet, és ezzel az áthidalással a maga számára koherenssé teszi a szöveget” (Enkvist 1990: 17).
2. lépés: A hallgatók magukban elolvassák az egész szöveget. Szótárt használhatnak, hogy mindent, ami a szöveg felszínén megjelenik, minél pontosabban megértsenek. A megjelölt részekhez érve vázlatosan leírják gondolataikat.
3. lépés: Miután mindenki elolvasta a szöveget, megbeszéljük, ki hogyan értette a megjelölt részeket és miért. Többféle megoldás esetén megpróbálják meggyőzni egymást.
4. lépés: Vagy kialakul egy konszenzus, és mindegyik megjelölt helyen egyetlen értelmezést fogadnak el, vagy pedig fenntartják a többféle értelmezés lehetőségét.
5. lépés: Miután mindenki megértette a szöveget, elkezdődhet egyénileg, akár házi feladatként, a magyarra fordítás.

Az inferencia fontosságát a szövegértésben Enkvist szavaival a következőképpen foglalhatjuk össze:

[...] az értelmezést nemcsak a befogadó nyelvtani ismeretei irányítják, hanem az is, mennyire képes előhívni sémáiból, *script*-jeiből és egyéb tudás-struktúráiból a releváns információkat. [...] Egy szöveg azok számára értelmezhető, akik e szöveg köré

egy olyan szövegvilágot tudnak építeni, amelyben ez a szöveg valószerűnek tűnik⁶
(Enkvist 1990: 21; ford.: N. T. Zs.).

Ha a leendő fordítókban tudatosítjuk, hogy a forrásszöveg megértése kommunikációt feltételez a szerző és az olvasó között, és hogy ebben a folyamatban az olvasó aktívan hozzájárul a koherens szöveg megalkotásához, fontos lépést teszünk a fordítói kompetencia fejlesztése terén. A TAP ennek a tudatosításnak egyik hatékony módszere lehet. „Noha a TAP révén nem tárhatjuk fel a fordítás összes rejtélyét, abban azonban segít, hogy értékes tudáshoz jussunk a fordítás természetét illetően”⁷ (Jääskeläinen 1998: 266; ford.: N. T. Zs.).

4. ÖSSZEGZÉS

A különböző műfajú tudományos szövegek leendő fordítói számára nem indul külön szakfordítóképzés, hiszen ezek a képzések szakterületek és nem műfajok szerint szerveződnek. Természetesen az egyes szakterületek fordítóképzéseinek foglalkoznak tudományos szövegek fordításával is. A hallgatók számára az ilyen szövegek megértése nehézséget okozhat. A fordítói kompetencia szerves része a szövegértési készség, melynek fejlesztése kiemelten fontos a tudományos szövegek fordítására készülő hallgatók képzésében.

HIVATKOZÁSOK

- Alves, F. 2003. A Relevance Theory Approach to the Investigation of Inferential Processes in Translation. In: Alves, F. (ed.) *Triangulating Translation*. Amsterdam: John Benjamins. 3–24.
- Beaugrande, R. d., Dressler, W. U. 1981. *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman.
- Biber, D. 1988. *Variation Across Speech and Writing*. New York: Cambridge University Press.

6 Az idézet eredeti szövege: „[...] what controls interpretation is not only receptor’s knowledge of the mechanics of syntax but also the extent of their ability to retrieve relevant information out of their schemata, scripts and other organized deposits of knowledge. [...] a text is interpretable to [...] those who can [...] build around that text a text world in which that text seems plausible” (Enkvist 1990: 21).

7 Az idézet eredeti szövege: „Although think-aloud protocols cannot help us unravel all the mysteries of translation, they do provide access to valuable information about the nature of translating” (Jääskeläinen 1998: 266).

- Brown, G., Yule, G. 1983. *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Campbell, S. 1999. A Cognitive Approach to Source Text Difficulty in Translation. *Target* Vol. 11. No. 1. 33–63.
- Chall, J. S. 1958. *Readability: An Appraisal of Research and Application*. Columbus: Ohio State University.
- De Groot, A. M. 1993. Word Production and the Bilingual Lexicon. In: Schreuder, R., Weltens, B. (eds.) *The Bilingual Lexicon*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 27–51.
- Dróth J. 2001. Igényfelmérés a fordítási szokásokról és elvárásokról az angolról magyarra fordított szakszövegek tekintetében. *Fordítástudomány* 3. évf. 2. szám. 21–39.
- Duszak, A. 1994. Academic Discourse and Intellectual Styles. *Journal of Pragmatics* Vol. 21. 219–313.
- Enkvist, N. E. 1990. Seven Problems in the Study of Coherence and Interpretability. In: Connor, U., Johns, A. M. (eds.) *Coherence in Writing: Research and Pedagogical Perspectives*. Washington, D.C.: TESOL. 9–28.
- Eriksson, K. A., Simon, H. A. 1993. *Protocol Analysis: Verbal Reports as Data*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Flowerdew, J. (ed.) 2002. *Academic Discourse*. Harlow, UK: Longman.
- Gadamer, H. G. 2003. *Igazság és módszer*. (Bonyhai Gábor fordítása) Budapest: Osiris Kiadó.
- Gósy M. 1999. *Pszicholingvisztika*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Jaaskelainen, R. 1998. Think-aloud Protocols. In: Baker, M. (ed.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London /New York: Routledge. 265–269.
- Jääskeläinen, R. 1999. *Tapping the Process: An Explorative Study of the Cognitive and Affective Factors Involved in Translating*. Joensuu: University of Joensuu Publications.
- Jakobsen, A. L. 2003. Effects of Think Aloud on Translation Speed, Revision and Segmentation. In: Alves, F. (ed.) *Triangulating Translation*. Amsterdam: Benjamins. 69–95.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kintsch, W., van Dijk, T. 1978. Toward a Model of Text Comprehension and Production. *Psychological Review* Vol. 85. No. 5. 363–394.
- Kiraly, D. C. 1995. *Pathways to Translation: From Process to Pedagogy*. Kent/Ohio: Kent State University Press.

- Klaudy K. 1985. Van-e a magyarban általános tudományos nyelv? In: Klaudy K. (szerk.) *Fordításelméleti Füzetek* 4. Budapest: Külkereskedelmi Főiskola. 23–37.
- Kurtán Zs. 2003. *Szakmai nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- McNamara, D. S. 2001. Reading both High-coherence and Low-coherence Texts: Effects of Text Sequence and Prior Knowledge. *Canadian Journal of Experimental Psychology* Vol. 55. No. 1. 51–62.
- McNamara, D. S., Kintsch, W. 1996. Learning from Text: Effects of Prior Knowledge and Text Coherence. *Discourse Processes* Vol. 22. No. 3. 247–288.
- Minsky, M. 1977. Frame-system Theory. In: Johnson-Laird, P. N., Wason, P. C. (eds.) *Thinking. Readings in Cognitive Science*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pisanski Peterlin, A. 2008. The Thesis Statement in Translations of Academic Discourse: an Exploratory Study. *The Journal of Specialised Translation* Vol. 10. 10–22.
- Pym, A. 2003. Redefining Translation Competence in an Electronic Age. In Defence of a Minimalist Approach. *Meta* Vol. 48. No. 4. 481–497.
- Schwanenflugel, P. J., Harnishfeger, K. K., Stowe, R. W. 1988. Context Availability and Lexical Decisions for Abstract and Concrete Words. *Journal of Memory and Language* Vol. 27. 499–520.
- Tirkkonen-Condit, S. 1985. *Argumentative Text Structure and Translation*. Studia Philologica Jyväskylänsia 18. University of Jyväskylä: Jyväskylä.
- Toury, G. 1989. Experimentation in Translation Studies: Achievements, Prospects and Some Pitfalls. In: Tirkkonen-Condit, S. (ed.) *Empirical Research in Translation and Intercultural Studies*. Tübingen: Günter Narr Verlag.
- Tyler, A. 1994. The Role of Repetition in Perceptions of Discourse Coherence. *Journal of Pragmatics* Vol. 21. 671–688.
- Ventola, E., Mauranen, A. (eds.) 1996. *Academic Writing. Intercultural and Textual Issues*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Werlich, E. 1976. *A Text Grammar of English*. Heidelberg: Quelle Meyer.

SZEMPONTOK A FORDÍTOTT SZÖVEGEK SAJÁTOSSÁGAINAK LEÍRÁSÁHOZ

■ PÉCH OLÍVIA

1. BEVEZETÉS

E tanulmány a fordított szövegek kohéziós mintázatát korpusznyelvészeti eszköz segítségével feltáró PhD-kutatásom (ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program) kapcsán felmerülő szövegnyelvészeti szempontokat vizsgálja. A kutatás relevanciáját az adja, hogy a fordított szövegek szövegépítési sajátosságainak vizsgálata figyelemre méltó új szempontokat szolgáltat a fordításértékelés, a fordítóképzés, az anyanyelv tudatosítása és a gépi fordítás számára.

A kutatásnak a fordítás során keletkező szövegek kohéziós mintázatának feltárása mellett mintegy addicionális eredménye a fordított szövegek jellemzőinek és szövegépítési sajátosságainak megfigyelése. E tanulmány három témakör szempontjából foglalkozik a fordított szövegek sajátosságaival, melyek (i) a fordítás és az interkulturalitás, (ii) a fordítás során keletkező szövegek szövegalkotási sajátosságai és (iii) a gondolat és nyelvi forma kapcsolata. A dolgozat háttéréül szolgáló alkalmazott szövegnyelvészeti vizsgálataim részletes leírása megtalálható *A lexikai kohézió vizsgálata a fordításkutatásban – új távlatok a korpusznyelvészeti módszernek köszönhetően* című munkámban (Péch 2007a: 87–90).

2. A FORDÍTOTT SZÖVEGEK INTERKULTURÁLIS BEÁGYAZOTTSÁGA

Napjaink kommunikációval átszőtt világának mindennapi működésében és működtetésében egyre hangsúlyosabb a kultúraközi kommunikáció jelentősége és szerepe. Erre irányította a figyelmet az Interkulturális Párbeszéd Európai Éve (2008) is. A kultúraközi kommunikáció egyik meghatározó tényezője a fordított szövegek számának exponenciális növekedése, ami, mértékéből adódóan, nem elhanyagolható hatást fejt ki az autentikus szövegprodukcióra

és az anyanyelvhasználatra. Az alábbiakban bemutatásra kerülő szempontok rámutatnak arra, hogy a fordítástudomány területén végzett kontrasztív szövegnyelvészeti elemzések miként illeszkednek az egyre időszerűbb kultúraközi kutatások sorába, és miként járulhatnak hozzá az autentikus és célnyelvi szövegprodukciónak tudatosításához.

(1) A feltáró és leíró célú, kontrasztív fordításelemzések új perspektívát nyithatnak az **anyanyelvhasználat tudatosításában**. Ennek szükségszerűsége egyre sürgetőbb, mint azt Klaudy már 2001-ben előrevetítette. A fordítandó szöveg mennyiség exponenciális növekedése láttán előre lehetett látni, hogy „ezt hivatásos fordítókkal elvégeztetni lehetetlen. A nyelvek közötti megfeleltetés a jövőben nem a hivatásos nyelvi közvetítők monopóliuma, hanem a művelt magyar állampolgár napi rutinja lesz” (Klaudy 2007/2001: 55). Ehhez kapcsolódva a fordítás útján keletkezett szövegek kontrasztív vizsgálata, illetve a fordításokra jellemző fordításnyelv sajátosságainak feltárása az alkalmazott nyelvészet kiemelkedően fontos kutatási területe, melynek eredményei többek között hozzásegíthetnek „a magyar nyelvleírás egy korszerűbb, funkcionális megközelítéséhez” (i.m.: 55).

(2) A fordításnyelv sajátosságainak feltárására Károly is felhívja a figyelmet, amikor hangsúlyozza, hogy „a kultúrák közötti közvetítés igen lényeges lesz a fordítások szöveg szintű sajátosságainak tárgyalása során is” (Károly 2007: 30). A célnyelvi szövegek szövegépítő sajátosságainak leírásánál azonban figyelembe kell venni, hogy e szövegek a kultúrák közötti közvetítés termékei, s így „[...] a szöveget nem önmagában vizsgáljuk, hanem felhasználója világról és társadalomról alkotott tudása függvényében” (i.m.: 18).

Az egységesülő Európában időszerű minden, az interkulturális kompetencia elsajátítását támogató, illetve az interkulturális kommunikáció jellemzőit – így a célnyelvi szövegek sajátosságait – feltáró kutatás, mivel „a beszélő és hallgató társadalomban elfoglalt helyének, a köztük levő távolságnak, a saját közösségükhöz való viszonyuknak a megítélése erősen kultúráktól függő tényező” (Szili 2006: 39). Az európai nyelvoktatás-politika célkitűzései között is megtalálható az interkulturális nevelés elve:

[...] más kultúrák bizonyos fokú megértését alakítsuk ki úgy, hogy a közösségek tagjaival olyan kommunikációs formákat hozzunk létre, amelyek a lehető leginkább mentesek az előítéletektől és sztereotípiáktól. [...] Az interkulturális különbségekre való figyelemfelhívás a kommunikáció és a megértés biztosítása érdekében a másik ember megértésére irányul [...]. (Európa Tanács 2007: 70)

(3) A célnyelvi szövegalkotás kiemelkedően fontos feladata a kommunikáció és a megértés biztosítása. Számos kutatás kísérli meg a fordítás folyamatát, eredményét és funkcióját vizsgálva a fordítási tevékenység során szerepet játszó összes nyelvi és nem nyelvi tényezőt számba venni. Közöttük több kontrasztív és szövegnyelvészeti, pszicho- és szociolingvisztikai vizsgálat található. Legtöbbjük a fordító legfontosabb feladatai közé sorolja a különböző kultúrák és nyelvközösségek közötti **szellemi hídépítést** (Hönig 1997: 18), illetve közvetítést. Hönig maga a fordító legfontosabb készségei között említi a forrásnyelvi szöveg alapján a célnyelvbe és a célnyelvi kultúrába belesimuló szöveg előállításának képességét (Hönig 1997: 26).

Vermeer (1994) – transláció-elmélete keretében – minden emberi cselekvést a kultúrába ágyazottan szemlél, így a szöveget is. Hangsúlyozza, hogy a szöveg maga is egy cselekedet végterméke, s ily módon kapcsolatban van az őt megalkotó személy viselkedésével és kulturális hátterével. Vermeer a fordítást nem a szavak és mondatok egyik nyelvről a másikra történő átkódolásaként definiálja, hanem komplex cselekvési folyamatként, ahol egy **új szituációban, új funkcionális, új kulturális és új nyelvi feltételek között kell tudósítani a formailag maximálisan megőrzött szövegről**. A fordítónak tehát a forrásnyelvi szöveget úgy kell a célnyelvi kultúrába ágyazottan megfeleltetnie, hogy az általa feltételezett szövegalkotói elképzelést szem előtt tartja, és lehetőleg a saját világával összehangolja (Vermeer 1994: 33–34).

Ismertek olyan tanulmányok is, amelyek egészen konkrétan vetik föl a fordított szövegek, a fordítási szituáció interkulturális beágyazottságát. Budin például a szakszövegek fordítását az interkulturális szakmai kommunikáció egyik formájának tekinti (Budin 2002: 81). Földes szerint

[...] tárgyszinten talán úgy lehetne meghatározni az interkulturális kommunikációt, hogy akkor áll fenn, ha a nyelvi kommunikációt a résztvevő felek legalább egyike interkulturálisnak tekinti és kommunikációs hozzáállását, viselkedését ennek megfelelően alakítja [...] (Földes 2007: 25).

Ez a „kommunikációs hozzáállás” kétségkívül jellemzi a fordító tevékenységét és a fordítói magatartás szintén fontos kritériuma.

A fenti érvek a célnyelvi szövegalkotás interkulturális beágyazottságát támasztják alá, és fontos információkkal szolgálnak az ebből fakadó kommunikációs elvárásokról.

3. MIKÉNT BEFOLYÁSOLJA A FORDÍTÁSI SZÖVEGALKOTÁS A KOHÉZIÓS ELTOLÓDÁST?

Tanulmányomnak nem célja és nem feladata a fordítási szövegalkotás minden jellemzőjének feltérképezése, így a vizsgálat eddigi szakaszában felmerült szempontokat csak a **fordított szövegek kohéziós mintázatának eltolódása** szempontjából veszi számba.

(1) A fordítási szövegalkotás fontos jellemzői között kell említeni, hogy a fordító a fordítási folyamat során az egyik kultúrában keletkezett forrásnyelvi szöveget reprodukálva hozza létre a célkultúrába ágyazott célnyelvi szöveget. **Szövegproduktó és szövegproduktó** egyszerre vannak jelen (vö. Károly 2007: 47), és pedig **két különböző kultúrához kapcsolódva**. A fordítási szövegalkotás tehát a kultúrák közötti közvetítés olyan speciális esete, amikor a fordító egyidejűleg mindkét kultúrában aktívan cselekszik, de e cselekedetek végterméke csak a célnyelvi kultúrában ölt testet.

(2) Hatim és Mason hangsúlyozza, hogy mivel a fordító a két kultúrában egyidejűleg cselekszik, ezért a két nyelv ismerete mellett ún. bikulturális látásmóddal is rendelkeznie kell. E bikulturális látásmód segíti megoldani a jelentésbeli eltérésekből fakadó átviteli nehézségeket (Hatim–Mason 1990: 223–224). Megfogalmazásukban a fordítási folyamat – s ennek következtében meggyőződésünk szerint a fordított szöveg is – egyik meghatározó jellemzőjét annak a kétösségnek köszönheti, hogy **a fordítási szövegproduktó bemenete az olvasási folyamat szokásos kimenetét jelentő információ**, ez az információ az aktuális olvasásélmény egyedi végterméke. A célnyelvi szöveget meghatározó tényezők között így számon kell tartani – esetlegessége ellenére is – a fordító olvasását.

(3) A fordító olvasása és ezáltal megértése mindig a szöveg egészére irányul, tehát a fordítói olvasás szövegszintű művelet (Klaudy 2007: 139). A fordítói olvasás kapcsán fontos hangsúlyozni azt a különbséget, ami az elsődleges és másodlagos szövegalkotásra ebből a szempontból jellemző. Az elsődleges szövegalkotás során a szövegépítő az egymással valamilyen logikai kapcsolatban álló gondolatai mentén haladva, a szövegfolyam kisebb egységekből történő felépítésével teremti meg a szöveg egészét. Ezzel szemben a fordító a fordítási folyamat szövegproduktós szakaszában már a szöveg egészét ismerve önti azt új nyelvi formába. Míg az elsődleges szöveg alkotója a kisebb szövegrészekből apránként építi fel a teljes szöveget, addig a másodlagos szövegproduktó során a fordító a szöveg egészéből kiindulva képezi le az egyes szövegrészeket. Ennek következtében számolni kell azzal a ténnyel, hogy **a fordítói szövegproduktó egészét be-**

folyásolja a teljes célnyelvi szöveg ismerete, s adott esetben nagy valószínűséggel kimutatható már a célnyelvi szöveg elején a forrásnyelvi szöveg hatása akár a lexikaválasztásban, akár bizonyos szókapcsolatok előnyben részesítésében, akár egyes jelentések megfeleltetésében.

(4) A fordított szövegek relativitása már a fordítói olvasásélmény egyedisége kapcsán is felvetődött. Ez a relativitás-gondolat azonban Neubertnél még hangsúlyosabban jelentkezik, aki a **fordított szövegek relativitásával** a forrásnyelvi szövegre gyakran jellemző eltérő értelmezési lehetőségek, illetve az egyfajta értelmezés esetén sem ritka különböző célnyelvi megfeleltetések jelenléte miatt foglalkozik (Neubert 1994: 97). A fordított szövegek relativitását Paepcke viszont a forrásnyelvi szöveg kulturális és történelmi beágyazottságából fakadó, szöveg szinten nem feltétlenül megfogható értelmezésbeli különbségeknek tulajdonítja (Paepcke 1994: 106–108). A fordított szövegek relativitását e szempontok mellett tovább árnyalja a **fordítók szociokulturális kompetenciája**, ami már az elsődleges szövegalkotást is nagymértékben befolyásolja.

Fontos azonban megjegyezni, hogy bár egyrészt a teljes ekvivalencia illúziójával szakítva a fordított szövegek relativitásáról kell beszélni, másrészt a célnyelvi szövegek esetében léteznek már feltárt univerzális szövegalkotási jellemzők. Ilyenek például a Laviosa által leírt ismérvek: (i) az egyszerűsítés és a forrásnyelvi szöveg ismétléseinek kerülése, (ii) az explicitáció, (iii) az ún. „normahűség”, konzervativizmus, (iv) a diskurzustranszfer és alacsony interferencia, valamint (v) az egyes lexikai elemek eltérő előfordulási gyakorisága (Laviosa 2001: 288–291).

(5) Az adott nyelv grammatikai és mondatalkotási szabályai szerint helyes, ám az anyanyelvi beszélő „szövegről alkotott intuitív elképzeléseinek” mégsem megfelelő célnyelvi szövegek tulajdonságainak feltárása központi témája a fordítási szövegek kontrasztív elemzésének (vö. Papp 2006/1975: 122–123). A kérdést vizsgálva Klaudy egyértelműen állást foglal amellett, hogy „vannak, illetve elkülöníthetők szövegszintű fordítási problémák, vagy legalábbis bizonyos fordítási problémák jobban köthetők a szövegszinthez, mint mások” (Klaudy 2007: 138). A fordítási szövegalkotás problematikájára fókuszálva Klaudy az elemzés során a fordítási folyamat három szakaszát különíti el: a megértést, az átvitelt és a megformálást. Az átvitel szövegszintű vizsgálata kapcsán megállapítja, hogy a fordító nem tudja magát teljesen függetleníteni a forrásnyelvi szöveg hatásától, mivel a szövegalkotás során a forrásnyelvi szöveg szövegalkotási sajátosságai hatnak a szövegszerűség kritériumaiért felelős, egyes intuitív módon megteremtődő szövegszintű tulajdonságokra:

Aki azt állítja, hogy a fordítás csak a forrásnyelvi szöveg megértéséből (dekódolásból) és a célnyelvi szöveg megalkotásából (kódolásból) áll, annak számára nincs értelme forrásnyelvi szövegsajátosságok átviteléről beszélni. [...] Klaudy 1987-ben „kvázi helyességről” beszél, ami azt jelenti, hogy a forrásnyelvre jellemző szövegépítési sajátosságok nem kerülnek át a célnyelvbe, de megváltoztatják a célnyelvi szöveg mondatszerkesztési sajátosságainak eloszlását. (Klaudy 2007: 139)

Az intuitív módon megteremtődő szövegszintű tulajdonságok közé soroljuk a szöveg lexikai kohéziójának megteremtését, hiszen ennek létrehozására a szövegalkotó jellemzően nem szentel külön figyelmet. A kohéziós eszközök egyes nyelvekre jellemző sajátosságai eredményezik a különböző nyelveknél az egymástól eltérő kohéziós eszközhasználatot (Halliday–Hasan 1976). Mivel a különböző nyelvek eltérő módon tolerálják a kohéziós elemek ismétlését, a célnyelvi szövegre a kohéziós eszközök olyan eltolódása lehet jellemző, amely magán viseli az adott forrásnyelvi szöveg kohéziós mintázatának befolyását (Blum–Kulka 1986). E hipotézis – és potenciális fordítási univerzálé – bizonyítását célozza többek között a bevezetőben említett, folyamatban levő összehasonlító korpusz-nyelvészeti kutatás (Péch 2007a).

(6) A Klaudy-féle fordítási szövegalkotási gondolatmenetet folytatva Balaskó 2007-ben tűzi ki célul eredeti angol, fordított angol és fordított magyar szövegeket tartalmazó korpusz-alapú vizsgálattal a fordított szövegekre jellemző, valamint az autentikus szövegalkotási sajátosságoktól eltérő harmadik kód jellegzetességeinek meghatározását. A **fordításnyelv** újradefiniálása során megkülönbözteti a fordítási univerzáléktól a célnyelvi jegyek célnyelvi normától eltérő használatát:

A fordításnyelv két komponensből tevődik össze: egyrészt azokból a jegyekből, amelyek a célnyelvi rendszerhez tartoznak ugyan, de használatuk valamilyen téren különbözik a célnyelvi normától, a tipikus célnyelvi jegyek használatától (eltérő gyakoriság, disztribúció, nyelvi minták). A harmadik kód másik komponensét azok a jelenségek alkotják, amelyeket a leíró fordítástudomány fordítási univerzáléknak nevez (pl. az explicitáció, a szimplifikáció, a normalizáció). (Balaskó 2007: 161–162)

(7) A célnyelvi norma jellegzetes jegyeitől való eltérések okai után kutatva meg kell említeni a fordító forrásnyelven és célnyelven történő gondolatainak szükségszerű interferálását, hiszen „interkulturális fordítást hajt végre, amely egy adott kultúrában létező fogalmaknak egy másik kultúrába való átültetését je-

lenti” (Simigné 2008: 126). Mint arról már korábban is volt szó, a fordító a két kultúrában egy időben cselekszik, és a két kultúrára jellemző, a világról való eltérő gondolkodás egyszerre van befolyással a keletkező célnyelvi szövegre. Frege 1891-ben úgy fogalmazott, hogy a „gondolatok világának megvan a képmása a mondatok, kifejezések, szavak, jelek világában” (Frege 2000/1891: 226). Az 1970-es évektől megjelenő kognitív nyelvészet feladatai között ugyanakkor már hangsúlyosan szerepel „a világ nyelvi képének rekonstrukciójával” való foglalkozás, amelyet Bańcerowskit idézve a kognitív nyelvészet „a nyelvben rögződött objektív valóság interpretációjaként értelmez” (Bańcerowski 1999: 82). Számos modern nyelvészeti kutatás kiindulópontjául szolgál az a tény, hogy a különböző nyelvek eltérő módon ragadják meg a valóságot (pl. metaforakutatás). Ez az eltérő interpretáció a fordított szövegek keletkezésénél sem elhanyagolható, mivel ugyanazon gondolatok manifesztációja az eltérő nyelvek nyelvi jelei segítségével eltérő módon történhet.

Ezen a ponton ismét hangsúlyoznunk kell a fordított szövegek tanulmányozásának jelentőségét a gondolatok nyelvi jelként való megformálásának kutatásában:

A fordításkutatás nagyon alkalmas eszköz a nyelvi formától a gondolatig és a gondolattól a nyelvi formáig vezető út kutatására. Egy nyelven belül ugyanis a nyelvi formát nagyon nehéz a gondolathoz viszonyítani, mert a nyelvi forma születése elválaszthatatlan a gondolatától. A fordítás esetében az eredeti szöveg felfogható úgy, mint a gondolat sajátosan kódolt formája. (Klaudy 2008: 43)

4. A GONDOLATTÓL A NYELVI FORMÁIG

A gondolat és annak nyelvi kifejezése fontos kérdéseket vet föl a kontrasztív szövegnyelvészeti kutatások számára, illetve a célnyelvi szövegprodukció sajátosságainak leírásakor. Az átvitel során jelentkező kohéziós változásokat feltérképező korpusznyelvészeti vizsgálatom során is megfigyeltem, hogy a célnyelvi szövegek a nyelvek rendszerbeli különbségeiből fakadóan – vagy csupán magából a fordítás tényéből következően – magukon viselik az **eltolódás** (az angol nyelvű szakirodalomban *shift*; Blum-Kulka 1986) jegyeit. A nyelvtechnológiai eszközök elterjedésének köszönhetően a fordítói átváltási folyamat végeredményét jellemző eltolódások kimutatása már nemcsak szószinten, hanem szövegszinten is realizálhatóvá vált. A párhuzamos szövegek eltolódásjelenségeit vizsgáló elemzésem csatlakozik ahhoz a Petőfi (2004) által propagált újszerű szövegnyelvészeti megközelítéshez, amely a szövegek komplex vizsgálatát tűzi célul maga elé.

Az, hogy **a nyelv** és ezáltal **a gondolat**, valamint **a világról való felfogás** mennyiben meghatározója, sőt **része a szövegnek**, kitűnik Petőfi S. János szövegdefiníciójából, ami a „legtágabb értelemben vett nyelvhasználatot” veszi alapul, és a világ éppen aktuális szegmentumára vonatkozó tudásunkat is a szöveg részeként értelmezi. Ez a szövegelfogás „egy írott vagy nyomtatott fizikai manifesztációval rendelkező, dominánsan verbális, relációs szemiotikai objektumra – jelölő–jelölt relációra – utal” (Petőfi 2004: 29). A szövegnyelvészet feladata pedig „valamennyi olyan nyelvészeti módszerekkel kimutatható reláció elemzése és leírása, amely ’átlép’ a „szövegmondatok”-nak tekinthető kommunikátum-összetevők közötti határokon” (i.m.: 74). Ez a határátlépés azonban az ezredfordulón a nyelvészeti kutatások között egyre hangsúlyosabbá váló szövegnyelvészet jellemzőjévé is vált, amely önmaga szűkebb keretein túllépve, „széleskörű interdiszciplináris megalapozásra” törekszik, valamint a „szövegeket komplex jelekként kezeli, és vizsgálja azokat mind szintaktikai (vagy pontosabban: formai), mind szemantikai, mind pragmatikai nézőpontból” (i.m.: 86).

A szövegek komplex jelekként való kezelését indokolja az is, hogy a fordítás során a fordítónak nem a jelentést, hanem a nyelvi jel és a valóság egy szegmensének adott közlési helyzetben megvalósuló kapcsolatát, azaz a gondolat értelmét kell a célnyelven újrateremtienie. A szavak nyelvek közötti „jel és jelentés” viszonyát szemlélve „a legritkább eset az, hogy két nyelv egy-egy szava pontosan ugyanazt jelenti” (Papp 2006/1975: 154). A szószintű, egy az egyben megfeleltetések ellen szól az az érv is, hogy „egy-egy szónak több jelentése is lehet, és ezek a jelentések nyelvenként különböző módon oszlanak meg a szavak között” (Papp 2006/1975: 151). A nyelvi forma és jelentés kapcsolatát tovább vizsgálva Papp kifejti, hogy **a találó, jó szavakat** az egyes nyelvek szívesen használják, s a valóságból így elkülönített szegmensek **beépülnek a nyelvhez kötődő kép- és fogalomalkotásba**. A különböző nyelvek eltérő kép- és fogalomalkotása viszont befolyással van az adott nyelven történő gondolkodásra, és a tudattól független objektív valóság szegmentálására (vö. Papp 2006/1975: 167–168).

A XX. század utolsó évtizedeiben felerősödő, a természetes nyelvet az emberi megismerés inherens elemeként felfogó kognitív nyelvészeti megközelítés az egyes nyelvhasználók világról alkotott nyelvi képét „nyelv- és kultúrafüggő képződmény”-ként definiálja, azaz „az átlagos nyelvhasználó tudásán alapuló mentális kép”-ként „a világ tárgyairól, jelenségeiről és relációiról” (Bańcerowski 2009: 2). Bańcerowski megfogalmazásában

A világ nyelvi képe (= VNyK) nem más, mint a hasonló tapasztalatokkal rendelkező, és hasonló értékeket valló nyelvhasználók által tapasztalt, objektívan létező valóság képe.

[...] A VNyK, mint az adott természetes nyelvben kifejlődött kategóriarendszernek, valamint a szókincsben és a mondatban megnyilvánuló szemantikai struktúráknak az összessége, azt mutatja, hogy az adott nyelvközösség által tapasztalt, átélt és elképzelt valóság milyen módon rögzült a természetes nyelvben. (Bańczerowski 2009: 2–3)

A valóság szegmentálása ugyanakkor visszavezet a nyelvi forma és jelentés kapcsolatához, azaz ahhoz a megállapításhoz, hogy „a jelentés éppúgy az egyes nyelvek jellemző vonása, mint a nyelvi forma” (Klaudy 1999: 43).

A fordítás során nem az egyik nyelv jelentéseit helyettesítjük a másik nyelv megfelelő jelentéseivel, hanem a forrásnyelvi jelentésen keresztül kifejezett valóságot fejezzük ki a cél nyelv eszközeinek segítségével. A nyelv részét képező önkényes nyelvi jelek a nyelven kívüli valóságra, a jel tárgyára utalnak. Fontos hangsúlyozni, hogy jel és jelentés használata önkényes, amiből logikusan következik, „hogy a jelentések nyelvenként eltérőek, más térfogatúak” (vö. Antal 1964: 199–200). Ez az eltérés ismét újabb magyarázatot szolgáltat a cél nyelvi szövegekre jellemző kohéziós eltolódások okára.

Wittgenstein rendszerezi a gondolatot kifejező egységeket, a gondolatot alapvetően kifejező jelnek a kijelentésjelet tekinti, amelynek „elemei – a szavak – meghatározott módon viszonyulnak egymáshoz” (Wittgenstein 2004/1963: 22). A kijelentésjel elemei felelnek meg a gondolat tárgyainak a kijelentésben, s egy szinttel feljebb a kijelentések összessége alkotja magát a nyelvet. A nyelv az egyén szubjektív tudatában tükröződő objektív, elsődleges jelenség, s a beszélők tudatában „nem a nyelv, hanem annak megannyi egyéni nézete él” (vö. Antal 1964: 18). A nyelv határait a gondolat adja, mert „amit nem tudunk gondolni, azt nem tudjuk gondolni, tehát mondani sem tudjuk” (Wittgenstein 2004/1963: 81). **Amit viszont más módon, más nyelven gondolunk, azt a gondolatot másfajta kijelentések segítségével tudjuk csak kifejezni.** A más nyelven végiggondolt, más kifejezésekkel manifestálódó cél nyelvi szövegproduktum már önmagában is magyarázza a fordításokban tapasztalható eltolódásokat, annak ellenére, hogy a fordítás során az eltérő nyelvek másfajta kijelentései ugyanazt a helyzetet ábrázolják. A kijelentés legfőbb jellemzője nem az, hogy saját értelemmel bír, hanem hogy egy helyzetet ábrázol. Ezért a kijelentésben „pontosan annyi megkülönböztethető résznek kell lennie, mint az általa ábrázolt helyzetben” (Wittgenstein 2004/1963: 36). Nyilvánvalónak tűnik, hogy a nyelvi különbségekből fakadóan az eltérő kijelentések megkülönböztethető részeiben is a különböző nyelvek esetében eltéréseket lehet tapasztalni, ami részben magyarázza a lexikai ismétlések eloszlásbeli különbségeit az autentikus magyar és a fordított német szövegek egybevetésénél (Péch 2007b: 124–126).

5. ÖSSZEGZÉS

Tanulmányom, mely a párhuzamos szövegek korpusznyelvészeti elemzése eredményeként manifesztálódó eltolódásjelenségek okait vizsgálta, csatlakozik ahhoz a Petőfi (2004) által képviselt szövegnyelvészeti megközelítéshez, amely a szövegek komplexebb vizsgálatát tűzi célul maga elé. Ezért fontos a korpuszokból nyert tisztán statisztikai eredményeket hozó produktumközpontú megközelítés mellett – a célnyelvi szövegsajátosságok megragadása érdekében – a funkció- és folyamatorientált jellemzőket is számba venni a szövegvizsgálatok során.

HIVATKOZÁSOK

- Antal L. 1964. A formális nyelvi elemzés. In: Antal L. 2005. *A formális nyelvi elemzés. A magyar esetrendszer*. Bicske: SZAK Kiadó. 1–228.
- Balaskó M. 2007. A fordításnyelvről, avagy a flamand szőnyeg láthatatlan szálairól. In: Heltai P. (szerk.) *Nyelvi modernizáció. Szaknyelv, fordítás, terminológia. A XVI. MANYE Kongresszus előadásai. Gödöllő. 2006. április 10–12. (A MANYE Kongresszusok előadásai 3.)* Pécs–Gödöllő: MANYE–Szent István Egyetem. 159–166.
- Bañcerowski J. 1999. A kognitív nyelvészet alapelvei. *Magyar Nyelvőr* 123. évf. 1. szám. 78–87.
- Bañcerowski J. 2009. *A világ nyelvi képe mint a lingvisztikai kutatás tárgya*. Előadás az MTA Veszprémi Területi Bizottságának meghívására. Veszprém. 2009. márc. 26-án. Online elérés: http://www.mta.hu/fileadmin/I_osztaly/eloadastar/Banczerowski_drea.pdf
- Blum-Kulka, Sh. 1986. Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. In: House, J., Blum-Kulka, Sh. (eds.) *Interlingual and Intercultural Communication*. Tübingen: Narr. 17–35.
- Budin, G. 2002. Wissensmanagement in der Translation. In: Best, J., Kalina, S. (Hrsg.) 2002. *Übersetzen und Dolmetschen*. Tübingen, Basel: Franke. 74–84.
- Európa Tanács 2007. *A nyelvi sokszínűségtől a többnyelvű oktatásig. Kézikönyv az európai nyelvoktatás-politika kidolgozásához*. Budapest: Oktatási és Kulturális Minisztérium.
- Földes Cs. 2007. „Interkulturális kommunikáció”: koncepciók, módszerek, kérdőjelek. *Fordítástudomány* 9. évf. 1. szám. 14–39.

- Frege, G. 2000/1891. Fogalom és tárgy. In: Máté A. (szerk.) 2000. *Logikai vizsgálódások*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Halliday, M. A. K., Hasan, R. 1976. *Cohesion in English*. London: Longman.
- Hatim, B., Mason, I. 1990. *Discourse and the Translator*. London: Longman.
- Hönig, H. 1997. *Konstruktives Übersetzen*. Tübingen: Staufenberg.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 2001. Mit tehet a fordítástudomány a magyar nyelv „korszerűsítéséért”? In: Klaudy K. (szerk.) 2007. *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 50–56.
- Klaudy K. 2008. Tizenöt tétel a fordítástudományról. In: Sárdi Cs. (szerk.) *Kommunikáció az információs technológia korszakában. A XVII. MANYE Kongresszus előadásai. Siófok. 2007. április 19–21.* (A MANYE Kongresszusok előadásai 4.) Pécs–Székesfehérvár: MANYE–Kodolányi János Főiskola. 41–50.
- Laviosa, S. 2001. Universals of translation. In: Baker, M., Malmkjær, K. (eds.) 2001. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge. 288–291.
- Neubert, A. 1994. Translatorische Relativität. In: Snell-Hornby, M. (Hrsg.) *Übersetzungswissenschaft. Eine Neuorientierung*. Tübingen, Basel: Francke Verlag. 85–105.
- Paepcke, F. 1994. Textverstehen – Textübersetzen – Übersetzungskritik. In: Snell-Hornby, M. (Hrsg.) *Übersetzungswissenschaft. Eine Neuorientierung*. Tübingen, Basel: Francke Verlag. 106–132.
- Papp F. 2006/1975. Szavak – Jelentés. In: Klaudy K. (szerk.) *Papp Ferenc olvasókönyv. Papp Ferenc válogatott nyelvészeti tanulmányai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Péché O. 2007a. A lexikai kohézió vizsgálata a fordításkutatásban – új távlatok a korpusznyelvészeti módszernek köszönhetően. *Fordítástudomány* 9. évf. 1. szám. 79–96.
- Péché O. 2007b. A lexikai kohézió vizsgálata a fordításkutatásban egy korpusznyelvészeti eszközzel végzett kutatás tükrében. In: Váradi T. (szerk.) *I. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia kötete*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 114–127.
- Online elérés: <http://www.nytud.hu/alknyelvdok/proceedings07/>
- Petőfi S. J. 2004. *A szöveg mint komplex jel*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Simigné Fenyő S. 2008. Fordítás a feminizmus korában. In: Sárdi Cs. (szerk.) *Kommunikáció az információs technológia korszakában. A XVII. MANYE Kongresszus előadásai. Siófok. 2007. április 19–21.* (A MANYE Kongresszusok előadásai 4.) Pécs–Székesfehérvár: MANYE–Kodolányi János Főiskola. 125–130.

- Szili K. 2006. Nyelvbe rejtett üzenetek. A nyelv és a kultúra viszonyáról általában és a magyar nyelv kapcsán. *Magyar Nyelv* 102. évf. 1. szám. 33–43.
- Vermeer, H. J. 1994. Übersetzen als kultureller Transfer. In: Snell-Hornby, M. (Hrsg.) *Übersetzungswissenschaft. Eine Neuorientierung*. Tübingen, Basel: Francke Verlag. 30–53.
- Wittgeinstein, L. 2004/1963. *Logikai-filozófiai értekezés*. Budapest: Atlantisz Kiadó.

II. FEJEZET

TERMINOLÓGIA, ADATBÁZISOK, LEXIKAI MŰVELETEK

EURÓPAI UNIÓS TERMINOLÓGIA – EGY LEVELEZŐ FÓRUM TÜKRÉBEN

■ FISCHER MÁRTA

A szakmai levelező fórumok bepillantást engednek abba, hogy egy szakmai közösséget mely kérdések foglalkoztatják. Különösen igaz ez egy olyan fórumra, amely az európai uniós terminológia egységesítése érdekében több szakterület képviselői számára biztosít együttműködést, és nem csak a hazai, hanem az európai uniós intézmények szakembereit, nyelvi közvetítőit is bevonja. Több érv is szól amellett, hogy e fórum működését ne pusztán érdeklődéssel, hanem kutatói szemmel is nyomon kövessük.

Magyarország európai uniós tagságának egyik következménye, hogy a közösségi joganyagot magyar nyelven is elérhetővé kell tenni, és ez folyamatos fordítási kötelezettséget jelent. Míg a csatlakozás előtt a fordítások koordinálásáért az Igazságügyi Minisztérium (IM) Fordításkoordináló Egysége volt a felelős – számos hazai szakértő, nyelvész és terminológus bevonásával (Várnai 2005) –, addig a csatlakozás után megszűnt a hazai intézményi koordináció, és e tevékenység az Európai Unió intézményeibe került. Így minden olyan kezdeményezés kiemelt figyelmet érdemel, amely a csatlakozás után a hazai és az uniós szakemberek, nyelvi közvetítők között teremt együttműködési lehetőséget. Mivel a folyamatokért az uniós intézmények felelnek, hatalmas felelősség van az uniós dokumentumokkal dolgozó nyelvi közvetítők vállán. Felelősségük nem csak a dokumentumok fordítására, hanem új szakkifejezések alkotására is kiterjed, hisz a csatlakozás után is tömegesen jelennek meg új fogalmak, amelyekre magyar megnevezést kell alkotni. E tevékenység példátlan volumene mellett az uniós nyelvi közvetítők szerepe abban is egyedülálló, hogy fordítói megoldásaik többsége – a jogszabályok és a szakmai diskurzus révén – beépül az adott szakterület terminológiai rendszerébe (Fischer 2008). Ugyanakkor e sajátos feltételrendszer ellenére is kevés hazai kutatás született az uniós dokumentumok és fordítások empirikus vizsgálatára (lásd azonban Klaudy 2004, Trebits 2008, Jablonkai 2009 munkáit). Jelen tanulmány egy eddig még nem vizsgált aspektusnak, nevezetesen a hazai és az uniós szak-

emberek, fordítók, tolmácsok együttműködésének, a HUTERM fórumnak a vizsgálatával kíván hozzájárulni a kutatásokhoz.¹

1. A HUTERM FÓRUM

Az uniós csatlakozással összefüggésben hamar felmerült az igény az uniós intézmények nyelvi közvetítői, valamint a hazai szakemberek, fordítók és tolmácsok közötti együttműködés erősítésére. A HUTERM fórum így hazánk csatlakozása előtt fél évvel, az Európai Parlament egyik magyar tolmácsának, Gulyás Róbertnek a kezdeményezésére indult az uniós kontextusban dolgozó nyelvi közvetítők, szakemberek és kutatók közötti szakmai párbeszéd elősegítésére. E szakmai párbeszéd folytatására a csatlakozás után még nagyobb szükség volt, hisz az uniós intézmények átvették a fordítások koordinálását, így az együttműködés hazai intézményi koordinációja megszűnt. Az együttműködésnek ugyan kialakultak hivatalos csatornái, de ezek főként utólagos jóváhagyást jelentenek, és nem teszik lehetővé a közvetlen, azonnali véleménycserét.²

A tagok levelezésének a Yahoo ad helyet, de a fórumnak 2005-től már önálló webes felülete is létezik.³ A Yahoo-felület az üzeneteken és terminológiai vitákon túlmenően tartalmazza a tagok önként megadott elérhetőségeit és adatait, az intézményi bemutatkozásokat, a fordítási útmutatókhoz és terminológiai adatbázisokhoz kapcsolódó linkeket, az archivált terminológiai vitákat, valamint a fórum működésének szabályait.⁴ Ez utóbbi leírás szerint a szakmai együttműködési fórum az éppen létrehozás alatt álló magyar uniós szakkifejezések szakmai és nyelvhelyességi problémáinak megvitatásával, a párhuzamos megnevezések kiküszöbölésével foglalkozik, és hozzá kíván járulni a végleges kodifikáláshoz. A fórumon elsősorban olyan kifejezéseket javasolnak vitára bocsátani, amelyek még nem véglegesedtek, hisz a már kodifikált szakkifejezések megváltoztatására csak az adott jogszabály kihirdetése előtt van mód. E

1 Köszönettel tartozom Gulyás Róbertnek, a fórum alapítójának és moderátorának, aki hozzájárulását adta a fórum levelezésének vizsgálatához, és rendelkezésemre bocsátotta a már elkészített kimutatásokat.

2 A 2009 szeptemberében hatályos jogszabályok szerint az Európai Unió döntéshozatali tevékenységében való részvételtől és az ehhez kapcsolódó kormányzati koordinációról szóló 1123/2006. (XII. 15.) Korm.határozat szerint van lehetőség az uniós tervezetek magyar nyelvű szövegének módosítására.

3 A fórum levelezésének a <http://groups.yahoo.com/group/HUterm/>, a webes felületnek pedig a www.huterm.com oldal ad helyet. (2009. szeptember 27-i állapot)

4 A hivatkozott dokumentumokat a <http://groups.yahoo.com/group/HUterm/files> oldal tartalmazza. (2009. szeptember 27-i állapot)

szakkifejezéseket a fórum indulásakor az IM által létrehozott Termin adatbázis tartalmazta. A csatlakozás után az új szakkifejezések már nem ebbe az adatbázisba, hanem az uniós intézmények adatbázisaiba, illetve később az EU egységes terminológiai adatbázisába (*Interactive Terminology for Europe – IATE*) kerültek.⁵ A fórum széles körű együttműködést kíván teremteni. Lehetőséget kínál mind a felhasználói oldal, mind az uniós szövegek fordításában és a terminológia alkotásában résztvevők számára, és nem csak a hazai és az uniós szakemberek, hanem az uniós intézmények közötti kapcsolatokat is erősíteni kívánja. A fórumnak a vizsgálat idején, 2008 decemberében 642 tagja volt.

2. A VIZSGÁLAT CÉLJA, MÓDSZERE ÉS ELMÉLETI HÁTTERE

A HUTERM fórumon folyó levelezésekből megtudhatjuk, hogy milyen kérdések foglalkoztatják az uniós dokumentumokkal dolgozó nyelvi közvetítőket és szakembereket, és melyek azok a szakkifejezések, amelyek fordítása nehézséget okoz számukra. Ezért a fórum két szempontból is sajátos „látletét” adja az uniós fordításoknak. Egyrészt bepillantást enged a kulisszák mögé, hiszen közvetlenül a szakemberek és a nyelvi közvetítők szemével láttatja azokat a problémákat, amelyek az uniós fordítások során felmerülhetnek. Másrészt a problémásnak tekintett szakkifejezések tárházának is tekinthető, hisz – jellegéből és célkitűzéséből adódóan – csak a még lefordításra váró vagy vitás szakkifejezéseket tartalmazza.

Jelen kutatás célja a fórumon felvetett kérdések és szakkifejezések tipizálása volt. Bár a fórum a problémás szakkifejezések egyfajta tárházát is nyújtja, a kutatásnak nem volt és nem is lehetett célja a vitára bocsátott szakkifejezések fordításának véglegesítése, vagy megoldási javaslatok kidolgozása. A hozzászólások ugyanis ritkán tekinthetők végleges megoldásnak, hisz a kialakult viták egy részét vagy nem sikerült lezárni, vagy ahol javaslat született, az a fórum önkéntes jellegéből és a hozzászólások véletlenszerűségéből adódóan nem feltétlenül a teljes szakmai közösség álláspontját tükrözi. Fontos tehát hangsúlyozni, hogy a szakkifejezések adatbázisba rendezéséhez, majd a fordításukra tett javaslatok kidolgozásához nemcsak további kutatásokra, hanem további – a fórumon gyakran hiányolt – szakértői egyeztetésekre is szükség lenne. Ebből következik, hogy jelen kutatásban a konkrét szakkifejezések példaszerűen, a kérdések és szakkifejezések tipizálásához kapcsolódóan jelennek meg, a fordításukra vonatkozó megoldási javaslatok nélkül.

⁵ Az IATE 2007-től a nagyközönség számára is szabadon hozzáférhető a <http://iate.europa.eu> oldalon.

A kutatás első lépéseként azt a célt tűztem ki, hogy tipizálom a fórumon felvetett kérdéseket. Ennek érdekében megvizsgáltam a 2003. december 1. (a HUTERM alakulása) és a 2008. december 15. közötti levelezést. A vizsgálat során összesen 2894 levelet tekintettem át. Bár a Yahoo-felület lehetőséget adott a levelek idő és téma szerinti rendezésére, szükség volt arra, hogy a leveleket egyetlen szöveges dokumentumba rendezzem. A hozzászólók ugyanis gyakran nem a tárgyban felvetett kérdésekre, hanem korábbi vitás szakkifejezésekre reagáltak, így a tárgy szerinti kereséssel nem lehetett ugyanahhoz a témához az összes választ megtalálni. A kutatás második lépéseként tovább csoportosítottam az egyes kérdésköröket, és a fórumon vitára bocsátott szakkifejezések tipizálására is kísérletet tettem. A vizsgálatban két elméleti modellt is felhasználtam: Sandrini (2004) modelljét a fogalmi rendszerek összetettségéről, valamint Felber és Schaefer (1999) modelljét a szakszókincs tartalmi pontosságáról (idézi Muráth 2007). Egyrészt e modellek adták a vizsgálat elméleti keretét a fórumon felvetett kérdések tipizálásához. Másrészt rá kívántam mutatni arra, hogy ezek a modellek nem csak a tipizáláshoz, hanem a kérdések megválaszolásához is elméleti kiindulópontot jelenthetnek.

3. A VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI

A céloknak megfelelően először megvizsgáltam, hogy a vizsgált időszakban milyen kérdések merültek fel a HUTERM fórumon. Hamar világossá vált, hogy bár a fórumot elsődlegesen az uniós terminológiai kérdések megvitatására alapították, a fórumon folyó viták általános fordítási, nyelvhelyességi kérdéseket is érintettek, és kiemelten foglalkoztak a fórum működésével és az együttműködés mikéntjével is. A fórumon felvetett kérdéseket ennek megfelelően az alábbi kérdéskörökre bontottam:

1. az (együtt)működést érintő kérdések
 - ▶ a fórum belső működése
 - ▶ hazai koordináció az uniós fordítások és terminológiaalkotás területén
2. helyesírási kérdések
3. fordítástechnikai kérdések
4. terminológiai kérdések
 - ▶ elméleti kérdések
 - ▶ szakkifejezések fordításával kapcsolatos kérdések
 - » uniós szakkifejezések fordításával kapcsolatos kérdések
 - » nem uniós szakkifejezések fordításával kapcsolatos kérdések

Az első kérdéskör egyrészt a hazai és az uniós intézmények nyelvi közvetítői, szakemberei közötti együttműködés lehetőségeivel, másrészt a fórum működésével foglalkozott. A fórum tagjai leggyakrabban az egyes viták lezárásának mikéntjével, a fórum döntéshozó képességével, és ezzel összefüggésben az autoritás hiányával foglalkoztak. A második kérdéskör a helyesírást érintette, mint például az *euro* magyar írásmódja, a görög, bolgár, orosz nevek átírása vagy az egyezmények helyesírása. A fordítástechnikai kérdések között lexikai (például hamis barátok), mondatszintű (hosszabb címek fordítása) és szövegszintű fordítási problémák is felmerültek. Visszatérő kérdés volt az eredeti szövegek minősége és a hivatalos, de helytelenül fordított dokumentumok átvétele a fordítandó szövegbe. A tanulmány keretei nem teszik lehetővé valamennyi kérdéskör vizsgálatának ismertetését, ezért a továbbiakban a terminológiai kérdések tipizálását mutatom be részletesebben.

3.1 TERMINOLÓGIAI KÉRDÉSEK

A fórumon felvetett terminológiai kérdések igen változatos képet mutattak. A tagok ugyanis nem csak konkrét szakkifejezéseket bocsátottak vitára, hanem a fordítási problémákon túlmutató elméleti kérdéseket is megfogalmaztak. A terminológiai kérdéseket ezért először az elméleti és a konkrét szakkifejezésekhez kapcsolódó fordítási kérdésekre csoportosítottam.

3.1.1 ELMÉLETI KÉRDÉSEK

A fórumon visszatérő elméleti kérdés volt, hogy mit nevezünk *terminus*nak, és hogyan állapíthatja meg a fordító egy szövegben, hogy az adott lexikai egység terminusnak tekinthető-e vagy sem. A hozzászólások egy része elméleti alapokra támaszkodva igyekezett választ adni e kérdésre, de nem tartalmazott pontos utalást az elméletek forrására. Más hozzászólásokban a választóvonal a jogi és nem jogi („puha”) szakkifejezések között húzódott. Végül voltak olyan hozzászólások, amelyekben a terminus „definícióját” az határozta meg, hogy mennyiben kötött az adott lexikai egység (vagy szövegrész) viselkedése a fordítás során. Ez az érv hangzott el a „*new start for the Lisbon Strategy*” cím fordításáról kialakult vitában is. Bár először csak a *new start* fordítása volt a kérdés, hamar elméleti vita alakult ki arról, hogy terminusnak tekinthető-e – és ha igen miért – ez a fordulat. A hozzászólások egy része végül a címet tekintette „terminus értékűnek”, „terminológiaszerűnek”, mégpedig azért, mert a címnek a fordítása kötött. A hozzászólások nagy részében e kötöttség volt a meghatározó. Ez a kritérium uniós kontextus-

ban nem elhanyagolható, hisz a dokumentumok gyakran egymásra épülnek, így nem csak kifejezések, de teljes szövegrészek korábbi fordításait is követni kell, és e megközelítés látható az EU terminológiai adatbázisában (IATE) is.

E hozzászólások egyértelművé teszik, hogy a nyelvi közvetítőket nem csak egyes szakkifejezések konkrét fordítási problémái, hanem elméleti kérdések is foglalkoztatják. Joggal feltételezhetnénk, hogy a szakirodalom alapján könnyen válaszolhatnánk arra a kérdésükre, mit is tekintünk terminusnak. Ez azonban közel sincs így. A szakirodalomban több definíciót és modellt is találunk a terminus meghatározására, így a kérdésre nem adható egyértelmű válasz. Minde mellett a különböző terminológiai elméletek ismerete hozzá is járulhat a kérdés árnyaltabb megközelítéséhez. Ehhez adhat támpontot Heltai (2004) elemzése a terminus és a köznyelvi szavak közötti különbségekről, valamint Felber és Schae-der (1999, idézi Muráth 2007) modellje a szakszókincs tartalmi pontosságáról. Heltai rámutat, hogy bár bizonyos kritériumok alapján különbség tehető a köznyelvi szavak és a terminusok között, de ez alapján a terminusoknak csak egy része különíthető el, a határvonal elmosódik. A különbség inkább abban ragadható meg, hogy a terminusok elsődleges funkciója a megismerés, a pontos meghatározás. Ebből következik, hogy bármely köznyelvi szó alkalmi terminus-státust kaphat, ha a beszélők pontos meghatározását akarják adni egy szó jelentésének. Heltai szavaival (2004: 36) élve „a terminusok tehát nem elvileg, minőségileg különböznek a köznyelvi szavaktól, hanem csak fokozatban”.

Felber és Schae-der modellje is e fokozatosságot tükrözi. A modell a szakszókincsből, a szakkifejezésekből indul ki, és ezen belül határozza meg a terminusokat. A szakszókincset a tartalmi pontosság szempontjából csoportosítja, és egy-fajta skálán ábrázolja a szakkifejezéseket. A tartalmi pontosság egyik kritériuma a pontos definíció, így terminusról akkor beszélünk, ha a szakterületen az adott fogalmat pontos definíció írja le. Ha ez a kritérium nem teljesül, a szakkifejezés nem tekinthető terminusnak, annak ellenére, hogy az a szakmában széles vagy szűk körben már elfogadottnak tekinthető. A tartalmi pontosság mértéke a szakterületi, tudományterületi hovatartozástól is függ. A műszaki és természettudományokban ugyanis nagyobb számban találunk pontosan definiált, netán szabványosított terminusokat. A társadalomtudományok terén a nem definiált, de a szakmában szélesebb vagy szűkebb körben ismert szakkifejezések a gyakoribbak, hisz ezek egy része most van kialakulóban. A fórumon felvetett terminológiai kérdések többsége is olyan szakkifejezések fordítási problémáival foglalkozott, amelyek e két utóbbi csoportba, azaz a nem pontosan definiált, de a szakmai körben már ismert szakkifejezések közé sorolhatók. A nehézségek tehát

éppen abból adódtak, hogy a szakkifejezések egy része nem pontosan definiált, csak szűk körben ismert (ezért felkutatása nehéz), vagy a szakmai közösségben még nincs konszenzus azok egységes célnyelvi használatáról.

Másfajta terminusfelfogás jellemzi Fóris írásait és az általa követett neolatin terminológiai irányzatot. Ebben a felfogásban a terminus „egy meghatározott tárgykörön belüli fogalmat jelölő lexéma, szám, jel, vagy ezek kombinációja” (Fóris 2005b: 37).

Mivel a szakirodalom sem egységes a terminus meghatározásában, ezért a továbbiakban nem terminusokról, hanem szakkifejezésekről beszélek, és ezek összességét tekintem terminológiának. Bár a fórumon nem merült fel az a kérdés, hogy mit tekintünk *uniós* szakkifejezésnek, a szakkifejezések tipizáláshoz e kérdés tisztázása is elengedhetetlen. Egységes definícióra itt sem támaszkodhatunk, bár több kísérlet is történt az uniós terminológia meghatározására. Ezek egy része vagy nagyon tágan értelmezi az uniós terminológiát, belevonva minden olyan szakkifejezést (sőt mondatrészt, ahogy az *IATE*), amely uniós szövegekben előfordul, vagy nagyon szűken, csak az EU jogi terminológiáját értve ez alatt. A továbbiakban a fogalmi rendszerhez való kötődést tekintem a meghatározás kritériumának, és ez alapján tipizálom a fórumon felvetett kérdéseket is. A vizsgálatban tehát azokat a szakkifejezéseket tekintem az uniós terminológia részének, amelyek uniós fogalmat jelölnek. Ennek része nem csak a kötött uniós jogi terminológia, hanem a divatos EU-zsargon is, azaz minden olyan szakkifejezés, amely uniós fogalmat ír le.⁶

3.1.2 SZAKKIFEJEZÉSEK FORDÍTÁSÁVAL KAPCSOLATOS KÉRDÉSEK

A szakkifejezések fordításával kapcsolatos kérdések több szempont szerint is tipizálhatóak. Vizsgálhatóak a szakterületi hovatartozás (például a környezetvédelem, a pénzügy), az egy nyelven és több nyelven belüli problémák (Gulyás 2005) vagy a nyelvpárok szerint. Az előző gondolatmenetet követve a vizsgálatban a fogalmi rendszerhez való tartozás alapján csoportosítottam a felvetett kérdéseket. Ezt a megközelítést az indokolta, hogy uniós szinten a fogalmi rendszerek összekapcsolódása rendkívül összetett, és a fordítási nehézségek gyakran éppen erre vezethetők vissza. A tagállami szintű és az egyes szakterületek fogalmi rendszere mellett ugyanis az EU is kialakította saját fogalmi rendszerét. A tagállami

6 A tanulmányban EU-zsargon alatt azokat a szakkifejezéseket értem, amelyeket az uniós tisztviselők és hazai szakemberek a szóbeli kommunikációban használnak. Ezek gyakran eltérnek a már rögzített magyar megnevezésektől, vagy idegen eredetű kifejezéseket is tartalmaznak (mint például a *DG*, *concours*, *stage* stb.)

fogalmi rendszerek így nem csak egymással érintkezhetnek, hanem az uniós fogalmi rendszerrel is összekapcsolódhatnak. Ha Sandrini (2004) modellje alapján a fogalmi rendszerek vizsgálatába bevonjuk a nyelvi tényezőt is, azaz megvizsgáljuk, hogy egyazon fogalmi rendszer hány nyelven jelenik meg, és egy nyelvhez hány különböző fogalmi rendszer kapcsolódhat, még összetettebbé válik a kép (Fischer 2010). Mivel nincs egy semleges uniós nyelv, ezért az EU 23 hivatalos nyelve kell hogy leírja nem csak a tagállamok és az egyes szakterületek fogalmi rendszerét, hanem az EU fogalmi rendszerét is.

Az uniós szövegekben megjelenő szakkifejezések ennek megfelelően több fogalmi rendszerhez is kapcsolódhatnak, és a fordításukkal kapcsolatos nehézségeket éppen a fogalmi rendszereken belüli vagy közötti mozgás határozza meg. A fórumon felvetett kérdéseket ezért a szerint csoportosítottam, hogy az uniós fogalmat leíró szakkifejezésekkel, vagy a nem uniós szakkifejezésekkel kapcsolatban merülnek fel.

3.1.2.1 Uniós szakkifejezésekkel kapcsolatos kérdések

Az uniós szakkifejezésekkel kapcsolatban a fórum tagjai elsősorban a magyar megfelelő megalkotásában vagy felkutatásában kértek segítséget. A kérdések között szerepeltek új intézmények (*Central Liaison Office*), egyes tisztségek (*secretary/administrator, rapporteur, shadow-rapporteur, draftsman*), a parlamenti bizottságok és eljárások (*catch the eye procedure*), különböző munkacsoportok (*study group/working group/drafting group, contact committee, deconcentrated delegation, focus group, high level technical group*), dokumentumtípusok (*briefing note, non-paper, policy paper*), az uniós költségvetés egyes sorai (*budget line, budget heading*), a jól hangzó hívószavak, szlogenek (*Europe d'excellence, Democracy/Dialogue/Debate*) és a közösségi politikákhoz, így az agrárpolitikához (*decoupling*) vagy a szociálpolitikához (*flexicurity, social security*) kapcsolódó szakkifejezések magyar megfelelői. Olyan uniós szakkifejezésekről van tehát szó, amelyeknél az uniós fogalmi rendszeren belül a megfelelő magyar megnevezés alkotása jelentett nehézséget.⁷

A fórumon ugyanakkor nem csak az új megnevezések alkotásával, hanem a már lefordított, hivatalos megnevezésekkel kapcsolatban is felmerültek kérdések.⁸

⁷ Korábban utaltam arra, hogy a vizsgálatnak nem volt célja a szakkifejezések magyar megfelelőinek felkutatása vagy a fordítói megoldások összesítése és értékelése. Röviden jelzem ezért azt is, hogy a felsorolt szakkifejezések egy részét az IATE adatbázis már tartalmazhatja.

⁸ A fórumon olyan szakkifejezések is felmerültek, amelyeket már rögzít jogszabály, és vita alakul ki arról, érdemes-e, lehet-e ezeket még módosítani. E kérdés önálló elemzést igényelne, így e helyen csak utalok e szempontokra.

A kérdések jól tükrözik az uniós és a tagállami fogalmi rendszerek összekapcsolódását, ezért ezeket részletesebben elemzem.⁹

A *value added tax* (VAT) magyar fordításával kapcsolatban felmerült, hogy mi indokolja uniós kontextusban az általános forgalmi adó helyett a *hozzáadottérték-adó* (*héta*) használatát. Az uniós terminológia kialakításában részt vett szakértő hozzászólása szerint a megoldás tudatos döntés eredménye. A megnevezés ugyanis egyértelműen elkülöníti a tagállami és az uniós fogalmat. Erre azért volt szükség, mert az *áfa* a magyar fogalmi rendszer egy konkrét adónemét írja le, míg a *héta* egy adótípust jelöl uniós szinten. Az egyes tagállamok adónemei (*MwSt*, *VAT*, *áfa*) tehát az uniós fogalomnak, azaz e közösségi adótípusnak a konkrét megvalósulási formáit jelentik. A magyarban így a megnevezés szintjén is elkülönül az adónemet jelölő magyar (*áfa*) és az adótípust jelölő uniós fogalom (*héta*). A fordításban a nehézséget így annak megkülönböztetése okozhatja, hogy mely fogalmi rendszer szerinti megfelelőt kell használni.

A kérdések utaltak arra is, hogy bizonyos szakkifejezések fordítását behatárolja az uniós kontextus. Ez szoros összefüggésben van az előző kérdéssel, hisz az uniós fordítások során folyamatosan ügyelni kell arra, hogy a választott megnevezés már foglalt-e, azaz kötődik-e már hozzá egy másik fogalom. Erre példa a *policy* és a *law* fordítása. A hozzászólások a *policy* fordítására szövegkörnyezettől függően javasolták a *stratégiát*, *taktikát*, *politikát*. Az *irányelvet* azonban mindenképpen kerülni kell, hiszen az már egy foglalt uniós szakkifejezés, amely egy konkrét uniós jogi aktusra (*directive*) utal. A *law* fordítása hasonló óvatosságot igényel uniós kontextusban. A jelenlegi közösségi szabályozás kontextusában ugyanis a *law* nem fordítható törvénynek, mert jelenleg még nincs ilyen jogszabálytípus. Így egyes számban a *law* bevett magyar fordítása (például a *European law*, *primary law* szóösszetételekben) *jog*, többes számban pedig *jogszabályok*. Az Alkotmány-szerződés azonban új jogi aktusként vezette be a *law*-t, amelynek a magyar megfelelője a *törvény*. A *law* fordítása tehát nem csak uniós és nem uniós kontextusban térhet el (*törvény* vs. *jog/jogszabályok*), hanem az uniós kontextuson belül is, attól függően, hogy a jelenlegi közösségi szabályozásról (*jog/jogszabályok*) vagy az Alkotmány-szerződés kontextusáról (*törvény*) van szó.

Végül a felvetések között arra is találunk példát, hogy az uniós kontextus módosítja egy adott kifejezés jelentéstartalmát. Ez a jelenség a *sovereign wealth fund* magyar megfelelőinek egységes használatával kapcsolatban merült fel. A

⁹ A *héta*, valamint a *policy* és a *law* szakkifejezésekről indult viták bemutatása nagyban támaszkodik Számadó Tamás hozzászólásaira, aki az IM Fordításkoordináló Egységének munkatársaként részt vett a csatlakozás előtti fordítások koordinálásában és az uniós terminológia kialakításában.

magyar fordítások között ugyanis megtalálható a *nemzeti/állami vagyonalap/befektetési alap*. Az uniós dokumentumokban azonban következetesen *állami befektetési alap* szerepel, amelyet az IATE adatbázis is alátámaszt. Az egyik hozzászólás ezt azzal magyarázta, hogy az angol *national* állami szintként történő értelmezése az uniós terminológia egyik sajátossága, amely a közösségi terminológiából átkerült a magyarba is, ezért az uniós szövegekben a *nemzeti* kifejezést *állami* értelemben használják. Ez feltételezhetően arra vezethető vissza, hogy nemzeti/tagállami jelző uniós kontextusban az uniós/közösségi szinttől való elkülönítést szolgálja, tehát valóban a (tag)állami szintet jelöli. E hipotézis alátámasztásához további vizsgálatokra lenne szükség.

3.1.2.2 Nem uniós szakkifejezésekkel kapcsolatos kérdések

Bár a fórumot elsődlegesen az európai uniós terminológia egységesítésére és az uniós szakkifejezések megvitatására hozták létre, a kérdések nem csak az uniós fogalmi rendszerhez kötődő szakkifejezésekkel foglalkoztak. A nem uniós szakkifejezések fordításában a nehézségek vagy abból adódtak, hogy az adott szakterület új szakkifejezésére még nem volt (ismert a) magyar megfelelő, vagy a fogalmi rendszerek különbségéből adódóan nem volt teljes ekvivalencia a forrásnyelvi és a célnyelvi szakkifejezés között.

A kérdések több szakterületet is érintettek. Leggyakrabban a gazdasági és pénzügyi területhez (*overnight policy rate, missing trader fraud, acquisition fraud, carousel fraud, green box, blue box, amberbox, Schwellenland, spin off*) és a környezetvédelemhez (*free rider problem, global warming potential, carbon leakage, effort sharing, downstream-upstream user, Entsorgung*) kapcsolódtak, de volt példa hadászati kifejezésekre is (*preemptive war, preventive war, preclusive war*). A pénzügyi szakkifejezések különösen 2008-ban, a pénzügyi válság miatt voltak jellemzőek (*short selling, collateralized debt obligation, foreclosure, bank run, credit crunch, credit squeeze*). A kérdések megválaszolásához az adott terület szakemberei is adtak segítséget; közvetlenül vagy a fordítók és tolmácsok közvetítésével. Erre példa a közösségi irányelvben szereplő *terminal*, amely a szakértői hozzászólás szerint a díjszámítási rendszerben nem a köznyelvben is ismert repülőtéri utasforgalmi épületet, hanem *közelkörzetet (légteret)* jelent, vagy a távközlésben a *digital dividend*, amelyre a *digitális többlet* helyett *digitális nyereség/digitális hozadék* volt a szakemberek javaslata. Mindemellett előfordulhat, hogy ugyanarra a fogalomra a szakmai közösségben már elfogadott magyar megnevezés helyett a fordítás révén új megne-

vezés születik. Ebben az esetben a szakterület egy már bevett szakkifejezése helyett tehát egy új, kvázi uniós szakkifejezés születhet.

A nem uniós szakkifejezések fordításával kapcsolatos kérdések másik nagy csoportját az eltérő (jogi, közigazgatási vagy gazdasági) fogalmi rendszerekből adódó fordítási nehézségek alkotják. Többször is felmerült a magyar társasági formák, különösen a *zártkörű* és a *nyíltkörű részvénytársaság* angolra fordításának problémája. Mivel a magyar és angol nyelvterületen a gazdasági társaságok rendszere eltér, ezért a legtöbb esetben csak részleges az ekvivalencia az angol és a magyar társasági formák között. A hozzászólások szerint ebből adódóan a *shareholder* sem feltétlenül *részvényest* jelent. További példák voltak az eltérő adórendszerből (*iparűzési adó* idegen nyelvre fordítása) és az eltérő közigazgatási rendszerekből adódó különbségek (minisztériumi tisztségek fordítása). Az intézmények fordítási nehézségeire példa a *Magyar Honvédség*, amelynek német és angol megfelelőjéről alakult ki hosszas vita. A javaslatok között szerepelt az *Ungarische Landeswehr*, *Ungarische Landwehr*, *Ungarische Armee*, *Ungarische Streitkräfte*, illetve a *Hungarian Army*, *Hungarian Armed Forces*, *Hungarian Defence Forces*. A javaslatok egy részét a negatív konnotációk miatt nem támogatták, vagy azért, mert a magyar tartalmat semmiképp sem lehet visszaadni. Előfordulhat az is, hogy a forrásnyelvi szakkifejezésnek (például a *Kassationsgericht/cour de cassation/court of cassation*) egyáltalán nincs megfelelője a magyarban.

A példák is mutatják, hogy a fogalmi rendszerek közötti különbségek a fórumon elsősorban a társadalomtudományokhoz kapcsolódó területeken okoztak fordítási nehézséget. Arntz (1994) és Schmitt (1994) azonban rámutatnak, hogy a természettudományokhoz kötődő szakkifejezéseknél is felmerülhetnek hasonló fordítási problémák, és ezt bizonyítják a hazai kutatások is (Fóris 2005a). A fogalmi rendszerek közötti különbségekből adódó fordítási kérdések megválaszolásához nyújthat elméleti kiindulópontot Arntz (1994) munkája, aki az előző példához hasonlóan a bírósági intézmények fordításán mutatja be, hogy ezekben az esetekben a fordítónak arról kell döntést hoznia, hogy a két fogalmi rendszer között a hasonlóságot vagy a különbséget akarja-e hangsúlyozni.

4. ÖSSZEGZÉS

A kutatás a HUTERM fórumon felvetett kérdések tipizálásával kívánt hozzájárulni az uniós fordítás és terminológia vizsgálatához. A kutatás eredményei rámutattak, hogy bár uniós *terminológiai* fórumról van szó, a fórumon folyó viták fordítástechnikai és nyelvhelyességi kérdésekre, az együttműködés mi-

kéntjére is kitértek, a terminológiai kérdések pedig számos, a szakirodalomban is vitatott elméleti kérdésre világítottak rá. A tanulmány a terminológiai kérdések tipizálásának eredményeit ismertette részletesen.

A terminológiai kérdések tipizálását az határozta meg, hogy a vitás szakkifejezés mely fogalmi rendszerhez kötődik. Ezt a megközelítést az indokolta, hogy az uniós szövegekben megjelenő szakkifejezések több fogalmi rendszerhez is kapcsolódhatnak, és a fordítási nehézségek gyakran éppen erre vezethetők vissza. Az eredmények rámutattak, hogy bár *uniós* terminológiai fórumról van szó, a kérdések nem csak uniós szakkifejezéseket érintettek. Az uniós szakkifejezésekkel kapcsolatban leggyakrabban a magyar megnevezés megalkotására volt szükség, de a hozzászólások rámutattak arra is, hogy az uniós kontextus behatárolhatja egyes szakkifejezések fordítását, vagy új jelentéstartalmat adhat egy már létező szakkifejezésnek. A nem uniós szakkifejezésekkel kapcsolatban is kérdésként merült fel új megnevezések alkotása, de a nehézségek egy része a fogalmi rendszerek közötti különbségekből adódott. Az egyes kérdéstípusok gyakoriságát alapvetően a téma határozta meg. Így a pénzügyi válság kirobbanása idején nem uniós szakkifejezésekkel, hanem a fogalmi (gazdasági, jogi) rendszerek közötti különbségekkel kapcsolatban merültek fel leginkább kérdések.

A szakkifejezések fordítási problémái mellett a fórum tagjait e kérdések elméleti háttere is foglalkoztatta. Az elméleti alapok iránti igény, valamint a fórumon felvetett kérdések elméleti modellek alapján történő tipizálása ezért arra is ráirányítja a figyelmet, hogy az elméleti, terminológiai ismereteknek kiemelt szerepe lehet a fordítók képzésében. A tanulmány ezért bemutatott olyan modelleket is, amelyek nem csak a tipizáláshoz nyújtanak elméleti keretet, de a kérdések megválaszolásához is támpontot jelenthetnek. A fórum nem csak a szakemberek és nyelvi közvetítők fordítási és terminológiai kérdéseinek tipizálásához nyújt kutatási alapot, de a vitás szakkifejezések kvázi adatbázisának is tekinthető. Ezek rendszerezése és a fordítási javaslatok kidolgozása további kutatások tárgya lehet. Végezetül a fórumon felvetett kérdések és fordítási nehézségek sokasága azt is alátámasztja, hogy szükség van az együttműködések erősítésére, valamint az uniós terminológia és fordítás további vizsgálatára.

HIVATKOZÁSOK

Arntz, R. 1994. Terminologievergleich und internationale Terminologieangleichung. In: Snell-Hornby, M. (hrsg.) *Übersetzungswissenschaft. Eine Neuorientierung*. Tübingen, Basel: Francke Verlag. 283–311.

- Felber, H., Schaefer, B. 1999. Typologie der Fachwörterbücher. In: Hoffmann, L., Kahlverkämper, H., Wiegand, H. E. (Hrsg.) *Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft* 14. (Fachsprachen: ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft = Languages for special purposes. Bd. 14.2.) Berlin–New York: de Gruyter. 1725–1743.
- Fischer M. 2008. Az európai uniós fordítás és terminusalkotás magyar vonatkozásai. *Magyar Nyelvőr* 132. évf. 4. szám. 385–402.
- Fischer M. 2010. Translation(policy) and Terminology in the European Union. In: Thelen, M., Steurs, F. (eds.) *Terminology on Everyday Life*. (Terminology and Lexicography Research and Practice 13). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 21–34.
- Fóris Á. 2005a. A terminológiai norma és az ekvivalencia kérdése műszaki szövegek fordításánál. *Fordítástudomány* 7. évf. 2. szám. 41–53.
- Fóris Á. 2005b. *Hat terminológia lecke*. Pécs: Lexikográfia Kiadó.
- Gulyás R. 2005. Magyar terminológia az EU-intézményekben. *Fordítástudomány* 7. évf. 2. szám. 17–27.
- Heltai P. 2004. Terminus és köznyelvi szó. In: Dróth J. (szerk.) *Szaknyelvoktatás és szakfordítás 5. Tanulmányok a Szent István Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének kutatásaiból*. Gödöllő: Szent István Egyetem. 25–45.
- Jablonkai R. 2009. “In the light of”: A Corpus-based Analysis of Two EU-related Registers. *Working Papers in Language Pedagogy (WoPaLP)* Vol. 3. 1–27. <http://langped.elte.hu>
- Klaudy K. 2004. A kommunikatív szakaszhatárok eltűnése a magyarra fordított európai uniós szövegekben. *Magyar Nyelvőr* 128. évf. 4. szám. 389–407.
- Muráth J. 2007. Szakszótárak előkészítő munkálatai. In: Magay T. (szerk.) *Félmúlt és közeljövő*. (Lexikográfiai füzetek 3.) Budapest: Akadémiai Kiadó. 155–170.
- Sandrini, P. 2004. Transnationale interlinguale Rechtskommunikation: Translation als Wissenstransfer. In: Burr, I., Müller, F. (Hrsg.) *Rechtssprache Europas. Reflexion der Praxis von Sprache und Mehrsprachigkeit im supranationalen Recht*. Berlin: Duncker-Humblot. 139–156.
- Schmitt, A. P. 1994. Die ‘Eindeutigkeit’ von Fachtexten: Bemerkungen zu einer Fiktion. In: Snell-Hornby, M. (Hrsg.) *Übersetzungswissenschaft. Eine Neuorientierung*. Tübingen, Basel: Francke Verlag. 252–283.
- Trebts A. 2008. English Lexis in the Documents of the European Union – A Corpus-based Exploratory Study. *Working Papers in Language Pedagogy (WoPaLP)* Vol. 2. 38–54. <http://langped.elte.hu>

Várnai J. Sz. 2005. Európai uniós terminológia és fordítás – múlt és jelen.
Fordítástudomány 7. évf. 2. szám. 5–15.

FORRÁSOK

<http://groups.yahoo.com/group/HUterm/>
<http://groups.yahoo.com/group/HUterm/files>
<http://iate.europa.eu>

HOGYAN DEFINIÁLHATJUK A FORDÍTÓI ADATBÁZIST? EGY OLASZ ÉS EGY SPANYOL FORDÍTÓI TERMINOLÓGIAI ADATBÁZIS VIZSGÁLATA

■ SERMANN ESZTER ÉS TAMÁS DÓRA

1. BEVEZETÉS

A fordítói munka során alapvető fontosságú a fordítások megfelelő terminológiai előkészítése, amit jelentősen megkönnyít és meggyorsít az online elérhető terminológiai adatbázisok használata. A terminológiai adatbázisoknak sokféle fajtája létezik, az utóbbi években számos, speciálisan a fordítók számára összeállított adatbázis készült (pl. az IATE, az Európai Unió intézményközi adatbázisa, a brüsszeli Institut Supérieur de Traducteurs et Interprètes adatbázisa vagy a Trieszti Tudományegyetem TERMit adatbázisa, elemzi Tamás 2009). Kifejezetten a fordítók számára készülő terminológiai adatbázisokról szóló írások csak az utóbbi években jelentek meg a magyar szakirodalomban, bár a fordítói segédeszközök egyes fajtáival több szerző is behatóan foglalkozik (pl. Prószéky–Kis 1999, Kis–Mohácsi–Gorove 2008). Klaudy a fordító segédeszközeivel történő foglalkozást – Holmes (1988) alapján – az alkalmazott fordítástudomány ágába sorolja, és a fordításoktatás keretében tárgyalja (Klaudy 2007a), a fordítás-előkészítésre történő felkészítés folyamatában pedig a lexikai előkészítés fázisába helyezi (Klaudy 2007b).

E tanulmány célja olasz és spanyol fordítói terminológiai adatbázisok vizsgálata, és ezek fordítást segítő formai és tartalmi elemeinek bemutatása és elemzése. Tanulmányunkkal a magyar fordítóképzésben résztvevők szemléletének alakítását is szeretnénk segíteni azzal, hogy a leendő szakfordítók figyelmét ráirányítsuk e hatékony segédeszközökre.

Sajnos magyar nyelvű terminológiai adatbázis kevés található, míg sok kis nyelv esetében (litván, észt, dán, holland stb.) szervezett irányítással és állami támogatás mellett folynak a terminológiai munkák. Szükség volna néhány ki-

emelten fontos tárgykörben (pl. informatika, gazdaság, turizmus, oktatás) magyar nyelvű terminológiai adatbázisok létrehozására (Fóris 2006).

A dolgozatban bemutatott eredményeket a terminológiai adatbázisok fejlesztésének kérdésével kapcsolatban folyó kutatások első, a nemzetközi folyamatok tendenciáinak feltárását szolgáló munkánk során kaptuk.

2. A KUTATÁS CÉLJA ÉS MÓDSZEREI

Tanulmányunk célja az, hogy fordítói terminológiai adatbázisok vizsgálata során szerzett ismereteinket részletesen ismertessük, kiemeljük a legfontosabb formai és tartalmi elemeiket. A fordítói terminológiai adatbázisok olyan terminológiai elvek alapján elkészített elektronikus adatbázisok, amelyek szakfordítók és más szakterminológiát használó csoportok szükségleteihez igazodnak. Tehát meg kell különböztetnünk ezeket az elektronikus lexikográfiai adatbázisoktól (lásd elektronikus szótárprogramok) és a fordítómemóriáktól, amelyek olyan fordítástámogató szoftverek, amelyek az adott szövegek/szövegrészek korábban tárolt változatait kínálják fel szövegszegmensek formájában a fordítónak.

A vizsgálatainkhoz kétféle forrást használtunk: (1) a terminológiai adatbázisokról szóló szakirodalmat tekintettük át, és e források alapján leírtuk, mi a célja, és milyen szerkezeti és tartalmi követelményei vannak az ilyen adatbázisoknak; (2) primer forrásokként konkrét, fordítók számára készült terminológiai adatbázisokat vizsgáltunk meg, nevezetesen a Bolognai Tudományegyetem Fordító- és Tolmácsképző Intézet (székhelye Forlì) *EOHS Term*, és a Granadai Egyetem *Oncoterm* adatbázisát.

Vizsgálataink során azt tapasztaltuk, hogy a nemzetközi tudományos szakirodalomban az általunk vizsgált tárgykörben a terminusok használata nem minden szerzőnél azonos. A *terminológiai adatbank* (*term bank*, *terminological data bank*) és *terminológiai adatbázis* (*terminology database*) terminusok használata esetében azt figyeltük meg, hogy a két terminust gyakran szinonimaként használják (pl. Hartmann–James 1998), míg – főleg a korábban készült írásokban – az adatbank tágabb fogalomként szerepel, és magában foglalja az adatbázist (lásd Cabré 1988, Sager 1988). Mi Prószyék és Kis (1999) terminushasználatához igazodva a továbbiakban az *adatbázis* terminust használjuk, és csak azokban az esetekben írunk adatbankról, ahol az eredeti forrás ezt tartalmazta. Az általunk tanulmányozott olasz, illetve spanyol nyelvű szakirodalom alapján a *scheda terminografica* (ol.) és *ficha terminográfica* (sp.) terminusok megfelelőjeül a bibliográfiai cédulák mintájára a *terminográfiai cédula* kifejezést választottuk. A *terminográfiai cédula* terminus jelentése analóg a régen használt lexikográfiai papírcédulákéval, de természete egészen más. A cédula ebben az esetben

valamely adatbázis webes felületén szereplő adatlap. Az adatlapra adatrekordok rögzíthetők, és ennek létezik egy megjelenítési formája, azaz a felhasználó által olvasható adatmezők, vagy más néven leíró mezők. Az egyes mezőkben feltüntetik pl. a fogalom definícióját, eredeti szövegkörnyezetét, fogalmi hálóját és más információkat.

3. KÜLÖNBÖZŐ TÍPUSÚ ADATBÁZISOK BEMUTATÁSA

3.1 A TERMINOLÓGIAI ADATBÁZISOK DEFINÍCIÓI A SZAKIRODALOM ALAPJÁN

Első lépésként a terminológiai adatbankok, illetve adatbázisok szakirodalomból vett különböző definícióit vizsgáljuk meg. Sager definíciója a következőképpen hangzik:

A terminológiai adatbank [...] a szakszókincs számítógépen tárolt gyűjteménye, beleértve a nomenklatúrákat, a szabványosított terminusokat és kifejezéseket a beazonosításukhoz szükséges információval együtt; amely közvetlenül egy- vagy többnyelvű szótárként használható, szolgálhat szótárszerkesztés alapjául, vagy a terminushasználat egységessége és a terminusalkotás ellenőrző eszközeként, és nélkülözhetetlen eszköz az információkezelés és dokumentáció területén.¹ (Sager 1998: 169, a szerzők fordítása)

Maria Teresa Cabré így definiálja a terminológiai adatbank fogalmát:

A terminológiai adatbank információk strukturált gyűjteménye egy speciális tárgykör jelentésségységeiről és jelölőiről, amely valamely adott felhasználói csoport szükségletei szerint készül. Általában egy fő adatbázisból áll, amely a terminusokat tartalmazza, valamint változó számú, a fő adatbázishoz kapcsolódó egyéb adatbázisokból, amelyek egymáshoz is kapcsolódhatnak. Ezen adatbázisok mindegyike tartalmaz valamilyen információt a terminusokról.² (Cabré 1998: 176, a szerzők fordítása)

1 Az idézet eredeti szövege: „A term bank [...] is a collection, stored in a computer, of special language vocabularies, including nomenclatures, standardised terms and phrases, together with the information required for their identification, which can be used as a mono- or multilingual dictionary for direct consultation, as a basis for dictionary production, as a control instrument for consistency of usage and term creation and as an ancillary tool in information and documentation” (Sager 1998: 169).

2 Az idézet eredeti szövege: „A terminological data bank is a structured collection of information about the units of meaning and designation of a special subject field addressed to the needs of a specific group of users. It usually consists of a main database, which has the terms, and a variable number of databases related to the main database and sometimes to each other. Each of these databases has information on some aspect of the terms” (Cabré 1998: 176).

Cabré szerint az adatbankok elsődleges célja a fordítók munkájának megkönnyítése, mivel könnyen használható, megbízható eszközök. Az adatbank adatrendszerekbe rendezett információkból épül fel, ezek megjelenítési formái az adatmezők. Az adatbank létrehozása olyan szisztematikus folyamatot előfeltételez, amely a létrehozni kívánt adatbank formájának megtervezésétől a számítógépes implementációjáig tart. Az adatbankok hozzájuk kapcsolódó adatbázisokból állnak, egy elsődleges adatbázisból, valamint a hozzá kapcsolódó másodlagos adatbázisokból, amelyek mindegyike különböző, de egymással összefüggő információkat tartalmaz. A terminológiai adatbank esetében a fő adatbázis tartalmazza a terminusokat, a másodlagos adatbázisok pedig a forrásokat, a szerzőket, valamint a témakör szerinti csoportosítást (Cabré 1998: 177).

Tebé Soriano szintén különbséget tesz az *adatbank* (*banc de dades*) és az *adatbázis* (*base de dades*) terminus között. Az adatbank olyan, specifikus célból létrehozott, információkat tároló egység, amely egy vagy több adatbázisból áll. A létrehozói számára az adatbank adatbázisok végtelen gyűjteménye, amelyet egyetlen adatbázis-kezelő rendszer kezel. A felhasználók számára az adatbank információk hatalmas tára, amelyeket egy felhasználói felületen keresztül lehet lekérdezni. Az ISO 1087-2 szabvány szerint a terminológiai adatbank terminológiai adatbázisok összessége, amely egy kezelőfelületet is magába foglal (Tebé Soriano 2005: 81). Tebé Soriano az említett szabvány alapján a következőképpen definiálja az adatbázis fogalmát:

Az adatbázis koherens struktúra szerint rendezett adatok összessége, amely hozzáférhető valamilyen programon, alkalmazáson vagy felhasználón keresztül.³ (Tebé Soriano 2005: 77, a szerzők fordítása)

Felhívja a figyelmet arra, hogy az adatbázis csupán „adatok összessége”, nem pedig alkalmazás. Tebé Soriano megállapítja, hogy az *adatbázis* terminus főként az informatika adatkezelő eszközeinek fejlődésével terjedt el, pedig valójában a hagyományos eszközökre épülő adatok összességét is adatbázisnak nevezzük (pl. azonos szerkezetű bibliográfiai cédulák).

Az *Infoterm* definíciója így szól:

3 Az idézet eredeti szövege: „Una base de dades és un conjunt de dades organitzades segons una estructura coherent, que és accessible des d'un programa, usuari o aplicació” (Tebé Soriano 2005: 77).

A terminológiai adatbázis olyan egy- vagy többnyelvű terminológiai adatokat tartalmazó adatbázis, amelyet országos vagy helyi szinten, vagy valamely beszélőközösség szintjén dolgoznak ki az adott közösségek szükségleteitől függően.⁴ (Infoterm 2005: 45, a szerzők fordítása)

A terminológiai tervezésben és különösen a nemzeti terminológia-politika keretein belül a nemzeti terminológiai adatbázisokat gyakran a terminológia-politika megvalósításának elsődleges eszközeként használják. A központilag létrehozott adatbázisok hatékony eszközei lehetnek cégeknek vagy más szervezeteknek, illetve intézményeknek, bár e nagy adatbázisokat fokozatosan helyettesítik széles körben közzétett és egyesített adatbázisok hálózatával (Infoterm 2005).

Prószék és Kis a terminológiai adatbázisokat a szakfordítás támogatásának alapvető eszközének tartják. Legfőbb jellemzőiket abban látják, hogy jól definiált felhasználói mezőstruktúrával rendelkeznek, a fordító számára alapvetően szótárként jelennek meg, és a fordítás során szótárként használhatóak, a kezelőprogramjuk pedig általában lehetővé teszi új terminológiai elemek bevitelét. Ezenkívül az adatbázisok olyan szócikk-elemeket is tartalmaznak, mint a létrehozás időpontja, a bejegyzés létrehozója, az utolsó módosítás időpontja.

Ami a legtöbb terminológiai adatbázisban közös: erősen nyilvántartás-jellegűek, a szócikkeket nem a címszó (vagy valamilyen nyelvű ekvivalense) azonosítja. Az adatbázis elsődleges kulcsa egy úgynevezett *fogalomazonosító*, a címszóként kezelt adatelem ennek csak megfogalmazása az egyik nyelven (Prószék–Kis 1999: 242).

A terminológiai adatbázisok szerkezetét és kezelőprogramját Demeczky (2008) másfelől közelíti meg. A terminológiai adatbázisokban alapvető követelmény a szinonímia, a poliszémia és a homonímia kezelésének lehetősége, ezért a terminológiai adatbázis-kezelő programok több szempont szerint kereshető, fogalomközpontú adatszerkezetek rögzítésére és visszakeresésére szolgálnak. „Az utóbbi tíz évben általában is megfigyelhető, hogy a nagy, nemzetközi terminológiai adatbázisokat kezelő programokat relációs adatbázis-kezelő szoftverekre fejlesztik, mert csak ezek képesek a „sok a sokhoz” (N:N) típusú viszonyok támogatására” (Demeczky 2008: 200).

Terminológia a szoftveriparban című tanulmányában (i.m.) egyaránt bemutatja a szóközpontú és a fogalomközpontú megjelenítés módszerét.

4 Az idézet eredeti szövege: „A terminology database is a database containing mono- or multilingual terminological data and being established at country, language community or local level depending on the needs of the respective communities” (Infoterm 2005: 45).

3.2 AZ ADATBÁZISOK FAJTÁI

Tebé Soriano a terminológiai adatbázisok alábbi fajtáit különbözteti meg: a) hierarchikus adatbázisok, b) adatbázis-hálózatok, c) egyszerű adatbázisok, illetve d) relációs adatbázisok.

a) A **hierarchikus adatbázisok** esetében az adatokat különböző szinteken találjuk: minden elem alá van rendelve egy másik felette állónak,

b) az **adatbázis-hálózatokban** pedig az adatok egymással kölcsönös függésben állnak (mint a csomók a hálón), minden egyes adat kapcsolódhat bármelyik másikhoz, és az adatok láncolatokban kapcsolódnak össze. Az a) és b) típusú adatbázisok nem kifejezetten alkalmasak lexikográfiai adatok korpuszon való megjelenítésére, amelyből szekvenciális vagy lineáris módon akarunk adatokat kivonatolni, és nem alkalmazható az összegyűjtött adatokon statisztikai számítások elvégzésére sem. Az adatbázis-hálózatok viszont kiválóan alkalmasak nagy mennyiségű adat terjesztésére, amelyek különböző helyekről érhetők el. A hierarchikus adatbázisok pedig lehetővé teszik olyan automatikus lekérdező rendszerek létrehozását, amelyek végigfutnak az adatbázis vertikális struktúráján.

c) Az **egyszerű adatbázisok** egyetlen adatlapra rendezik az adatokat. Az adatlap sorokból és oszlopokból áll, az oszlopok alkotják a mezőket (az adatok különböző kategóriáit), a sorok a különböző jegyzékeknek felelnek meg (az egy adatra vonatkozó jegyzékek összessége). Előnyük, hogy könnyű őket megépíteni, kezelni, és rendkívül nagy mennyiségű adatot képesek kezelni.

d) A **relációs adatbázisok** az elemek közötti kapcsolatok szerint rendezik az adatokat, különböző adatlapokon, nem pedig egy cédulán. A különböző adatlapok ugyanazon adatbázis különböző elemeit jelenítik meg, és a lapokat egy közös mező kapcsolja össze. Az adatlapok között különböző kapcsolat lehetséges (egy az egyhez, egy a többhöz, több a többhöz) (Tebé Soriano 2005: 77–81).

3.3 A TERMINOLÓGIAI ADATBÁZISOK SZERKEZETE

A terminológiai adatbázisok létrehozására már jó ideje léteznek ISO szabványok, ezek pedig csak kismértékű eltérést tesznek lehetővé az előírásoktól. Az adatbázisok formátumának megtervezésekor azonban figyelembe kell venni, hogy meghatározott szakterületek konkrét igényeinek kell megfelelniük. A terminológiai adatbázisok nagy része onomasziológiai felépítésű, amelyben a terminológiai adatok nem szavakra, hanem fogalmakra vonatkoznak. Mivel azonban a szaknyelvekre az a törekvés jellemző, hogy pontos megfelelés jöjjön létre fogal-

mak és terminusok között, ezért minden fogalomhoz egy pontos, többé-kevésbé elfogadott terminust lehet hozzárendelni. Ha több jelölő forma is létezik (szinonimák, rövidítések, akronimák és egyéb változatok), akkor azokat ugyanazon az adatlapon tüntetik fel, vagy az adatokat részekre bontják, és egy-egy kulcsmező segítségével kapcsolják össze őket. Egyes adatbázisok a szinonimákra vonatkozó összes információt ugyanazon a cédulán tüntetik fel, míg más adatbázisok esetében ezeket hiperhivatkozás útján találhatjuk meg. A célnyelvi formák feltüntetése is, a szinonimákhoz hasonlóan, kétféle módon történhet. Az adatbázisok nagy része ugyanazon a cédulán tünteti fel a célnyelvi ekvivalenseket, viszont az újabb adatbázisok egy részén csak a forrásnyelvi terminusra vonatkozó adatokat találjuk meg a cédulán, a cédula alján pedig feltüntetik a megfelelő hiperhivatkozásokat a célnyelvi ekvivalensek megtalálásához. Az egyes fogalmakra és terminusokra vonatkozó információk a cédulán belül címkékkel ellátott mezőkben találhatóak meg. Az adatbázisokban az alábbi mezők találhatók: terminus, szinonima, alakváltozatok, domén, aldomén(ek), morfoszintaktikai kategória, a terminus státusza (pl. törölt, nem ellenőrzött, jóváhagyott), definíció, a terminusok közötti viszony (pl. hiperonima–hiponima, rész–egész viszony, antonima stb.), megjegyzések (nyelvészeti vagy pragmatikai jellegű), célnyelvi megfelelők, megbízhatóság (mennyire megbízható a cédulán feltüntetett információ, különösen a célnyelvi ekvivalensekre vonatkozóan) (Magris–Musacchio 2002: 168).

Az adatbázisok kapcsán szót kell ejtenünk utódaikról, a *tudásbázisokról* (*knowledge base*) is. Az első adatbázisok az 1950-es évek közepén születtek, az 1960-as évek elején jelentek meg az első hierarchikus adatbázisok, majd pedig az adatbázis-hálózatok. Az adatbázisok elsődleges célja nagy mennyiségű adat tárolása meghatározott adatséma vagy modell szerint, amely megkönnyíti tárolásukat, visszakeresésüket és módosításukat. A tudásbázisok a hagyományos adatbázisok továbbfejlesztett változatai, amelyek már nem adatok óriási mennyiségét kezelik, hanem ismeretelemeket. Míg az adatbázisok tényeket tárolnak, a tudásbázisok szabályrendszereket is, amelyek felhasználják ezeket a tényeket, hogy olyan információk is kiszűrhetővé váljanak, amelyeket a tudásbázis explicit módon nem tartalmaz (Pérez Hernández 2002).

4. ESETTANULMÁNYOK

A továbbiakban egy fordítók számára készült olasz tudásbázist és egy spanyol terminológiai adatbázist vizsgálunk meg az alábbi szempontok alapján: bemutattuk a projekteket, amelyek keretében a tudás- és adatbázis készült, majd a

formai és tartalmi elemek felvázolása után a terminográfiai cédulák szerkezetét írjuk le egy-egy példával, végül egyéb, általunk jelentősnek tartott adatbázisokról is említést teszünk a teljesség igénye nélkül.

4.1 EGY OLASZ TUDÁSBÁZIS: AZ EOHS TERM – [HTTP://EOHSTERM.ORG](http://EOHSTERM.ORG)

Az EOHS Term projektje a Bolognai Tudományegyetem Fordító- és Tolmácsképző Intézetének (székhelye Forlì) Nyelvek és produkciós tevékenységek programjának keretén belül készült el. A tervek készítését 2001-ben kezdték, a munkákat pedig az *Istituto Superiore per la Prevenzione e Sicurezza del Lavoro* 2003. évi kutatási tevékenységének részeként indították el. A projekt megvalósítását az a felismerés indokolta, hogy nyelvi és fogalmi jellegű kérdések merültek fel az egyes országok különböző jogszabályi háttere miatt, és az uniós és helyi jogszabályok kialakítása és módosítása folyamán. A projekt célja, hogy hozzájáruljon a Munkahelyi egészség és biztonság (*Salute e Sicurezza sul Luogo di Lavoro*) szakterület terminológiájának rendezéséhez egy tudásalapú, többnyelvű, szakismereteket tartalmazó tudásbázis létrehozásával, amely már túlmutat egy hagyományos terminológiai adatbázison, és amelyet a terminológiai megközelítésnek megfelelően kizárólag nyelvészek és szakemberek összefogásával lehetett létrehozni. Ennek köszönhetően a szakma összes képviselője számára megfelelő támpontot jelent. Alapja négy ország (Olaszország, Nagy-Britannia, Németország és Franciaország) jogszabályainak összehasonlítása, amelynek tárgyát a munkabiztonsági szabályozások képezik. A terminológiai munka nem merül ki a különböző nyelvi rendszerek elemzésében, hanem szerves részét képezi a kulturális különbségek vizsgálata, amelynek alapja az országok különböző jogi hagyománya. Ennek a kettősségnek köszönhetően többféle szakember érdeklődésére tarthat számot az adatbázis: vállalati szakemberek, jogászok, szakértők, vezetők, szakfordítók és tolmácsok, valamint hallgatók.

Ez a tudásbázis tehát a munkahely és mindennapjaink életterének biztonsági, egészségi és környezeti problémájának (*Sicurezza, Salute ed Ambiente nei luoghi di lavoro e di vita*) terminusait tartalmazza. A munka nyelvészeti hátterét a Fordító- és Tolmácsképző Intézet terminológiai műhelye biztosítja. A magas színvonalú szakmai munka biztosítására szakmai-tudományos felügyelőbizottságot hoztak létre.

A tudásbázis a következő részekből áll:

- (1) **terminológiai adatbázis:** különböző keresési lehetőségek állnak rendelkezésre: az összes adat megjelenítése alfabetikus sorrendben az adott

EOHS Term

- Home Page
- Chi siamo
- Il Progetto
- Ricerca linguistica
 - Elenco Completo
 - Elenco Per Dominio
 - Glossario Multilingue
 - Ricerca Semplice
 - Ricerca Avanzata
 - Terminologia delle Schede
- Sistema Concettuale
- Biblioteca delle fonti
- Area Amministrazione
- Contatti

Database terminologico

Seguendo i link presenti all'interno della scheda è possibile accedere ai testi legislativi di riferimento, ai diagrammi concettuali in cui appare il concetto, nonché ad altre schede del database terminologico correlate dal punto di vista concettuale o linguistico al concetto in esame.

Concordanze

Datore di lavoro

Dominio: Sicurezza e salute sul lavoro => Figure professionali e organismi aziendali

Indicativo grammaticale: Sintagma nominale

Note grammaticali: Maschile singolare

Definizione: Soggetto titolare del rapporto di lavoro con il lavoratore o, comunque, il soggetto che, secondo il tipo e l'organizzazione dell'impresa, ha la responsabilità dell'impresa stessa ovvero dell'unità produttiva, in quanto titolare dei poteri decisionali e di spesa.

Nelle pubbliche amministrazioni, di cui all'art. 1 del D.Lgs. 29/93, per datore di lavoro si intende il dirigente al quale spettano i poteri di gestione, ovvero il funzionario non avente qualifica dirigenziale, nei soli casi in cui quest'ultimo sia preposto ad un ufficio avente autonomia gestionale.

Obblighi generali del datore di lavoro Il datore di lavoro valuta tutti i rischi per la sicurezza e per la salute dei lavoratori, ivi compresi quelli riguardanti i gruppi di lavoratori esposti a rischi particolari, anche nella scelta delle attrezzature di lavoro e delle sostanze o dei preparati chimici impiegati, nonché nella sistemazione dei luoghi di lavoro, ed elabora di conseguenza un documento di valutazione dei rischi.

Il datore di lavoro:

- 1) designa il responsabile del servizio di prevenzione e protezione;
- 2) designa gli addetti al servizio di prevenzione e protezione;
- 3) nomina il medico competente.

Il datore di lavoro adotta le misure necessarie per la sicurezza e la salute dei lavoratori, ed in particolare:

- 1) designa preventivamente i lavoratori incaricati dell'attuazione delle misure di prevenzione incendi e lotta antincendio, di evacuazione dei lavoratori in caso di pericolo grave e immediato, di salvataggio, di pronto soccorso e, comunque, di gestione dell'emergenza;
- 2) aggiorna le misure di prevenzione in relazione ai mutamenti organizzativi e produttivi che hanno rilevanza ai fini della salute e della sicurezza del lavoro, ovvero in relazione al grado di evoluzione della tecnica, della prevenzione e della protezione;
- 3) nell'affidare i compiti ai lavoratori tiene conto delle capacità e delle condizioni degli stessi in rapporto alla loro salute e alla sicurezza;
- 4) fornisce ai lavoratori i necessari e idonei dispositivi di protezione individuale sentito il responsabile del servizio di prevenzione e protezione;
- e) prende le misure appropriate affinché soltanto i lavoratori che hanno ricevuto adeguate istruzioni accedano alle zone che li espongono ad un rischio grave e specifico;
- 5) adotta le misure per il controllo delle situazioni di rischio in caso di emergenza e dà istruzioni affinché i lavoratori, in caso di pericolo grave, immediato ed inevitabile, abbandonino il posto di lavoro o la zona pericolosa;
- 6) permette ai lavoratori di verificare, mediante il rappresentante per la sicurezza, l'applicazione delle misure di sicurezza e di protezione della salute e consente al rappresentante per la sicurezza di accedere alle informazioni ed al documento di valutazione dei rischi;
- 7) prende appropriati provvedimenti per evitare che le misure tecniche adottate possano causare rischi per la salute della popolazione o deteriorare l'ambiente esterno;
- 8) tiene un registro nel quale sono annotati cronologicamente gli infortuni sul lavoro che comportano un'assenza dal lavoro di almeno un giorno;
- 9) adotta le misure necessarie ai fini della prevenzione incendi e dell'evacuazione dei lavoratori, nonché per il caso di pericolo grave ed immediato. Tali misure devono essere adeguate alla natura dell'attività, alle dimensioni dell'azienda ovvero dell'unità produttiva, e al numero delle persone presenti.

Fonte definizione: Artt. 2, 4 D.Lgs. 626/94

Legislazione europea: Direttiva 89/391/CEE

Legislazione italiana: D.Lgs. 626/94

Diagramma concettuale: 1.1 Datore di lavoro

En: = Employer

Fr: = Employeur

De: = Arbeitgeber

Ricerca promossa e finanziata dall'ISPESL

1. ábra: A datore di lavoro terminusról készült terminográfiai cédula az EOHS Term tudásbázisban

109

nyelven belül, az adott doménen belül aldomének szerint csoportosított terminusok, többnyelvű keresés az ekvivalensek jelölésével (formailag táblázatos), egyszerű és részletes keresés;

- (2) **források könyvtára, azaz a különböző jogszabályok szöveggyűjteménye:** ez lehetővé tesz további jogi értelmezéseket is; kétféle hozzáférhetőséggel rendelkezik: a) egyfelől tanulmányozhatóak a teljes szövegek (az egyes terminusokon keresztül azonban hozzáférhető a terminológiai adatbázis is), b) másfelől konkordanciák is lekérhetők a különböző nyelvű szövegek között (nyelvek, európai vs. helyi terminusok és keletkezés alapján); ez utóbbi elsősorban a nyelvészek számára lehet hasznos, mivel megfigyelhetik a terminusok különböző jellemzőit konkrét kontextusokon belül;
- (3) **fogalmi grafok gyűjteménye,** amelyek lehetővé teszik az elemzett domén fogalmi hálójának grafikai megjelenítését.

Formai szempontból vizsgálva könnyen kezelhetőek, rövidek, de lényegre törőek a négy nyelven (olasz, angol, német és francia) megadott használati útmutatók. Internetes levelezőrendszeren keresztül szakmai észrevételek megtételére is lehetőség nyílik. A grafikai megjelenítés igényes és jól áttekinthető.

Ha a tudásbázisban a nyelvi kereső funkciót választjuk, akkor a terminológiai adatbázisban a fent említett keresési módok segítségével rákereshetünk a kiválasztott terminusra. A terminusra kattintva pedig egyenesen a terminográfiai cédulákhoz jutunk, amelyek az alábbi felületet mutatják: miután megnyitottuk a terminográfiai cédulát, a felület bal oldalán továbbra is látható a tudásbázis különböző területeinek listája. Ennek köszönhetően nemcsak visszatérhetünk a főoldalra vagy tetszés szerint olvashatunk ismét a projektről, hanem át is léphetünk a domén szerinti felosztásba, beleolvashatunk a terminusok eredeti szövegkörnyezetébe, tanulmányozhatjuk a terminus fogalmi hálóját. Beletekinthetünk a többnyelvű, táblázatba rendezett szójegyzékbe, ahonnan a terminusra kattintva egyszerűen visszatérhetünk az adott terminus adatlapjára. Maga a cédula a terminus alatt elsőként a tárgyköri besorolást tünteti fel hiperhivatkozásokkal, ez alatt szerepelnek: a nyelvtani jellemzők, a definíció, annak forrása, a jogszabályi hivatkozás (európai uniós és olaszországi), a fogalmi háló hiperhivatkozással, végül más nyelveken szereplő megfelelői, amelyet az adott nyelvek rövidítése (ISO kódja) előz meg (lásd 1. ábra). A terminográfiai cédulák felépítéséről is részletesen olvashatunk a nyelvi kereső funkció alatt (*Terminologia delle schede*), amely feltünteti az összes létező adatípust meghatározással együtt. Ezek közül egy terminus cédulájának elkészítéséhez mindig csak az adott terminusnak megfelelő kategóriákat kell kitölteni.

4.2 EGY SPANYOL ADATBÁZIS: AZ ONCOTERM – [HTTP://WWW.UGR.ES/~ONCOTERM](http://www.ugr.es/~oncoterm)

Az Oncoterm a Granadai, a Valladolidi, a Málagai Egyetemek és az Hospital Virgen de las Nieves kórház az orvosi terminológia tárgykörén belül végzett három évig tartó interdiszciplináris kutatási projektjének eredménye, amely 2002-ben fejeződött be. Nyelvészek és egészségügyi dolgozók együttműködéséből született, a spanyol Oktatási Minisztérium finanszírozta. A kétnyelvű (angol–spanyol) terminológiai adatbázist nem csak fordítóknak és szakszövegíróknak szánták, hanem egészségügyi dolgozóknak, betegeknek, illetve családtagjaiknak is. A kutatócsoport munkájának célja sokrétű volt: spanyol és angol orvosi szövegekből álló korpusz létrehozása, fogalmi rendezés az onkológia területén, a terminusok pontos definíciójára épülő terminológiai adatbázis létrehozása, amely megkönnyíti az orvosi szakfordítók munkáját. A hierarchikus adatbázis 1896 rákbetegséggel kapcsolatos fogalmat tartalmaz: betegségeket, gyógyszereket, kezelési módokat és az ezekhez kapcsolódó fogalmakat. Ezek a fogalmak összekapcsolódnak egymással, egységes fogalmi rendszert alkotnak, egyik fogalomtól a másikig hiperlinkek útján is el lehet jutni. 4033 terminus szerepel az adatbázisban angol, illetve spanyol nyelven. A cédlák tartalmazzák a fogalom definícióját, releváns honlapokra irányító hiperlinkeket, nyelvészeti információkat (nem, szám), illetve konkordancialistákat.

Az Oncoterm egy kb. 32 millió angol és spanyol szövegszóból álló korpusz alapján született. A korpuszt internetes szövegekből, CD-ROM formátumú orvosi enciklopédiákból, kézikönyvekből, rákbetegséggel foglalkozó nemzetközi szervezetek honlapjairól származó általános közönségnek szánt informatív anyagokból állították össze.

A korpusz alapján szógyakorisági listát készítettek, és az így megkapott eredmény alapján vázolták fel a tárgykör fogalmi rendszerét (López Rodríguez et al. 2006). Ha belépünk az Oncoterm honlapjára, bal oldalon találjuk az angol nyelvű terminusok listáját ábécérendben, és az egyes terminusokra kattintva a következőket látjuk: első helyen a tárgykör (*subject field*) szerepel, amelyhez a terminussal jelölt fogalom tartozik. Ezt követik az adminisztratív adatok, majd egyes esetekben olyan honlapok elérhetőségét is feltüntetik, amelyek segítik a fogalom megértését, esetenként képeket is találunk. Majd a fogalmi struktúrák (*conceptual structures*) elnevezésű táblázat következik, ahol megtalálhatjuk a fogalmi címkét (*is a*), a hozzá kapcsolódó alkategóriákat, illetve azokat a fogalmakat, amelyekhez a terminus kapcsolódik (*ancestors, descendants*). Ezután következik a spanyol, illetve angol nyelvű definíció, majd a fogalom jelölőire vonatkozó terminológiai adatok (a terminus típusa, nyelvtani kategóriája, valamint megbízhatósági kódja).

Generated by [OntoTerm](#). Updated: 28/08/2002 3:24:01**DIET****subject field:** medicine: risk factor**originator:** Pamela**origination date:** 04/03/2002**inputter:** Arianne**input date:** 04/03/2002**check date:** 24/06/2002**checker:** Pamela

Conceptual Structures	
ISA	FOOD
SUBCLASSES	MACROBIOTIC-DIET
DESCENDANTS	MACROBIOTIC-DIET
ANCESTORS	ALL FOOD INANIMATE INGESTIBLE OBJECT PHYSICAL-OBJECT SEPARABLE-ENTITY
RELATIONS	RISK-FACTOR-FOR : MALIGNANT-NEOPLASM

English	
diet	definition: regular course of eating and drinking adopted by a person, and which is related to the amount and kind of food eaten, as well as the times at which it is to be taken. A person's diet can affect his/her risk of getting cancer. (<i>en</i>) number: singular part of speech: noun reliability code: 10 term type: main entry term
Spanish	
dieta	definition: ración habitual de comida y bebida que se provee o consume de forma regular y que puede ser un factor de riesgo para contraer cáncer. (<i>es</i>) gender: feminine number: singular part of speech: noun reliability code: 10 term type: main entry term

2. ábra: A diet terminusról készült terminográfiai cédula az Oncoterm adatbázisban

A 2002-ben készült terminológiai adatbázist elkészülése óta nem frissítették, ennek ellenére az adatbázis ma is remekül használható segédeszköz a fordítók számára. Ingyenesen hozzáférhető, felülete könnyen áttekinthető, jól kezelhető (lásd 2. ábra).

4.3 A FORDÍTÓI TERMINOLÓGIAI ADATBÁZISOK KÖZÖS JELLEMZŐI

Az általunk vizsgált források alapján a *fordítói terminológiai adatbázisok* közös jellemzőit a következőképpen foglalhatjuk össze: A terminológiai adatbázis olyan elektronikusan tárolt terminológiai adatok összessége, amely onomasziológiai szemléletet követve készült, megalkotásának előfeltétele az adott szakterület fogalmi rendszerének felvázolása. Egy vagy több szakterület terminusait és a hozzájuk tartozó definíciókat tartalmazza egy vagy több nyelven. Speciális fajtája a fordítói terminológiai adatbázis, amelyet általában egyetemeken vagy különböző szervezetek hoznak létre, és főként a fordítók igényeinek felel meg, de fontos eszköze egy-egy szakterület dokumentumszerkesztőinek is. Szerkezetét tekintve egy vagy több cédlára rendezi az adatokat, amelyek tartalmazzák a bejegyzés létrehozásának időpontját, a létrehozó nevét és az utolsó módosítás időpontját is. A központilag létrehozott, lektorált adatbázisok a terminológiai egységesítés és harmonizáció szempontjából egy-egy szakterületen belül rendkívüli jelentőséggel bírnak, mivel a bennük közzétett terminusok és definícióik a fordítók és dokumentumszerkesztők számára elsődleges referenciaként szolgálnak. Előnyük, hogy interneten keresztül könnyen hozzáférhetőek, egyszerűen, gyakran, interaktív módon frissíthetők.

5. ÖSSZEGZÉS

Tanulmányunkban a nemzetközi terminológiai kutatások szempontjából jelentős, Magyarországon viszont eddig kevésbé tanulmányozott területen, a fordítók számára készített terminológiai adatbázisok témakörében végeztünk vizsgálatot. Első lépésként a témával kapcsolatos szakirodalmat összegeztük, majd bemutattuk az adatbázisok fajtáit és szerkezetét. Ezután egy olasz és egy spanyol adatbázist elemeztünk részletesen, végül összefoglaltuk a fordítói terminológiai adatbázisok közös jellemzőit.

A magyar szakembereknek és fordítóknak nagy hasznára válna, ha a terminológiai munkálatok nyomán több terminológiai adatbázis születne, és a nyelvészek és szakemberek hosszútávú, összehangolt együttműködésével az egyes adatbázisokat integrálni lehetne. Ennek eredményeképpen a fordítók rendelkez-

zésére komplexebb segédeszközök állnának, mint az internetes keresőmotorok, a nyomtatott vagy az online szótárak.

HIVATKOZÁSOK

- Cabré, M. T. 1998. *Terminology. Theory, Methods and Applications.* (Terminology and Lexicography Research and Practice I). Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins. 194–213.
- Demeczky J. 2008. Terminológia a szoftveriparban. *Magyar Terminológia* 1. évf. 2. szám. 189–204.
- Fóris Á. 2006. A terminológiai szemlélet szerepe a szakmai kommunikációban. *Tudásmenedzsment* 7. évf. 3. szám. 90–99.
- Hartmann, R. K. K., James, G. 1998. *Dictionary of Lexicography.* Exeter: Routledge.
- Holmes, J. 1988. *Translated!* Amsterdam: Rodopi.
- Infoterm 2005. Guidelines for terminology policies. In: *Formulating and implementing terminology policy in language communities.* Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001407/140765e.pdf> [A hozzáférés dátuma: 2008.01.18.]
- Kis B., Mohácsi-Gorove A. 2008. *A fordító számítógépe.* Bicske: SZAK Kiadó.
- Klaudy K. 2007a/1999. Fordítóképzés és fordítástudomány Magyarországon az ezredfordulón. In: Klaudy K. *Nyelv és fordítás. Válogatott fordításelméleti tanulmányok.* Budapest: Tinta Könyvkiadó. 217–228.
- Klaudy K. 2007b (2004). Az EU-szakszövegek fordításának oktatása. In: Klaudy K. *Nyelv és fordítás. Válogatott fordításelméleti tanulmányok.* Budapest: Tinta Könyvkiadó. 242–252.
- López Rodríguez, C. I., Faber B. et al. 2006. Terminología basada en el conocimiento para la traducción y la divulgación médicas: el caso de ONCOTERM. *Panace @* Vol. 7. 24. www.medtrad.org/panacea.html [A hozzáférés dátuma: 2008.12.15.]
- Pérez Hernández, M. Ch. 2002. Explotación de los corpóra textuales informatizados para la creación de bases de datos terminológicas basadas en el conocimiento. In: Rüggeberg, S. C., Enríquez, E. V. (eds.) *Estudios de Lingüística Española (EliEs)* Vol. 18. Edición electrónica. <http://elies.rediris.es/elies18/index.html> [A hozzáférés dátuma: 2008. november 5.]

- Magris, M., Musacchio, M. T., Rega, L., Scarpa, F. (eds.) 2002. *Manuale di terminologia*. Milano: Hoepli.
- Prószéky G., Kis B. 1999. *Számítógéppel emberi nyelven. Intelligens szövegkezelés számítógéppel*. Bicske: Szak Kiadó.
- Sager, J. C. 1998. *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Tamás D. 2009. A trieszti TERMit adatbázis vizsgálata. *Magyar Terminológia* 2. évf. 2. szám. 213–236.
- Tebé Soriano, C. 2005. *La representació conceptual en terminologia: l'atribució temàtica en els bancs de dades terminològiques. Tesi doctoral*. Barcelona: Institut Universitari de lingüística aplicada, Universitat Pompeu Fabra.
<http://www.tdx.cesca.es/TDX-0329106-105835/#documents> [A hozzáférés dátuma: 2008.07.19.]

FORRÁSOK

- <http://iate.europa.eu/> (Az EU többnyelvű terminológiai adatbázisa)
- <http://www.termisti.refer.org/abstract.htm> (A brüsszeli Institut Supérieur de Traducteurs et Interprètes adatbázisa)
- <http://www.eohsterm.org/> (A Bolognai Tudományegyetem Fordító- és Tolmácsképző Intézetének tudásbázisa)
- <http://www.ugr.es/~oncoterm/> (Az Oncoterm adatbázis)

EXPLICITÁCIÓ A CSEH SÖRFŐZDEI SZÓKINC S MAGYARRA FORDÍTÁSÁBAN

■ PÉNZES TÍMEA

1. BEVEZETÉS

Tanulmányomban a cseh gasztronómiai szókincs magyarra fordítása során fellépő explicitációs stratégiákat vizsgálom. Célom a forrás- és célnyelvi gasztronómiai szövegek, azon belül a cseh és a magyar sörfőzési, sörfőzdei és sörrel kapcsolatos szókincs közötti lexikai különbségek feltárása.

Az explicitáció fogalmát a Vinay és Darbelnet szerzőpáros (1958) vezette be a fordítástudományba, s a későbbiekben az explicitációs stratégiák rendszerét Blum-Kulka állította fel 1986-ban. A fordítók és a fordításkutatók gyakran vonnak párhuzamot a szöveg hossza és az explicitáció között. „A fordítások szövege gyakran hosszabb, mint az eredeti”, valamint „a fordítás ténye eredményezi a hosszabb szöveget, hiszen a fordítás egyúttal mindig magyarázat, értelmezés, interpretáció” (Klaudy 1999: 5).

Mi okból következik be explicitáció? Klaudy Kinga meghatározása szerint „Az explicitáció fordítástechnikai művelet, melynek során bizonyos elemek, amelyek a forrásnyelvi szövegben impliciten (rejtetten, burkoltan) voltak benne, explicitté (világossá, nyíltan kifejezetté) válnak a fordításban” (Klaudy 2006: 118).

Tanulmányomban az explicitáció egyes fajtáit vizsgálom. A kötelező explicitációkat, például a grammatikai nem hiányának pótlását, nem sorolom a vizsgálandó jelenségek közé, és csak részint érintem a két nyelv grammatikai különbségeit és a grammatikai átváltási műveleteket. Példáim összegyűjtésében főként a fakultatív explicitációt és a pragmatikai explicitációt (a forrásnyelvi kultúrára jellemző jeltárgyak, reáliák magyarázatát) tartottam szem előtt. A művelet szintje szerint a szó- és a szó szerkezet-szintű, valamint a mondat szintű explicitációt elemzem, a szövegszintű explicitációra tanulmányomban nem térek ki.

A vizsgálati korpusz a Paprika TV számára készített 30 részből álló, 24 perces főzőcsműsor cseh forrásnyelvi szövege és a saját fordításomban készült magyar célnyelvi anyaga. E szövegek képezik a cseh és a magyar sörfőzési szókincs vizsgálá-

tának alapját, amelyben a nyelvspecifikus és a fordítás-specifikus lexikai átváltási műveletek révén megnyilvánuló explicitációs stratégiákat tanulmányozom. Az eredeti cseh szövegeket tehát a saját magam által készített fordított szövegekkel vetem össze.

Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy a cseh ételek és italok nevei milyen mértékben kultúraspecifikusak, és milyen módon közvetíthetők a célnyelvi kultúrába, milyen átváltási műveletekre van szükség, hogy a forrásnyelvi és a célnyelvi kultúra különbségei közti határ összemosódjon, illetve hogy a forrásnyelvi és a célnyelvi nyelvhaszná-ló környezetének eltérései, különböző háttérismeretei megközelítően azonos szintre kerüljenek. A fordított gasztronómiai szövegek nem speciális szakszövegek, hanem átlagműveltséggel rendelkező forrásnyelvi közönség számára készültek.

Az elemzett anyag hangalámondás (találhatóbb lenne az angol *'voice over'* – 'hang-fölmondás' kifejezés), amely Katharina Reiss szövegtipológiai felosztása szerint az audio-mediális szövegek közé tartozik (Reiss 1971). A szövegeken a beszélt cseh nyelvhasználatot és magyarra fordítását elemzem, a 2008-as évben használt gasztronómiai (szak)szókincset.

Az audio-mediális szövegek fordításakor a fordító egyrészt egyszerűbb feladat előtt áll, hiszen hangalámondáskor képi anyag segíti a munkáját: a potenciális néző konkrét multikommunikációs szituációba kerül, az információ több csatornán érkezik, és a szövegen kívül a kép is elősegíti a megértést. Ugyanakkor a fordítást a viszonylag magas médiaszpecifikus korlátok (pl. szájmozgáshoz igazodás filmszinkron-fordítás során) megnehezítik, amelyek viszont a hangalámondás esetében kevésbé megszorító jellegűek. Hangalámondáskor a beszélő megnyilvánulásakor a beszédhossz kevésbé behatárolt, a fordító nem „szájra ír”, így lehetősége van arra, hogy kifejtse és magyarázzon.

A beszélt nyelvi audio-mediális szövegek fordításakor felmerül a kérdés, hogy a képileg is kiegészülő szövegösszefüggésből, kontextusból milyen esetekben kell, illetve helyénvaló az explicitáció és a konkretizáció, milyen helyzetekben szorul kiegészítésre a célnyelvi, esetünkben magyar befogadó háttértudása. Hiszen nehéz megítélni, hogy a potenciális célnyelvi befogadó mit tart explicitnek és implicitnek, hol szükséges és hol felesleges a fordító magyarázata, illetve milyen módon tudja „pótolni” a hiányzó információkat. Az explicitáció a nyelvi aszimmetria kérdését is érinti: az egyik nyelvben létező kifejezést vagy jeltárgyat milyen nyelvi eszközökkel fejezhetünk ki a célnyelvi befogadó számára.

Meggyőződésem, hogy a főzőcske-tanfolyamok esetében a kulturálisan kötött kifejezések nem minden esetben szorulnak magyarázatra, hiszen e műsorok elsődleges célja az ételek bemutatása, ezért az ételek neve mellett felesleges az explicitáció, mert nemcsak az elkészítés folyamatát mutatják be, hanem gyakran a szó eredetére

is utalnak (pl. a *láger sör* esetében). Másrészt a gasztronómiai (szak)szövegek esetében a forrásnyelvi és a célnyelvi befogadó környezetének és háttérismereteinek eltérése – a közös közép-európai térségből és a turizmus fellendüléséből kifolyólag – egyrészt nem ér el akkora mértéket, hogy a reáliák magyarázata nélkül a befogadó számára az értő befogadás megghiúsulna, másrészt a fokozatos, folyamatos ismeret-szerzés során a képi anyag jelentősen megkönnyíti az értelmezést.

2. EXPLICITÁCIÓ A SZÓTÁRI JELENTÉSEKBEN ÉS A FORDÍTÁSOKBAN

Mivel a cseh területeken nagy hagyománya van a sörfőzésnek, és a cseh nyelvben köztudottan elterjedt és szerteágazó a sörfőzdei szókincs, amely a mindennapok nyelvén túl a szépirodalmat is „átitítja”, többek között Hašek és Hrabal műveiben, ebben a tanulmányban a cseh és a magyar nyelv szóképzési sajátosságainak elemzése során az explicitáció/implicitáció kérdéskört is érintem. A cseh gasztronómiai lexémák szótári alakjának szó-, szó szerkezet- és mondatszintű „magyarázataiban” megjelenő explicitációt elemzem. A szótári jelentések megvizsgálását azért tartottam fontosnak, mert a szótári jelentések szintjén is mutatkoznak különbségek, hiszen „jelentésfelbontással és jelentés-összevonással a két nyelvű szótárakban is gyakran találkozunk” (Klaudy 2007b: 79).

A *právnováreční dům* lexikai egységnek létezik állandó szótári megfelelője, viszont nincs szószintű ekvivalenciája, és a szótári címszó csak körülírás segítségével tudja átültetni a forrásnyelvi kifejezést a cél nyelvbe. A két nyelvű *Cseh-magyar szótárban* ezt a meghatározást találjuk: „jog. tört. sörfőzési részesedéssel felruházott ház” (CSMSZ P-Ž: 133). A magyarra fordítás során explicitáció lép fel, hiszen a fordító, illetve szótárkészítő kénytelen magyarázattal, körülírással bemutatni, milyen is a szóban forgó ház. Ez a fordító számára nem jelent különösebb gondot, hiszen hangalámondás esetében lehetségesek hosszabb szöveggű betoldások, mivel nem kell a beszélő szájmozgásához igazodni.

Az idézett lexémában a cseh nyelv szóképzési rugalmasságát figyelhetjük meg (szó szerinti fordítás: 'joggal sört főző ház').

Fordítás során a szótári jelentés részben módosulhat. A *felruházott* lexémát a *rendelkező* lexémával helyettesítettem, mivel a beszélt nyelvben – esetünkben egy főzőműsorban – kerülni próbáltam a jogi szakszavakat.

A mondatnak több fakultatív fordítása lehetséges: *ez a ház, amely sörfőzési részesedéssel bír* (*bír* ige a *felruházott* és a *rendelkező* lexémák helyett), illetve *ez a sörfőzési részesedéssel rendelkező ház*. Az első példában a magyar befogadó tudo-

mására először az az információ jut, hogy házról van szó, és a melléknevet csak később szolgáltatja a fordító, a másik példában a befogadó hamarabb ismeri meg a ház milyenségét, avagy küldetését. Vizsgáljuk meg a konkrét megvalósulást:

Tehdy se tento dům, který byl právovárečný, jmenoval U dvou strak [...] (Pivní Agent 5)

Akkoriban ez a sörfőzési részesedéssel rendelkező ház „A két szarkához” névre hallgatott [...] (Sörügynök 5)

A *čepice* lexéma első jelentésben *sapkát* jelent, de a szótári címszó második jelentésként feltünteti a *sörhab* jelentést (CSMSZ A-O: 72). Itt szószintű ekvivalenciával találkozunk, és nemcsak a szótári megfeleltetésből, de a szövegkörnyezetből is következtethetünk arra, hogy *sörhabról* van szó. A magyarra fordítás során explicitáció és konkretizáció történt: az összetett szó szintjére lépünk (ami pl. a szláv nyelvekben sok esetben a szintagma szintje). A magyar *sörhab* lexéma egyértelműen közli, hogy sörrel és (implicit módon: a tetején) *habról* van szó, míg a cseh nyelvhasználó a *čepice* szó hallatán *sapkára* és *sörre* is asszociálhat.

A magyar nyelvben, a szótári jelentésben és a kontextus szintjén is, explicitáció és egy lexikai átváltási művelet, azaz jelentések szűkítése történt, ami azt jelenti, hogy „először megkülönböztetjük a szó különböző jelentéseit (differenciálás), majd kiválasztunk egyet közülük (konkretizálás)” (Klaudy 2007a: 45).

B1: V každém případě *pivo*. B2: Samozřejmě, s pořádnou *čepicí*. (PA 4)

B1: Mindenképp *sört*. B2: Természetesen jókora *sörhabbal*. (SÜ 4)

A *vasnice* lexéma is arra utal, hogy mint a sörfőzési részesedéssel rendelkező ház és a *sörhab* esetében, a cseh nyelvhasználó a magyartól eltérően tagolta, illetve tagolja a valóságot. A magyar nyelvhasználó is ismeri természetesen az *élesztő* szót, de a *vasnice* lexéma *sör- vagy borélesztőt* jelent, kontextustól függően. Itt is explicitáció és jelentésszűkítés történt: a *vasit* igéből – ami *erjedést, erjesztést* jelent – képzett *vasnice* cseh lexéma fejezi ki a cseh nyelvben az erjedést elősegítő terméket, ami a magyar nyelvben csak összetett szóval fejezhető ki, ebben az esetben a fordítása: *sörélesztő*.

Az italkészítéshez használt *élesztőn* kívül létezik ételélesztő is, amelynek külön lexéma felel meg, a *droždí*. A szótári jelentés mellett a *Pivní Agent* (Sörügynök) sorozat tematikája alapján is kézenfekvő, hogy ha a sörfőzdében a *vasnice* szót használják, élesztőként csak sörélesztőt (és nem étel- vagy borélesztőt) használ-

nak. Mivel a magyar tájakon nem volt olyan jelentős a sörgyártás, nem tartották fontosnak, hogy a szóban forgó alkoholtartalmú ital készítéséhez használatos élesztőre külön kifejezést találjanak ki, és a már meglevő kifejezést egészítették ki a megkülönböztető jelentést hordozó előtaggal. (A fordítás során a mutató névmási nyomatékosítást mindkét esetben elhagytam, mivel a szituáció alapján feleslegesnek tűnt hangsúlyozni, hogy „ez után a fürdő után” és „ez a sörélesztő”.)

Jenom bych vám doporučovala, kdybyste se ještě tak pět, šest hodin po této koupe-
li nesprchoval, protože ty *kvasnice* ještě působí dále. (PA 1)

Csak még azt javasolnám, hogy a fürdő után 5-6 órán át ne zuhanyozzon, mivel a
sörélesztő a továbbiakban is hat. (SÜ 1)

A termékeny cseh szóképzésről tanúskodik a *sládek* ('sörfőző') lexéma is, melyet a magyar nyelv – szóképzési sajátosságainak köszönhetően – ismét csak összetett szóval tud kifejezni. A *slad* ('maláta') szótő önálló jelentéssel bíró szó, a *sladovna* lexéma *malátagyárat*, a *sladina* pedig *malátakivonatot*, illetve *édes fiatal sört* jelent (CSMSZ P-Ž: 387). Csak zárójelben jegyzem meg, hogy érdekes szinonima is felbukkant a sörrel kapcsolatban: *ječmenný čajíček* ('árpatea', a cseh kicsinyítő képzővel ellátva: 'árpateácska').

A cseh nyelvben a szuffixummal ellátott szótő újabb jelentései a cseh szókincs teljes értékű tagjaivá váltak, és a csehek azonnal értik, milyen malátával vagy sörrel kapcsolatos kifejezésről van szó (pl. az *-ovna* szuffixum zárt helyet jelöl, az *-ina* pedig valaminek a végeredményét), míg a magyar nyelvben csak explicitáció (konkretizálás) révén fejezhető ki az ekvivalenciája. (A fordításban a foglalkozásneveket a cseh nyelvben a 7. esettel, instrumentállal fejezik ki, így lesz a *sládek* lexémából *sládkem*.)

Vy jste sládkem v podstatě od založení toho pivovaru. (PA 4)

Tulajdonképpen a sörfőzde megalapítása óta ön itt a *serfőző*. (SÜ 4)

Szintén explicitációnak lehetünk tanúi a *mladina* képzett szó esetében, ami második jelentésben *új sör*, *zöld sör* értelemben használatos (CSMSZ A-O: 448), első jelentése *fiatal erdő*, *ültetvény* (a *mlad-* szótőből képzett szavak jelentése *fiatal*, *ifjú*). A fordítás során jelentésszűkítés történt, hiszen a második értelemben használt kifejezést helyezzük a magyar szövegkörnyezetbe.

Az *-ina* suffixumot már ismerjük: a *sladina* és a *mladina* esetében is általában élettelen szubsztanciát jelöl, ami tevékenység vagy történet eredményeképpen jön létre (PSC: 146–147). A *sladina* lexémát *malátakivonat* értelemben használtam: az árpát szétosztályozzák, megtisztítják, vízbe áztatják és kicsíráztatják, majd megszáritják, eltávolítják róla a csírákat, és ledarálják. Miután megfőzik, és összekeverik a komlóval, keletkezik a *mladina*, az új, de nem teljesen kész sör, mert még vár rá az erjesztés folyamata, amelynek során megjelenik benne az alkohol és a szén-dioxid.

A fordításban a *vařit* ('főzni') ige esetében a *főz* helyett a *készül* igét használtam a szóismétlés elkerülése végett, mivel a „most fő az új sör” szintagma idegenül csengett számomra.

Tedř probíhá proces chmelovaru, to znamená kdy se vaří *mladina*. Původně to byla *sladina*, se svařuje tedka s chmelem, to trvá zhruba hodinu a půl až dvě hodiny. (PA 4)

Most van folyamatban a komlófőzés, ami azt jelenti, hogy készül az új sör. Eredetileg ez volt a *malátakivonat*, amit most összefőzünk a komlóval, ami kábé másfél-két órán át tart. (SÜ 4)

A *varna* lexéma szótári alakja esetében is explicitációt figyelhetünk meg. A *var-na* (sör)főzőházat vagy főzőkádát jelent (CSMSZ P-Ž:639). Ismét explicitáció és jelentésszűkítés történt. A *varna* főnév a forrásban levő folyadékot jelölő *var-* igei szótóból és a *-na* képzőből áll, ami belső, zárt helyeket jelöl (PSC: 118-119), és fordításban *főzde/sörfőzde* lehetne, de *főzőkádát* és *főzőházat* is jelent (a *kifőzde* esetében a magyar nyelvben is megfigyelhető hasonló, főzéssel kapcsolatos képzett szó). Az adott szöveg- és képi környezet is utal rá, hogy mikor melyik értelemben használjuk a szóban forgó lexémát (főzőkádában vagy főzőházban beszélget-e a műsorvezető és a beszélőpartner).

A *var-* szótó *forrási folyamatot* jelent, de a belőle képzett szavak többsége a cseh nyelvben a sörfőzéshez kapcsolódik, pl. a *várka*, amely lehet *főzet*, *párlat*, de *sörfőzet* vagy *egy adag megfőzött sör* is, és képezhető belőle melléknév is, pl. *várečný*, ami *sörfőzési* melléknévként fordítható (lásd: *právovárečný*).

A *var-* mellett a cseh nyelvben létezik a *vař-* szótó is, amelyből a *vařit* igét képezték, és jelentése szintén *forrásban levés*, *főzés*, és *vařit pivo* ('sört főz') jelen-tésben is használatos. A cseh nyelvhasználó a *var-*, *vař-* kezdetű szavak hallatán nemcsak a főzésre gondol, hanem a kiterjedtebb asszociációs mezőjének köszönhetően a sörfőzéssel kapcsolatos folyamatokra, termékekre is.

A *varna* kifejezés esetében is megfigyelhetjük, hogy a cseh és a magyar nyelvhasználó eltérően tagolja a valóságot, és ez a szókincsben is kifejeződik. A cseh nyelvhasználónak elég egy főzésre utaló képzett szó, a magyar nyelvhasználó viszont a szó jelentését csak összetett szóval tudja kifejezni.

A *spilka* szintén képzett szó, melyet magyarul ismét csak két, konkrét jelentésű szó összekapcsolásával tudunk kifejezni: az a helyiség, ahol a sört erjesztik, tehát *erjesztőkamra*.

A fordítás során elhagytam a dupla nyomatékosítást (*ide, ebbe a kádba engedik [...]*), és a cseh szenvedő igét (*töltődik, összekeveredik*) többes szám harmadik személyű igealakkal, határozatlan alannyal helyettesítettem (*engedik, összekeverik*). Ez gyakran előforduló grammatikai átváltási művelet indoeurópai nyelvekről magyar nyelvre történő fordításkor.

Sem do té *varny* se napouští voda a míchá se s našrotovaným sladem. (PA 1)

Ebbe a kádba engedik a vizet, és itt keverik össze a ledarált malátával. (SÜ 1)

A *pivař* lexémának is van szó szerinti szótári megfelelője. Jelentése *sörkedvelő, sörívó* (CSMSZ P-Ž: 33), viszont a szövegösszefüggésben ez idegenszerűen hat. Amikor az asztaltárs megkéri a műsorvezetőt, hogy egy húzásra igya ki, hörpintse fel a sörét, ő azt feleli, hogy ő *nem olyan sörkedvelő/sörívó*. A *nem vagyok én a sörnek bolondja* szókapcsolat inkább népdalban állná meg a helyét, és a *nem vagyok én sörbolond* sem lenne adekvát fordítás, sokkal inkább a szlengebben hangzó megoldás mellett dönthetnénk: *nem vagyok én úgy oda a sörért*, esetleg *nem bolondulok annyira a sörért*.

A cseh szótári jelentés (szótő+szuffixum) a fordítási lehetőségekben jelentések felbontásával, illetve körülírással adható vissza magyarul. Az *-ař, -ář* cseh szuffixum az egyik legproduktívabb cseh főnévképző, és általában személyeket jellemez (PSC: 113–114), pl. azzal, hogy ki mivel foglalkozik (*včelař – ’méhész’, houbař – ’gombász’, kapsař – ’zsebtolvaj’*).

Já nejsem takový *pivař*. (PA 5)

Annyira ezért nem kedvelem a sört! (SÜ 5)

3. EXPLICITÁCIÓ A SZÓTÁRI JELENTÉSSSEL NEM RENDELKEZŐ LEXÉMÁK ESETÉBEN

A *řezané pivo* szintagma szó szerint *vágott* vagy *metszett sört* jelent, és nincsen állandó szótári megfelelője. A sörkésztési útmutatók, a szakirodalom átböngészése és saját tapasztalataim alapján jöttem rá, hogy a *vágott sör* világos és barna sörök keveréséből készül, általában egy az egyhez arányban, és a *félbarna sör* megoldást választottam, mert a *világosbarna sör* elnevezés nem elterjedt.

A valóság különböző tagolásának lehetünk tanúi a sörtípusok felosztása esetében is. A cseh nyelvhasználó négy alapsörtet különböztet meg: *világos-*, *barna-*, *félbarna-* és *búzasört* (illetve alkoholmentes sört). A felsoroltak közül a *tmavé* vagy *černé pivo* ('sötét', 'fekete sör') tűnik ki szemantikailag: a csehek felfogásában a *világos sör* a barna színű, a „kevert” sör a *félbarna*, a legsötétebb pedig a *sötét* avagy a *fekete* (érdemes lenne összehasonlítani a *barna kenyér*, *fekete kenyér* stb. lexémákat is az egyes népeknél). Érdekességképpen említem meg, hogy egyes cseh sörgyárak vendéglőiben speciális sörfajtákkal, ízesített sörökkel is találkozhatunk, pl. *vaníliás sör*, *meggyes sör*, *mézes sör*, *áfonyás sör*, és egyes minisörfőzde mellett működő vendéglőkben rendelhetünk *sörpezsgőt*, *sörpálinkát*, *sörlevest*, és a palacsintát is *sörlekvárral* töltik. A *polotmavé pivo* ('félsötét sör') szókapcsolatot is használják a *řezané pivo* sörre.

Takže budeme pít naše řezané pivo. Je to naše řezaná jedenáctka, krásné polotmavé barvy, takže na zdraví. (PA 2)

A félbarna sörünket fogjuk megkóstolni. Ez a mi félbarna tizenegyesünk, szép, félsötét színű, úgyhogy egészségünkre! (SÜ 2)

Az *exovka* kifejezés alkalmi szóképzés, nincs szótári megfelelője, viszont a cseh nyelv szóképzési sajátosságainak köszönhetően nagyon tömören fejezi ki azt, hogy olyan *nőnemű egyén*ről van szó (a *-ka* suffixum jelöli a nőnemet), *aki egy húzásra kiissza a fél liter sört*. A szövegben *naše exovka* ('a mi exelőnk', 'a mi fenékgig ürítő nőnk') magyarul meglehetősen gyanúsán hangzó szókapcsolatokban szerepelhetne (az, hogy nőről van szó, nyelvtanilag elhagyható, a képi anyagból kitűnik).

Az *exovka* szónak nincs szószintű magyar ekvivalenciája, csak körülírással, és ezáltal explicitációs stratégiákkal fejezhető ki. A *mi exre ürítőnk* nem a legadekvátabb és legtermészetesebben hangzó megoldás. További körülírás lett volna szükséges, pl. *ő az a lány, aki egy húzásra/hörpintésre felhajt egy korsóval*, de ez

esetben is feltűnnek veszteségek, a birtokos névmás marad el. A *mi kedvencünk/kedvenc hölgyünk* oldhatná meg a fordítási helyzetet.

[...] naše *exovka* (haha), která to umí vypít za zhruba tři vteřinky (PA 5)

[...] egy *húzásra kiissza* (nevet), kábé három másodperc alatt legurít egy korsóval [...]
(SÜ 5)

A *vyexované* lexémának sincs szószintű magyar párja (a *vy-* prefixum *ki-* jelentésben szerepel, a *vyexovat* ige jelentése *kiüríteni*, és ebből az igéből képezték a *vyexované* ('kiürített') befejezett idejű melléknévi igenevet. Az *ön előtt levő sör hamarosan ki lesz ürítve* – lenne a mondat pontos magyar fordítása. Fordítás során cselekvő-szenvedő grammatikai átváltás történik (*ki lesz ürítve* – *egy húzásra megiszom*).

B1: [...] to pivo před vámi je, nebo bude za chvíličku [...]

B2: [...] bude vyexované (PA 6)

B1: [...] azt a sört, ami maga előtt van, hamarosan [...]

B2: [...] egy húzásra megiszom.

A *pivance* szónak nincs szótári megfelelője, ugyanis szójátékról van szó. A sörrel készült ételek a hagyományos cseh konyhának fontos részét képezik. A csirkemell-darabokhoz készülő panírhoz lisztből, tojásból és félbarna sörből készítik a tésztát, belehempergetik, és kis lepényeket készítenek belőle. Hívhatnánk akár sörpényeknek is, mondja a műsorvezető. Mivel az étel alapanyagait előtte felsoroltuk, és az előzmények képileg–nyelvileg hangsúlyosak, a szójáték a célnyelvi olvasó számára is érthető. Ekvivalens lexémáról van szó, explicitáció nem történt.

B1: *Pivní lívance*.

B2: Pivní, ano.

B1: Pivance, bych řekl přímo. (PA 2)

B1: Sörlepény lesz.

B2: Sörös, igen.

B1: Sörpénynek is nevezhetnénk.

Az *očet* lexéma esetében fonetikai játékot figyelhetünk meg. A fordításban egy csehül gyengén beszélő kínai lány beszédssajátosságaira irányítottam a figyelmet.

A beszélő nyelvhelyességi hibáit a filmstúdió kérésére minden esetben javítottam, de szerencsére adódott rá mód, hogy utaljak a beszélőnek legalább egyes jellegzetes hibáira.

Ha a két szöveget összehasonlítanánk, a szókincs „felfejlesztésének” lehetünk tanúi, hiszen a kínai lány helytelen, befejezetlen tömondatokban fejezi ki magát, és ragozást elvértve használ (B1: *Mire lesz szükségünk?* B2: *Szója. Ecet.*). Egyértelműen explicitáció történt, minden nyelvi szinten.

A fordításban az *ocet* és az *očet* lexémák adtak módot egy kis fonetikai játékra. Az *ocet* szó ecetet jelent, az *očet* lexémának viszont nincs jelentése, de a teljes jelentéssel bíró magyar ecet és ecset lexémák jelentésbeli többletet nyújthatnak a célnyelvi befogadónak.

B1: Co potřebujeme? B2: Česnek. B1: Česnek. B2: A soja, B1: Sojová omáčka? B2: No. B1: To můžu nalít sem? B2: No. B2: A očet. B1: Očet? B2: Očet. B1: Ocet? B2: Ocet (hihihi) Ocet. B1: A jaký ocet? B2: Ryzý ocet. B1: Ryzý, ryzý [...], rýžový ocet. (*Back to school 2*)

B1: Mire lesz szükségünk? B2: Fokhagymára. B1: Fokhagymára. B2: Szójára. B1: Szójaszószra? B2: Igen. B1: Beleönthetem? B2: Igen. B2: És ecetre. B1: Ecetre? B2: Ecetre. B1: Ecetre? B2: Ecetre (nevet). Ecetre. B1: És milyen ecetre? B2: Rizecetre. B1: Riz, riz [...] rizsecetre. (*Mesterszakács 2*)

A *ležácký sklep* szókapcsolat nagy fejtörést okozott, pedig a melléknévi előtagnak van szótári megfelelője, második jelentése *ležák* ('ászkosör') (CSMSZ P-Ž: 390), de a cseh nyelvben a lexéma asszociációs mezője sokkal kiterjedtebb. A *ležák* első jelentése ugyanis *henyélő, lustálkodó, heverésző ember*, a harmadik pedig *elfekvő áru*. A szókapcsolatot *lágerpincének* tudtam volna fordítani, ahol a *láger* sörnek feküdnie, pihennie kell. A *lágerpince* szóösszetétel alapján viszont a második világháborúra és a koncentrációs táborokra asszociálhatnánk, az *ászokpince* honosító fordításhoz nem nyúlhattam, mivel nem adott magyarázatot a szó többi jelentésére.

A nehézséget az okozta, hogy a serfőző a *ležák* szó eredetéről mesélt. Magyarázata pontosan magába foglalja, hogy mit is jelent a *láger* típusú sör, de a magyar átlagnéző nem ismerheti a *ležák*, illetve a *láger* szó eredetét, és nem értheti a cseh szóképzési sajátosságokat. Ráadásul a szövegben egy szólást is a *ležák* ('láger sör') és a *leží* ('fekszik') szóra alapoztak, és a két szó jelentését kellett szerencsés módon találkoztatni, és egymásnak megfeleltetni. A fordító itt

nem járhat biztos sikerrel, a teljes ekvivalencia elérése lehetetlen, explicitációt azonban valamilyen formában végre kell hajtani.

A példán nyomon követhető, hogy „milyen nehézségeket okozhat a fordító számára a szavakban jól tükröződő, a világ különböző tagolásából származó különbségek áthidalása, illetve a másik kultúra számára ismeretlen látás-, szemléletmód és tapasztalatok közvetítése” (Valló 2000: 40). Magyarozatképpen még hozzáfűzöm, hogy a cseh nyelvben a fokok sem az alkoholfokot jelölik, hanem a cukortartalom fokát. A műsorvezető megkérdezi, hogy miért hívják ezt a fajta sört *láternek*?

Tak, ležák, to je od slova, že to leží, že jo, je to ležák, potřebuje na to své dokončení, dozrání, to pivo nějak určitou dobu, určitou dobu ležet. Kategorie ležáků, to jsou piva, které mají jedenáct, až dvanáct stupňů. V české terminologie potom je to ležák, vícestupňová piva to už jsou speciály, a nížestupňová to jsou výčepní piva, nebo lehká piva. (PA 2)

A láger szó onnan ered, hogy fekszik, ezért a láger sör fekvő sör. A sörnek ahhoz, hogy elkészüljön, hogy megérjen, egy bizonyos ideig pihennie kell. A láger, azaz ászok kategóriájú sörök 11-12 fokosak. A cseh terminológiában ezt lágernek nevezik; a több fokkal rendelkező sörök speciális sörök, a kevesebb fokú sörök pedig a csapolt vagy a könnyű sörök. (SÜ 2)

4. „EXPLICITÁCIÓ” SZÓLÁSOKBAN

A fenti példában tárgyalt láger vagy ászok típusú sör lexémához közmondás is kapcsolódik. A fordítást jelentősen megkönnyítette, hogy nem szóra írásra, hanem hangalámondásra készült, és volt lehetőség a magyarázatra. A fentiekben már több-kevesebb sikerrel megmagyaráztam a láger sör történetét, és implicit módon utaltam a cseh szóképzési sajátosságokra, ami a szólas értelmezéséhez előkészítette a befogadó számára a nyelvi táptalajt.

A fordítás során több explicitációs folyamat is zajlik. A cseh *lusta* melléknév helyett a magyar *lustálkodik* ige áll. A közmondások tömörségükről híresek, és a cseh közmondás szó szerint így hangzik: fiatal lusták, idős koldusok. Magyarra fordítás során ez a mondás magyarázatra szorul, mert adekvát magyar, sörhöz, lustasághoz és kolduláshoz kötődő közmondás után hiába kutattam. A második mondatban a cseh pivo (‘sör’) lexémát nyomatékosító *lustálkodik* jelzővel láttam el, hogy a fekszik ige jelentését kiemeljem.

Jak se říká, když někdo je líný za mlada, tak se říká mladý ležáci, staří žebráci. Tak, ale u piva to určitě neplatí, protože pivo si musí odležet tu svou dobu [...] (PA 2)

Arra, ha valaki fiatal korában sokat lustálkodik, azt mondjuk: aki fiatalon lusta, öregkorára koldusbotra jut. De a lustálkodó sörre ez nem érvényes, mivel a sörnek lustálkodnia kell egy bizonyos ideig [...] (SÜ 2)

A másik közmondásban nem találkozunk az explicitáció műveletével, csupán az érdekesség kedvéért említem. Az *udělat kozla zahradníkem* szolás szó szerinti fordítása: *kertészt csinálni a bakkecskéből/kecskebakból*. A szolás magyar megfelelője: *kecskére bízni a káposztát* (CSMSZ A-O: 339). Egyszerű behelyettesítést alkalmaztam: az adekvát célnyelvi közmondást helyeztem a forrásnyelvi helyébe.

A szólások és közmondások fordításánál több nehézségbe is ütközik a fordító – főként ha a közmondásnak nincs célnyelvi megfelelője. A közmondás áttételesen fogalmaz meg életigazságot vagy élettapasztalatot, és a közmondások fordítása esetén a célnyelvi befogadó kétszeres áttétellel találkozik. „A fordítás **interlingvális interpretív kommunikáció másodlagos kommunikációs helyzetben**, amelyben a fordító kommunikál a másodlagos olvasóval”, idézi Heltai Pál E. A. Guttot, aki Sperber és Wilson (1986) relevancia-elvét elsőként alkalmazta fordításra (Heltai 2009: 16), és ami a költség–haszon elv alapján működik: a kommunikátoroknak optimális relevanciára kell a törekedniük. Ezért fontos, hogy figyelembe vegyük a célnyelvi olvasó ismereteit és tapasztalatait, a kommunikációs helyzetet stb. Nem tálalhatja a fordító vagy a beszélő a hallgató elé, hogy *a kecskebakból csinál kertészt*, amikor a sörfőző a műsorvezetőre bízta a sört, hiszen a tévénéző nem feltétlenül érti meg a kijelentés lényegét, és nem lesz hatékony a kommunikáció.

5. ÖSSZEFOGLALÁS

A cseh gasztronómiai, főként sörfőzéssel kapcsolatos szókincs magyar nyelvre fordításakor fellépő explicitáció jelenségét eredeti cseh nyelvű szövegek és saját magam által fordított szövegek alapján vizsgáltam, a szótári jelentések, illetve a szótárban nem szereplő (pl. neologizmus, szójáték, alkalmi szóösszetétel) kifejezések összehasonlításával.

A szótárakban több esetben a forrásnyelvi lexéma magyar körülíró explicitációjával talákoztam, és a szótárból hiányzó szavak esetében a fordítási lehetőségek mérlegelése során szintén explicitációs megoldásokhoz folyamodtam.

Nemcsak a fordításspecifikus, de a nyelvspecifikus átváltási műveletek feltárása is célom volt. Az elemzett anyagból kitűnt, hogy a cseh és a magyar nyelvhasználó másként tagolja a valóságot, ami azt a tényt nyomatékosítja, hogy „a valóságot az ember alkotta meg, saját *világnézete* szerint” (Bańcerowski 2006: 188). A cseh nyelvhasználó például másként osztja fel a sör- és az élesztőfajtákat, mint a magyar nyelvhasználó.

A cseh az indoeurópai nyelvcsalád tagja, a magyar a finnugor nyelvcsaládba tartozik; a cseh nyelv flektáló, a magyar agglutináló, a cseh analitikus, a magyar szintetikus. Kutatásaim során meggyőződhettem arról, hogy a cseh sörfőzési szókincset nagyon sok, a magyar nyelvhez hasonlatos szóképzési sajátosság jellemzi, például a cseh nyelv főnévképzőinek bősége. Az elemzett gasztronómiai szókincs példái túlnyomó többségben arról tanúskodnak, hogy a cseh szintetikus nyelvként viselkedik, hiszen a főnév szintetikusán, toldalékok segítségével inkorporálja, fogadja és sűríti magába a jelentéseket.

A cseh nyelv hajlékony és rugalmas, és a neologizmusok iránt is befogadó; több jelentést lehet egyetlen szóba tömöríteni a sörfőzés szaknyelvében, pl. körülmények, irány kifejezése igével: *vyexoval* (‘egy húzásra kiitta’). Szerteágazó képzőrendszere segítségével olyan szavakat lehet képezni, amelyeket magyarra csak összetett szóval (*varna* ‘sörfőzőház/kád’, *sládek* ‘sörfőző’, *spilka* ‘erjesztőkamra’) vagy szintagmával fejezhetünk ki (*sladina* ‘édes fiatal sör’, *mladina* ‘új, zöld sör’), esetleg körülírással közöl a szótár (*právováreční dům* ‘sörfőzési részesedéssel felruházott ház’).

Ha abból a szempontból vizsgáljuk az eredeti szövegeket és fordításukat, hogy a „fordítások szövege gyakran hosszabb, mint az eredeti” (Klaudy 1999: 5), mert több benne a kifejtés és a magyarázat, akkor ez a beszélt nyelvi audio-mediális szövegek esetében részben igaz. Habár a rengeteg töltelék szó (pl. tulajdonképpen, valójában, tehát, olyan) elhagyható, akár rövidebb is lehetne a célnyelvi szöveg, de ezáltal helyet kaphatnak a körülíró magyarázatok, a szöveg hossza különösképpen nem változik.

Fordításom során Vermeer (1984) szkoposz-elméletét tartottam szem előtt, miszerint a szövegnek be kell töltenie a funkcióját a célnyelvi kultúrában, és a fordítást a célnyelvi befogadó (vélt) igényeihez igazítottam. Az ételkészítések során fontosnak tartottam az egyértelmű, világos fogalmazást, bár a komplex akusztikai és vizuális jelek is segítettek a befogadó megértési folyamatát. A pragmatikai szempontú fordítás volt a célom, hogy a befogadó értelmezési feldolgozását elősegítsem, csökkentsem a befogadási energiát, és ezáltal megkönnyítsem az interpretációs folyamatokat.

Az a kérdés, hogy melyik szöveg, a forrásnyelvi vagy a célnyelvi explicitebb, nehezen megválaszolható. Ha azt a megfogalmazást vesszük alapul, hogy „Az a nyelvi kifejezés explicitebb, amely az adott kontextusban, illetve szituációban olyan interpretációt generál, mely kevesebb problémával és nagyobb valószínűséggel a feladó által kívánt eredményhez vezet” (Kusztor–Vahram 2003: 14), akkor sem jutunk előbbre. Hiszen a cseh beszélő számára a saját nyelvének szavai ugyanolyan explicitek, egyértelműek és világosak, mint a magyar nyelvhasználó számára a kifejtett, konkretizált szó. A fordítás során a fordítónak explicitálnia kell, egyrészt *langue* szintű nyelvtipológiai okokból kifolyólag, másrészt a *parole* szintjén, az eltérő háttérismeretek kiegészítése érdekében. A fordítónak a nyelvi és a nem nyelvi információkban rejlő implikatívákat kell pótolnia a célnyelvi olvasók számára.

Az általam vizsgált explicittség csak elenyésző részben fordításból fakadó explicittség (vö. a fordítás mindig explicitebb), sokkal inkább állíthatjuk, hogy a cseh nyelv sörfőzési lexémarendszere gazdagabb, több elemet tartalmazó, átfogóbb. A magyar célnyelvi befogadó számára a fordító kénytelen kifejtetni a sörfőzéssel kapcsolatos szavak jelentését, vagyis a cseh sörfőzdei szókincs egyes elemeit explicitté tesszük, ám ez az átalakítás nem a szókincsben, hanem a fordítás folyamatában megy végbe, és eredménye a célnyelvi szövegben érzékelhető.

A tanulmányban a cseh gasztronómiának csak egy kis szeletét mutattam be. A cseh ételeket és ételkészítést elemző tanulmányom a Miskolci Egyetem interkulturalitással foglalkozó kötetében jelent meg *A cseh és a magyar gasztronómiai kifejezésekben megnyilvánuló eltérő világszemlélet fordítása* címmel (Pénzes 2010).

HIVATKOZÁSOK

- Bañcerowski J. 2006. A világ nyelvi, tudományos és kultúrképe mint a második valóság komponensei. *Magyar Nyelvőr* 130. évf. 2. szám. 187–197.
- Blum-Kulka, S. 1986. Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. In: House, J., Blum-Kulka, S. (eds.) *Interlingual and Intercultural Communication*. Tübingen: Narr. 17–35.
- Heltai P. 2009. Fordítás, relevancia, feldolgozás. *Modern Nyelvoktatás* 9. évf. 1–2. szám. 13–28.
- Klaudy K. 1999. Az explicitáció hipotéziséről. *Fordítástudomány* 1. évf. 2. szám. 5–21.
- Klaudy K. 2006. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.

- Klaudy K. 2007a. Jelentésfelbontás és jelentésösszevonás a fordításban és a kétnyelvű szótárakban. In: Klaudy K. (szerk.) *Nyelv és fordítás. Válogatott fordításelméleti tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 79–91.
- Klaudy K. 2007b. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K., Salánki Á. 1997. *Német–magyar fordítástechnika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kusztor M., Vahram, A. 2003. Az explicitációs hipotézis néhány elméleti kérdéséről. *Fordítástudomány* 5. évf. 3. szám. 5–17.
- Pénzes T. 2010. A cseh és a magyar gasztronómiai kifejezésekben megnyilvánuló eltérő világszemlélet fordítása. In: Simigné Fenyő S., Csetneki S.né, Kegyesné Szekeres E. (szerk.) *Az interkulturalitás aspektusai*. Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó. 104–111.
- Příruční mluvnice češtiny*. 1995. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny. (Röv. PMČ.)
- Reiss, K. 1971. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. München: Max Hueber Verlag.
- Reiss, K., Vermeer, J. H. 1984. Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie. *Linguistische Arbeiten* 147. Tübingen: May Niemeyer Verlag.
- Sperber, D., Wilson, D. 1986. *Relevance*. Oxford: Blackwell.
- Valló Zs. 2000. A fordítás pragmatikai dimenziói és a fordítási reáliák. *Fordítástudomány* 2. évf. 1. szám. 34–49.
- Vinay, J. P., Darbelnet, J. 1995. *Comparative Stylistics of French and English*. (Translated by J. Sager.) Amsterdam: John Benjamins.
- Vinay, J. P., Darbelnet, J. 1958. *Stilistique comparée du français et de l'anglais*. Paris: Didier.

FORRÁSOK

- Dobossy L. (szerk.) 1960. *Cseh–magyar szótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
(Röv.: CSMSZ)

III. FEJEZET

IRODALMI FORDÍTÁS, METAFORA, POLIFÓNIA, XENOLEKTUS, REÁLIÁK

A NYELVI KIFEJTÉS TÍPUSAI FINN VERSEK ANGOL ÉS MAGYAR FORDÍTÁSAIBAN

■ PUSZTAI-VARGA ILDIKÓ

1. BEVEZETÉS

Tanulmányunkban az explicitáció, azaz a nyelvi kifejtés eseteit vizsgáljuk versfordítások esetén. Két finn vers angol és magyar nyelvű fordításait vetjük egybe az átváltási műveletek szempontjából. Vizsgálatunk kiindulópontjául az a hipotézis szolgál, miszerint ugyanazon finn vers angol fordítása kevésbé explicit, mint ugyanazon finn vers magyar fordítása.

A fordítástudomány keletkezésekor tudatosan határolta el magát a műfordítás-kutatás addig uralkodó irodalomtudományi megközelítésétől. A nyelvészet terminuskészletéhez és kutatási módszereihez illeszkedve fogalmazta meg fordításspontú megállapításait a nyelvről, a nyelv használatáról és valósághoz való viszonyáról. Az önálló kutatási területté váláshoz is az élénk nemzetközi kapcsolatok következtében egyre nagyobb számban születő szakszövegek vizsgálatának igénye vezetett. Fontos paraméter volt tehát kutatási módszereinek megfogalmazásában a fordítók tömegei által produkált szakszövegek leíró elemzése. A kutatás szószintű, illetve nyelvi szerkezeti különbségekre szorítkozott, szükség esetén tágítva az elemzés körét a mondat szintjéig. A fordításra nem pusztán mint alkotó folyamatra tekintett. A fordítói megoldások mögött objektív törvényszerűségeket keresett. Nem az egyedi, különleges, a normáktól eltérő „művészi” megoldásokat vizsgálta, hanem a gyakori, nagy számban előforduló megoldások mögött kutatta a szabályszerűségeket (Klaudy 2006: 15).

Érthető módon e vizsgálódások nem tekintették kutatási tárgyuknak az irodalmi fordítást. Ezen belül is legkevésbé a versfordítások szolgálhattak számukra tanulsággal, ha a fordításra mint folyamatra általánosan érvényes törvényeket akartak leírni. Az irodalmi nyelv, az irodalmi szövegek tudományos vizsgálata főként az irodalomtudomány területéhez tartozik. A nyelvészetben belül a stilisztika foglalkozik az irodalmi nyelv stílusának tanulmányozásával (Crystal 2003:

90). Bármilyen paradigma szemszögéből vizsgáljuk is azonban a költői nyelvet, az mindenképpen megállapítható, hogy nehéz dolga van a nyelvésznek, aki objektív eszközök segítségével próbál általános törvényszerűségeket megfogalmazni bármely nyelv költészeti hagyományairól (Leech 1969: 12).

A költői nyelv lényege a kreativitás. Alapvető jellemvonása a szabályoktól, a megszokottól való tudatos eltérés (Leech 1969: 12). Fónagy Iván ezzel szemben azt hangsúlyozza, hogy a költői szabadság sem nagyobb, mint a beszélt nyelvi szabadság (Fónagy é.n.: 423). A képlet tehát nem egyszerű. Nem tehetünk a költői nyelvre nézve sommázó kijelentéseket anélkül, hogy figyelembe ne vennénk a vizsgált szövegek keletkezési helyét és idejét, az uralkodó stílusirányzatokat (Leech 1969: 4). Egy skála mentén érdemes talán elhelyezni a konkrét alkotásokat. Egyik végén vannak a hagyománykövető alkotók, míg a másik véglet lehet a hagyományokat tudatosan felrúgó, a kiszámíthatót szándékosan kerülő költő. Vannak korszakok, amikor az emelkedettebb stílus a költészet sajátja, máskor azonban éppen ellenkezőleg, a hétköznapi nyelvét veszi át az alkotó, és a mindennapok nyelvén szól verseiben (Crystal 2003: 98). Mi keresnivalója lehet tehát a nyelvészeti szempontú vizsgálatoknak a költői nyelv tanulmányozásában?

Az irodalmi stílus nyelvészeti szempontú vizsgálata az egyes alkotók nyelvhasználatát nem mint egyedi, művészi megnyilvánulásokat, hanem mint a beszélőközösség tagjainak nyelvhasználatát mérlegeli. Az irodalom az emberi tapasztalat összességéről szól, a szerző bármely nyelvváltozathoz meríthet (Crystal 2003: 96). Egyes kutatók egyenesen értelmetlennek tartják külön irodalmi nyelvről beszélni, hiszen a kommunikáció szempontjából nézve az irodalom is egyfajta nyelv, a szó hétköznapi értelmében véve, ahogyan anyanyelvről, idegen nyelvről, nyelvtanról vagy nyelvhasználatról beszélünk (Kantokorpi et al. 2005: 19). Bizonyos kontextusban bármilyen nyelvi jelenség „költőivé” válhat. A vers pusztán aktualizálja a szavak lappangó és potenciális jelentéseit (i.m.: 21). Összegezve tehát: bármilyen szempontú nyelvi elemzésnek létjogosultsága van versszövegek vizsgálatakor. Eredményei a nyelvtudományi paradigma szemszögéből hitelesnek és relevánsnak fogadhatók el.

2. KÖLTÉSZET ÉS FORDÍTÁSKUTATÁS

A nyelvészeti szempontú fordításkutatás első korszaka tehát nem tekintette kutatási tárgyának a verset. A fordításkutatás második, ún. interdiszciplináris korszakában bekövetkezett szemléletváltás azonban véleményünk szerint utat nyitott a költői műfajok fordításszempontú vizsgálata számára. Az ebben az időszakban (1980–90-es évek) keletkezett fordításelméleti munkákban (Bassnet 1991, 1998, Toury 1995,

Lefevere 1992, 1998) igyekeztek újra előtérbe hozni az irodalmi műfajok kutatásának fontosságát, többek között a fordítás és kultúra viszonyának újragondolása tükrében. Az e paradigmaváltás mellett kardoskodó kutatók az irodalmi szövegekben látták leginkább megfoghatónak a fordítási folyamat kultúrakötöttségét.

Szintén e korszakra tehető a szövegnyelvészeti megjelenése, mely új szempontokkal gazdagította a fordításkutatást. A szövegnyelvészeti megközelítés a szövegek céljának vizsgálatát hangsúlyozza, illetve az egyes szövegfajtákat meghatározó nyelvi jellemzők megnyilvánulásait írja le és rendszerezi (Károly 2007: 15). A fordítás szövegtani vizsgálatáról szólva Károly Krisztina tág értelemben véve műfajnak tekint minden olyan szövegfajtát, mely „bizonyos kommunikatív célok megvalósítására adott szituációban és diskurzusközösségekben meghatározott szerkezeti, stílusi és tartalmi tulajdonságokkal konkrét olvasóközönség számára jött létre” (Károly 2007: 128). Bár meghatározásában Károly az irodalmi szövegfajtákon túlmutató tág értelmet hangsúlyozza, fontosnak tartjuk kiemelni, hogy a műfajkutatás e nyelvészeti, szövegtani megközelítését alkalmazhatónak tartjuk szépirodalmi, konkrétan lírai műfajok fordításszempon-tú vizsgálatára is. Versek esetében sincsen másról szó, mint a műfaj diskurzusközösség általi meghatározottságáról. Azaz a célnyelvi versolvasó közösség számára elfogadott szerkezetet, stílust és tartalmat kell megjelenítenie egy vers fordításának is (Swales 1990: 58). Pirjo Lyytikäinen irodalomelméleti munkájában egyenesen úgy fogalmaz, hogy vers az, ami egy nyomtatott verseskötetben szöveggként megjelenik, és versként értelmeződik az olvasók számára (idézi Kantokorpi et al. 2005: 21). Versfordítások vizsgálatakor figyelembe kell tehát vennünk a műfaji sajátosságokat; a versre mint szövegtípusra kell tekintenünk.

Álláspontunk szerint tehát forrásnyelvi versek és célnyelvi fordításaik fordításszempon-tú összevetése tudományosan releváns megállapításokhoz vezethet. Az elemzés során levont következtetések pedig hasonlóképpen járulnak hozzá tudományos ismereteink bővüléséhez, ahogyan ez például szakszövegfordítások vizsgálata esetén történik.

3. FORDÍTÁS, KÖLTÉSZET ÉS EXPLICITÁCIÓ

Az explicitációról való gondolkodás a fordításkutatás egyik legizgalmasabb és egyúttal máig vitatott kérdésköre. Az explicitáció jelenségének első rendszerezésével Blum-Kulka (1986) sokat idézett munkájában találkozunk, melyben megfogalmazza az ún. explicitációs hipotézist. Eszerint egy fordított szöveg mindig redundánsabb, mint a forrásnyelvi szöveg. A fordított szövegek explicitebbek, azaz kifej-

tettebbek, mint a nem fordított szövegek (Klaudy 2007a: 157). Candance Seguinot (1988) kritizálja és kiegészíti Blum-Kulka hipotézisét. Véleménye szerint explicitációnak csak azokat az eseteket tekinthetjük, melyek nem magyarázhatók a forrás- és célnyelv strukturális, stilisztikai és retorikai különbségeivel (Klaudy 2007a: 158). Klaudy Kinga a fordítás-specifikus explicitáció kutatásának fontosságát hangsúlyozza. Álláspontja szerint meg kell vizsgálnunk, hogy vannak-e a fordítás során végbemenő explicitációnak olyan okai, melyek magyarázatát csak a fordítás természetében kereshetjük. Véleménye szerint az ilyen jellegű explicitációnak egyik oka lehet, hogy a fordítónak mindig más valaki gondolatait kell átültetnie, tehát hosszabb, bonyolultabb módon jut el a gondolattól a nyelvi formáig, mint az eredeti szöveg írója. Másik okként a fordító hivatásos nyelvi közvetítő szerepét említi. Eszerint a fordító a kommunikáció elősegítése érdekében értelmez, magyaráz, hogy a célnyelvi olvasó minél gördülékenyebben dolgozhassa fel a kapott információt (Klaudy 2007a: 164). Vitatott azonban, hogy valójában mit is jelent a „gördülékenyebb” megértés. Mi szerint definiálhatjuk tehát magát az explicitáció fogalmát?

Seguinot (1988) hívja fel a figyelmet arra, hogy a hozzáadás (a több nyelvi elem, a hosszabb szöveg) nem az egyetlen eszköze az explicitációnak. Explicitációnak kell vennünk azokat a jelenségeket is, amikor valami, ami a forrásnyelvi szövegben pre-szuppozíció révén van beleértve, a célnyelvi szövegben nyíltan van kifejezve; illetve ha a forrásnyelv valamelyik eleme nagyobb hangsúlyt kap a fordításban, mint az eredeti szövegben (Klaudy 2007a: 158). Pápai Vilma definíciójában az explicitáció terminusának kétféle jelentését adja meg. Egyfelől szövegjellemzőről, azaz nyelvi kifejtettségéről, másfelől műveletről, azaz nyelvi kifejtésről beszél. Definíciójában az explicitáció mint fordítási művelet „a célnyelvi olvasóra figyelő, a fordítandó szöveg gondolatának zavartalan közvetítése érdekében tett fordítói művelet/stratégia” (Pápai 2001: 33). Heltai azonban rávilágít arra a látszólagos ellentmondásra, hogy a több nyelvi elemmel való kifejtettség nem feltétlenül segíti elő ténylegesen az olvasó számára a könnyebb megértést (Heltai 2005: 245–254). Véleménye szerint nem mindig állapítható meg pontosan, hogy egy adott nyelvi forma kevesebb feldolgozási erőfeszítést kíván-e meg az olvasótól, mint egy másik nyelvi megformáltság. Ez ugyanis számtalan paraméter függvénye egy adott kontextusban, melyeket egyenként vizsgálni kell. Heltai arra a következtetésre jut, hogy el kell különítenünk az ún. valódi és a nyelvi explicitációt. A nyelvi explicitáció egyszerűen több szót vagy morfémat, azaz tényleges hozzáadást jelent, míg a valódi explicitáció a többértelműség mértékének csökkenését eredményezi, így segítve elő a feldolgozási folyamatot (Heltai 2005: 245–254). Az esetek többségében valóban egyszerre jelentkezik a kétféle kifejtettség, ugyanakkor nem feltétlenül van ez így. Egy adott szöveghelyzetben, egy

konkrét műfaj esetén lehet, hogy éppen a kevesebb morfémaával jelölt nyelvi forma lesz az olvasó számára a könnyebben feldolgozható. Heltai tehát az előfordulási gyakoriságot és a megszokottságot hangsúlyozza az explicitáció meghatározásában. A gyakrabban használt, illetve az adott szövegtípusban megszokott nyelvi formák az olvasó számára könnyebben, kevesebb erőfeszítéssel dolgozhatók fel, így tehát explicitabbak, az önálló nyelvi egységek számától függetlenül (Heltai 2005: 245–254).

Érdekes az explicitáció eseteit versszövegekben vizsgálni. A költői nyelvet a beszélt nyelvhez hasonlóan az ellipszis gyakori használata jellemzi. Míg azonban a beszélt nyelv esetében a helyzetből adódó kontextus segít bennünket a hiány kiegészítésében, addig a versszöveg esetében, ahol térben és időben nagy távolságban vannak egymástól a kommunikációs partnerek, nem tudjuk kiegészíteni a hiányzó elemeket. Így válik költői jellé az ellipszis. A nyelvi közlés kétüteműsége, az üzenet különválása eleve többértelművé teszi a verset. A költői művek tehát kortól és civilizációtól függetlenül implicitek (Fónagy é.n.: 439).

A vers tehát eleve „titokzatos” műfaj. Költői eszköz az implicittség. Egy vers szövegében rejlő implicit utalások azonban akkor rajzolódnak ki legélesebben, amikor a szövegét más nyelvre fordítjuk. Nem történhet ez a fordítási folyamat másképp, mint az implicit, azaz „becsomagolt” üzenet explicitté tételével, azaz „kicsomagolásával”. A versszövegekre jellemző implicitáció formái azonban koronként és kultúránként eltérnek. Versfordítások vizsgálata esetén tehát a nyelvi rendszerek különbségein kívül mindenképpen figyelembe kell vennünk a forrás- és célkultúrára jellemző irodalmi hagyományok jellegzetességeit és elvárásait is.

4. AZ ELEMZÉS MENETE

Vizsgálatunkban a nyelvi kifejtés eseteit elemezzük finn versek magyar és angol nyelvű fordításaiban. Sirkka Turkka *Tule takaisin pikku Sheba* és *Oli kerran mies* című verseinek két-két angol és két-két magyar nyelvű fordítását vetjük egybe átváltási műveleti szempontból. Elemzésünk kvalitatív, leíró jellegű. Kiindulópontunk az a fordítói és fordításkutatói megfigyelés, miszerint ugyanazon finn vers angol fordítása kevésbé explicit, mint ugyanazon finn vers magyar fordítása. Tapasztalatunk szerint az angol nyelvre fordítók gyakrabban hagyják érintetlenül a finn forrásvers szövegének nyelvi szerkezeteit, ritkábban alkalmaznak fakultatív explicitáló átváltási műveleteket, mint a magyarra fordítók.

Vizsgálatunk alapjául Klaudy (2007) explicitáció-definícióját vesszük. Eszerint az explicitáció olyan fordítási művelet, „amelynek során a fordító nyíltabban, világosabban, esetleg több szóval fejez ki valamit a célnyelvi szövegben,

mint ahogy azt a forrásnyelvi szöveg szerzője tette” (Klaudy 2007a: 169). Véleményünk szerint ezen meghatározás egyszerre foglalja magába a Heltai (2005) által nyelvi explicitációnak nevezett jelenséget, mely során több szóval fejezünk ki egy eredetileg egy szóval kifejezett jelentést, illetve a fordított szöveg világosabbá, nyíltabbá válását is tartalmazza mint definíciós kritériumot.

Vizsgálatunk során Klaudy (2006) átváltási műveleti tipológiájából indulunk ki, aki átváltási műveletnek tart „minden tudatos és nem tudatos, automatikus és nem automatikus, kötelező és fakultatív stb. műveletet, amit a fordító annak érdekében végez, hogy a forrásnyelvi szövegből célnyelvi szöveg legyen, beleértve a különböző célnyelvi lehetőségek közül való választást is” (Klaudy 2006: 147). Klaudy csoportosítása szerint az átváltási műveletek közül explicitáló jellegű a *lexikai konkretizálás*, a *lexikai felbontás*, a *lexikai betoldás*, a *grammatikai konkretizálás*, a *grammatikai felbontás* és a *grammatikai betoldás* (Klaudy 2007b: 170).

Ezen kategóriák szerint csoportosítjuk a vizsgált szövegeinkből kigyűjtött explicitációval járó átváltási műveleteket. Ezen kategóriákon belül azonban saját, finn–magyar és finn–angol nyelvpárok és fordítási irányokra jellemző alkategóriákat állítunk fel az elemzés során. A kategóriákon belül jelen kutatásban csak olyan műveleteket vizsgálunk, melyek döntéshelyzet elé állítják a fordítót. A fakultatív átváltási műveletek tartoznak ide, melyek elvégzése nem kötelező a fordítóra nézve. Ha nem végzi el az explicitációt, akkor is helyes célnyelvi mondatot kap. Ha elvégzi, akkor azonban tudatos explicitálási törekvésről beszélhetünk. Viszont a kötelező átváltási műveletek közül azokat is idesoroljuk, melyeket el kell végeznie ugyan a fordítónak, hogy helyes célnyelvi mondatot kapjon, de a lehetséges választási megoldások közül döntenie kell. Ez a döntés vezethet végül a forrásnyelvinél kifejtettebb célnyelvi megoldáshoz (Klaudy 2007a: 161). Idetartozónak véljük a jelentésfelbontás kötelezően elvégzendő eseteit is, hiszen a fordító ilyenkor számtalan felbontási megoldás közül választhat. Választása pedig egyúttal jelzi a fordító tudatos explicitációs törekvéseit.

5. A NYELVI KIFEJTÉS TÍPUSAI

5.1 LEXIKAI ÁTVÁLTÁSI MŰVELETEK

5.1.1 JELENTÉSEK SZÜKÍTÉSE

A vizsgált korpuszban az egyik leggyakrabban előforduló explicitáló átváltási művelet a jelentések differenciálásával és konkretizálásával járó jelentésszűkítés.

Példáinkban a jelentésszűkítésnek alapvetően két csoportját különíthetjük el.

(1) Az egyik esetben a forrásnyelvi szónak szótárakban is megadott különféle jelentéseiből választ egyet a fordító. Ezzel a választással egyidejűleg konkretizálja a forrásnyelvi szó jelentését. A célnyelvi olvasó számára tehát explicitálja a jelentést.

(2) A másik esetben a forrásnyelvi szó olyan ekvivalensét adja meg, mely szótárakban nem található meg. E műveletek számának viszonylagosan magas számát a vers műfaji sajátosságaival magyarázhatjuk. Korábban utaltunk már a vers alapvetően implicit jellegére, az ellipszis gyakoriságára. Egy-egy szó gyakran áll olyan hiányos kontextusú környezetben, melynek kiegészítése az olvasó fantáziájára van bízva. Az olvasók eltérő jelentéseket kapcsolhatnak az egyes kifejezésekhez a versszövegekben. Fordítás esetén azonban ezt a választást, azaz konkretizálást megteszi a fordító maga. Így a célnyelvi olvasó számára már előre kiválasztja a lehetőségek közül a véleménye szerint legalkalmasabb ekvivalenst, és azt helyettesíti be a fordított szövegbe, azaz explicitálja a „becsomagolt” forrásnyelvi üzenetet.

E két gyakori típuson kívül a vizsgált szövegeinkben találkozunk még az igék általános jelentésszűkítésének olyan eseteivel, amikor a finn forrásnyelvi létige a magyar és az angol fordításban aktív igére cserélődik. Egy-egy példát találunk a forrásnyelvi nemfogalom egy alárendelt fajfogalommal történő behelyettesítésére, illetve az úgynevezett értelmező konkretizálásra, amikor is a fordító egy a finn költő által alkotott összetett szót értelmezve (kibontva) fordít le.

Példák¹:

(a) Többféle szótári jelentésből való konkretizálás

murhe [bú, bánat, szomorúság, gyász]	gyász
hiljaa [csendesen, lassan]	lassan
järkäleenä [nagy darab, tuskó, sziklatömb]	like a boulder
hiljaa [csendesen, lassan]	in silence

(b) Szótárban nem található jelentés megadásával való konkretizálás

kantaa [hordoz]	kötöz
lentelivät [repkedtek]	szertepattogtak

1 A finn forrásnyelvi példák mellé szögletes zárójelben megadjuk a magyar nyersfordítást. A nyersfordítás során elvégezzük azokat a kötelező átalakításokat, melyek nélkül nem kapnánk nyelviileg helyes magyar mondatot.

(c) *Létige konkretizálása aktív igével*

minulla on [nekem van]	bennem ül
oli [volt]	élt
kuulla on [a holdnak van]	the moon wears

(d) *Fajfogalommal való konkretizálás*

jalokivi [drágakő]	diamond
--------------------	---------

(e) *Értelmező konkretizálás*

ristinraskasta rakkautta [keresztnehez szerelem]	crucified love
--	----------------

5.1.2 JELENTÉSEK FELBONTÁSA

Jelentések felbontásakor a fordító két vagy több szóval adja vissza valamely forrásnyelvi szó értelmét (Klaudy 2007c: 73). Vizsgált korpuszunkban a jelentésfelbontás kétféle típusát különíthetjük el a fordítói döntés szemszögéből. Az első típusba azok a felbontási műveletek tartoznak, melyek esetében létezik a célnyelven is egyetlen szóval megadható fordítási megoldás, a fordító azonban ennek ellenére nem ezt választja, hanem felbontja a forrásnyelvi szó jelentését, ily módon téve explicitté a rejtett mondanivalót. A másik, kevesebb példával illusztrálható típusba tartoznak azok a jelentésfelbontó műveletek, melyeket kénytelen elvégezni a fordító, hogy a célnyelven nyelvtanilag helyes formát kapjon. Az azonban, hogy melyik lehetséges megoldást választja a felbontásra, már a fordító egyéni döntésén és értelmezésén múlik. Ennyiben tehát explicitáló műveletnek kell ezt a típust is tekintenünk, hiszen a választás révén értelmezi, bontja ki a fordító egy-egy forrásnyelvi szó értelmét.

Példák:

(a) *Fakultatív jelentésfelbontási műveletek*

tuskastui [belefáradt]	elege lett ebből
repeilivät [szétszakadtak]	became torn
hirttosilmukat [akasztófahurok]	the hangman's noose

(b) Kötelező jelentésfelbontási műveletek

pakkasyössä [fagyéjben]	a fagyos éjben
pakkasyössä [fagyéjben]	in a frosty night
puusydän [faszív]	a fák szíve

5.1.3 JELENTÉSEK BETOLDÁSA

Klaudy műveleti kategóriáiban a jelentések betoldásának művelete a testrészek megnevezéseihez, illetve az ún. reáliák, vagy kulturálisan kötött kifejezések fordításához kötődik. A forrásnyelvi és célnyelvi olvasók háttérismereteinek különbségével magyarázható e művelet gyakorisága nyelvpártól és fordítási iránytól függetlenül (Klaudy 2007c: 112). Jelen korpuszunkban azonban nem ez áll a jelentésbetoldással járó műveletek hátterében. Példáinkat sokkal inkább műfaji sajátosságokkal indokolhatjuk. A szövegekben előforduló elliptikus szerkezeteket plusz-jelentések betoldásával is kiegészíthetjük a fordítók, így téve explicitebbé a forrásnyelvi kifejezés értelmét. A fordító tehát saját értelmezését jeleníti meg a célnyelvi változatban, példáink esetén hozzáadott információ betoldásával.

Példák:

silmäni tuijottavat eteensä [szemeim meredtek előre]	üresen bámulok
ne kuulevat kylä [hallanak valóban]	ismerős jelre várva megfeszülnek
rakastui [szeretett]	szeretni volt képes
puiden [fák]	fir trees
valossa [fényben]	in the faint glow
tämä [ez]	all this

5.2 GRAMMATIKAI ÁTVÁLTÁSI MŰVELETEK

5.2.1 GRAMMATIKAI KONKRETIZÁLÁS

A fordítót döntés elé állító grammatikai konkretizálás Klaudy által leírt esetei közül (Klaudy 2007c: 177–188) vizsgált korpuszunkban finn–angol, finn–magyar nyelvpárok és fordítási irányok esetében nem találtunk példát. Ebbe a kategóriába tartozónak tekintünk viszont finn–angol fordítási irányban egy kötelezően

elvégzendő, de a fordítót döntés elé állító átváltási műveletet. A finn nyelvben, a magyarhoz hasonlóan, egy jelen idő létezik. Ezért angolra történő fordítás során a fordítónak mérlegelni kell, hogy az egyszerű vagy a folyamatos jelen idejű célnyelvi formát válassza-e. A meghozott döntése kifejtettebb nyelvi formához vezet, hiszen új aspektussal gazdagodott a jelen idejű ige jelentése. Konkrétabbá teszi az angol célnyelvi forma tehát az ige aspektusát.

Példák:

kirjoitan [írom]	am writing
keinuvat [lengenek]	sways
koskettaa [megérinti]	is shadowing
kantaa [viseli]	bears

5.2.2 GRAMMATIKAI FELBONTÁS ÉS FELEMELÉS

A grammatikai felbontás és felemelés műveletére mindössze két példát találtunk vizsgált korpuszunkban. (A második példánk egyúttal a grammatikai betoldás műveletére is például szolgál.) A kevés előfordulást műfajspecifikus okokkal magyarázhatjuk. Versszövegekben ritkábban fogalmazunk teljes mondatokban, nincs alkalom a mondatathárok felbontására (kivételt képeznek az ún. prózaversek), illetve a műfaj implicitsege miatt a fordítók ritkán emelik a mondategységeket a mondat szintjére.

Példák:

joka lyönnillä [minden egyes dobbanással]	azt dobogja
sinun levollinen ryhtisi kantaa näkymätöntä valoa [a te nyugtalan testtartásod láthatatlan fényt hordoz]	testtartásod nyugalmat áraszt, s láthatatlan fényt kötöz

5.2.3 GRAMMATIKAI BETOLDÁS

A grammatikai betoldás művelete az esetek többségében kötelező átváltási művelet. Ezekre a betoldásokra a nyelvek közötti szintaktikai különbségek miatt van szükség (Klaudy 2007c: 213).

Vizsgált korpuszunkban ilyen kötelezően elvégzendő grammatikai betoldás a Klaudy kategóriája szerinti hiányos mondatok kiegészítése. Bár a művelet kötelezően elvégzendő az angol és a finn nyelv szintaktikai különbségeiből adódóan, az, hogy a fordító milyen igét választ a mondat kiegészítésére, már eltérő mértékű kifejtettséghez vezet. Így tehát befolyással van a fordító a kifejtettség mértékére. Ezenkívül két példát találunk kötőszavak betoldására oda, ahol a forrásnyelvi szövegben nincsen kötőszó. Ezzel a fordító kifejtettebbé teszi a mondanivalót.

Egy példát találunk az alany betoldásának műveletére a szövegekben. Személytelen igei szerkezet helyett a magyar fordításban egy a kontextusból kivett alanyt told be a fordító igei személyrag formájában. Ily módon explicitálja az igei szerkezetet, személyesebbé teszi a mondanivalót.

Negyedikként egy, a vizsgált korpuszunkban jellegzetes grammatikai betoldás példái említhetők. A vizsgált finn forrásszövegek mind magyar, mind angol fordításában is gyakori ez a művelet. A finn kortárs költészet stílusára jellemző a birtokos személyragok hiánya a főnevek esetében. Mivel ez a forma idegen mind a magyar, mind az angol nyelvű olvasó számára, a fordítók szinte minden esetben konkretizálnak, azaz betoldanak egy személyragot a magyar, és egy birtokos névmást az angol fordításban. A személytelenebb, „ridegebb” hangnemet így személyesebbé, szövegbesimulóbbá teszi a fordító a célnyelvi változatban. Ezzel azonban kifejtettebbé is teszi a forrásszövegben impliciten jelenlévő birtokos személyét.

Példák:

(a) *Hiányos mondatok kiegészítése*

niinkuin minun sydämeni näkymätöntä valoa [ahogy az én szívem láthatatlan fényt]	the way my heart bears an unseen sorrow
niinkuin minun sydämeni näkymätöntä valoa [ahogy az én szívem láthatatlan fényt]	like my heart wearing invisible grief

(b) *Kötőszavak betoldása*

kasvoni tummuvut, ilta on tummunut yöksi [arcom elsötétül, az este éjje sötétül]	arcom, miként éjre vált az est, lassan megfakul
sinun levollinen ryhtisi kantaa näkymätöntä valoa [a te nyugtalan testtartásod láthatatlan fényt hordoz]	testtartásod nyugalmat áraszt, s láthatatlan fényt kötöz

(c) *Alany betoldása*

mikään ei sujunut [semmi sem sikerült]	sem mire se haladtak
--	----------------------

(d) *Birtokos személyrag/birtokos névmás betoldása*

paidan napit [az ing gombjai]	inggombjai
rinnassa [a mellben]	mellemben
kengät [a cipő]	his shoes
vaimo [a feleség]	his wife

6. ÖSSZEGRÖZÉS

Vizsgálatunkban összevetettük két finn vers két-két angol és két-két magyar nyelvű fordítását explicitáló átváltási művelleti szempontból. A vizsgált korpuszban finn–magyar fordítási irányban 21 jelentésszűkítéssel járó, 5 jelentésfelbontással járó és 13 jelentésbetoldással járó lexikai átváltási műveletet találtunk. Finn–angol fordítási irányban 13 jelentésszűkítéssel járó, 15 jelentésfelbontással járó és 8 jelentésbetoldással járó lexikai átváltási művelleti példát számoltunk meg. A vizsgált szövegekben finn–angol fordítási irányban 14 grammatikai konkretizálással járó műveletet találtunk, míg finn–magyar fordítási irányban nem találtunk ilyen műveletre példát. Finn–magyar fordítási irányban 2 grammatikai felemeléssel járó műveletet találtunk, míg finn–angol fordítási irányban nem találtunk ilyen műveletre példát. Finn–magyar fordítási irányban 8, finn–angol fordítási irányban 14 grammatikai betoldással járó műveletet számoltunk össze.

A jelentésszűkítéssel járó műveletek viszonylag nagy számban vannak jelen vizsgált korpuszunkban, ezen belül is finn–magyar fordítási irányban több ilyen esetet találunk. Az angol célnyelvi megoldások többnyire a többféle szótári jelentésből való konkretizálás típusába tartoznak, míg a magyarra fordítás során a fordítók gyakrabban élnek a szótárban nem található jelentés megadásával való konkretizálás lehetőségével. Minden ilyen művelleti példa mögött más és más magyarázatot találhatunk a szóválasztásra. Az azonban közös bennük, hogy a fordító képzetében olyan elevenen jelenik meg az adott kép, az adott történés, hogy el akar rugaszkodni a szótárban megadott jelentésektől, és saját elképzelése szerint tölti fel az adott szót plusz-jelentéssel. Így lesz a „*kantaa valoa*” [fényt hordoz] kifejezés helyett „*fényt kötöz*”, vagy a „*napit lentelivät*” [gombok repkedtek] szókapcsolatból „*gombjai szertepattogtak*”.

A jelentések felbontásának műveletével viszont az angolra fordított szövegekben találkozunk feltűnően gyakrabban, mint a magyar fordításokban. Ez valószínűleg a nyelvek szemantikai különbségeivel magyarázható. A finn és a magyar finnugor nyelvek, mindkét nyelvet a szintetikus szóalkotás jellemzi, míg az angol indoeurópai

nyelv, így az analitikus szerkesztésmód jellemző rá. Ugyanakkor a jelentésfelbontással járó műveletek közül a vizsgált szövegeinkben sokkal nagyobb számban vannak a fakultatív műveletek. Azaz ezekben az esetekben található volt az angolra fordító is implicittebb (kevesebb morfémből álló) célnyelvi megfelelő is. Ehelyett mégis inkább a kifejtettebb megoldást választotta. Klaudy szerint éppen ezekben az esetekben érhető tetten a fordításra jellemző explicitáló törekvés (Klaudy 2007a: 161). Továbbra is nyitott kérdés viszont, hogy a magyarra fordítók miért nem éltek ezzel a lehetőséggel nagyobb számban? Talán a két nyelv szintetikus jellege kínálta a lehetőséget, hogy ahol lehet, egy szóval jelezzék a forrásnyelvi szavak jelentését, s mindehhez a vers mint műfaj implicit jellege is hozzájárulhatott a döntéshozás folyamatában.

A jelentésbetoldások számát tekintve nem találunk számottevő különbséget a két célnyelvi szövegváltozat között. Mindkét nyelvre fordítás során élnek a fordítók azzal a lehetőséggel, hogy az olvasók számára talán homályosabb, többértelmű jelentést a forrásszövegben impliciten benne levő vagy benne sem levő plusz információval egészítsék ki. Ez a művelet teljesen fakultatív. Az, hogy a fordítók gyakran élnek vele, alátámasztja a fordítás alapvetően explicitáló jellegét.

A grammatikai átváltási műveletek nyelvpáronkénti eloszlása feltűnően nagy különbségeket mutat. A magyarra fordítás során egyetlenegyszer sem történt grammatikai konkretizálás, míg finn–angol nyelvpár esetén 14 esetet találunk. Igaz, hogy ez is egyetlenegy típust példáz, konkrétan a finn jelen idő angolra fordításának esetét. A fordítónak választani kell, hogy a folyamatos (kevésbé konkrét, végtelenbe mutató) vagy az egyszerű (konkrétabb, helyzethez kötött) aspektusát választja az angol célnyelvi változatban. Ez a döntés egyúttal kifejtettebbé teszi a versben megfogalmazott képet az angol nyelvű olvasó számára. Mivel a magyarban a finnhez hasonlóan egyetlen jelen idő létezik, ez a fajta explicitálás nem kötelező a fordító számára.

Már említettük, hogy a grammatikai felbontás és felemelés művelete versfordításokra kevésbé jellemző, hiszen nem mondatok köré szerveződik a vers szövege. Ez az oka, hogy vizsgált szövegeinkben mindössze két grammatikai felemelésre találunk példát finn–magyar fordítási irányban. Véleményünk szerint, mivel a kortárs finn verset rímek és versszakok nélküli forma jellemzi, a fordítók igyekeznek megőrizni a sorok hosszát, a sortöréseket, a hiányos vagy teljes mondatok szerkezetét. Ezek azok a jellemzők, melyek a finn vers formáját megadják, ezektől nem akarnak nagymértékben eltérni a fordítás során.

A grammatikai betoldások közel kétszer olyan gyakran fordulnak elő finn–angol fordítási irányban, mint finn–magyar fordítási irányban. Példáinkból látszik, hogy az angolra fordítók gyakrabban toldottak be kötőszavakat a mondatok közé, elősegítve a könnyebb megértést. A hiányos mondatok kiegészítése finnról angolra

fordítás során kötelező művelet, mégis explicitáló műveletnek vesszük, hiszen a választott ige jelentése plusz információt nyújt az angol olvasó számára. Ami azonban mindkét fordítási irányt általánosan jellemzi, az a birtokos jelölése a finn forrásszövegben jelöletlen névszókön. Mind a magyarra, mind az angolra fordító úgy véli, érthetetlen vagy nehezebben feldolgozható lenne olvasói számára a birtokos nélküli névszó. A kontextusból emel ki tehát egy lehetséges birtokost, akit a magyarban személyraggal, az angolban birtokos névmással jelöl. Érdekes azonban megjegyezni, hogy míg a magyarban az egyes szám harmadik személyű birtokos egyszerre lehet nő és férfi is, az angol birtokos névmás „kénytelen” konkretizálni a kiválasztott birtokos nemét. Így az angol egyes szám harmadik személyű birtokos explicitebbé válik, mint a magyar. A birtokos betoldásának ezt a műveletét a konkrét nyelvekhez kötődő műfaji sajátosságokkal magyarázhatjuk. Mind az angol, mind a magyar vers konkrétabb, személyesebb képet kínál olvasójának, míg a finn kortárs költészet ez a személytelenebb, bárkire vonatkoztatható hangnem jellemzi.

Összegezve a különböző kategóriákba rendszerezett műveletek számát, megállapíthatjuk, hogy finn–magyar fordítási irányban 49, finn–angol fordítási irányban 64 olyan átváltási műveletet számoltunk össze, melyek döntéshelyzet elé állítják a fordítót, és melyek eredményeképpen kifejtettebb célnyelvi megoldás születik. Kiinduló feltételezésünk, miszerint finn versek angol fordításai kevésbé explicitek, mint magyar fordításai, nem igazolódott jelen korpuszunk alapján. Ugyanakkor, ha kivesszük a vizsgálat alól a kötelezően elvégzendő műveleteket (a grammatikai konkretizálás jelen korpuszban jellemző esetét, a jelentések felbontásának kötelezően elvégzendő eseteit, a grammatikai betoldás kötelező eseteit), és csak a Klaudy rendszerében fakultatív explicitációnak nevezett műveleteket számoljuk össze, akkor finn–magyar fordítási irányban 46, finn–angol fordítási irányban 43 műveletet számolhatunk össze. Ez az eredmény azt mutatja, hogy nincs különbség a vizsgált nyelvek között és a vizsgált fordítási irányokban a fakultatív explicitáció számában.

Érdemes azonban vizsgálódásunk után visszatérni az explicitáció gyakran vitatott és többféle szempontú meghatározásaihoz. Szövegpéldáinkat újra végigelemezve felmerül a kérdés: a Klaudy Kinga meghatározása alapján kigyűjtött, az explicitáció eseteit illusztráló példáink egyúttal megfelelnek-e a Heltai (2005) által valódinak nevezett explicitációnak? Könnyebbé, gördülékenyebbé teszik-e a célnyelvi olvasó számára az üzenet feldolgozását? A kérdés megválaszolása pusztán szövegek összehasonlításával lehetetlen. Erre a kérdésre csak a műveletek konkrét beszédhelyzetben való vizsgálata adhat hiteles választ, melyben az összes kommunikatív és kontextuális-szituatív tényezőt figyelembe vesszük (Kusztor–Atayan 2003: 14).

HIVATKOZÁSOK

- Bassnett, S. 1991. *Translation Studies*. London and New York: Routledge.
- Bassnett, S., Lefevere, A. (eds.) 1998. *Contrasting Cultures: Essays on Literary Translation*. Cleveland and Philadelphia: Multilingual Matters.
- Blum-Kulka, Sh. 1986. Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. In: House, J., Blum-Kulka, Sh. (eds.) *Interlingual and Intercultural Communication*. Tübingen: Narr. 17–35.
- Crystal, D. 2003. *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Fónagy I. é.n. *A költői nyelvről*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Heltai P. 2005. Explicitation, Redundancy, Ellipsis, Processing and Translation. In: Thelen, M., Lewandowska-Tomaszczyk, B. (eds.) *Translation and Meaning*, Part 8. Proceedings of the Lodz Session of the 4th International Maastricht-Lodz Duo Colloquium on “Translation and Meaning”, held in Lodz, September 2005. Maastricht: Zuyd, University, Maastricht School of International Communication, Department of Translation and Interpreting. 245–254.
- Kantokorpi, M., Lyytikäinen, P., Viikari, A. 2005. *Runousopin perusteet*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Károly K. 2007. *Szövegten és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Klaudy K. 2006. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 2007a. Az explicitációs hipotézisről. In: Klaudy K. *Nyelv és fordítás*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 155–169.
- Klaudy K. 2007b. Az aszimmetria hipotézis. In: Klaudy K. *Nyelv és fordítás. Válogatott fordításelméleti tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 169–176.
- Klaudy K. 2007c. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába – Angol/Német/Orosz fordítástechnikai példatárral*. Budapest: Scholastica.
- Kusztor M., Atayan, V. 2003. Az explicitációs hipotézis néhány elméleti kérdéséről. *Fordítástudomány* 5. évf. 2. szám. 5–17.
- Leech, G. N. 1969. *A Linguistic Guide to English Poetry*. London and New York: Longman.
- Lefevere, A. 1992. *Translating Literature: Practice and Theory in a Comparative Literature Context*. New York: MLA.
- Pápai V. 2001. Új irányzatok az explicitáció kutatásában. *Fordítástudomány* 3. évf. 1. szám. 26–39.
- Seguinot, C. 1988. Pragmatics and the Explicitation Hypothesis. *TTR Traduction, Terminologie, Rédaction* Vol. 1. No. 2. 106–114.

- Swales, J. M. 1990. *Genre Analysis. English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Toury, G. 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

FORRÁSOK

- Turkka, S. 1985. *Teokset 1973–1983*. Helsinki: Tammi. 162.
- Turkka, S. *Tule takaisin Pikku Sheba*. <http://kirjailijat.kirjastot.fi/fi-FI/kirjailija.aspx?PersonID=555> [2009.01.26.]
- Turkka, S. 1996. Gyere vissza, kicsi Séba. In: *Tengeráramok – Mai finn költők*. Budapest: Széphalom Könyvműhely. 7. Ford.: Turczi István.
- Turkka, S. *Gyere vissza, kicsi Sheba*. Kézirat. Ford.: Domokos Johanna.
- Turkka, S. 1991. Come Back Little Sheba. In: *Not You, Not the Rain*. Penumbra Press: Waterloo, Canada. 44. Ford.: Seija Paddon.
- Turkka, S. 1991. Come Back Little Sheba. In: *Contemporary Finnish Poetry*. Newcastle: Bloodaxe Books Ltd. 165. Ford.: Herbert Lomas.
- Turkka, S. 1991. Once There was a Man. In: *Contemporary Finnish Poetry*. Newcastle: Bloodaxe Books Ltd. 162. Ford.: Herbert Lomas.
- Turkka, S. *There was a Man Once*. Kézirat. Ford.: Seija Paddon.
- Turkka, S. 1999. Volt egyszer egy férfi. In: *Kánon az erdőn – Mai finn líra*. Székesfehérvár: Árgus kiadó, Vörösmarty Társaság. 61. Ford.: Szopori Nagy Lajos.
- Turkka, S. 2007. Élt egyszer egy ember. In: Simon V., Várady E. (eds.) *Millió tülével erdeje*. Budapest: Kalevala Baráti Kör. 86. Ford.: Pap Kinga Marjatta.

FÜGGELÉK

1. PÉLDA: FORRÁSSZÖVEG

SIRKKA TURKKA

Tule takaisin pikku Sheba.
Minä ajattelen sinua aina.

Minun silmäni tuijottavat eteensä,
kasvoni tummuvat, ilta on tummunut yöksi.
Olet lehtikuusi puiston puiden keskellä,
sinun levollinen ryhtisi
kantaa näkymätöntä valoa.
Niinkuin minun sydämeni näkymätöntä murhetta.
On yö, kuun varjo koskettaa maata,
puut peittyvät hopeaan
ja minä kirjoitan tätä vankina
sydämeni vankilassa.
Sinun vinot korvasi
ovat villieläimen korvat,
ne kuulevat kyllä.
Sheba, minun sydämeni kutsuu,
joka lyönnillä väsymättä:
tule takaisin pikku Sheba.

Turkka, S. *Tule takaisin Pikku Sheba.*

<http://kirjailijat.kirjastot.fi/fi-FI/kirjailija.aspx?PersonID=555> (2009-01-26)

1. PÉLDA: MAGYAR FORDÍTÁS (1)

SIRKKA TURKKA

Gyere vissza kicsi Séba.
Gondolok rád szüntelenül.
Szemem a semmibe merül, arcom,
miként éjre vált az est, lassan megfakul.
Nekem vörösfenyő vagy a park fáinak közepén,
testtartásod nyugalmat áraszt,
s láthatatlan fényt kötöz.
Mint ahogy szívem láthatatlan bánatot.
Éjszaka van, árnyak súrolják a földet,
ezüstbe burkolóztak a fák,
s én fogolyként írom ezt
szívem börtönében.

Szép ívű füleid, mint lesben
a vadállaté,
ismerős jelre várva megfeszülnek.
Séba, szólít szívem,
azt dobogja fáradhatatlanul:
Gyere vissza, kicsi Séba.

Ford.: Turczi István

Turkka, S. 1996. Gyere vissza, kicsi Séba. In: *Tengeráramok – Mai finn költők.*
Budapest: Széphalom Könyvműhely. 7. Ford.: Turczi István

1. PÉLDA: MAGYAR FORDÍTÁS (2)

SIRKKA TURKKA

Jöjj vissza, kis Sheba!
Mindig csak rád gondolok.
Magam elé üresen bámulok,
arcom sötétül, éjre vált az est.
Vörösfenyőkert fái közt
pihen tested.
Láthatatlan fényt áraszt.
Mint szívem a láthatatlan gyászt.
Éj van, a hold árnya befonja a földet,
ezüstbe borítja a fákat,
és én, a fogoly, szívem börtönében
írom ezt.
Ferde füleid
vadállatfülek,
mindent hallanak.
Sheba, szívem téged szólít
minden lüktetésével, fáradhatatlanul:
jöjj vissza, kis Sheba!

Ford.: Domokos Johanna

Turkka, S. *Gyere vissza, kicsi Sheba.* Kézirat. Ford.: Domokos Johanna

1. PÉLDA: ANGOL FORDÍTÁS (1)

SIRKKA TURKKA

Come back little Sheba.
I am always thinking of you.
My eyes stare ahead,
my face grows dim, evening has darkened into night.
You are a larch among trees in the park
your unperturbed stature
bears an unseen light
the way my heart bears an unseen sorrow.
It is night, the moon's shadow touches the ground,
trees are draped in silver and I write this
as a prisoner, in my heart's
prison.
Your slanting ears are the ears of a wild animal –
they do hear.
Sheba, my heart calls with every beat
without tiring:
come back little Sheba.

Ford.: Seija Paddon

Turkka, S. 1991. Come Back Little Sheba. In: *Not You, Not the Rain*.

Penumbra Press: Waterloo, Canada. 44. Ford.: Seija Paddon

1. PÉLDA: ANGOL FORDÍTÁS (2)

SIRKKA TURKKA

Come back, little Sheba.
I'm always thinking of you.
My eyes stare fixedly in front,
my face is darkening, evening's darkening into night.
You're a larch among the fir trees in the park,
your relaxed silhouette
wears invisible light.

Like my heart wearing invisible grief.
 It's night, moonlight's shadowing the earth,
 the trees are silvering over,
 and I'm writing this as a prisoner
 in the prison of myself.
 Your cocked ears are a wild's animals –
 they're bound to hear:
 Sheba, my heart's calling,
 with every beat, ruggedly.
 Come back, little Sheba.

Ford.: Herbert Lomas

Turkka, S. 1991. Come Back Little Sheba. In: *Contemporary Finnish Poetry*.
 Newcastle: Bloodaxe Books Ltd. 165. Ford.: Herbert Lomas

2. PÉLDA: FORRÁSSZÖVEG

SIRKKA TURKKA

Oli kerran mies, joka rakasti vaimoaan niin
 ettei hänellä riittänyt voimia enää mihinkään muuhun.
 Kengät repeilivät hänen jaloissaan, pomppa kului seitinohueksi
 ja paidan napit lentelivät taivasiin
 pelkän rakastavan sydämen lyönneistä.
 Vaimo tuskastui, kun puute puri kipeästi,
 köyhyys kurkki ikkunoista, mikään ei sujunut
 ja mies ei muuta kuin rakasti.
 Tämä tapahtui Venäjällä öljytuikun valossa,
 kun ihmiset vielä olivat lumesta rikkaita,
 kun vodka kimmelsi säröisessä lasissaan kuin jalokivi
 ja kurkunviipale kuului unelman tavoin,
 ja pappilan kohdalla kiviaitan nurkalla
 pieni tiuku koiran talutushihnassa helisi kuin unen kulkunen.
 Pakkasyössä minulle valkenee: koirat ovat sydämen piirakoita,
 lämpimiä ja ravitsevia, ja jossain syvällä rinnassa
 minulla on järkäleenä
 pala vanhaa Venäjää, muru ristinraskasta rakkautta.

Tähtien hirttosilmukat keinuvat hiljaa,
talonnurkka kouristuu ja repeää,
jotain särkyy tässä äänettömydessä.
Siellä täällä lumessa kuolee vanha puu,
puusydän ei kestä näin kylmää.
Kiiluvassa yössä jumala nukkuu, siis vanha tarina,
ja kuulla on maailmanlopun ilme.

Turkka, S. 1985. *Teokset 1973-1983*. Helsinki: Tammi. 162.

2. PÉLDA: MAGYAR FORDÍTÁS (1)

SIRKKA TURKKA

VOLT EGYSZER EGY FÉRFI

Volt egyszer egy férfi, aki úgy szerette a feleségét,
hogy erejéből nem futotta már semmi egyébre.
Lábáról leszakadt a cipő, bekecse pókháló-vékonyra foszlott,
s inggombjai szertepattogtak az égbe
pusztán szerelmes szíve dobbanásaitól.
Az asszonynak elege lett ebből, ahogy belépük mart a hiány
s a szegénység lesett be ablakukon, semmire se haladtak,
és a férfi még mindig csak szeretni volt képes.
Oroszországban történt ez, olajmécs világánál
amikor még hóban gazdagok voltak az emberek,
amikor úgy csillogott a vodka a repedt pohárban, mint drágakő,
az uborkaszelet meg, akár egy álomkép, áttetsző volt,
és a paplaknál a kőkerítés sarkán
apró csengő csilingelt a kutya pórázán, mint az álom csengettyűje.
A fagyos éjben megvilágosodik előttem: a kutyák a szív pirogjai,
melegek, táplálóak, s valahol mélyen a mellemben
tuskóként ül
egy darab régi Oroszország, morzsányi keresztnehez szerelem.

A csillagok akasztófakötelei lassan himbálódznak,
görcsbe rándul a házsarok s megreped,
valami széttöredezik ebben a némaságban.

Ford.: Szopori Nagy Lajos

Turkka, S. 1999. Volt egyszer egy férfi. In: *Kánon az erdőn – Mai finn líra*.
Székesfehérvár: Árgus kiadó, Vörösmarty Társaság. 61. Ford.: Szopori Nagy Lajos

2. PÉLDA: MAGYAR FORDÍTÁS (2)

SIRKKA TURKKA

Élt egyszer egy ember, aki úgy szerette a feleségét
hogy már semmi másra nem maradt ereje.
A cipő lefoszlott a lábáról, a gúnyája pókhálóvá kopott,
inggombjai az égbe röpködtek
a szerető szív pusztá dobbanásától.
Az asszony kesergett, mert szükség szava szólalt,
a hiány bebámult az ablakon, semmi se sikerült
de az ember egyre csak szeretett.
Ez Oroszországban esett meg, olajmécses fényénél,
mikor az emberek még hóban bővelkedtek,
mikor a vodka drágakőként csillogott a repedt pohárban
és a szelet uborka áttetsző volt, mint egy álom,
s a papék udvarában a kutya
kötélén csengettyű csilingelt, mint egy álombéli harang.
A fagyos éjben világosan látom: a kutyák a szív pirogjai,
melegek és táplálóak, és valahol mélyen a szívemben
egy tömbben áll
egy darab régi Oroszország, egy morzsányi keresztnehez szeretet.
A csillagokról lassan leng az akasztókötél,
a ház sarka összegörnyed és beszakad,
valami eltörik ebben a némaságban.
A hóban itt-ott elhal egy öreg fa,
az erei nem állják ki ezt a hideget.

A szikrázó éjszakában alszik az isten, egy régi történet,
és a hold arcáról süt a világvége.

Ford.: Pap Kinga Marjatta

Turkka, S. 2007. Élt egyszer egy ember. In: Simon V., Várady E. (eds.) *Millió túlevél erdeje*. Budapest:

Kalevala Baráti Kör. 86. Ford.: Pap Kinga Marjatta

2. PÉLDA: ANGOL FORDÍTÁS (1)

SIRKKA TURKKA

Once there was a man, who loved his wife so much
he'd no strength left for anything else.
His shoes split, his overcoat wore gossamer-thin,
and his shirt buttons flew to high heaven
from the sheer pounding of his passionate heart.
His wife was pushed too far when want pinched,
poverty peeked out of the windows, nothing worked,
and the man did nothing but love.
All this took place in Russia, by oil light,
in the days when people were still rich in snow,
vodka glinted like diamond in its chipped glass,
a slice of cucumber was a gleam in a dream,
and at the corner of the barn by the parsonage
a chime on a dog's lead jingled like dream-sleigh-bells.
One frosty night, it dawns on me:
dogs are the heart's tarts, warm, nourishing,
and somewhere deep in my breast, like a boulder,
there's a fragment of Old Russia, a crumb of crucified love.
The starry nooses are swinging quietly,
the house corner is shrinking and cracking,
something's breaking here in the silence.
Here and there in the snow an old tree's dying:
its wooden heart can't bear such cold.

In the sparkling night God's asleep: it's an old story,
and the moon's got that end-of-the-world look.

Ford.: Herbert Lomas

Turkka, S. 1991. Once There was a Man. In: *Contemporary Finnish Poetry*.
Newcastle: Bloodaxe Books Ltd. 162. Ford.: Herbert Lomas

2. PÉLDA: ANGOL FORDÍTÁS (2)

SIRKKA TURKKA

There was a man once who so loved his wife
that he no longer had any energy for anything else.
Her shoes on her feet became torn, her homespun coat worn
gossamer thin, and the mere beats of his loving heart
flung the buttons of his shirt up to the skies.
The wife got impatient as scarcity bit hard,
poverty peeped through windows, nothing succeeded,
and the man worked at nothing but making love.
This happened in Russia, in the faint glow of an oil lamp
while people still had an abundance of snow,
when vodka glittered in its cracked glass like a precious stone,
a cucumber slice shone the way a dream does,
and near the parsonage, at the corner of a stone barn,
a small bell in a dog's leash jingled like a sleigh bell in a dream.
In a frosty night it becomes clear to me: dogs are the tarts of a heart,
warm and nourishing, and somewhere deep in my breast,
I have a piece of old Russia in the shape of a boulder, a morsel of love
heavy as a cross. The hangman's noose of the stars sways in silence,
a corner of the house curls up in convulsions and breaks apart,
something shatters in this soundless void.
Here and there an old tree dies in the snow, the heart of a tree
cannot stand cold like this. In the glowing night God sleeps,
an old story, and the moon wears the look of the end of the world.

Ford.: Seija Paddon

Turkka, S. *There was a Man Once*. Kézirat. Ford.: Seija Paddon

METAFORÁK MŰKÖDÉSSEN: HOGYAN HAT A KÖZVETÍTŐNYELV?

■ NAGY ANITA

1. A KOGNITÍV METAFORAELMÉLET, FORDÍTÁSTUDOMÁNY ÉS IRODALOM

Tanulmányomban az elsősorban Lakoff és Johnson (1980) alapján kialakult kognitív metaforaelmélet segítségével elemzem egy angoltól mint közvetítőnyelvből magyarra fordított japán regény központi metaforáját. Azt próbálom meg feltárni, hogy milyen hatással volt a fordítás, azon belül is a közvetítőnyelv jelenléte a metafora működésére és kifejezésére.

A kognitív metaforaelmélet egyik alapvető, a metaforáról való felfogásunkat meghatározó tétele, hogy az absztrakt fogalmakat konkrétak segítségével értelmező fogalmi metafora nem kizárólag „nyelvbe zárt” jelenség, hanem a foglmainkat, a gondolkodásunkat strukturáló tényező, amelynek működése ugyanakkor tetten érhető és világosan kimutatható nyelvi adatok segítségével, áthatja a mindennapi nyelvhasználatot – és nem az irodalom nyelve számára fenntartott díszítőeszköz. Utóbbi megállapítás olyan kutatások tömegét hívta életre, melyek a metaforikus nyelvhasználatot hangsúlyozottan nem irodalmi korpuszon vizsgálták. Talán nem teljesen alaptalan azt állítani, hogy a kognitív metaforaelmélet és a fordítástudomány kialakulásában van valami hasonlóság. Előbbi visszakövetelte a metaforát az irodalomtól mint a metafora előfordulásának és értelmezésének kizárólagosnak tartott kontextusától, és ezzel együtt a gondolkodás, valamint a mindennapos nyelvhasználat alapvető jelenségeként, a nyelvészeti vizsgálódás tárgyaként nevezte meg. Hasonlóképpen: a fordítástudomány az irodalmon kívüli szövegfajták sokasodásával, a fordítói tevékenység művészi szövegekről való leválásával eltávolodott az irodalomtudománytól, és „a fordításról való gondolkodás az irodalomtudomány hatásköréből átkerült a nyelvtudomány hatáskörébe” (Klaudy 2006: 19). A magyar nyelvű szakirodalomban legújabbban Harsányi (2008) írt az irodalmi korpuszok, a műfordítások elemzésének megritkulásáról a fordítástudományi vizsgálatokban (ő maga sajtószövegek fordítá-

sát elemzi). Ugyanakkor azonban sem a kognitív nyelvészet, sem a fordítástudomány nem mondott le teljesen az irodalmi szövegek vizsgálatáról. Számos fordítástudományi elemzés használ szépirodalmi korpuszt, a kognitív szemantika elméletalkotó nyelvészei közül többen is külön tanulmányt szenteltek az irodalom metaforáinak, a költői szövegépítésnek és gondolkodásnak (pl. Lakoff–Turner 1989).

2. AZ IRODALMI SZÖVEG METAFORÁI ÉS A METAFORAFORDÍTÁS KOGNITÍV MEGKÖZELÍTÉSBN

Speciálisak-e vajon az irodalmi szöveg metaforái? Elkülöníthetők-e a mindennapi nyelvhasználatot jellemző metaforáktól? Lakoff és Turner vers- és drámaszövegek elemzése alapján arra jutottak, hogy az irodalom nyelve nagyrészt ugyanazokra a fogalmi metaforákra épít, mint a köznapi nyelvhasználatot átható mindennapi metaforáink. Nem arról van tehát szó, hogy az irodalomban újszerű, meglepő fogalmi metaforákat hoznának létre (legalábbis nem tömegesen), hanem arról, hogy bizonyos módszerek segítségével átdolgozzák, újszerűnek érzékeltetik meglévő, ismert metaforáinkat. Ezek a módszerek a *kiterjesztés*, a *kidolgozás*, a *kritikus kérdés* és a *komponálás* (Lakoff–Turner 1989: 67–72). A magyar elnevezéseket Kövecses (2005: 61–63) alapján használom.

A *kiterjesztés* során a fogalmi metafora forrástartományához új elemek adódnak, és ezek újszerű, szokatlan nyelvi kifejezés létrehozását teszik lehetővé; a *kidolgozás* ezzel szemben a forrástartomány fel nem használt (de már hozzáadott) elemét mozgósítja és láttatja újszerűen; a *kritikus kérdés* megkérdőjelezi mindennapi metaforáink, vagyis metaforikus megértési folyamataink határait és érvényességét; a *komponálás* pedig nem más, mint több metafora összekapcsolása, Lakoff és Turner szerint a leghatásosabb eszköz azok között, melyek segítségével az irodalmi nyelv és gondolkodás „túlmege” a hétköznapi (Lakoff–Turner 1989: 67–72).

A fent hivatkozott művekben nem esett szó a fordításról, egyelőre csak az irodalmi metafora kognitív megközelítésével ismerkedtünk meg. A kognitív megközelítés azonban az utóbbi évek fordítástudományi elemzéseiben is megjelenik (Schäffner 2004, Harsányi 2008), és hasonlóképpen, a kognitív nyelvészetben is fontos téma a metaforafordítás kérdése (pl. Kövecses 2007). Ezek az elemzések arra is ráirányítják a figyelmet, hogy milyen új szempontokat nyújthat a kognitív megközelítés a metaforák fordításának vizsgálatához, valamint hogy a fordítástudomány mivel járulhat hozzá a metaforaelmélet további kidolgozásához.

Schäffner nem irodalmi szövegekkel foglalkozik: cikkében azt vizsgálja, hogy eredetileg németül elhangzott politikai tárgyú szövegek angol fordításában hogyan

kezelték a fordítók a metaforikus kifejezéseket, valamint hogy megoldásaik milyen hatással voltak a célnyelvi szövegre és a célnyelvi befogadókra. Cikke fordítói megoldásokat ír le és magyaráz, és a leíró fordítástudományhoz kapcsolódik. Észrevételei közül néhány igen fontos lehet a metaforafordításban, így például az az eset, amikor eltérő metaforikus nyelvi kifejezések eltérő konceptualizációt sejtetnek: a német „hátratevészként” (*zurückgestellt hinter*) fogalmazza meg bizonyos értékek mellőzését, míg az angol „alárendelészként” (*subordinated*) (Schäffner 2004: 1266).

Kövecses (2007) olyan elemzési módszert kínál, mellyel akár irodalmi, akár nem irodalmi szövegekben szereplő metaforák és fordításaik is összehasonlíthatók, módszerét később részletesen is bemutatom.

Végül, noha nem tartozik a kognitív irányzathoz, további elemzéseim szempontjából mellőzhetetlennek látszik megemlíteni, hogy Toury (1995) az alábbi megoldásokat tartja lehetségesnek metaforák fordítása esetén, amennyiben kiindulásunk a forrásnyelv, vagyis azt vizsgáljuk, hogy mi történt a forrásnyelv metaforáival a célnyelvben:

1. metafora fordítása ugyanazon metaforával,
2. metafora fordítása más metaforával,
3. metafora fordítása nem-metaforikus kifejezéssel,
4. a metafora kihagyása (a forrásnyelvi metafora helyén zéró a célnyelvben).

Az első három lehetőség „hagyományos” is elfogadott a metaforafordítással foglalkozó szakirodalomban, a negyediket azonban Toury vetette fel a többivel egyenrangú eshetőségként. További fontos észrevétele, hogy amennyiben a célnyelvből indulunk ki, vagyis azt vizsgáljuk, hogy mi állt a forrásnyelvben egy adott célnyelvi megoldás helyén, akkor még további két lehetőség adódik:

5. nem-metaforikus kifejezés fordítása metaforikussal,
6. metafora betoldása (a forrásnyelvi zéró helyén metafora áll a célnyelvben) (Toury 1995: 82–83).

3. A TANULMÁNY CÉLJA ÉS FORRÁSA

3.1 KUTATÁSI KÉRDÉSEK ÉS HIPOTÉZISEK

Tanulmányom célja annak vizsgálata, hogy milyen hatással van a közvetítőnyelv egy irodalmi mű központi metaforájának fordítására. Amikor irodalmi szöveget választottam a kérdés vizsgálatához, a szükségből próbáltam meg erényt kovácsolni. Ha ugyanis japán szöveg magyar fordítását szeretnénk elemezni, legkönnyebben irodalmi szövegekhez férhetünk hozzá. A Magyarországon jelen

levő japán cégeknél óriási mennyiségben születnek fordítások, mind közvetlenül japánból, mind angolból mint közvetítőnyelvből (személyes tapasztalatom szerint elsősorban japánból), de ezekhez nagyon korlátozott a hozzáférés, mivel általában a vállalat belső működését, technológiáját érintő dokumentumokról van szó, melyeket a cégek valószínűleg vonakodnának még akár tudományos elemzés céljából is nyilvánossá tenni. Egyéb nem irodalmi szövegekhez (például sajtótermékekhez), melyeket japánból fordítottak magyarra (akár közvetlenül, akár közvetítőnyelven át), nem egyszerűen csak korlátozott a hozzáférés, inkább arról van szó, hogy ilyen szövegek korlátozott számban léteznek.

Tanulmányomban a kiindulásom alapvetően forrásnyelvi, hiszen azt vizsgálom, hogy mi történt a fordításban a japán szöveg központi metaforájával, és a közvetítőnyelv jelenléte hogyan befolyásolta a magyar változatot, mekkora eltérést eredményezett a japánhoz képest.

A japán, angol és magyar nyelvű szövegben két fő szempont alapján vizsgálom a metaforákat és fordításaikat. Lakoff és Turner (1989) alapján először azonosítom az irodalom nyelvét jellemző, fentebb bemutatott metaforakezelési eljárásokat, második lépésként a Kövecses (2007) által föllállított paraméterek segítségével megvizsgálom, hogy a metafora és nyelvi kifejezése hogyan alakult a fordítás során. Kövecses fogalmi metaforák nyelvi kifejezéseit és ezek idegen nyelvre fordított megfelelőit vizsgálta meg (angolról magyarra fordított, nagyrészt különálló, vagyis szöveggé nem szerveződő, az egyes metaforák működését illusztráló mondatok alapján). A metafora kognitív definíciója alapján különbséget tett *fogalmi metafora* és *metaforikus nyelvi kifejezés* között – ez a megkülönböztetés Tourynál nem szerepelt. Minden példánál eldöntötte, hogy az eredeti és a fordított kifejezés esetében egyezik-e vagy eltér

- (1) a szóalak,
- (2) a szó szerinti jelentés,
- (3) a kifejezni kívánt figuratív (metaforikus, a továbbiakban metaforikus) jelentés, és
- (4) a metaforikus nyelvi kifejezéseket strukturáló fogalmi metafora.

Kövecses a szóalak esetében azt feltételezte, hogy két idegen nyelv szavainak alakja (a jelölő) eltérő lesz, vagyis ezt nem-változó (két nyelv között mindig eltérést mutató) paraméterként tételezte. A kifejezni kívánt metaforikus jelentéssel kapcsolatban – hiszen kérdése éppen az volt, hogy az hogyan jön létre a fordított mondatokban – valószínűsítette, hogy mindig azonos marad két nyelv között (Kövecses 2007: 132–133).

Kövecses egyrészt olyan módszert használ, mellyel irodalmi szövegek metaforái is elemezhetőek, másrészt arra is alkalmasnak látszik, hogy a japán eredeti és

az angol közvetítőnyelv mint forrásnyelvek, valamint az angol és a magyar mint célnyelvek metaforáit is összehasonlítsuk. Az elemzésben Kövecses paramétereinek egyezését a forrás- és a célnyelv között +, eltérését – jellel fogom jelölni, a paramétereket a fent bemutatott sorrendben vizsgálva.

Elemzésemben ugyan nem térek ki arra, hogy az érvényes fordítói norma hogyan határozza meg a fordítói döntéseket, de azt feltételezem, hogy irodalmi szövegek esetében a fordítók lehetőség szerint próbálják megőrizni a szöveg képszerűségét, tehát ha lehet, metafora helyén metaforával élnek, vagyis a Toury által felvázolt metaforafordítási lehetőségek közül az első és a második (lehetőség szerint az első) választására törekednek. Azt is feltételezem, hogy a szöveg központi, újra és újra felbukkanó metaforája esetében a metafora-megtartó törekvés még erősebb lesz a fordítók részéről, ezért soha nem találkozunk majd kihagyással, és mind a fogalmi metafora, mind nyelvi megvalósulásának szintjén a lehető legnagyobb mértékű egyezésre találjuk majd a legtöbb példát, vagyis Toury első pontja érvényesül, Kövecses paramétereiben pedig az elsőn (a szóalakon) kívül az összes többi egyezik a forrás- és célnyelv között. Feltételezésem szerint ez a tendencia a közvetítőnyelven keresztül is érvényesül majd.

3.2 AZ ELEMZETT FORRÁS

Az elemzéshez Murakami Haruki: *Szputnyik, szívecském* című regényét, a japán eredetit, a japánból készült angol és az angoltól készült magyar fordítást használtam. Az 1949-ben született Murakami az egyik legismertebb kortárs japán író, hazájában is nagy a népszerűsége, és külföldön is elismerik: regényeit a világ számos nyelvére lefordították (a *Szputnyik* magyar kiadásának fűlszövege szerint harminchatra). Fordítóként is ismert, egyebek között F. Scott Fitzgerald, Truman Capote, John Irving, J. D. Salinger és Raymond Carver műveit ültette át angolról japánra.

Az itt elemzett regény 1999-ben jelent meg Japánban, az angol fordítást először 2001-ben, a magyart 2006-ban adták ki. Az angol fordító Philip Gabriel, aki a University of Arizona Kelet-Ázsiai Tanszékének vezetője, Murakami és más modern japán szerzők fordítója. A magyar fordítást Komáromy Rudolf jegyzi, aki igen termékeny fordító, számos szerző (köztük Orhan Pamuk, Susan Sontag, John Lukacs) műveit fordította magyarra. Murakami magyarul megjelent (és folyamatosan megjelenő) regényeit japánból fordították, tudomásom szerint itt elemzett műve az egyetlen, melyet közvetítőnyelven keresztül ültettek át magyarra.

4. A REGÉNY KÖZPONTI METAFORÁJA FORDÍTÁSBAN

Mint már a regény címe (melyben mindhárom nyelvben szerepel a *szputnyik* szó) is elárulja (és a mottó is sejteti), a mű egyik központi metaforája a *szputnyik*, a szovjet műhold köré épül. A regény főhősnője titokban Szputnyiknak becézi szerelmét (annak egy mulatságos tévedése nyomán):

- (1) Szumire va szore irai Miu no koto o kokoro no naka de, „**Szupútoniku no koibito**” to jobu jó ni natta. (Murakami 14)
(*Szumire attól fogva Miu magában „Szputnyik szerelmes(em)nek” kezdte nevezni.*)¹
- (1a) Ever since that day, Sumire’s private name for Miu was **Sputnik Sweetheart**. (Gabriel 8)
- (1b) Attól a naptól fogva Szumire csak úgy hívta magában Miu: **Szputnyik, szívecském**. (Komáromy 12)

A japán metaforikus kifejezésben szereplő *no* partikula az azonosító értelmezői jelentés létrehozására szolgál (Szputnyik, a szerelmesem), a *koibito* jelentése pedig ‘szerelmes(em)’. A furcsa becenév megértésében AZ EMBEREK GÉPEK (Lakoff–Turner 1989: 132) fogalmi metafora van segítségünkre, amely a japán, az angol és a magyar nyelvben is kimutatható. A szöveg azzal ér el meglepő hatást, hogy kidolgozza a metaforát, hiszen a GÉP szputnyikként, mesterséges műholdként konkretizálódik. A fordításban a metafora megőrződik, éppen meglepősege miatt nehéz is lenne másra cserélni vagy kihagyni. A Toury által felvetett metaforafordítási lehetőségek közül az első érvényesül (mind a japán–angol, mind az angol–magyar irányban ugyanaz a metafora szerepel a célnyelvben, mint a forrásnyelvben). Kövecses szempontjai alapján a lehető legmagasabb fokú egyezést kapjuk, vagyis azt a különleges esetet, amikor nemcsak a kifejezés szó szerinti jelentése, a metaforikus jelentés és a fogalmi metafora, hanem a szóalak (esetünkben a mindhárom vizsgált nyelvbe idegen szóként bekerült *szputnyik*) is egyezést mutat a forrás- és célnyelvben (+, +, +, +). Ez a magas fokú egyezés a japán–angol és angol–magyar fordításban egyaránt létrejön.

A fenti „névadás” után a szputnyik többször is előbukkan a szövegben, megkapjuk például nevének magyarázatát:

1 A japán példák szó szerinti fordítása a szerzőtől (N. A.) származik. Az átírásnál azt a magyaros átírást követem, melyet Laczkó és Mártonfi (2005) ajánlanak. A toldalékokat a japánban a szavaktól különválasztva írom.

- (2) [...] anata va szupútoniku to iu no ga rosiago de nani o imi szuru ka sitteiru? Szore va eigo de **traveling companion** to iú imi nano jo. „**Tabi no cure**”. (Murakami 151)
 ([...] *ön tudja, hogy a szputnyik az oroszban mit jelent? Annak angolul travelling companion a jelentése ám. „Útitárs”.*)

- (2a) Do you know what 'Sputnik' means in Russian? "**Travelling companion**". (Gabriel 108)

- (2b) Tudja, mit jelent a szputnyik oroszul? „**Útitárs**”-at. (Komáromy 114)

Ez a magyarázat a *szputnyik* szó jelentéséről tovább erősíti a regény központi metaforáját: rávilágít, hogy mennyire találó a szputnyik becenév, hiszen a név adója és viselője éppen együtt utaznak.

Ugyanezen a helyen, a szöveg folytatásában egy összetettebb metaforikus értelmezés is lehetőségessé válik:

- (3) Demo dósite rosiadzsín va, dzsinkóeiszéi ni szonna kimjóna namae o cuketa no kasira. **Hitoriboccsi** de guruguru to csikjú no mavari o mavatteiru, **ki no dokuna kinzoku no katamari** ni szuginai no ni ne. (Murakami 151)
 (*Egymagában [...] sajnálatra méltó fémtömb*)

- (3a) I wonder why the Russians gave their satellite that strange name. It's just a **poor little lump of metal**, spinning around the Earth. (Gabriel 108)

- (3b) Kíváncsi vagyok, miért adtak az oroszok ilyen különös nevet a műholdjuknak. Hiszen csak egy **szegény kis fémhalmaz**, amely a föld körül kering. (Komáromy 114)

A beszélő a (2) példában a névadásra irányítja figyelmünket: mivel a *szputnyik* szó jelentése 'útitárs', azt mondhatjuk, hogy a szputnyik mint gép névadói nem kizárólag az emberre, de az emberre is jellemző tulajdonsággal ruházták fel a műholdat (azzal, hogy útitárs tud lenni). A (3) példában, noha hangsúlyos, hogy a szputnyik csak fémhalmaz, olyan jelzők szerepelnek, melyek az emberi léthez kapcsolódnak: ilyen a *hitoriboccsi* 'egymagában, magányosan (maradt ember)' és a *ki no dokuna* 'szegény, sajnálatra méltó'. A *ki* szó a Kódzsien értelmező szótár szerint általános értelemben az ember lélekállapotát, érzéseit jelenti, a *doku* első jelentése 'méreg': a 'méreg az érzéseknek/léleknek' sajnálkozást, együttérzést fejez ki (Sinmura 1998). Ezek a jelzők képesek működésbe hozni AZ EMBEREK GÉPEK mellett szintén létező, ellentétes irányú A GÉPEK EMBEREK metaforát (Lakoff–Turner 1989: 58). Utóbbi

megszemélyesítésnek is nevezhetjük, arra való tekintettel, hogy a megszemélyesítés az ontológiai metafora egyik példája (Kövecses 2005: 51).

A japánban szereplő *hitoriboccsi* szó kimarad az angolból, ami a képet kevésbé kifejtetté teszi, a megszemélyesítést a japán *ki no dokuna* 'szegény, sajnálatra méltó' helyén álló *poor little*, a magyarban pedig a *szegény kis* jelző hozza valamennyire létre. Japán–angol irányban itt a (–, –, +, +) minta, angol–magyar irányban viszont a (–, +, +, +) érvényesül (a *poor little* helyett a *szegény kis* áll). Noha a metafora és a figuratív jelentés végig megtartott, az angolban megfigyelhető kihagyás miatt kevésbé érzékletes a megszemélyesítés.

A következő példában szintén a szputnyikok megszemélyesítésével, és mellette egy többféleképpen megközelíthető kérdéssel találkozunk:

- (4) [...] mimi o szumasze, csikjú no inrjoku o juihitocu no **kizuna** tosite tenkú o cúka sicuzuketeiru **szupútoniku no macueitacsi** no koto o omotta. **Karera va kodokuna kinzoku no katamari** tosite [...] (Murakami 273)
 ([...] *kötődésüként* [...] *szputnyik leszármazottak*. *Ők magányos fém-tömbök* [...])

- (4a) I [...] listened carefully for the **descendants of Sputnik**, even now circling the Earth, gravity their only **tie** to the planet. **Lonely metal souls** in the unimpeded darkness of space [...] (Gabriel 196)

- (4b) [...] feszülten figyeltem az első **szputnyik utódaira**, amelyek most a föld körül keringenek, csak a nehézkedés **köti őket** a bolygóhoz. **Magányos fémllekek** a világűr akadálytalan sötétjében [...] (Komáromy 204)

Ez a szövegrészlet a japánnal mint forrásnyelvvel foglalkozó fordítástudományi vizsgálatok számára ígéretes témával szolgál. Az idézetek összehasonlítása során feltűnik, hogy a japán *katamari* 'tömb(ök)' szót az angol fordító *soul*-ra cseréli, a *kinzoku no katamari* 'fémtömb' kifejezésből így *metal souls* (japán–angol: –, –, –, +), a magyarban pedig *fémllekek* lesz (magyar az angol forrásnyelvhez képest: –, +, +, +). (Dolgozatom bírálója felhívta rá a figyelmem, a magyar fordításra a *holt lelkek* metafora, vagyis egy jól ismert, meglévő kifejezés is hathatott.) A nyilvánvaló jelentéskülönbség ellenére esetleg azt is feltételezhetjük, hogy az angol fordító egyértelműbbé kívánta tenni a megszemélyesítést, mely a japán szövegben szereplő *kizuna* 'kötelék, kötődés', a *szupútoniku no macueitacsi* 'a szputnyik leszármazottai' szószerkezet, valamint a *karera va* 'ők+topik marker' segítségével jött létre (a *kizuna* szó szerinti jelentése 'állatok megkötözésére szolgáló kötel', szótározható metaforikus jelentése

‘(nehezen felbontható, szoros) kötelék, kötődés’, és emberek kapcsolatára vonatkozik). A szputnyik (útítárs) kötődésére való utalással ráadásul itt az eddig is működő megszemélyesítés és GÉP-metaphora mellett megjelent A SZERELEM KÖTELÉK fogalmi metafora. Azt is feltételezhetjük, hogy a fordító számára nyilvánvaló volt az újabb metaforával, a metaforák kombinálásával is erősített megszemélyesítés – és azt egyszerűen csak egyértelműbbé tette. A *kötődéssel* és az *utódokkal* kapcsolatos kifejezések esetén a japán–angol fordítás mintája (–, +, +, +), csak a fémtömbök–fémlelkek esetében (–, –, –, +). A magyar fordítás az összes fenti esetben – Toury első metaforafordítási lehetőségét követve – hűségesebb az angolhoz (–, +, +, +).

Ha olvasunk japánul, és ismerjük az eredeti szöveg írásképet, akkor a fenti, a megszemélyesítés egyértelműbbé tételére vonatkozó feltételezéssel szemben egy másik lehetőség is fölmerül: azé, hogy a fordító helytelenül azonosította a jelentést hordozó fogalmi írásjegyet, az ún. *kandzsit*. (Ezeket az írásjegyeket a japánok a kínai nyelvből vették át. Az évszázadok során két szótagírási rendszert – *hiragana* és *katakana* – is létrehoztak az átvett írásjegyek egyszerűsítésével, és olyan írásrendszert alakítottak ki, mely alkalmazkodik a kínaitól tipológiailag eltérő japán nyelvhez.) Murakami a japán szöveg 151. oldalán (a (3)-as példában) található idézetben *hiragana* szótagírással írja a *katamari* ’tömb’ szót, az utóbbi példában (273. oldal, (4) példa) azonban fogalmi, jelentést hordozó írásjeggyel. A *katamari* ’tömb’ írásképe (塊) csak a bal oldalán különbözik a ’lélek’ jelentésű írásjegytől (魂).

Rendkívül izgalmas kérdés, hogy vajon nevezhetjük-e hibának ezt az esetet, és hogy általános értelemben mit nevezhetünk hibának a fordításban. A fenti esetben ugyanis előfordulhat, hogy nem tudatos fordítói döntésről, hanem az írásjegy helytelen beazonosításáról van szó, de a metaforikus kép nem sérült, egyszerűen csak egyértelműbb lett a megszemélyesítés.

Akad, aki az ehhez hasonló eseteket hibának (félrefordításnak) nevezi: a Murakami művészetének számos aspektusát elemző, japán nyelvű *Murakami Haruki Study Books* sorozatban jelent meg az a kötet, mely teljes terjedelmében a Murakami-regények angol fordításaiban szereplő „félrefordításokat” (japánul *gojaku*) listázza és osztályozza. Mint a szerző határozottan leszögezi, ezt bíráló szándék nélkül teszi, célja a hibatípusok feltárása. Azt is hozzáteszi, hogy számos esetben, annak ellenére, hogy a japán és az angol szöveg „nem felelnek meg” egymásnak, tudatos fordítói döntésről is szó lehet (Siohama 2007: 274).

A rendhagyó példatár az alábbi kilenc hibatípust különíti el: (a) az alany hibás beazonosításából adódó hibák, (b) tagadó szerkezetekkel kapcsolatos hibák, (c) egyes és többes szám téves elkülönítése, (d) időviszonyokkal, aspektussal összefüggő hibák, (e) *kandzsi* (fogalmi írásjegy) tévesztések, (f) számok eltévesztése, (g)

állandósult kifejezésekkel kapcsolatos hibák, (h) a japán kultúrára vonatkozó ismeretek hiányával magyarázható hibák, (i) egyéb hibák (Siohama 2007: 275–338).

A felsorolt hibatípusok elkülönítése, a példák besorolása elméleti indoklás nélkül történik meg, de a kötet legfőbb tanulsága talán mégis az, hogy mit nevezhetünk egyáltalán hibának a fordításban. Akár azt is, hogy a *boku va varatta* '(férfi én) nevettem' szókapcsolat fordítása angolul *I joked* (Siohama 2007: 331)? Vagy akár a fenti esetet sem?

Eredeti kérdésünkhöz, a közvetítőnyelv és a metaforák kapcsolatához visszatérve még egy érdekes példát találunk:

- (5) Vatasi niva szono toki ni rikai dekita no. Vatasitacsi va szutekina tabi no cure de atta keredo, kekkjoku va **szorezore no kidó o egaku kodokuna kinzoku no katamari** ni szuginakattan datte. [...] **Futacu no eiszei no kidó ga tamatama kaszanariau toki**, vatasitacsi va kósite kao o avaszeru. Aruiva kokoro o fureavaszeru koto mo dekiru kamosirenai. (Murakami 179)
(külön pályát leíró magányos fémtömbök [...] amikor a két műhold pályája véletlenül egybeesik)

- (5a) And it came to me then. That we were wonderful travelling companions, but in the end no more than **lonely lumps of metal on their own separate orbits**. [...] When **the orbits of these two satellites** of ours happened **to cross paths**, we could be together. Maybe even open our hearts to each other. (Gabriel 129)

- (5b) És ekkor eszméltem rá. Hogy csodálatos útitársak vagyunk, végső soron azonban nem egyebek **magányos fémhalmazoknál**, amelyek **a maguk külön-külön pályáján keringenek**. [...] Amikor **a két műholdunk pályája** véletlenül **keresztezi egymást**, együtt lehetünk. Talán még a szívünket is föltárjuk egymás előtt. (Komáromy 135)

A hiba fenti kérdéséhez is kapcsolódik az idézet, hiszen itt is kandzsi szerepel a *katamari* 'tömb' helyén, ám itt a *lump* szót használja az angol fordító – erre azonban nem térek ki hosszabban. Eredeti kérdésem szempontjából ugyanis fontosabb, hogy itt egyrészt a kidolgozás, másrészt a kombinálás művelete figyelhető meg az irodalmi metaforában. A már említett AZ EMBEREK GÉPEK metafora mellett működésbe lép AZ ÉLET EGY UTAZÁS metafora is, és ez is kidolgozva, hiszen a szputnyikok (útitársak) pályákon keringenek, melyek keresztezhetik egymást – vagyis az ÚT a szputnyik keringési pályájaként jelenik meg. Itt is Toury első metaforafordítási lehetősége érvényesül, és a szóalakon kívül Kövecses paraméte-

reiben is minden egyezést mutat a három nyelv között (–, +, +, +), kivéve a *kidó ga kaszanariau* ‘a pályák egybeesnek’ és *cross paths* kifejezéseket (–, –, +, +).

5. ÖSSZEFOGLALÁS

A fenti példákban egyrészt sikerült azonosítani az irodalmi metafora Lakoff és Turner által leírt sajátos működését, másrészt igazolódott a hipotézis, mely szerint a fordítók részéről igen erős a metaforikus képszerűség megőrzésére irányuló törekvés.

A japán–angol nyelvpárnál a (3) és (5) példában nem egyezett a szó szerinti jelentés (*ki no dokuna* – *poor little*, *kidó ga kaszanariau* – *cross paths*), továbbá a megszemélyesítést erősítő szó (*hitoriboccsi*, ‘elhagyatott, magára hagyott’) kihagyásával és egy hiba lehetőségével is találkoztunk (4. példa), ám a többi esetben a szóalakon kívül Kövecses minden paramétere megtartott volt, a *szputnyik* szó szereplése esetén pedig a szóalak is. Az angol–magyar irányról minden esetben ugyanezt lehet elmondani. Toury szempontjai közül az összes példánál és mindkét fordítási irányban az első, az azonos metafora megtartása érvényesült. Mindez azt is jelentette, hogy ahol az angol eltért a japántól, ott a magyarban is hasonló mértékű eltérés keletkezett. Ez annak a feltételezésnek az igazolását is jelenti, hogy soha nem találkozunk majd kihagyással, és mind a fogalmi metafora, mind nyelvi megvalósulásának szintjén a lehető legnagyobb mértékű egyezésre találjuk majd a legtöbb példát, és ez a tendencia a közvetítőnyelven keresztül is érvényesülni fog.

Azt, hogy a közvetítőnyelv jelenléte mellett is egyezéssel találkoztunk a fogalmi metaforák és nyelvi megvalósulásuk szintjén is, a metaforikus működés fönntartására irányuló fordítói törekvés mellett valószínűleg az tette lehetővé, hogy mindhárom érintett nyelvben léteznek AZ EMBEREK GÉPEK, A SZERELEM KÖTELÉK, és AZ ÉLET EGY UTAZÁS metaforák, és működik a megszemélyesítés.

A fentiekben mindössze öt példát mutattam be, ennyi helyen találtam meg a regényben a központi metaforát. Ez nagyon kicsi minta, de annak igazolására elegendő, hogy a vizsgált irodalmi mű központi metaforája igen szigorúan megtartott maradt a közvetítőnyelven keresztül is. Továbbra is kérdés maradt, hogy a metaforák esetében pontosan miben kell keresnünk a közvetítőnyelv hatását.

HIVATKOZÁSOK

Harsányi I. 2008. Metaforarendszerek fordítása – Sajtószövegek fordítása kognitív megközelítésből. *Fordítástudomány* 10. évf. 1. szám. 42–61.

- Klaudy K. 2006. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Kövecses Z. 2005. *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Budapest: Typotex.
- Kövecses Z. 2007. *Metaphor in Culture. Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Laczkó K., Mártonfi A. 2005. *Helyesírás*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Lakoff, G., Johnson, M. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Lakoff, G., Turner, M. 1989. *More than Cool Reason*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Schäffner, C. 2004. Metaphor and Translation: Some Implications of a Cognitive Approach. *Journal of Pragmatics* Vol. 36. No. 7. 1253–1269.
- Sinmura, I. (szerk.) 1998. *Kódzsien*. [A japán nyelv értelmező szótára.] Tokió: Ivanami Soten.
- Siohama, H. 2007. *Murakami Haruki va dó gojaku szareteiru ka. Murakami Haruki o eigo de jomu*. [Hogyan fordítják félre Murakami Harukit? Angolul olvasva Murakami Harukit.] Tokió: Vakakusza Sobó.
- Toury, G. 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins.

FORRÁSOK

- Murakami, H. 2001. *Szupútoniku no koibito*. Tokyo: Kodansha.
- Murakami, H. 2002. *Sputnik Sweetheart*. Vintage Books: London. F: Philip Gabriel.
- Murakami, H. 2006. *Szputnyik, szívecském!* Geopen Könyvkiadó: Budapest. F: Komáromy Rudolf.

A POLIFÓNIA FOGALMA A FORDÍTÁSBAN

■ PAKSY ESZTER

1. A POLIFÓNIA A NYELVÉSZETBEN

Ha egy összetett jelenséget meg akarunk érteni, vagy ha egy elképzelésünket másokkal meg akarunk értetni, gyakran élünk metaforákkal, hasonlatokkal. A fordítás mibenlétének magyarázatára is számos metafora született. Chesterman és Williams (2002) fordításkutatási módszertani kalauzujukban a tudományos gondolkodás egyik eszközének nevezik a metafora alkalmazását a modellalkotásban, ugyanakkor hangsúlyozzák a szövegszerű, objektív, empirikus kutatások fontosságát. Tanulmányomban először körüljáróm a *polifónia* fogalmát mint a fordítás értelmezésében többek által felhasznált metaforát, a második részben pedig a *polifónia* fogalmának empirikus felhasználhatóságát mutatom be francia publicisztikai szövegek és fordításaik elemzésével.

A polifónia eredetileg zenei fogalom, olyan többszólamú zenei szerkesztésmódot jelent, ahol az egyes szólamok önálló dallamvezetésűek. Mihail Bahtyin (1979/1986) alkalmazta először nyelvi jelenségre ezt a fogalmat – Dosztojevszkij regényszerkesztési módját jellemezte vele –, majd ő maga és követői kiterjesztették az egész nyelvhasználatra. Bahtyin 1930-as években kidolgozott gondolatai az ezerkilencszázhetvenes években terjedtek el francia közvetítéssel az európai és angolszász nyelvészeti gondolkodásban. Bizonyos tételei ma már közkincsnek számítanak. Bahtyin alapjaiban kritizálta Saussure (1967/1916) kód alapú nyelvszemléletét. Az elsőik között hangsúlyozta, hogy a jelentés soha nem az egyes szavak inherens tulajdonsága, hanem a megnyilatkozás során, a beszélő és a hallgató közötti interakció folyamán alakul ki. Ötöle származik az a gondolat is, hogy a beszéd mindig dialogikus – még a monológyszerű beszédesemény beszélője is, amikor beszél, figyelembe veszi a hallgató várható reakcióját, és ennek tudatában alakítja ki szövegét.

Polifónián ma a nyelvészek azt értik, hogy gyakran nem csak egyetlen beszélő hangját halljuk a szövegben, hanem idézet, utalás, stílusbeli hasonlóság vagy látens ellentét formájában a szöveg mögött több más hang is megbújik, és hol kevésbé, hol erősebben kihallatszik az elsődleges beszélő hangja mögül: „Minden megnyilat-

kozás tele van más megnyilatkozások tükörképeivel és visszacsengéseivel, s ezeket a beszédkapcsolat szférájának közössége fűzi össze egymással” (Bahtyin 1986: 404).

Az orosz gondolkodó téziseit Oswald Ducrot (1984) retorikai–nyelvfilozófiai alapon fejlesztette tovább. Rendszerében elkülöníti a természetes személyt, aki a szöveget empirikusan létrehozza, a szövegben megnyilvánuló beszélőt (*locuteur*) és az egyes állítások mögött meghúzódó megnyilatkozókat (*énonciateurs*). Ducrot példája a szöveget alkotó természetes személy és a szöveg tartalmáért felelősséget vállaló beszélő közötti különbségre az úrlap esete, amikor az előre megfogalmazott szöveget valaki az aláírásával mint sajátját ismeri el. De gondolhatunk titkárnők által fogalmazott levelekre, politikusi nyilatkozatokra, sőt, akár tanári ajánlólevelekre is. Ennél egy kicsit nehezebb érzékeltetni a beszélő és a megnyilatkozó közötti különbséget. Az alábbi párbeszédészlet Ducrot (1984: 209) példájának magyar változata:

A: Rosszul érzem magam.

B: Rosszul érzem magam! Ne hidd, hogy ezzel meglágyítod a szívem!

Ebben az esetben B átveszi A megnyilatkozását, de nem vállalja a felelősséget annak tartalmáért. A B megnyilatkozás első mondatának tehát B a beszélője, de A a megnyilatkozója. Ez egy jellegzetesen polifón megnyilatkozás. Úgy is mondhatjuk, hogy a megnyilatkozók olyan személyek, akiknek a nézőpontja a beszélő nézőpontjától elkülönülten jelenik meg a szövegben.

Míg Ducrot maga inkább szemantikai elméletet fejlesztett ki, és elemzései egyes kifejezések szemantikájára vonatkoznak, gondolatai később szövegkutatási munkák ihletőjéül szolgáltak. Az alábbiakban megemlítek néhány iskolát, kutatót, akik az ő rendszerét felhasználva elemeztek különböző műfajú szövegeket.

Dominique Maingueneau (1993, 2000) és a francia *analyse du discours*, azaz diskurzuselemzési iskola szövegelemzéseiben felhasználja Ducrot terminológiáját és gondolatait, és több konkrét jelenséget vizsgál velük. Maingueneau elsősorban egy adott szöveg hatásmechanizmusát kívánja megérteni, nem egy-egy kifejezést vagy nyelvi jelenséget mindenre kiterjedően elemezni. Mivel a többszólamúság érzékeltetésének egyik legkézenfekvőbb és leggyakoribb eszköze az idézőjelek használata, Maingueneau (1993) megkülönbözteti az idézőjelek lehetséges szerepeit. Az idézőjelek minden esetben azt jelzik, hogy valamiféle nemmegfelelés van a használt kifejezés és a kifejezendő tartalom között. A nemmegfelelések típusai szerint Maingueneau az idézőjelek használatának négy fő funkcióját írja le:

- ▶ Szakadék a beszélő felek szóhasználatában: az idézőjel olyan szófordulatok helyett áll, mint *engedjék meg, hogy ezt a kifejezést használjam; mondhatjuk úgy is, hogy [...]*
- ▶ Idegen szöveg beemelése a főszövegbe: ilyenkor az idézőjelbe tett szövegrész más hangtól származik, mint a főszöveg. Az idézőjel mellett erre explicit utalás is történhet: *ahogy egyesek mondják, hogy X. Y.-t idézzem* stb.
- ▶ Nemmegfelelés a szavak és a jelölt dolgok között: a beszélő érzékeltetni akarja, hogy a használt kifejezés nem pontosan fedi azt, amit mondani akar. Például: *Hazai „őserdők”: foltok a Bükkben és a Vértesben* (HVG Ténytár 2009: 20).
- ▶ Többértelműség a szóhasználatban: az idézőjellel azt tudatosítja a szerző, hogy a használt kifejezés csak bizonyos értelemben felel meg a szöveghelyzetben. Például: *A Nap elektromágneses sugárzásához a volfrámszálas „körték” sárgás, meleg fénye áll a legközelebb* (Balázs 2009: 42).

Ducrot skandináv követői létrehozták a ScaPoLine nevű kutatócsoportot, amely nyelvelmélete alapjául a polifónia fogalmát helyezte, és elsősorban szemantikai elemzéseket végzett (Nolke et al. 2004).

A polifónia szövegszerű megnyilvánulása az egyenes és függő beszéd, és ezeknek különböző típusai. Sophie Marnette (2005) monográfiája Ducrot elméleti alapjaira építve az általa *Speech and Thought Presentation*-nek nevezett jelenségeket, azaz az egyenes idézés és a különböző típusú függő beszédek fajtáit vizsgálja a mai francia élőbeszédben, középkori és kortárs francia irodalmi szövegekben, valamint kortárs sajtószövegekben. Elemzés közben olyan fordítási kérdésekbe botlik, ami a fordításkutató érdeklődését is felkelti. Marnette (i.m.) leszögez néhány alapelvet, ami szintén fontos lehet számunkra is. Elsőként eloszlatja azt a tévhitet, hogy az idézett szöveg feltétlenül elhangzott abban a formában, ahogy idézzük. Gyakran idézetként írjuk le többször elhangzott gondolatok összefoglalását vagy hosszabb szöveg kivonatát, máskor az idézet csak feltételezett szavakat, gondolatokat ismertet. Fontos számunkra az a megállapítása is, hogy az idézett szövegrész jelentése mindig megváltozik a kontextus hatására, és a változás annál erősebb, minél rövidebb a teljes szöveghez képest az idézett rész.

A kortárs sajtószövegek vizsgálata során Marnette (i.m.) bemutatja, hogy a különböző típusú sajtótermékek, ebben a vizsgálatban a pletykalapok, női magazinok, politikai magazinok és napilapok, egészen eltérő idézési módokkal élnek, és ennek hatása van az egész sajtóterméket jellemző hangvétel kialakítására.

2. A POLIFÓNIA FOGALMA A FORDÍTÁSTUDOMÁNYBAN

Az egynyelvű szövegek vizsgálata során kidolgozott polifóniafogalom több fordításkutató érdeklődését is felkeltette, és többen igyekeztek olyan általános fordítási modellt kidolgozni, mely a fordított szöveget mint *per sé* polifón szöveget tekinti.

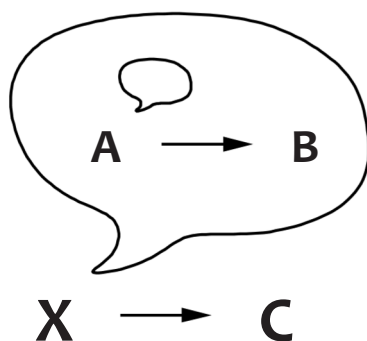
Theo Hermans (1996) a tolmácsolásból indul ki, ahol fizikailag is két hangot hallunk egy időben vagy egymás után, a forrásnyelven beszélő szónokét és a tolmácsét. Ilyenkor – noha feltehetőleg csak a tolmácsolt szöveget értjük – úgy tekintünk az elhangzottakra, mint a szónok szavaira. Mindazonáltal az illúzió nem teljes. Még akkor is, ha nem értünk az eredeti nyelven, véleményt alkotunk a tolmács teljesítményéről, vagy egyéb módon tudomást veszünk arról, hogy a szónok hangja közvetlenül nem jutott el hozzánk.

Írott szövegek esetében ez a többszólamúság kevésbé nyilvánvaló. Ilyenkor csak egy szöveg van előttünk, a célnyelvi szöveg. Az elsődleges, a szövegnek tekintélyt biztosító hang nincs jelen, de ebben az esetben is úgy tekintünk a szövegre, mintha az eredeti lenne. Klaudy (1999: 87) ezt a jelenséget „előlegezett bizalomnak” hívja, ami azt jelenti, hogy olvasóként feltételezzük, a kezünkbe vett fordított szöveg ekvivalens a forrásszöveggel. Időnként azonban a fordított szöveg próbára teszi az előlegezett bizalmunkat. Hermans (1996) ezzel az esettel foglalkozik. Leszögezi, hogy a fordított szövegekben mindig két hang van jelen egyidejűleg. Az egyik a forrásnyelvi szöveg szerzőjének a hangja, a másik a fordítóé. Hermans a naiv olvasó szemszögéből tekinti a helyzetet, és azt mondja, hogy fordított szöveg olvasásakor az eredeti szöveg szerzőjének hangja a domináns, és csak bizonyos speciális esetekben halljuk ki e mögül a hang mögül a fordító hangját, mégpedig azokban az esetekben, amikor valamiért megtörik az az illúziónk, hogy közvetlenül az eredeti hangot halljuk. Példaként említi Descartes *Értekezés a módszerről* című könyvét, ahol Descartes egy helyen megjegyzi, hogy művét franciául és nem latinul írta. Ebben az esetben a latin fordításban kihagyták a latinul igencsak paradox mondatot, ekkor tehát az olvasó előtt rejtve maradt a fordító tevékenysége, míg az angol szöveg angolul közölte, hogy a szöveg franciául és nem latinul íródott. Ez utóbbit tekinti Hermans tipikusan olyan esetnek, ahol a fordító hangja kihallatszik az eredeti mögül, mert itt az olvasóban feltétlenül tudatosul, hogy fordított szöveget olvas.

Brian Mossop (1983) is többszólamú szövegnek, az ő kifejezésével „*reported discourse*”-nak tekinti a fordítást. Ő azonban a fordító szempontjából kezeli a kérdést. Problémafelvetése didaktikai: hogyan tekintsen önmagára a fordító

ahhoz, hogy jó fordításokat tudjon előállítani. Mossop igyekszik a kódalapú fordítási modellek helyébe egy új modellt állítani, ahol a fordítás nem kódrendszerek közötti átváltási művelet, hanem társadalmi cselekedet. Javasata szerint a fordítónak önmagát „rapporteur”-nek, beszámolást készítőnek kell tekintenie, vagyis X fordító beszámol C célnyelvű címzettnek arról, amit A forrásnyelven mondott/írt B-nek. Mossop szerint akkor jó a fordítás, ha a fordító saját szavait használja, és az olvasó éppenséggel nem hallja a fordítói szöveg mögött a szerzői szöveget, azaz a forrásnyelv strukturális, szóhasználatbeli sajátosságai nem ütköznek ki a célnyelvi szövegben. A fordított szöveget tehát az idézett beszéd, a szabad függő beszéd egy sajátos formájának tartja.

Mossop (1983) a következő ábrán szemlélteti modelljét (1. ábra):

1. ábra: A fordítás folyamatának modellje Mossop (1983: 246) szerint

Az 1. ábrán a fordított szöveg szerzője nem A, a forrásnyelvi szerző, hanem X fordító. Mossop (i.m.) amellet érvel, hogy ha a fordító ilyen teljes jogú, önálló kommunikátorként tekint önmagára, könnyebben szabadul a forrásnyelv bűvköréből, és a célnyelvbe jobban illeszkedő szöveget tud létrehozni. Mossop elképzelései meglátásom szerint valóban jól érzékeltetik a fordítás mibenlétét, azonban a cikkében felvetett gondolatok gyakorlati következményeire nem tér ki. További elemzésekkel megvizsgálhatnánk, hogy különböző műfajú szövegek fordításakor milyen hierarchikus viszonyban áll egymással a szerzői és a fordítói szöveg. Meglehet, Hermans és Mossop meglátásai között a különbséget az a tény adja, hogy Hermans szépirodalmi fordítást, míg Mossop szakfordítást vizsgál. Az általam vizsgált műfaj, a publicisztika valahol a kettő határvidékén mozog: a szerző személye nem közömbös ugyan, de a szöveg mégsem bír olyan „örök érvényűséggel”, mint egy kanonizált irodalmi mű.

3. A POLIFÓNIA MEGNYILVÁNULÁSAINAK SZÖVEGSZERŰ VIZSGÁLATA

A fordított szöveg polifón jellege szövegszinten is befolyásolhatja a szerzői jelenlét megnyilvánulásait. Elemzésemhez Marnette (2005) monográfiájának kategóriáit használtam fel. Forrásként a *Le Monde Diplomatique* francia nyelvű külpolitikai havilap cikkeit és a *Le Monde Diplomatique Magyar Kiadás*ban megjelent fordításukat használtam. Céлом az, hogy feltérképezzem, milyen változásokat eredményezhet a fordítás egy szöveg polifóniájában.

Marnette (i.m.) kategóriáit az ő példái alapján írt konstruált mondatokkal és magyar publicisztikai írásokból, elsősorban a *Heti Válasz* és a *HVG* cikkeiből vett példákkal is illusztrálom, és ezzel egyben bemutatom, hogy a magyar nyelv szintén él ezekkel az idézési eszközökkel. A jelölésben követem Marnette módszerét: az elbeszélt beszédet (*Narrated Discourse*) nagybetűkkel, míg a különböző idézett szövegrészeket aláhúzással jelölöm. A szerzőnő francia nyelvre vonatkoztatva (de angol terminológiával) az idézés számos típusát megkülönbözteti.

Direct Discourse, azaz – Tátrai (2002) magyar terminológiájával élve – egyenes beszéd: az idézőigével bevezetett (illetve követett) mondatban a főszólamot képviselő hang szó szerint idézi az idézett megnyilatkozót. A nézőpont teljes mértékben áthelyeződik, a deixisek rendszere az idézett szövegrész sajátja marad:

- (1) Pál rám nézett. Nem akarok elmenni. Te oda fogsz menni? – kérdezte.
- (2) „A legtöbb betegemmel a gyógyulás után is jóban vagyok, hívom őket terápiába, hogy segítsenek az új betegeknek” – mondja a doktornő. (László 2008: 54)

Free Direct Discourse, szabad egyenes beszéd. Tátrai (2002) szerint megkülönböztetése módszertanilag felesleges: a nézőpont az idézett megnyilatkozóé marad, a deixisrendszer szintűgy, de nincs idézőige.

- (3) Pál rám nézett. Te oda fogsz menni?
- (4) Takács István közterület-felügyelő elkéri az éppen arra járó sofőrtől a behajtási engedélyt, majd int, hogy mehet tovább. Nincs mit tenni, érvényesek a papírjai... (Halász 2008: 12)

A (4)-es példában látjuk, hogy értelmezés kérdése is, hogy az aláhúzott mondatot a közterület-felügyelő szavainak értjük-e, amely esetben szabad egyenes beszéddel van dolgunk, vagy a cikk írója értelmezi a megfigyelt jelenetet, amely esetben nincs be-

szédaktus-idézés. És ez végül is a (3)-asra is igaz lehet: bizonytalan, hogy az aláhúzással jelölt kérdés valóban elhangzott-e, vagy csak a főszólam beszélője értelmezte így Pál kérdő tekintetét. Ezek a formák mindig szöveggörnyezetben értelmezhetőek igazán, és sokszor megmarad a többértelműség, ami fordításkor kérdéseket vethet fel.

Indirect Discourse, függő beszéd: a főszólam beszélőjének nézőpontja érvényesül, a deixisrendszer áttevődik a főszólam rendszerébe. Franciául igeidő-egyeztetés is végbemegy.

(5) Pál rám nézett. Azt kérdezte, hogy én elmegyek-e.

(6) A polgármester a közigazgatási hivatalhoz fordult jogorvoslatért, kérve, hogy helyezzék hatályon kívül a közgyűlés döntését, s ha ez nem történik meg, Láng Zsolt az Alkotmánybírósághoz fordul. (Halász 2008: 12)

A deixisrendszer megváltozása jól érzékelhető a (6)-os példában: míg a „ha ez nem történik meg” mellékmondatban egyértelműen a polgármester szavait halljuk, a következő tagmondat nem egyes szám első személyben van, hanem egyes szám harmadik személyben, ráadásul teljes nevén utal a polgármesterre.

Free Indirect Discourse, szabad függő beszéd: a főszólam és az idézett szólam nézőpontja egybeesik. Idézőige nincs, a deixisek rendszere a főszólamét követi, de a kifejezett nézőpont az idézett szólamé. A szólamok közötti határok elmosódnak.

(7) Pál rám nézett. Nem akar elmenni. És én?

(8) „Emellett az anorexiás betegeknek hetente tartunk művészet- és mozgásterápiás csoportfoglalkozást, ahol a testképükkel foglalkozunk” – mondja Pászthy Bea. [...] A kezelés nem ér véget a célsúly elérésénél: fontos, hogy a gyermek- és serdülőkorú betegeket hosszútávon is kövessék, megelőzve a visszaesést. (László 2008: 54)

Hosszabb riportszerű elemző cikkek esetében gyakran élnek az újságírók a (8)-as példában látható eszközzel. A szakértő vagy beszélgetőpartner szavait részben egyenes beszédben idézik, majd szabad függő beszédben folytatják gondolatait. Itt az idézőige hatálya mint forrásmegjelölés kiterjed az utána következő mondatokra is, azonban a deixisrendszer már az újságíró nézőpontját követi.

Narrated Discourse: nincs magyar elnevezés (javaslatom: elbeszélt beszéd). Tátrai (2002) nem tekinti idézett beszédnek, a főszólam csak beszámol az idézett szólam tartalmáról. Az idézett szólam szavai egyáltalán nem jelennek meg.

- (9) Pál rám nézett. BEVALLOTTA, hogy mennyire nem érdekli ez az egész ügy, és KÉR-DEZTE az én véleményemet.
- (10) FELFÜGGESZTETTE az új kelenvölgyi közösségi ház építését Molnár Gyula XI. kerületi polgármester. (B. Petőcz 2008: 4)

Marnette (2005) e fenti öt alapeseten kívül további kevert idézési módokat különít el. Ezek a következők.

Narrated Discourse-ba vagy az Indirect Discourse-ba ágyazott Direct Discourse szegmensek: elsősorban a sajtónyelvben használatosak, amikor egy hosszabb nyilatkozat tartalmát összefoglaló részbe csak egy-két idézett kifejezés kerül.

- (11) A napokban a miniszterelnök a hazai válságok között elsőként a „fideszes otthonteremtési politikát” KÁRHOZTATTA azért, mert a lakosság megtakarításai drasztikusan csökkentek. (Mádi 2008: 23)

Ez az eljárás jellemző az általam vizsgált francia publicisztikai írásokra, és megtalálható, noha ritkábban, a magyar cikkekben is. Különösen jellemzi a polémikus írásokat: az idézőjelben szerepeltetett kifejezések hitelesítik az idézett szólam szavait, de mivel a pontos kontextus, ahol elhangzottak, kimarad, az eljárás alkalmas a manipulációra is. Az irónia érzékeltetésének is kiváló eszköze, különösen ha az elbeszélt beszéd (itt: KÁRHOZTATTA) erős értékítéletet is hordoz magában.

Lexikai elemek használata: az idézett szólamot olyan kifejezések vezetik be, mint „X szerint”, „Z nyomán”, „Y véleménye, miszerint”. Ezek az esetek szorosan grammatikai értelemben nem tekinthetők idézésnek, de mindenképpen a szöveg többszólamúságának megnyilvánulásai.

- (12) Takács István szerint egy ekkora jármű a meredek utcákon hiába fékez, nem fog tudni megállni. (Halász 2008: 12)

Az eredeti magyar írásokra jellemzőbb, mint a francia szövegekre. Marnette (2005) nem jegyzi külön, a magyar cikkekben azonban jellemző eljárás, hogy az „X Y szerint”-tel bevezetett szólamokba egyenesbeszéd-szigetek épülnek az alábbi módon:

- (13) A rugalmasság érdekében az MTA elnöke támogatja nemzeti laboratóriumok néven nagyobb és koncentráltabb kutatási kapacitások kialakítását, ám Pálinkás

szerint „ezt a koncepciót akkor érdemes meghirdetni, ha végig is lehet vinni, de a gazdasági helyzet miatt 2009 nyilván nem ez az év lesz”. (Fahidi 2008: 15.)

Conditionnel de presse ('sajtó' feltételes mód): a feltételes mód francia nyelvre jellemző használata, ebben az esetben a feltételes mód azt a modális tartalmat hordozza, hogy az adott információ forrása vagy hitelessége megkérdőjelezhető, a főszólam beszélője nem vállalja a felelősséget érte.

- (14) Selon notre correspondant, la majorité des exécutions serait due à des règlements de compte dans le milieu. (Marnette 2005: 118)

[Tudósítónk szerint a kivégzések nagy része alvilági leszámolásoknak lenne köszönhető.]

Ennél a példánál tér ki Marnette (2005) a fordításból fakadó nehézségekre. Két angol változatot ad meg, melyek a francia szöveget eltérően értelmezik:

- (15a) According to our correspondent the majority of these killings is due to disputes in the underworld (but we cannot vouch for that). (Marnette 2005: 119)

- (15b) According to our correspondent the majority of these killings appear to be due to disputes in the underworld (that's how it looks like but she is only interpreting what she saw or heard). (Marnette 2005: 119)

Az ilyen példák mutatják, hogy a fordítás mindig értelmezés is, és ebből fakad, hogy fordítói és szerzői hang ellentmondásba is kerülhet egymással.

4. A TÖBBSZÓLAMÚ SZÖVEGRÉSZEK FORDÍTÁSA

Különösen a kevert idézési formák használata vet fel fordítási kérdéseket. Mivel ezeknek a szövegrészeknek polifón szerkezete igen összetett, és mint láttuk, a szerző gyakran épít az olvasó értelmező munkájára, a fordítás során nem mindig sikerül átültetni a hangok többszólamúságát a célnyelvre. A megváltozott többszólamú szerkezet pedig megváltoztatja a fordított szövegből kirajzolódó szerző képét is, és végeredményben akár a cikk értelmezését is megnehezítheti. A szerzői hang ilyen jellegű módosulása is az egyik oka lehet a fordításnyelvnek vagy kvázi-helyességnek. Az eddigi kutatások elsősorban a kommunikatív szakaszhatárok eltolódásában és a szöveg kohéziós eszközeinek megváltozásában látták ennek a jelenségnek az okát (Klaudy 1999, 2004). Elemzéseim szerint ezt

a hatást erősítheti a szerzői hang elbizonytalanodása, megváltozása is. Az alábbiakban ezekre a finom elmozdulásokra mutatok be példákat franciából fordított magyar publicisztikai írásokból.

Az eltolódás oka megragadható az idézett beszéd formájának megváltozásában. A változás miatt a szövegek összemósódhatnak, határaik kevésbé érzékelhetők, vagy akár az egyik szöveg el is némulhat. Különösen az összetett formák, mint az elbeszélt beszédbe vagy függő beszédbe ágyazott egyenes beszéd szegmensek, a lexikai elemmel bevezetett idézett szövegrészekbe ágyazott egyenes beszéd szegmensek, vagy a *conditionnel de presse* forrásnyelvi használata érzékeny a változásra. A formai változásra a következő példákat találtam:

ELBESZÉLT BESZÉD ELTŰNÉSE

- (17) Michel Foucault AVAIT ANALYSÉ le „*regard médical*” comme l’une des composants de nos „*sociétés de contrôle*” modernes. (Cusset 2008a: 28)
- (18) Az „orvosi vizsgálatot” Michel Foucault már 1975-ben modern „ellenőrző társadalmaink” egyik alkotóelemének tekintette. (Cusset 2008b: 16)

Az idézés (17)-ben elbeszélt beszédbe ágyazott egyenes beszéd szegmensekkel történik. A fordításból viszont hiányzik az elbeszélt beszéd, azaz míg a francia *analyser* ige egyértelműen – meglehet írásbeli – beszédaktusra utal, a magyar *tekintette* kifejezésből ez az aspektus hiányzik, csak a gondolati síkot hangsúlyozza. Ezért az idézőjelbe tett kifejezéseket is másként halljuk a két szövegben. Franciául világos, hogy Foucault szóhasználatáról van szó (ez az a bizonyos egyenes beszéd szegmens), míg magyarul nem egészen értelmezhető, miért kell egy olyan hétköznapi kifejezést, mint az *orvosi vizsgálat*, idézőjelbe tenni. A francia szöveg kétszólamúságával szemben a magyar szövegben a főszólam szinte teljesen elnyomja, talán meg is szünteti a második szöveget (Foucault hangját), az idézőjelek használata nem megalapozott, nehezen értelmezhető.

ELBESZÉLT BESZÉD BESZÚRÁSA

- (19) Consécutifs à une guerre aux salaires conduites au nom de la recherche de la „compétitivité” et de la chasse au „coût du travail”, la stagnation ou le recul du pouvoir d’achat ont été enfantés par des choix politiques. (Halimi 2008a: 1)

- (20) Annak következtében, hogy a versenyképesség növelése és a munkaerőköltségek csökkentése nevében HADAT ÜZENTEK a béreknek, a vásárlóerő stagnálása vagy hanyatlása tulajdonképpen politikai döntéseknek köszönhető. (Halimi 2008b: 1)

A (19)-es francia nyelvű példában egy tett következményéről ad számot a szerző: a bérek ellen vívott csata utáni helyzetről számol be, míg a (20)-ban egy beszédaktusról, a hadüzenetről értesülünk. Ez megkönnyíti a magyar szöveg értelmezését annyiban, hogy az idézőjelbe tett kifejezéseket könnyebben tulajdonítjuk e hadüzenetből vett egyenes beszéd szegmensnek, míg a francia szövegben csak a cikk teljes szövegösszefüggése segíti az értelmezést. Ennek a cikknak egyébként a teljes polifón struktúrája rendkívül érdekes, amire most itt röviden kitérnék. Halimi vezércikkében az élelmiszerek árának emelkedéséről, ennek a jelenségnek okairól ír. A hét bekezdés rövid szöveg objektív hangvételen indít, majd a szöveg felétől erősen ironikus élt vesz fel. A francia szövegben 14 helyen használ idézőjelet a szerző, és egy helyen kurzivál. Ebből öt idézőjel és a kurziválás egyes kifejezéseket, rövid szintagmákat emel ki, ahol a második szólam forrása nincs megjelölve. A többi nyolc hely hosszabb idézet egyenes, illetve függő beszédben. Ahogy haladunk előre a cikk olvasásában, úgy válik egyre világosabbá, hogy a forrás nélküli idézett szövegrészek és a vizuálisan nem jelölt szerzői vélemény egy polémia két szólamát alkotják: az idézett kifejezések a szerző szerint elítélendő neoliberális gazdasági doktrína képviselőinek szólamát idézik.

A magyar szöveg követi a struktúrát, meglátásom szerint azonban a magyar diskurzusban ez az idézett szólam nem annyira közismert, az idézőjeles kifejezések nem feltétlenül állnak össze egyetlen diskurzussá, és így a szöveg értelmezése, különösen az irónia érzékelése nehezebbé válik. Ezt erősíti még néhány kultúra-specifikus utalás is. A *Le Monde Diplomatique* francia olvasójának nyilvánvalóan nem okoz nehézséget, hogy Sarkozyt a két vitatkozó diskurzus között elhelyezze, míg a magyar olvasótól ez nem feltétlenül várható el, így az alábbi részletben az ironikus felhang értelmezése nagyobb erőfeszítést igényel:

- (21) [...] les „solutions de rechanges” ne font jamais défaut. Davantage hypermarchés pour „accroître la concurrence entre les distributeurs”, ainsi que le propose M. Nicolas Sarkozy. (Halimi 2008a: 1)
- (22) [...] az „alternatív” megoldások mindig kéznél vannak. Növelni kell a bevásárlóközpontok számát, hogy „növeljük a kereskedők közötti konkurenciát”, javasolja Nicolas Sarkozy. (Halimi 2008b: 1)

Ráadásul ez a szövegrész egyben a cikk fordulópontja: innen kezdve ironikusan értelmezendő szinte minden állítás. Pár sorral lejjebb egy (a franciák számára) közismert Molière-hivatkozás erősíti az ironikus értelmezést, aminek ereje szintén gyengül a fordításban. Összességében a magyar szövegben is érezhető az irónia, de sokkal sajátosabb háttérismereteket követel az értelmezése, mint a francia olvasótól.

A CONDITIONNEL DE PRESSE KIHAGYÁSA

- (23) En REDÉFINISSANT la santé comme une obligation personnelle de prévention, selon la logique aujourd'hui dominante „du risque” et de son imputation individuelle, les assureurs, les industriels du secteur et les médias spécialisés ONT ACCRÉDITÉ l'idée-clé d'un „devoir de santé” auquel oseraient déroger, à leurs dépens et aux frais de la collectivité, les fumeurs, les buveurs, les non-sportifs, les mangeurs malsains et autres dépressifs chroniques „refusant de se soigner”. (Cusset 2008a: 28)
- (24) Miközben az egészséget a megelőzés egyéni kötelességeként DEFINIÁLJÁK újra a „kockázat” ma uralkodó logikája és annak egyénre vonatkozó vádja szerint a biztosítók, a szektor iparosai és a szakmédiumok az „egészségügyi kötelesség” mindenre megoldást kínáló ötletét HITETIK EL, amit saját kárukra és a közösség költségére a dohányosok, az iszákosok, nem sportolók, az ártalmasan sokat zabálók és „saját magukkal való törődést” krónikusan elutasító más problémás emberek meg mernek sérteni. (Cusset 2008b: 16)

Ebben a példában a magyar szöveg grammatikai struktúrája szorosan követi a francia szövegét, s talán ezért egy kicsit nehezen értelmezhető szöveg áll előttünk nemcsak a hangok, hanem egyszerűen az alany–állítmány megfelelések szempontjából is. Ékes példája ez a kvázi-helyességnek (Klaudy 2004). A francia határozói igeneves szerkezet nem igényel önmagában alanyt, ezért nem zavaró, hogy a REDÉFINISSANT beszédaktus forrása csak egy fél tagmonddal később derül ki (*les assureurs, les industriels du secteurs et les médias spécialisés*), a magyar mondatban ellenben szokatlanul hat, hogy a középben elhelyezkedő alanyok előre (HITETIK EL) és hátra (DEFINIÁLJÁK) is értelmezendők. A szerzői szólamok szempontjából az a legfontosabb különbség, hogy a francia szöveg *conditionnel de presse*-t használ (*oseraient déroger*), amivel egyértelműen jelzi, hogy az ezt követő szövegrész idézett szólam, nem a szerzők véleményét fejezi ki, és más eszközökkel megtámogatva (elsősorban a szóhasználatlalt) az egyenes beszéd idézetek iróniája könnyen megérthető. A magyarban nincs jelölve az idézett szólam, csak a kontextus, az ideológiai ellentmondás és a feltűnően „politika-

ilag inkorrekt” kifejezések használata (iszákosok) segít az irónia érzékelésében. Ez a példa jól mutatja, hogy egy ilyen kvázi-helyes magyar szövegrész nemcsak, hogy nem „magyaros”, hanem ténylegesen nehezíti, sőt torzítja az egész szöveg értelmezését.

ELBESZÉLT BESZÉDBŐL FÜGGŐ BESZÉD

(25) La non-défaite [...] et la non-victoire [...] ont redonné espoir à des groupes palestiniens qui se remettent à CROIRE aux chances d'une „guerre populaire prolongée.”
(Ramonet 2006a: 1)

(26) [...] a palesztin szervezetek úgy értékelték, hogy mégiscsak van esély valamiféle „össznépi háború” huzamos fenntartására. (Ramonet 2006b: 1)

Itt érdekes módon a francia szöveg polifón szerkezete egyszerűbb. Elgondolkodhatunk azon, hogy a *croire* (‘hinni’) ige hordoz-e beszédaktust magában, mindenesetre az idézőjelben szereplő kifejezés mindenképpen egy másik szólam, a palesztinok szólamának idézése, míg a magyar szövegben használt függő beszédbe ágyazott egyenes beszéd szegmens más értelmezést hív elő, hiszen a függő beszéd eleve a palesztin szólamot képviseli. Ezért túlértelmezzük az idézőjelet, és ironiát vagy kritikát hallunk ki belőle.

5. ÖSSZEFOGLALÁS

A fenti elemzésekkel elsősorban azt akartam bemutatni, hogy a polifónia, a többszólamúság mint metafora nem csak a fordítás általános modelljének felállításában használható, alkalmazásával a konkrét szövegek vizsgálatakor is releváns megfigyelésekre lehet jutni.

A vizsgált szövegek véleményyt kifejező sajtószövegek egy olyan orgánumból, mely felvállaltan értelmezni, nem csak ismertetni akarja a történéseket, következésképpen fontos lenne, hogy az olvasó egyértelműen értse, mikor hallja a szerző hangját, mikor olvassa az ő véleményét, mikor hallja a kritizálandó ellentábor hangját, mi a vélemény, mi a tény. A fordító számára ezért hasznos, ha tudatosan elemzi a szöveg szólamait, és figyel arra, hogy a magyar szöveg is kövesse a forrásszöveg szólamszerkezetét. Feltételezésem szerint a sajtószövegek rövidege különösen nehezzé teszi a fordító feladatát ebből a szempontból, mert a rövid szöveg kevés időt ad neki, hogy „beleélje” magát a szerző személyiségébe, azonosuljon vele. Hosszabb szöveg fordításakor több lehetőség van a kompenzálás-

ra, és arra, hogy a fordító magáévá tegye a szerző által sugallt képet. Ez a fajta vizsgálódás egyben választ adhat arra is, miért honosulnak meg olyan nehezen a külföldi sajtóorgánumokból fordított magyar sajtótermékek.

Az elemzésekből kiderült, hogy a szerzői hang és polifónia szorosan összefüggnek, a szerzői hang változásai tetten érhetők a többszólamú szövegrészek fordítása során. Láttunk példát arra, hogy a többszólamúság eltűnik a célszövegből, illetve arra is, hogy a különböző szólamok eredete bizonytalanná válik, mert a fordítás során az idézés módja megváltozik, vagy az idézés elmarad. Gyakran éppen az ironikus felhang, az ironikus szólam veszít erejéből, halkul el. Kritikus esetekben a polifon szerkezet megváltozása akár az értelmezést is megnehezítheti.

HIVATKOZÁSOK

- Bahtyin, M. 1979. *Esztyetyika szlovesznovo tvorcsesztva*. Moszkva: Iszkussztvo.
- Bahtyin, M. 1986. *A beszéd és a valóság. Filozófiai és beszédelméleti írások*. Budapest: Gondolat.
- Chesterman, A., Williams, J. 2002. *The Map. A Beginners Guide to Doing Research in Translation Studies*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Ducrot, O. 1984. *Le dire et le dit*. Paris: Éditions de Minuit.
- Hermans, Th. 1996. The Translator's Voice in Translated Narrative. *Target* Vol. 8. No. 1. 23–48.
- Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 2004. A kommunikatív szakaszhatárok eltűnése a magyarra fordított európai uniós szövegekben. *Magyar Nyelvőr* 128. évf. 4. szám. 389–407.
- Maingueneau, D. 1993. *Éléments de linguistiques pour le texte littéraire*. Paris: Dunod.
- Maingueneau, D. 2000. *Analyser les textes de communications*. Paris: Nathan.
- Mossop, B. 1983. The Translator as Rapporteur: A Concept for Training and Self-improvement. *Meta* Vol. 28. No. 3. 244–278. (elektronikus elérhetőség: <http://id.erudit.org/iderudit/003674ar>)
- Nolke, H., Flottum, K., Norén, C. 2004. *ScaPoLine: La Theorie Scandinave De La Polyphonie Linguistique*. Paris: Kimé.
- Marnette, S. 2005. *Speech and Thought Presentation in French: Concepts and Strategies*. Amsterdam/New York: John Benjamins.
- Saussure, F. 1967/1916. *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó.

Tátrai Sz. 2002. Az „Én” az elbeszélésben. *A perszonális narráció szövegtani megközelítése*. Budapest: Argumentum.

FORRÁSOK

- B. Petőcz É. 2008. Felfüggesztve. *Heti Válasz* 8. évf. 50. szám. 4.
- Balázs Zs. 2009. Kettős látás. *HVG* 31. évf. 40. szám. 42.
- Cusset, F. 2008a. Votre capital santé m'intéresse... *Le Monde Diplomatique* 56. évf. 1. szám. 28.
- Cusset, F. 2008b. Testünk egészségtökéje. *Le Monde Diplomatique. Magyar Kiadás* 3. évf. 1. szám. 16. Fordította: Ferwagner Péter Ákos.
- Fahidi G. 2008. Elnöki rendszer. *HVG* 30. évf. 50. szám. 15.
- HVG-Ténytár. 2009. *HVG* 31. évf. 40. szám. 20.
- Halász Cs. 2008. Teherautóstop. *Heti Válasz* 8. évf. 9. szám. 12.
- Halimi, S. 2008a. Colères populaires. *Le Monde Diplomatique* 56. évf. 6. szám. 1.
- Halimi, S. 2008b. Élelmiszerárak az égben. *Le Monde Diplomatique. Magyar Kiadás* 3. évf. 6. szám. 1. Fordította: Ferwagner Péter Ákos.
- László D. 2008. Éhezd magad tökéletesre! *Heti Válasz* 8. évf. 42. szám. 54.
- Mádi L. 2008. Tévhitek és cáfolatok. *Figyelő* 13. évf. 48. szám. 23.
- Ramonet, I. 2006a. Le labyrinthe palestinien. *Le Monde Diplomatique* 54. évf. 12. szám. 1.
- Ramonet, I. 2006b. A palesztín labirintus. *Le Monde Diplomatique. Magyar kiadás* 2. évf. 12. szám. 1. Fordította: Ádám Péter.

A NÉMET XENOLEKTUS FORDÍTÁSÁNAK SAJÁTOSSÁGAI RÓL

■ FÁY TAMÁS

1. BEVEZETÉS

E dolgozat célja, hogy bemutassa az irodalmi művekben megjelenő külföldiek különleges nyelvi ábrázolásának fordíthatóságát, amikor a forrásnyelvi szerző és a fordító szándékosan vét a cél nyelv szabályai ellen, hogy így érzékeltessék egy szereplő hiányos nyelvtudását. Ez a jelenség nem keverendő össze a fordítástudományban *kvázi-helyesség*, *fordítás nyelv* terminusokkal leírt jelenséggel vagy újabban a megbélyegző felhangtól mentes *fordított szövegekre* jellemző eltérésekkel, amelyek esetenként járhatnak a xenolektus használatához hasonló eredménnyel, a szándékosságot azonban nélkülözik, és mondat szinten többnyire észrevehetetlen eltéréseket jelentenek (vö. Klaudy 2001, 2004, Heltai 2005).

Ferguson (1985: 143) szerint minden beszélő nyelvi repertoárjában megtalálhatók olyan egyszerűsödött nyelvi változatok, amelyeket akkor használ, ha beszédpartnerre különböző okokból kifolyólag nem képes tökéletesen megérteni az elhangzottakat. Az egyik ilyen nyelvi változatotⁱ, melyet az anyanyelvi beszélők külföldiekkel szemben használnak, Ferguson *foreigner talk*-nak nevezi. A magyar szakirodalomban megfelelő empirikus kutatások híján nincs általánosan elfogadott név a jelenség megnevezésére, *foreigner talk* helyett leginkább a *xenolektus*ⁱⁱ terminus terjedt el. A xenolektus használata során az anyanyelvű beszélők nyelvi viselkedésüket olyan módon igyekeznek megváltoztatni, hogy a megértést megkönnyítsék beszédpartnerük számára: gyakran a sztenderd változathoz képest „egyszerűbb” nyelvet beszélnek, mint ahogyan azt a következő, a *Magyar Hírlap* 2008. július 5-i számában megjelent inkább anekdotajellegű, de tanulságos szövegből származó példa is mutatja (19. oldal): *Mit neki vinni ajándék?* Függetlenül attól, hogy az előbbi mondatot miképpen rekonstruáljuk (*Mit viszel neki ajándékba?* vagy *Milyen ajándékot viszel neki?* stb.), megállapítható, hogy az egyszerűsödés ebben az esetben morfo-

szintaktikai szinten (szórend és toldalékolás) ment végbe, és grammatikailag „helytelen”ⁱⁱⁱ szerkezetet eredményezett. A morfoszintaktikai eltéréseken kívül gyakran fonológiai, lexikai és a diskurzusbeli változásokat is ki lehet mutatni, ezek aránya rendkívül eltérő. Egyes szerzők (pl. Freed 1981) csak a diskurzusjelenségek terén bizonyították be a xenolektus létezését.

Az idézett mondat kapcsán fontos megjegyezni három dolgot. Bár a fenthez hasonló szerkezeteket a legtöbb szerző egyszerűsödésként definiálja, a nyelvészetben – többféle értelmezhetősége miatt – korántsem tisztázott, hogy pontosan mit is jelent az egyszerűsödés (vö. Bartsch 1973, Hinnenkamp 1982). Az általános felfogás szerint összefüggésben állhat a nyelvek jelölt–jelöletlen kategóriáinak előfordulásával (vö. Mühlhäusler 1974), de jelenthet kevésbé terjedelmes szókészletet (Hymes 1985) vagy funkcionális beszűkülést is (Samarin 1985, Schumann 1978). Roche (1989: 185) emiatt a semlegesebb jelentésű *változást* (*Veränderung*) használja egyszerűsödés (*Simplifizierung*) helyett. Hangsúlyozni kell továbbá, hogy a xenolektust ugyan legtöbbször nyelvi regiszternek (vö. Halliday 1978: 35) tekintik, ami egyfajta stabilitást sugall, ez azonban nem felel meg a nyelvi valóságnak. Roche (1988) kategorikusan elutasítja a xenolektus változatlanságát hangsúlyozó álláspontot, azonban ad hoc jellegétől is elhatárolódik: „a xenolektusok esetében egyéni, véletlenszerű jelenségről és sztereotipizált vagy állandósult regiszterről sem beszélhetünk”.¹

Ezt az érvelési sémát képviselik kimondva-kimondatlanul mindazon szerzők, akik a xenolektus változatosságát (*Variation*) kutatták (Jakovidou 1993, Snow et al. 1981, Long 1981). Harmadszor, fel kell hívni arra a figyelmet, hogy bár fentebb a kommunikáció megkönnyítése szerepel a xenolektus használatának elsődleges céljaként (vö. Freed 1981), az erre irányuló empirikus kutatások többségében nem festettek róla ilyen pozitív képet. Leginkább a második-nyelv-elsajátításra gyakorolt hatásával foglalkoztak. Bloomfield (1976: 472), aki a *foreigner talk* helyett az anya–gyermek kommunikációt jelölő *baby talk* kifejezést használja a nyelvi hasonlóságok miatt, megállapítja, hogy „mivel a [nem anyanyelvű] beszélőket megfosztják a helyes nyelvi modelltől, nincs más választásuk, minthogy megtanulják a felsőbb nyelv egyszerűsödött baby talk-változatát.”² Bloomfield tehát alá-fölérendeltségi viszonyban képzei el a xeno-

1 Az idézet eredeti szövege: „Es handelte sich bei Xenolekten [...] weder um ganz individuell-zufällige Erscheinungen noch um ein stereotypisiertes oder fossilisiertes Register [...]” (Roche 1988: 331). A dolgozatban található magyar nyelvű idézetek a szerző fordításai.

2 Az idézet eredeti szövege: „[...] the subjects [...] deprived of the correct model, can do no better now than to acquire the simplified 'baby talk' version of the upper language” (Bloomfield 1976: 472).

lektus használatát, melynek során az alsóbbrendű nyelvet beszélőket a felsőbbrendű nyelvet beszélők megfosztják a sztenderd modell elsajátításától. Sokáig lehetne sorolni azokat a szerzőket, akik a xenolektus használatában megvetést véltek felfedezni, álljon itt Bodemann és Ostow (1975) sokat vitatott és sokat hivatkozott álláspontja, akik talán a legélesebben képviselték ezt az irányt:

[A német anyanyelvűek] azért használják ezt a kódot, hogy megvetést fejezzenek ki, és folyamatosan érzékeltesék a külföldi munkások alacsonyabb társadalmi státuszát. A pseudo-pidzin [Bodemann és Ostow terminusa a xenolektusra – F. T. megjegyzése] tehát a külföldi munkások németországi társadalomban elfoglalt pozícióját szimbolizálja, és csupán arra való, hogy folyamatosan érzékeltesse a német munkásoktól való távolságukat. Hangsúlyozni kell ugyanis, hogy a pseudo-pidzint külföldi turistákkal szemben nem szokták használni, és azokkal szemben sem, akiket ruházatuk vagy megjelenésük alapján nem néznek külföldi munkásnak.³ (Bodemann–Ostow 1975: 145)

Ez a szélsőséges vélemény talán annak is betudható, hogy Bodemann és Ostow első sorban a vendégmunkásokkal szembeni xenolektus-használatot vizsgálta, a külföldi munkások viszont eleve kiszolgáltatott helyzetben voltak az akkori NSZK-ban.

2. A XENOLEKTUS IRODALMI HASZNÁLATA

Bizonyára mindenki számára ismerősen cseng Tarzannak vagy Robinson Crusoe társának, Pénteknek a neve. A szakirodalom másodlagos (irodalmi) *foreigner talk*nak (Ferguson 1975: 2) nevezi azt a nyelvhasználatot, ahogyan az irodalmi művekben megjelenő idegen ajkú szereplők esetenként megnyilvánulnak, az *elsődleges* jelzőt megtartva az „autentikus” kommunikációs szituációban való használatra. Az irodalmi xenolektus tágabb értelemben használatos, mint elsődleges megfelelője, amely – mint ahogy azt a bevezetőben

3 Az idézet eredeti szövege: „Dieser Code wird benutzt, um Verachtung auszudrücken und die Herabsetzung des ausländischen Arbeiters immer wieder zum Ausdruck zu bringen. Anders gesagt, das Pseudo-Pidgin ist nur ein Mittel und nur ein Symbol für die Stellung des ausländischen Arbeiters in der westdeutschen Gesellschaft, in der er physisch brutal ausgebeutet wird und in der vor allem der Abstand zum einheimischen Arbeiter dauernd bestätigt werden muß. Denn es muß betont werden: das Pseudo-Pidgin, wie wir es hier beschrieben haben, ist nicht die Sprachform, in der sich Deutsche an ausländische Touristen wenden würden oder an andere, die sich nicht durch Kleidung und Auftreten als Mitglieder der Armee der ausländischen Arbeiter identifizieren lassen“ (Bodemann–Ostow 1975: 145).

említettem – az anyanyelvűek beszédpartnerükhöz való nyelvi alkalmazkodását jelenti. A másodlagos vagy irodalmi xenolektus ezen túlmenően magában foglalja többek között az irodalmi szövegekben szereplő külföldiek vagy az olvasó szempontjából idegen nyelvű szereplők leegyszerűsödött nyelvhasználatát is. Hogy Tarzannál és Pénteknél maradjunk: „Én Tarzan, te Jane” – hangzanak Tarzan klasszikussá vált szavai, és „Csak akkor enni embereket, ha háborúban elfogni” – mondja Péntek. Ezekben a példákban hasonló jelenségek fedezhetők fel, mint az elsődleges használat során (vö. Hinnenkamp 1982, Roche 1989, Mühlhäusler 1984, Csehó 2008). Inkább elméleti jelentőségű kérdés, hogy vajon ez a másodlagos használat az anyanyelvű beszélők, tehát ilyen értelemben a szerző xenolektusképességéről tanúskodik, vagy pedig inkább ténylegesen az idegen ajkú nyelvhasználók beszédét tükrözi.

Az irodalmi xenolektus felkutatása rendkívül időigényes és kevés sikerrel kecsegtető feladat. Jellemzően adódóan csak dialógusokban fordul elő, ezen túlmenően pedig egyet lehet érteni Hartmann-nal (1994: 61), aki szerint „a külföldiekkel foglalkozó művek sokkal inkább társadalmi helyzetük ábrázolására helyezik a hangsúlyt, nem pedig nyelvi képességeik megjelenítésére”.⁴ Gyakran tehát a szerzők kifogástalan nyelven beszéltetik idegen ajkú szereplőiket, hiszen nekik az az elsődleges céljuk, hogy az üzenet maradéktalanul eljusson az olvasóhoz. Hasonlóan a dialektusok használatához, a xenolektusból akkor válik stilisztikai eszköz, ha egy szerző hangsúlyozni szeretné valamelyik szereplőjének szociokulturális hátterét. A dialektussal való párhuzam ellenére érdekes módon az irodalmi xenolektus jóval kevésbé kutatott terület, mint a dialektusok irodalmi ábrázolása (vö. Betten 1985, Kelecsényi 1992).

3. AZ IRODALMI XENOLEKTUS FORDÍTHATÓSÁGÁRÓL

Az irodalmi xenolektus viszonylag kevés szerzőnek keltette fel az érdeklődését. Még kevesebbre tehető azoknak a száma, akik egyáltalán szóba hozták fordíthatóságát (vö. Hinnenkamp 1982: 42). Klaudy az egyéni beszéd-sajátosságok fordításával kapcsolatban írja, hogy „ez a konkrét fordítói probléma összefügg a nyelv vertikális és horizontális rétegződésének problémájával, illetve mivel fordításról van szó, két nyelv **eltérő horizontális és vertikális** rétegződésének problémájával” (Klaudy 1997: 33, kiemelés az eredetiben). Kolb (1998: 278) a fordítástudomány speciális

4 Az idézet eredeti szövege: „[...] da das Augenmerk jener Texte, die sich mit Ausländern beschäftigen, hauptsächlich auf deren soziale Situation und deren Darstellung und weniger auf der Porträtierung ihrer sprachlichen Fähigkeit liegt” (Hartmann 1994: 61).

jelenségein belül emlékezik meg igen röviden a nyelvi változatok fordításáról. Jelen dolgozat tárgyához leginkább az általa említett pidzsin- és kreolnyelvek fordíthatósága áll közel, mivel ezekre is egyszerűsödés jellemző, azonban használatukat tekintve inkább a dialektusokra, mintsem a xenolektusra hasonlítanak.

A xenolektusok fordíthatóságával leginkább a dialektusfordítás elméletén belül érdemes foglalkozni. Ennek során a dialektusfordítás elméletéből ismerős kérdésekkel fogunk szembesülni: Woodham (2006: 404) szerint, míg az alacsonyabb iskolázottságot viszonylag jól lehet egy másik nyelven érzékeltetni, „addig az angolt kevésbé tudjuk úgy ragozni, hogy ezáltal felismerhetővé váljon egy francia szereplő vidéki származása.”⁵ Ez a probléma átirható a xenolektus esetére is: vajon lehet-e érzékeltetni egy másik nyelven, hogy hogyan (értsd: milyen nyelvi sajátosságokat alkalmazva) beszél németül egy vendégmunkás? Kézenfekvő tehát, hogy a xenolektus fordításakor is elfogadjuk Landers (2001: 117) tanácsát, aki szerint „a legjobb, ha meg sem próbálkozunk a dialektus fordításával, mert egy 'ekvivalens' dialektussal való helyettesítés eleve kudarcra van ítélve.”⁶ Azonban a dialektus vagy a xenolektus szerves része a műnek és a szereplők ábrázolásának, ha ettől megfosztjuk a művet, ezzel együtt elvesz identitásának egy része is. Híven tükrözi ezt a megközelítést Makai Imre műfordító álláspontja, aki a *Csendes Don* fordítása kapcsán megjegyzi: „A tisztán irodalmi nyelv alkalmazása [...] – ezzel élt például a német fordító – egyszerűen hamisítás” (Makai 1981: 574).

A dialektushoz hasonlóan a xenolektus fordítását természetesen az nehezíti meg, hogy nyelv- és kultúrafüggő jelenségekről van szó, utóbbit azonban sokkal inkább nyelvspecifikussága határozza meg, ami viszont nem jelent leküzdhetetlen fordítási akadályt, hiszen minden nyelvben lehetséges az egyszerűsödés, legfeljebb másféleképpen. Bizonyítja ezt az is, hogy míg a dialektus fordításakor egyre inkább tért hódít a sztenderd nyelvvel való fordítás, addig az irodalmi xenolektus esetében a fordítók legtöbbször igyekeznek a célnyelvben is hasonlóan tört nyelvvel érzékeltetni a szereplők hiányos nyelvtudását. Az ezzel ellentétes stratégia hátterében többnyire az húzódik, hogy a forrásnyelvi olvasó szempontjából idegen nyelvűnek számító szereplő a fordítás során a célnyelvi olvasóval megegyező nyelvűvé „válík”. Ez történt például Hugo Hartung 1954-ben íródott német nyelvű regényében, amelyben több magyar szereplő is töri a németet, de a magyar fordításban értelemszerűen kifogástalanul beszélnek magyarul:

5 Az idézet eredeti szövege: „[...] it is far less possible to inflect English in such a way as to indicate that someone is from a particular region in France [...]” (Woodham 2006: 404).

6 Az idézet eredeti szövege: „Substitution of an 'equivalent' dialect is foredoomed to failure. The best advice about trying to translate dialect: don't” (Landers 2001: 117).

Weil es ist so sähr, sähr schön gewesen, wie Sie haben Deitsch geredet. Weil ich noch nie von einem Deitschen habe Deitsch reden hören, was ich so sähr liebe. (Hartung 1972: 57)

Mert olyan nagyon szép volt, amikor németül beszélt! Én még nem hallottam igazi németet németül beszélni, amit úgy szeretek! (Sipka 1987: 64)

Ugyanezt a stratégiát követi a másik fordító is:

Mert olyan nagyon, de nagyon szépen beszél németül. Mert még soha sem hallottam német embert beszélni, pedig olyan nagyon kedvelem [...] (Katulics 2002: 97)

Mindkét fordító az egyedüli szóba jövő megoldást választotta, azonban ezáltal a fordítás elvesz valamit a magyar szereplők személyiségéből, a forrásnyelvi szövegben meghatározó jelentőségű képességük a célnyelvi szövegben rejtve marad. Kiegészítő megoldásként felmerülhetett volna a Leighton (1991: 207) által említett „jelző fordítás” (*signal translation*), amelynek során a fordító csupán jelzi, hogy a nyelv szokatlan, de nem tesz kísérletet arra, hogy visszaadja az eredeti stílusát.

4. ESETTANULMÁNY: FORDÍTÓI STRATÉGIÁK A XENOLEKTUS FORDÍTÁSAKOR

Az alábbiakban egy olyan esettanulmányt mutatok be, amikor a fordító összességében igyekezett a fordításban is helytelen szerkezeteket használni. Az elemzés Bruno Apitz *Nacht unter Wölfen* (1989, magy. 1975 *Farkasok közt védtelen*, ford. Kristó Nagy István) című világhírű regényének^{iv} összes helytelen német mondatára^v és magyar fordítására kiterjed. Összesen 81 mondatpárt vizsgállok, amelynek vagy mindkét vagy legalább az egyik (a német vagy a magyar) tagja helytelen mondatot tartalmaz.

A kvantitatív elemzés során értelemszerűen csak olyan jelenségekkel kapcsolatos eltéréseket érdemes vizsgálni, amelyek mind a magyar, mind a német nyelvben jelen vannak rendszernyelvészeti szinten (névelőhasználat, szórend, ragozást érintő eltérések stb.), hiszen például a melléknévragozást érintő hibákat a magyarra fordítás során nyilvánvalóan csak kompenzációval lehet érzékeltetni. Választásom azért esett a névelőkre, mert a xenolektus egyik legszembetűnőbb és univerzálisnak tekintett tulajdonsága a névelőhasználattal kapcsolatos eltérések, melyeknek Jakovidou (1993: 5) szerint legnagyobb hányadát (38,3 százalék) a hiányzó névelők és a névelőragozással kapcsolatos jelenségek (7,68 százalék) teszik ki. A vizsgált mű 81 mondatpárjában összesen 44 névelőhasználattal kapcsolatos eltérést dokumentáltam, amelyek kizáró-

lag a (határozott és határozatlan) névelő hiányában nyilvánultak meg, vagy a német forrásnyelvi szövegben vagy a magyar fordításban, gyakran mindkettőben: pl. „Wo ist Kind?” (Apitz 1989: 51) – „Hol van gyerek?” (Kristó 1975: 51)

A helytelen névelőhasználat fordításakor kétféle stratégiát lehet megkülönböztetni: 1) a xenolektus fenntartása (1A-1D): ilyenkor a fordító a helytelen névelőhasználatra (hiányzó névelőre) helytelen névelőhasználat (hiányzó névelővel) „válaszol” (1. táblázat), 2) a xenolektus megszüntetése (2A-2D): a fordító a helytelen névelőhasználatot korrigálja, azaz helyesen használja a magyar névelőt (2. táblázat).

FNYSZ	CNYSZ	FNYSZ	CNYSZ	FNYSZ	CNYSZ	FNYSZ	CNYSZ
-ART	-ART	-ART	+ART	+ART	-ART	+ART	+ART
1A: 27 (61,4 %)		1B: 0 (0 %)		1C: 0 (0 %)		1D: 0 (0 %)	

1. táblázat: A xenolektus fenntartása: helytelen névelőhasználat fordítása helytelen névelőhasználat. Jelmagyarázat: FNYSZ: forrásnyelvi szöveg; CNYSZ: célnyelvi szöveg; -ART: hiányzó névelő; +ART: realizált névelő

Látható, hogy a xenolektus fenntartása során a fordító a forrásnyelvi szövegben hiányzó névelőt (-ART) minden esetben hiányzó névelővel (-ART) adta vissza a célnyelvi szövegben (1A eset), ami mindkét szövegben helytelen szerkezeteket eredményezett. Nézzünk néhány példát:

1A (27 előfordulás)

FNYSZ: Ich sagen, wir durchbrechen durch Ø Zaun und laufen zu Ø Amerikaner.

(Apitz 1989: 70)

(Rekonstruált német mondat: Ich sage, wir durchbrechen den Zaun und laufen zu den Amerikanern.)

CNYSZ: Én azt mondom, nekünk Ø kerítésen kitörni, és Ø amerikaiakhoz szaladni.

(Kristó 1975: 68)

(Rekonstruált magyar mondat: (Én) azt mondom, a kerítésen kell kitörnünk, és az amerikaiakhoz kell szaladnunk.)

FNYSZ: Ich sagen, wir nicht warten, bis Ø Faschisten uns treiben aus Ø Lager.

(Apitz 1989: 70)

(Rekonstruált német mondat: Ich sage, wir warten nicht, bis die Faschisten uns aus dem Lager treiben.)

CNYSZ: Én azt mondok, nekünk nem várni, míg Ø fasiszták kiűznek Ø lágerből.

(Kristó 1975: 68)

(Rekonstruált magyar mondat: (Én) azt mondom, nem kell várunk, míg a fasiszták kiűznek a lágerből.)

Érdekes ugyanakkor, hogy az 1B-1D esetekre nem lehet példát találni. Ez visszavezethető a kutatás szűk keresztmetszetére, de különösen az 1B és 1C esetekben valószínűbbnek tűnik, hogy a két nyelv rendszerbeli sajátosságai miatt nem fordulnak elő ilyen példák. Az 1B eset azt jelentené, hogy a német mondatban a hiányzó helytelen névelőt a magyarban szintén helytelenül, de névelő használatával fordítanák, az 1C-ben ennek ellentéte figyelhető meg: a német mondatban a helytelenül realizált névelőnek a magyarban helytelenül hiányzó névelő felelne meg. Az 1D ugyanakkor gyakori jelenség lehetne, gondoljunk csak a tulajdonnevek használatára, ilyenkor a névelő használata többnyire a magyarban és a németben is helytelen szerkezetet, esetünkben xenolektust eredményezhetne: **Wo ist das Ungarn?* – **Hol van a Magyarország?* Az ilyen példák hiányát korpuszunkban valószínűleg a fentebb említett kritériumokkal lehet indokolni. A 2. táblázat a xenolektus feloldását szemlélteti.

FNYSZ	CNYSZ	FNYSZ	CNYSZ	FNYSZ	CNYSZ	FNYSZ	CNYSZ
-ART	-ART	-ART	+ART	+ART	-ART	+ART	+ART
2A: 5 (11,4 %)		2B: 3 (6,8 %)		2C: 0 (0 %)		2D: 0 (0 %)	

2. táblázat: A xenolektus feloldása: helytelen névelőhasználat fordítása helyes névelőhasználattal

A xenolektus fenntartásával szemben a xenolektus feloldása jóval ritkább, összesen 8 esetben (18,2 százalék) figyelhető meg, szemben a xenolektus fenntartásakor kapott 61,4 százalékkal (27 előfordulás). A xenolektus feloldása a célnyelvi szövegben kétféleképpen mehet végbe: 1) a német mondatban helytelenül hiányzó névelőt a fordító figyelmen kívül hagyja, tehát ő sem használ névelőt, de a magyarban ez helyes szerkezethez vezet (2A), 2) a német mondatban helytelenül hiányzó névelőt a fordító névelőbetoldással javítja a magyarban, ami szintén helyes szerkezettel jár (2B). Nézzünk mindkét esetre példát:

2A (5 előfordulás):

FNYSZ: Du bist Ø guter Kamerad. (Apitz 1989: 90)

(Rekonstruált német mondat: Du bist ein guter Kamerad.)

CNYSZ: Te vagy jó kamerád. (Kristó 1975: 88)
(Rekonstruált magyar mondat: Jó kamerád vagy.)

2B (3 előfordulás):

FNYSZ: Was sollen wir geben Ø kleinem Kind? (Apitz 1989: 94)
(Rekonstruált német mondat: Was sollen wir dem kleinen Kind geben?)

CNYSZ: Mit adjunk ennek a kisgyerek? (Kristó 1975: 92)
(Rekonstruált magyar mondat: Mit adjunk ennek a kisgyereknek?)

A xenolektus feloldása esetében is feltehető a kérdés, hogy vajon a 2C és a 2D esetet miért nem lehet dokumentálni. A 2D esetben a helytelenül realizált német névelős szerkezetet a magyarban helyesen realizált névelős szerkezettel kellene fordítani, ennek hiánya véleményem szerint megint a két nyelv szerkezeti eltéréseivel hozható összefüggésbe. A 2C-re (helytelenül realizált német névelő fordítása helyesen hiányzó magyar névelővel) ugyanakkor könnyen lehet életszerű példát találni: **Wo ist das Ungarn? – Hol van Magyarország?*

Végezetül említést kell tenni a fordítói stratégiák azon különleges esetéről, amikor a fordító valamilyen oknál fogva a helyes német névelőhasználatra helytelen névelőhasználatat válaszol a magyarban. Ezt a stratégiát *kompenzálásnak* nevezem (3. táblázat).

FNYSZ	CNYSZ	FNYSZ	CNYSZ	FNYSZ	CNYSZ	FNYSZ	CNYSZ
-ART	-ART	-ART	+ART	+ART	-ART	+ART	+ART
3A: 8 (18,2 %)		3B: 0 (0 %)		3C: 1 (2,3 %)		3D: 0 (0 %)	

3. táblázat: *Kompenzálás: helyes névelőhasználat fordítása helytelen névelőhasználat*

Arányaiban a kompenzálás (összesen 9 előfordulás) a xenolektus feloldásához (összesen 8 előfordulás) áll közel, és szintén két különböző eset figyelhető meg: 1) A németben a sztenderd névelőhasználatot a fordító átviszi a magyarra, ahol viszont ez már helytelen szerkezetet eredményez (3A), 2) A németben a sztenderd névelőhasználatot a fordító a magyarban a névelő elhagyásával fordítja, ami szintén helytelen szerkezetet von maga után (3C). Szemléltetésképpen álljon itt is egy-egy példa:

3A (8 előfordulás):

FNYSZ: Es nur wissen, was ist SS und was ist Häftlinge. (Apitz 1989: 54)
(Rekonstruált német mondat: Es weiß nur, was (die) SS ist und was Häftlinge sind.)

CNYSZ: Csak azt tud, mi az SS és mik Ø rabok. (Kristó 1975: 53)
(Rekonstruált magyar mondat: Csak azt tudja, mi az SS és mik a rabok.)

3C (1 előfordulás):
 FNYSZ: Wenn dich sehen **der** Mandrill am Fenster, er machen uns tot. (Apitz 1989: 371)
(Rekonstruált német mondat: Wenn dich der Mandrill am Fenster sieht, macht er uns tot.)

CNYSZ: Ha Ø Mandrill téged lát, megöl minket. (Kristó 1975: 353)
(Rekonstruált magyar mondat: Ha a Mandrill meglát téged, megöl minket.)

A kompenzálas során is van két olyan eset (3B és 3D), amire a korpuszban nincs példa. A 3D hiánya (helyesen realizált német névelő fordítása helytelenül realizált magyar névelővel) ismét a két nyelvi rendszer eltéréseire vezethető vissza. A 3B esetre (helyesen hiányzó német névelő fordítása helytelenül realizált magyar névelővel) empirikusan nem bizonyított példát könnyen lehet találni (*Wo ist Ungarn?* – **Hol van a Magyarország?*).

5. ÖSSZEZGÉS

Az elemzés alapján megállapítható, hogy a névelőhasználattal kapcsolatos eltérések túlnyomó részében (az összes előfordulás 61,4 százalékában) a fordító az eredetiben helytelenül használt (hiányzó) névelőt a magyarban a névelő szintén helytelen elhagyásával „fordította”, azaz a xenolektus fenntartására törekedett, és csak a fennmaradó esetekben szüntette meg a nyelvi idegenszerűséget vagy használta azt kompenzációs eszközként. Bár a kutatás szűk keresztmetszete nem teszi lehetővé messzemenő következtetések levonását, valószínűsíthető, hogy az eredmények alapján a xenolektus fordításának általános tendenciái rajzolódtak ki.

A viszonylag kis számú elemzett mondat mellett fontos hangsúlyozni, hogy a viszonyítási alapot jelen esetben saját német és magyar nyelvérzékem képezte. Így joggal feltételezhető, hogy néhány névelőhasználati kérdésben más beszélők nyelvi megítélése alapján az általam végzett rekonstruálástól eltérő eredmény született volna. Egy nagyobb empirikus kutatás keretében az eredmények megbízhatósága miatt mindenképpen szükséges német és magyar anyanyelvű adatközlők megkérdezése. A megnövekedett adatmennyiség ugyanakkor jelentősen megnehezítheti az anyanyelvűek bevonását, valószínűleg ez az oka annak, hogy az általam ismert szerzők meghatározóak ugyan a viszonyítási alapul szolgáló nyelvváltozatot (többnyire a vizsgált térségben beszélt regionális köznyelvet), azonban a rekonstruálást saját maguk végzik.

A dolgozat nem adott és nem is adhatott választ arra a kérdésre, hogy mi indokolta a kompenzálást. Kézenfekvőnek tűnik, de további vizsgálatot igényel, hogy a fordító azon eltérések fordítását kárpótolta ezzel az eszközzel, amelyeket a német és magyar nyelv rendszerszintű különbségei miatt nem tudott „helytelenül” fordítani. Szintén bizonyításra vár, hogy a xenolektus fenntartásának, feloldásának és kompenzálásának hiányzó eseteire (1B, 1C, 1D, 2C, 2D, 3B, 3D) van-e példa a fordítói gyakorlatban.

JEGYZETEK

- i Szándékosan használom a *nyelvi változat* kifejezést, mivel a xenolektus nem tekinthető a dialektushoz hasonló nyelvváltozatnak, csupán a nyelv egy lehetséges megnyilvánulási formájának.
- ii A *foreigner talk*-ról szóló rövid összefoglalójában Cseresnyési (2004: 50) is a *xenolektus* (*xénos* 'idegen' + *lektus* 'nyelv') terminust használja, amelyet jelen tanulmányban átveszek tőle, szem előtt tartva, hogy „magyarosabb” hangzása mellett ennek legfeljebb annyi előnye van, hogy jobban illeszkedik a *dialektus*, *szociolektus* stb. terminusok sorába. A továbbiakban igyekszem a *xenolektus* megnevezést használni, és csak a szakirodalomra való hivatkozás esetén hívom segítségül „nemzetközi” megfelelőjét.
- iii A *helytelen* kifejezést – erősen preskriptív sugallata és kérdéses meghatározhatósága ellenére – azokban az esetekben használom a tanulmányban, amikor a sztenderdtől (művelt köznyelvi változattól) különösen morfoszintaktikai szempontból eltérő nyelvi példákat említek. A sztenderd, vagy pontosabban a hivatkozási alapnak tekintett nyelv problémájára az összegzésben térek vissza.
- iv A buchenwaldi koncentrációs táborban játszódnó műben a külföldi foglyok egy része töri a németet.
- v *Mondaton* jelen tanulmányban két mondatvégi írásjel közötti egységet értek.

HIVATKOZÁSOK

- Bartsch, R. 1973. Gibt es einen sinnvollen begriff von linguistischer komplexität?
Zeitschrift für germanistische Linguistik Vol. 1. No. 1. 6–31.
- Betten, A. 1985. *Sprachrealismus im deutschen Drama der siebziger Jahre*.
Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Bloomfield, L. 1976 [1933]. *Language*. New York: Henry Holt.
- Bodemann, Y. M., Ostow, R. 1975. *Lingua Franca und Pseudo-Pidgin in der Bundesrepublik: Fremdarbeiter und Einheimische im Sprachzusammenhang*. *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik* Vol. 5. No. 18. 122–146.

- Csehó T. 2008. Ich sprechen nix Deutsch: Lexikalisch-semantische Aspekte des primären und sekundären Foreigner Talk. *Studia Germanica Universitatis Vesprimiensis* 12 évf. 1. szám. 5–23.
- Cseresnyési L. 2004. *Nyelvek és stratégiák, avagy a nyelv antropológiája*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Ferguson, Ch. A. 1985 [1971]. Absence of copula and the notion of simplicity. A study of normal speech, baby talk, foreigner talk, and pidgins. In: Hymes, D. H. (ed.) *Pidginization and Creolization of Languages*. Cambridge: University Press. 141–150.
- Ferguson, Ch. A. 1975. Toward a Characterization of English Foreigner Talk. *Anthropological Linguistics* Vol. 17. No. 1. 1–14.
- Freed, B. F. 1981. Foreigner-talk, Baby-talk, Native-talk. *International Journal of the Sociology of Language* No. 28. 19–39.
- Halliday, M. A. K. 1978. *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. London/Baltimore: Edward Arnold & University Park Press.
- Hartmann, D. M. 1994. Simuliert, stilisiert oder stigmatisiert? Der sekundäre Foreigner-Talk in deutschen Texten. *Beiträge zur Fremdsprachenvermittlung* No. 27. 54–74.
- Heltai P. 2005. A fordító és a nyelvi normák II. *Magyar Nyelvőr* 129. évf. 1. szám. 30–58.
- Hinnenkamp, V. 1982. *Foreigner Talk und Tarzanisch. Eine vergleichende Studie über die Sprechweise gegenüber Ausländern am Beispiel des Deutschen und des Türkischen*. Hamburg: Buske.
- Hymes, D. H. (ed.) 1985 [1971]. *Pidginization and Creolization of Languages. Proceedings of a Conference Held at the University of the West Indies Mona, Jamaica, April 1968*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jakovidou, A. 1993. *Funktion und Variation im 'Foreigner-Talk'*. Tübingen: Gunter Narr.
- Kelecsényi N. 1992. *Dialect Representation in Literature. Alice Walker: The Color Purple*. Kandidátusi értekezés. Budapest.
- Klaudy K. 1997. *Fordítás I. Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 2001. Mit tehet a fordítástudomány a magyar nyelv „korszerűsítéséért”? *Magyar Nyelvőr* 125. évf. 2. szám. 145–152.
- Klaudy K. 2004. A kommunikatív szakaszhatárok eltűnése a magyarra fordított európai uniós szövegekben. *Magyar Nyelvőr* 128. évf. 4. szám. 389–407.

- Kolb, W. 1998. Sprachvarietäten. In: Snell-Hornby, M. et al. (Hrsg.) *Handbuch Translation*. Tübingen: Stauffenburg-Verlag.
- Landers, C. E. 2001. *Literary Translation: A Practical Guide*. Clevedon: Multilingual Matters. (= Topics in Translation 22)
- Leighton, L. G. 1991. *Two Worlds One Art: Literary Translation in Russia and America*. Dekalb: Northern Illinois University Press.
- Long, M. H. 1981. *Variation in Linguistic Input for Second Language Acquisition. Paper presented at the European-North American Workshop on Cross Linguistic Second Language Acquisition Research, September*. Lake Arrowhead.
- Makai I. 1981. Solohov. In: Bart I., Rákos S. (szerk.) *A műfordítás ma. Tanulmányok*. Budapest: Gondolat. 566–580.
- Mühlhäusler, P. 1974. *Pidginization and Simplification of Language*. Canberra: Australian National University.
- Mühlhäusler, P. 1984. Tracing the Roots of Pidgin German. *Language and Communication* Vol. 4. No. 1. 27–57.
- Roche, J. 1988. Der Ausdruck der Temporalität in deutschen Xenolekten. In: Ehrich, V., Vater, H. (Hgg.) *Temporalsemantik*. Tübingen: Max Niemeyer (= Linguistische Arbeiten 201). 330–342.
- Roche, J. 1989. *Xenolekte. Struktur und Variation im Deutsch gegenüber Ausländern*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Samarin, W. J. 1985 [1971]. Salient and substantive pidginization. In: Hymes, D. H. (ed.) *Pidginization and Creolization of Languages*. Cambridge: Cambridge University Press. 117–140.
- Schumann, J. H. 1978. *The Pidginization Process. A Model for Second Language Acquisition*. Rowley, Mass.: Newbury House.
- Snow, C. E., Van Eeden, R., Muysken, P. 1981. The Interactional Origins of Foreigner Talk: Municipal Employees and Foreign Workers. *International Journal of the Sociology of Language* 28. The Hague: Mouton de Gruyter. 81–91.
- Woodham, K. 2006. From Congolese Fisherman to British Butler: Francophone African Voices in English Translation. In: Armstrong, N., Federici, F. M. (eds.) *Translating Voices, Translating Regions*. Rome: Aracne. 392–408.

FORRÁSOK

Apitz, B. 1989 [1958]. *Nackt unter Wölfen*. Halle/Leipzig: Mitteldeutscher Verlag.

Apitz, B. 1975 [1960]. *Farkasok közt védtelen*. Ford. Kristó Nagy István.

Budapest: Európa Könyvkiadó.

Hartung, H. 1972 [1954]. *Ich denke oft an Piroschka*. Berlin: Ullstein.

Hartung, H. 1987. *Piroska*. Ford. Sipka Sándorné Serfőző Rózsa. Rorschach:

Németh Lajos.

Hartung, H. 2002. *Piroska*. Ford. Katulics Imre. Budapest: K.u.K Könyv- és

Lapkiadó.

Magyar Hírlap 2008. július 5. száma. 19.

ÖT FORDÍTÓ A KINCSES-SZIGETEN. A KULTURÁLISAN KÖTÖTT KIFEJEZÉSEK VÁLTOZÁSA ÚJRAFORDÍTOTT SZÖVEGEKBEN

■ MÁRTONYI ÉVA

1. AZ ÚJRAFORDÍTÁS ÉRTELMEZÉSE ÉS OKAI

Kevés olyan művet találunk, amelyet egymástól nagyon eltérő időben öt különböző fordító is lefordított. A *Kincses-sziget* című regény magyar fordításai kiváló lehetőséget adnak annak vizsgálatára, hogy milyen változó igényeket és milyen módon elégíthetnek ki az újrafordítások.

A szakirodalomban az újrafordítás (*retranslation*) szót két különböző értelemben használják. Egyrészt arra az esetre, amikor egy művet az adott célnyelvre többször is lefordítanak, másrészt arra, amikor egy fordított szöveget forrásként használnak fel egy harmadik nyelvre történő fordításhoz. Az újrafordítást kizárólag az első értelemben fogom használni, a közvetítőnyelv segítségével végzett fordítás ennek a kutatásnak nem tárgya. Az újrafordításnak számtalan oka lehet, ezek közül akár egyszerre több is szerepet kaphat.

Természetes indok lehet *az elégedetlenség, a kritika*, amely eredhet a fordító, az olvasó, a kiadó vagy akár a szerző felől is. Az újrafordítónak kedvez, hogy tökéletes fordítás nem létezik, elvben tehát mindig lehet jobbat készíteni, ellene hat ugyanakkor, hogy egy-egy fordítás kanonizálódhat, emiatt az új változattal szemben nagy ellenállás is mutatkozhat befogadói vagy akár szakmai oldalról is.

St. André (2003) a klasszikus kínai irodalom korai fordításait elemezve többféle motivációt is talált. Egy jól sikerült új fordítás komoly szaktekintélyt biztosíthatott a fordítónak, ugyanakkor lehetőséget nyújtott rá, hogy a szöveghűséget illetően munkájával meghatározzon egy irányadó mintát, ezzel hatással legyen a norma kialakítására. St. André arra is mutat példát, hogy a társadalmi–kulturális környezet változása is igényt támaszthat új fordításra:

Davis generációja fordulópontot is jelez a kínai és európai civilizáció egymáshoz viszonyított helyzetében. A korai francia sinológusok hajlamosak voltak az egekig magasztalni Kínát, és Percy fordítása ezt a tendenciát követi. A 60 évvel később, 1829-ben író Davis ezzel szemben meg van győződve a brit felsőbbrendűségről, és az adaptáció mint nativista stílus azt jelzi: nem akarja, hogy a kínai megfogalmazás alsóbbrendű stílusa, teli kinézetre csúnya, hangzásra még csúnyább egzotikus szavakkal, „elrontsa” az angolt¹ (St. André 2003: 67; a szerző fordítása).

Gyakran felmerülő újrafordítási ok a *szövegek előregedése*. Könnyen felhozható érv ellene, hogy az eredeti szöveg ugyanúgy öregszik, avul, azokat mégsem írják át. Ez ugyan igaz, de ha a fordító azt tekinti céljának, hogy olyan hatást gyakoroljon az olvasóra, mint amelyet az író szándékozott elérni eredeti célközönségénél, akkor erre módot adhat az újrafordítás. Népszerű elmélet az *újrafordítási hipotézis* (RH, retranslation hypothesis), amely szerint az első fordításnál erősebb a honosítási szándék, hogy biztosítsa a mű pozitív fogadtatását, míg az újrafordításoknak már nem kell megküzdeniük az idegen kultúra bevezetésének problémájával, és a fokozott adaptálás egyik oka lehet a szöveg avulásának. Paloposki és Koskinen (2001) felhívja a figyelmet, hogy bár több szakember is foglalkozott a kérdéssel, megállapításaik mögül hiányzik az empirikus kutatási alap, és a fordítások jellegét számos egyéb tényező is befolyásolja, nem csak a megjelenés sorrendje.

Számos szépirodalmi mű lehet *többrétegű*, vagy lehet többféle funkciója, ilyenkor előfordulhat, hogy a fordító a korábbi változathoz képest másik réteget kíván megjeleníteni, másik funkcióra szeretné helyezni a hangsúlyt. Milton és Torres (2003) szerint *Az ezeregyéjszaka meséi* jól mutatja, hogyan igényelhetnek a különböző rétegek külön fordítást, hiszen ez a mű lehet tudományos, erotikus, romantikus, erőszakos vagy szelíd. Nádasdy Ádám (2008) a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémián tartott székfoglalójában *Dante Isteni színjátéka* újrafordításának egyik fontos elemeként emelte ki, hogy a *Commedia* epikus, lírai és drámai funkciója közül ő – a korábbi fordításokkal ellentétben – a drámai oldalt helyezi előtérbe.

1 Az idézet eredeti szövege: „Davis’s generation also marks a turning point in the relative status of Chinese and European civilisations. Earlier French *Sinologistes* tended to laud China to the skies, and Percy’s translation follows this tendency. Writing in 1829, sixty years later, Davis is by contrast sure of British superiority, and the adoption as a nativist style results: he doesn’t want English to be ‘corrupted’ by the inferior style of Chinese composition, which is full of ill-looking and worse-sounding exotic words” (St. André 2003: 67).

Madách Imre *Az ember tragédiájának* finn fordításait elemezve Gerevich-Kopteff arra a következtetésre jut, hogy „Az újrafordítás oka a mű jobb, teljesebb megértése lehet olyankor, amikor változnak a körülmények, és új nézőpontok kerülnek előtérbe a mű olvasásakor” (Gerevich-Kopteff 2003: 358).

Ennél prózaibb szempontok, *üzleti okok* is vezethetnek egy-egy mű újrafordításához. A *Kincses-sziget* esetében több ilyen motívum is felmerült. Az eredeti regény szerzői joga ugyan lejárt, de ha a fordítói jogokkal egy másik kiadó rendelkezik, és azt átengedni nem hajlandó, akkor az újabb kiadásra csak új fordítással van lehetőség. Üzleti szempont az is, ha a kiadó új olvasói csoportot céloz meg, például fiatalabb korosztálynak szánja az új kiadást, ezért egyszerűbb, világosabb, könnyebben érthető, kicsit egyszerűbb megfogalmazású fordítást szeretne. Az Európa Kiadó pedig egy sorozat részeként jelentette meg a könyvet, emiatt olyan fordítást kellett készíttetnie, amely igazodik a sorozat ismeretterjesztő jellegéhez. Milton és Torres (2003) szintén üzleti okként említi meg, hogy egy új fordításra a kiadó marketingstratégiát építhet a nagyobb olvasóközönség eléréséhez, olyan hívószavakkal, mint „*pontosabb*” vagy „*közelebb áll az eredetihez*”.

Kifejezetten olvasói igény kielégítésére is készülhet újrafordítás, még akkor is, ha az első fordítás színvonala nem kifogásolható, szövege elavultnak sem tekinthető. Erre jó példa Tolkien regénye, *A babó*, amelyet a Móra Könyvkiadó jelentetett meg először 1975-ben, Szobotka Tibor fordításában (Tótfalusi István verseivel), gyerekek számára. A történet folytatása, *A gyűrűk ura* csak 1981-ben jelent meg a Gondolat Kiadónál, felnőtt olvasóközönségnek, Réz Ádám, Göncz Árpád és Tandori Dezső fordításában. Az olvasók körében azonban a későbbi fordítás szóhasználata, nevei, terminusai honosodtak meg, és a regény népszerűségének növekedésével egyre erősödött az igény a harmonizációra. Ennek kielégítésére 2006-ban két kiadás is napvilágot látott, egy szövegkritikai kiadás a Ciceró Könyvstúdiónál, valamint Gy. Horváth László teljesen új fordítása az Európa Könyvkiadónál.

Végül, de nem utolsósorban meg kell még említeni a lehetséges újrafordítási okok között a *fordítói norma változását*. A fordítói norma változása egy sokrétű folyamat, így részben ide tartozhat a korábban említett okok közül a szövegek elavulása vagy a társadalmi–kulturális divatok változása is, azok azonban mégis egy tágabb környezetet érintenek, ezért tekinthetjük őket külön kategóriának. Egyértelműen megváltozott a fordítói norma például az adaptív fordítások megítélésében. A *Kincses-sziget* első fordításának megjelenése idején az adaptáció volt a jellemző fordítási koncepció, az újabb és újabb fordítások pedig egyre tolnak a szöveghű fordítás felé.

Az irodalom mindig is eszköze volt az ideológiai üzenetközvetítésnek, ezért nagyobb ideológiai változások könnyen érvénytelenné vagy akár nevetségessé tehetnek egy fordítást. A gyermekirodalom ezen felül gyakran még pedagógiai célokat is szolgál, így érzékenyen érintik mind az ideológiai, mind a pedagógiai elvekben bekövetkezett változások, még könnyebben merülhet fel az újrafordítás igénye.

2. A KINCSES-SZIGET MAGYAR FORDÍTÁSAI

Robert Louis Stevenson skót regényíró 30 évesen kezdte írni, majd 1881-ben Svájcban fejezte be legnépszerűbb regényét, amelyet *A hajószakács* címmel folytatásokban közölt a gyermekeknek szóló *Young Folk* folyóirat. A történet ekkor még nem keltett különösebb figyelmet, de 1883-ban könyv alakban is megjelent, és azonnal nagy sikert aratott mind az olvasók, mind a kritikusok körében.

A Kincses-sziget öt magyar fordítása más-más időben, eltérő körülmények között, különböző igények kielégítésére készült. Az elsőt Kürthy Emil író, hírlapíró készítette alig négy évvel az eredeti mű megjelenése után, 1887-ben. A második fordítás a Nyugathoz tartozó költő, irodalomtörténész, műfordító, Király György 1920-ban készült munkája. Devecseri Gábor fordítása, amely a legtöbb kiadást érte meg, és valószínűleg a legismertebb, 1943-ban jelent meg először Grill Károly Kiadóvállalatánál, de később ez alapján készült – kisebb módosításokkal – a Móra Könyvkiadónál (és más kiadóknál) számtalan kiadást megélt változat. Az Európa Könyvkiadó számára Gy. Horváth László 2004-ben ismét újrafordította a művet, majd az eddigi utolsó fordítás – Majtényi László munkája – 2007-ben jelent meg a szegedi Könyvmolyképző Kiadónál.

2.1 AZ ELEMZÉS TÁRGYA ÉS MÓDSZERE

Az öt fordítást a reáliák összehasonlító elemzése segítségével vettem össze. A kulturálisan kötött kifejezések fordítása pontosan átgondolt fordítói stratégiát igényel, és az alkalmazott műveletek megfigyelése segítséget ad a fordítók koncepciójának megfigyeltetésére. Ez a vizsgálat egy korábbi kutatás folytatása (Mártonyi 2008), amelynek eredményeit ebben a tanulmányban is felhasználtam. A korábbiaknak megfelelően Valló (2000) tágabb értelmezését veszem alapul, vagyis reáliának tekintek „minden olyan megnyilvánulást, amelyben kifejeződik egy adott kultúrközösség sajátos élmény- és ismeretanyaga, tárgyai, fogalmai, mentális, emotív sémái, amelyek az adott kulturális kontextusban speciális jelentéssel bírnak” (Valló 2000: 45).

2.2 TULAJDONNEVEK FORDÍTÁSA

A reáliák speciális csoportját alkotják a tulajdonnevek, ezen belül először vizsgáljuk meg a személynévek fordítását.

Stevenson	Kürthy	Király	Devecseri	Gy. Horváth	Majtényi
Mrs. Crossley	Crowleyné	Crossleyné	Crossleyné	Mrs. Crossley	Mrs. Crowley
Thomas Redruth	Redruth Tamás	Redruth Tamás	Tom Redruth	Thomas Redruth	Tom Redruth
Job Anderson	Andersen Jób	Anderson Job	Job Anderson	Job Anderson	Job Andersen
Israel Hands	Hands Izsák Hands Izrael	Hands Izrael	Israel Hands	Israel Hands	Israel Hands
John Trelawney	Trelawney John	Trelawney John	John Trelawney	John Trelawney	John Trelawney
Barbecue	John	Barbecue	Barbecue	Rostélyos	John

1. táblázat: Személynévek magyar ekvivalensei

Az 1. táblázatban balról jobbra időrendben szerepelnek a fordítások. A korábbi adaptív fordítói norma szerint az volt a szokás, hogy a keresztnéveket a magyar megfelelőjükkel helyettesítették. Az 1887-es és az 1920-as fordítás még ezt az elvet követi, az 1943-ban megjelent változattól kezdve viszont megmaradnak az eredeti angol keresztnévek. Érdekesség, hogy a „határon” maradt még egyetlen régies alak, *Mrs. Crossley* nevét még Devecseri is *Crossleynénak* írja. A szövegben található egy beszélő név, ezt egyetlen fordító fordította le, a többiek vagy kihagyták, és a férfi keresztnévvel helyettesítették, vagy magyarázat nélkül az angol változatot használták, ami az adaptív fordítók esetében kicsit ellentmondásosnak tűnik. Valamilyen okból a *John* nevet sem fordították le *Jánosra*. Annyit érdemes még megjegyezni, hogy az első fordító, Kürthy, meglehetősen szabadon kezelte a neveket, cserélgette a *w* és *v* betűket, az Izsák és Izrael változatot, a vezetéknév és a keresztnév sorrendjét, és az is előfordul, hogy a *Jób* név helyett *John* szerepel.

A regény témájának megfelelően sok földrajzi névvel találkozhatunk, ezek egy része valós, más része fiktív. A fiktív földrajzi nevek többsége beszélő név, a történet szempontjából jelentésüknek hangulatfestő szerepe van, ennek megfelelően akkor is fordítást igényelnek, ha a koncepció nem adaptív (2. táblázat).

Stevenson	Kürthy	Király	Devecseri	Gy. Horváth	Majtényi
Black Hill Cove	black-hilli öböl	Black-Hill öböl	Black Hill öböl	Feketehegy-öböl	Black Hill-öböl
Kitt's Hole	Kitt gödre	Macskazugoly	Macskazugoly-öböl	Kitt rejteke	öböl
Haulbowline Head	Pire Bouline előfok	Horgonycölöp-fok	Horgonycölöp-fok	Vitorlakötél-behúzó-fok	Horgony-cölöp-fok
Mizzen-mast Hill	Előárboc domb	Hátsóárboc-halom	Keresztárboc-halom	Hátsóárboc-hegy	Kereszt-árboc-halom
Rum Cove	KIHAGYÁS	Rum-öböl	Rum-öböl	Rum-búvóöböl	Rum-öböl

2. táblázat: Fiktív földrajzi nevek ekvivalensei

A kalózok szigetének földrajzi neveit minden fordító lefordította. Három fordítás (Király, Devecseri, Majtényi) nagyon hasonló, nem annyira a pontos jelentést, inkább a szavak hangulatát tartották szem előtt. A *Haulbowline Head* egyforma fordításai arra utalnak, hogy ismerhették elődeik munkáját, a *Haulbowline*-nak ugyanis semmi köze nincs a horgonycölöphöz, valóban azt jelenti, amit Gy. Horváth írt: *vitorlakötél-behúzó*t. Tény, hogy a pontos megfelelő túlságosan bonyolult, ezért a helyettesítés szerencsésebb megoldás a tükörfordításnál, elég valószínűtlen azonban, hogy három fordítónak egymástól függetlenül éppen a *horgonycölöp* jutna eszébe helyette. Azt sajnos nem sikerült megfejtennem, hogyan (és miért) lett belőle *Pire Bouline* Kürthynél.

A létező földrajzi neveknek van magyar megfelelőjük, ezért nem is kellene külön kiemelni őket, de ebben az esetben két fontos jellegzetességre is rámutatnak (3. táblázat).

Stevenson	Kürthy	Király	Devecseri	Gy. Horváth	Majtényi
Dry Tortugas	KIHAGYÁS	Tortuga-sziget + l.j.	Száraz Tortuga sziget	Száraz Tortugák + l.j.	KIHAGYÁS
Trinidad	Szent Háromság	Trinidad szigete	Trinidad	Trinidad + l.j.	Trinidad szigete
Palm Key	Palmas	Palm Key	Palm Key (KÉSŐBB KIHAGYÁS)	Palm Key + l.j.	Palmas
Spanish Main	rejtélyes tengeri események	spanyol tenger	spanyol tenger	spanyol tengerek + l.j.	hét tengeren
Madagascar	Madagaskár	Madagaszkár	Madagaszkár	Madagaszkár + l.j.	Madagaszkár

3. táblázat: Létező földrajzi nevek ekvivalensei. Jelmagyarázat: l.j. = lábjegyzet

Az egyik már a korábbi elemzésben is szerepelt (Mártonyi 2008): Gy. Horváth fordításában – tudatos koncepcióval – előtérbe helyezi a reáliák ismeretterjesztő funkcióját, ezért ahol további információt tud nyújtani, ott lábjegyzetekkel látja el a szöveget. Különösen jól látszik ez a létező földrajzi neveknél, ahol minden egyes névhez tartozik valamilyen kiegészítő magyarázat. A másik megfigyelhető jellegzetesség a Kürthy-féle fordítás következetlensége. Semmilyen koncepciót nem lehet felfedezni, ahány név, annyiféle átváltási művelet: helyettesítés, körülírás, transliteráció, tükörfordítás és kihagyás egyaránt előfordul.

2.3 MÉRTÉKEGYSÉGEK FORDÍTÁSA

A következő fontos reáliacsoportot a mértékegységek alkotják. A jellegzetes angolszász mértékek többségének van magyar ekvivalense, és – bár általában régiesek, és nem köztudott, hogy mekkora egységet jelentenek – mivel fontos hangulati elemek, a fordítók általában nem váltják át őket a jelenleg használatos magyar mértékegységekre.

Stevenson	Kürthy	Király	Devecseri	Gy. Horváth	Majtényi
acre	minden pontját	minden kis zugot	négyzetméter	minden talpalatnyi rész	KIHAGYÁS
fathom (vízmélység)	rőf	fonál	öl	öl + lj.	öl
fathom (vízmélység)	öl	fonal	fonal	öl	öl
fathom (kötélhossz)	KIHAGYÁS	fonal	fonál	öl	fonal
fathom (vízmélység)	öl	fonál	fonal	öl	fonál
feet	(angol) láb	láb	láb	láb + lj.	láb
gill	az üveg egyne- gyed része	meszely	meszely	deci	meszely
inch	hüvelyk	hüvelyk	hüvelyk	hüvelyk + lj.	hüvelyk
mile	mértföld	mértföld	mértföld	mértföld + lj.	mértföld
yard	hossz	yard	yard	yard	KIHAGYÁS
yard (100 ~s)	nem volt messze	(néhány száz) lépés	(néhány száz) lépés	(száz) yard + lj.	(néhány száz) lépés

4. táblázat: Angolszász mértékegységek magyarra fordítása. Jelmagyarázat: lj. = lábjegyzet

A *láb*, a *hüvelyk* és a *mérföld* nem is okoz gondot, a *yarn*-nál már jelentkezik egy kis bizonytalanság, de a *fathom* teljesen összezavarja a fordítók többségét. Királynál csak a *fonal*–*fonál* alak váltakozik, Devecserinél és Majtényinál ezeken kívül még szerepel az *öl* is, Kürthy pedig a *rőf* és az *öl* mellett kihagyással is él. Az eredeti szövegben a *fathom* általában vízmélységet jelöl, egyszer szerepel kötél hosszának jellemzésére, de érdekes módon a *rőf* nem ott bukkan fel. Az *acre* szó helyett általában körülírást alkalmaznak, egyedül Devecseri használ *négyzetmétert*, de az ki is lóg az angolszász mértékrendszerből (4. táblázat).

2.4 PÉNZNEMEK ÉS HAJÓZÁSI SZAKKIFEJEZÉSEK

A további két fontos reáliacsoportból az egyikben a pénzfajták szerepelnek. Szokásos esetben ez az adott országban használt pénzegységeket jelentené, de itt a történet a világ minden részéről összehordott kincsről szól, emiatt földrajzilag és időben egymástól távol eső helyeken használt pénznemek–pénznemek kerülnek elő. Mivel azonban a fajtájuknak nincs jelentősége, a fordítóknak nagy a szabadsága, gyakorlatilag mindegy, hogy mit választanak, így ebből nem lehet következtetéseket levonni.

Hátra van még a legnagyobb csoport, a hajósélet szakkifejezései. A reáliák relativitását figyelembe véve ezek is reáliáknak tekinthetők, mivel a forrásnyelvben nem csak egy szakterület képviselőinek szókincséhez tartoznak, hanem általánosan ismertek, a célnyelvi olvasók azonban sem magukat a jel-tárgyakat, sem azok megnevezéseit nem ismerik. Egyfelől nagyon fontosak, hiszen ezek jelentik a történet háttérét, és határozzák meg a hangulatot, másfelől viszont – mivel nem hajózási szakkönyvről van szó – semmilyen problémát nem okoz az olvasóknak, ha a szakszerűség néhol nem tökéletes (5. táblázat).

A példákat megvizsgálva a korábbiakhoz hasonló jellegzetességeket találunk. Két fordító következetes: Király nagyobb szabadságot enged magának, de ha egyszer eldöntötte, milyen kifejezést használ, akkor ahhoz a továbbiakban tartja magát. Gy. Horváth pedig kitart a szakszerűség mellett, szigorúan a megfelelő hajózási terminusokat használja, még akkor is, ha azok dramaturgiai és stilisztikailag is korlátozzák a szöveg gördülékenységét. Kürthy és Devecseri meglehetősen következtelenül váltogatják a szavakat, és ez sajnos néha (pl. Anderson csónakmester/kormányos keverésekor) a történet érthetőségének rovására megy. Majtényi sem következetes, de ezen a területen legtöbbször a kihagyást választja, amivel persze hibázni sem lehet.

Stevenson	Kürthy	Király	Devecseri	Gy. Horváth	Majtényi
main hold	födélköz	hajó fara	tat	főraktér	KIHAGYÁS
bowsprit	előárbocz	nyárs	nyárs	orrárboc	KIHAGYÁS
mizzen-top	előárbocz	hátsó árboc keresztfája	farvitorla teteje	tatárboc kosara	KIHAGYÁS
fore-sail	nagy vitorla	előlső vitorla	előlső vitorla	orrvitorla	KIHAGYÁS
forecastle	előrés	első kabin	KIHAGYÁS	legénységi szállás	hálóterem
yardarm	akasztófa	vitorla keresztfája	vitorla kereszttrúdja	szárnyvitorlarúd	főárboc kereszttrúdja
scuppers	KIHAGYÁS	KIHAGYÁS	KIHAGYÁS	fedélzeti lefolyó	KIHAGYÁS
stay	kötél	vitorlakötelek	vitorlakötelek	tarcskötél + lj.	ormánycötelek
backstay	kötél	kötelek	kötelek	patráckötél + lj.	kötelek
boatswain1	KIHAGYÁS	csónakmester	csónakmester	kormányos	KIHAGYÁS
boatswain2	kormányos	csónakmester	kormányos	kormányos	kormányos
boatswain3	Andersen	csónakmester	csónakmester	kormányos	csónakmester

5. táblázat: A hajózási szak kifejezések fordítása Jelmagyarázat: lj. = lábjegyzet

A 6. táblázatban összegyűjtöttem néhány érdekességet. A Pallas nagylexikona több évvel a legkorábbi fordítás után jelent meg (Pallas 1893–1900), abban szerepel a *mazsola*, az *oroszlánfóka* (*tengeri oroszlán* formában is) és a *szerecsendió* is, tehát mindhárom szó használatban volt már mindegyik fordítás keletkezésekor. Ennek ellenére a *mazsola töpött szőlő*, az *oroszlánfóka tengeri borjú*, a *szerecsendió* pedig egyszerűen *fák* lesznek az első fordításban. A *malagaszőlő* szépen visszaadja a régies hangulatot, a *rozmár* viszont téves helyettesítés, hiszen a fókákkal ellentétben meleg tengeri szigetek nem él.

Stevenson	Kürthy	Király	Devecseri	Gy. Horváth	Majtényi
cutlass 1	bicska	spádé	rövid kard	kard	csáklázó szablya
cutlass 2	késtőr	spádé	kard	kard	kard
raisin	töpött szőlő	malagaszőlő	malagaszőlő	mazsola	malagaszőlő
sea lion	tengeri borju	tengeri oroszlán	tengeri oroszlán	oroszlánfóka	rozmár
pig-nut	szarvasgomba	mogyoró	mogyoró	földimogyoró	KIHAGYÁS
nutmeg	fák	szerecsendió	szerecsendió	szerecsendió	KIHAGYÁS

6. táblázat: Egyéb reáliák

2.5 KIHAGYÁS A REÁLIAFORDÍTÁSBAN

A reáliafordítási módszereket Klaudy (1999) és Valló (2002) csoportosítása szerint különítettem el. Ezek közül most csak egyet szeretnék kiemelni. Korábbi tapasztalataim azt mutatták, hogy a fordítók ritkán alkalmazzák a kihagyást, nehezen megoldható esetekben is inkább valamilyen más megoldást keresnek, vagy legalábbis kompenzálnak. Az adatok összesítése ezért számomra kissé meglepő eredményt hozott.

	Kürthy	Király	Devecseri	Gy. Horváth	Majtényi
szöveg első fele (db)	8	2	4	4	17
szöveg második fele (db)	27	3	2	5	22
összesen	35	5	6	9	39
a reáliák százalékában	17,5%	2,5%	3%	4,5%	19,5%

7. táblázat: Kihagyások a fordításban

A 7. táblázatból látható, hogy a kihagyások aránya három fordítónál nem érte el az 5%-ot, két fordítónál viszont megközelítette a 20%-ot. Érdekes módon, míg Majtényi fordításában ezek nagyjából egyenletesen oszlanak el a szövegben, és gyakran egész mondatok, vagy kisebb bekezdések kimaradása okozza őket, addig Kürthy-nél az összes kihagyás háromnegyed része a szöveg második felében található. Ha ezt összevetjük azzal a megfigyeléssel, hogy Kürthy esetében az általánosítások és a tévedések száma is a fordítás előrehaladtával növekszik, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy nem tudatos koncepcióról (gyorsításról, egyszerűsítésről) lehet szó, hanem talán inkább időhiányról.

3. KÖVETKEZTETÉSEK

Mivel nem mindegyik fordítás keletkezésének körülményei ismertek, nem lehet biztosan tudni, milyen okok vezettek az újrafordítások létrejöttéhez. A reáliafordítások elemzése azonban kimutatott néhány tendenciát, jellegzetességet, koncepciót az egyes fordításokban, és ennek segítségével jobban megfogható, miben különböznek egymástól, vagyis milyen új igényt elégíthetnek ki. Az első fordítás röviddel az eredeti regény megjelenése után készült, de az adatok azt mutatják, hogy a fordító valószínűleg időzavarba kerülhetett, és a könyv második felét már kisebb gondossággal készítette el. A következő fordításig eltelt ugyan több mint harminc év, a fordítói norma azonban nem változott jelentősen, még mindig az adaptív szemlélet volt a jellemző. Király György pontos és következetes munkája hasonló stílusú, de tudatosabb, határozott fordítói stratégián alapuló fordítást eredményezett. Devecseri Gábor műve egyfajta átmenetet képvisel. Íróként még mindig szabadon nyúl a történethez, a reáliák dramaturgiai és hangulatteremtő funkcióját mesterien használja ki, ugyanakkor már alkalmazkodik az új olvasói igényekhez, és elszakad az adaptív szemlélettől. Talán ez is lehet az oka, hogy fordítása – bár csak kisebb módosításokon esett át – számtalan kiadást megért, és 65 év múltán is frissnek hat. Az Európa Könyvkiadó – miután nem jutott hozzá a fordítói jogokhoz – úgy döntött, hogy teljesen új koncepciójú fordítást készített, lehetőséget kínálva az érdeklődő olvasónak, hogy olvasás közben történelmi, földrajzi, hajózási ismereteket szerezzen. Ehhez alkalmazkodva fordítási stratégiaként a nyílt magyarázó betoldásra (explicitációra), azon belül is a lábjegyzetelésre épít, ezzel módot adva arra, hogy a regény megszakítás nélkül is olvasható legyen. Sajnos a fordítás során a reáliák dramaturgiai és hangulatteremtő funkciója gyakran elveszett, az olvasmány élményszerűsége csökkent, de az ismeretterjesztő és a kultúráközvetítő funkció maradéktalanul érvényesül, és

a hasonló megközelítésű fordítások között egy teljesen eltérő opciót kínál az ezt igénylő olvasóknak. Az utolsó két fordítás között mindössze három év telt el, de ha figyelembe vesszük, hogy a Könyvmolyképző Kiadó, azaz Majtényi Zoltán a korábbiakhoz képest fiatalabb közönséghez szeretné eljuttatni a művet, akkor ez a fordítás szintén hordoz magában újdonságot. A kiadó a könyv külső megjelenésével, a borítóval, a nagyobb betűmérettel is hangsúlyozza, hogy nem annyira az ifúsági, inkább a gyermekkönyv-piacot célozza meg, ennek ismeretében jobban meg lehet érteni az egyszerűsítő törekvést, a gyakori kihagyásokat.

Ha nem is állíthatjuk, hogy ezek a jellemzők voltak az újrafordítások közvetlen okai, az elmondható, hogy minden egyes fordítás az elődeihez képest a fordító, a kiadó vagy az olvasó igényeihez alkalmazkodni kívánó új elemeket hordoz magában.

HIVATKOZÁSOK

- A Pallas nagy lexikona.* 1893–1900. Budapest: Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt.
- Gerevich-Kopteff É. 2003. *Madách Az ember tragédiája és finn fordításai a nemzeti kultúrák, az irodalmi recepció és fordításelemzés tükrében.* Castrenianum toimitteita 61. Folia Hungarica 12. Helsinki.
- Klaudy K. 1999. Az explicitációs hipotézisről. *Fordítástudomány* 1. évf. 2. szám. 5–21.
- Mártonyi É. 2008. A fordítás mint ismeretterjesztés. *A Kincses-sziget két magyar fordításáról.* In: Sárdi Cs. (szerk.) *Kommunikáció az információs technológia korszakában. A XVII. MANYE kongresszus előadásai.* Pécs, Székesfehérvár: MANYE–Kodolányi János Főiskola. 407–412.
- Milton, J., Torres, M-H. C. 2003. Apresentação. *Cadernos de Tradução.* 11. évf. 1. szám. 9–17.
- Nádasdy Á. 2008. Kísérlet a *Divina commedia* új fordítására. Akadémiai székfoglaló a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémián, 2008. november 24. (kézirat) <https://www.mta.hu/fileadmin/2008/12/nadasdy.pdf> [hozzáférés: 2008.12.28.]
- Paloposki, O., Koskinen, K. 2001. A Thousand and One Translations. Revisiting Retranslation. In: Hansen, G., Malmkjaer, K., Gile, D. (eds.) *Claims, Changes and Challenges in Translation Studies. Selected contributions from the EST Congress, Copenhagen 2001.* Amsterdam/Philadelphia: Benjamins Translation Library 50. John Benjamins. 27–38.

- St. André, J. 2003. Retranslation as Argument: Canon Formation, Professionalization, and Rivalry in 19th Century Sinological Translation. *Cadernos de Tradução* 11. évf. 1. szám. 59–93.
- Valló Zs. 2000. A fordítás pragmatikai dimenziói és a kulturális reáliák. *Fordítástudomány* 2. évf. 1. szám. 34–49.
- Valló Zs. 2002. „Honosított” angol drámák a magyar színpadokon. *Kulturális referenciák fordítása Harold Pinter színpadi műveiben*. Budapest: Atlantic Star.

FORRÁSOK

- Stevenson, R. L. 2006. *The Treasure Island*. <http://www.gutenberg.org/etext/120>
The Gutenberg Project. [hozzáférés: 2008.12.28.]
- Stevenson, R. L. 1887. *A kincses sziget* (ford.: Kürthy Emil). Budapest: Révai Testvérek.
- Stevenson, R. L. 1920. *A kincses sziget* (ford.: Király György). Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdaipari Rt.
- Stevenson, R. L. 1943. *A kincses-sziget – David Balfour elrablása* (ford.: Devecseri Gábor). Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata.
- Stevenson, R. L. 1968. *A kincses sziget* (ford.: Devecseri Gábor, 2. kiadás). Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó.
- Stevenson, R. L. 2004. *A Kincses-sziget* (ford.: Gy. Horváth László). Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Stevenson, R. L. 2007. *A Kincses-sziget* (ford.: Majtényi Zoltán). Szeged: Könyvmolyképző Kiadó.

IV. FEJEZET

AZ ELTE FORDÍTÁSTUDOMÁNYI DOKTORI PROGRAMJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ FOLYÓIRATOK, KÖZLEMÉNYEK

A FORDÍTÁSTUDOMÁNYI FOLYÓIRATOK ÁTTEKINTÉSE

■ HELTAI PÁL

1. NEMZETKÖZI VIZEKEN – ACROSS LANGUAGES AND CULTURES

A rendszerváltás után nyílt rá lehetőség, hogy a magyar fordítástudomány bekapcsolódjon a nemzetközi fordítástudományba. Klaudy Kinga világosan látta, mi kell ahhoz, hogy egy új tudományág meggyökeresedjen, megszerveződjön. Kellenek szakmai fórumok – folyóiratok, konferenciák, nemzetközi kapcsolatok. El kell menni nemzetközi konferenciákra, meg kell hívni előadásokra jelentős kutatókat. Minderre kedvező lehetőség nyílt a 90-es években, amikor pályázati forrásokhoz lehetett jutni, és a nyugat-európai országok közvéleménye a korábbinál nagyobb érdeklődéssel fordult a kelet- és közép-európai országok felé.

Klaudy Kinga tudatosan dolgozott azon, hogy a kedvező körülményeket kihasználva megszervezze a magyar fordítástudományt. Stratégiájának része volt konferenciák szervezése Magyarországon, a magyar fordítástudomány megismertetése a külfölddel (a *Translation Studies in Hungary* című kötet megjelenítése az 1996-os budapesti *Transfere Necesse Est* konferencia alkalmából), saját könyvének angol kiadása (*Languages in Translation*) és az *Across Languages and Cultures*, illetve a *Fordítástudomány* című folyóirat elindítása.

Mindennek feltétele volt, hogy Klaudy Kingát ismerje és elismerje a nemzetközi fordítástudomány, és szerencsés módon ez a feltétel is megvolt. Ezt többek között jelzi az a tény is, hogy a *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* szerkesztője őt kérte fel az *explicitáció* címszó megírására, és az *Across* szerkesztőbizottságában Európa legjelesebb fordításkutatói vállalták a részvételt, sőt írásokat is adtak az új folyóirat számára, továbbá vállalták a közreműködést a beküldött cikkek lektorálásában. A nevüket adó szakemberek legtöbbje ma is szorgalmasan közreműködik.

Az új folyóirat, amelynek elindításában elvülhetetlen érdemei vannak az Akadémiai Kiadónak, egyrészt lehetőséget biztosított arra, hogy a magyar fordításkutatók nemzetközi folyóiratban publikáljanak, másrészt hozzájárult ahhoz, hogy a magyar fordítástudomány felkerüljön a nemzetközi fordítástudomány térképére.

Az első tíz év eltelte után az *Across*-t Európában és azon kívül is a jelentős folyóiratok között tartják számon, cikkeire gyakran – és egyre gyakrabban – hivatkoznak a nemzetközi fordítástudományban. A folyóirat vonzó megjelenésű, jól olvasható. A gyakran kínai és arab írást is tartalmazó cikkek tördelését a kiadó magas színvonalon megoldja. Az Akadémiai Kiadó 2006-ban nívódíjjal tüntette ki a folyóiratot.

Tartalmilag a folyóiratban egyforma hangsúlyt kap a címben szereplő két fogalom, a nyelv és kultúra. Az *Across* mind az irodalmi, mind a szakfordítást a fordítás általános elmélete felől, ez utóbbit pedig a nyelv és a kultúra oldaláról közelíti meg, tehát határozott fordítástudományi profilja van, nem irodalomtudományi és nem szaknyelvi folyóirat.

A mai fordítástudomány jelentősen eltávolodott az 1970-es években még uralkodó nyelvészeti fordítási elmélettől, és különböző „fordulatokat” hajtott végre (funkcionális, kulturális, szociológiai fordulat). Éppen ezért az EST lisszaboni konferenciáján – Brian Mossop kezdeményezésére – az egyik panelbeszélgetés azt a kérdést vitatta meg, hogy (mivel a fordításban két nyelv játszik szerepet) talán mégsem kellene elhanyagolni a nyelvészeti megközelítést. Nem véletlen, hogy ennek a panelbeszélgetésnek az anyagát éppen az *Across* közölte, és hogy a hozzászólók többsége – egyetértve vagy vitatkozva – visszatért Klaudy Kingának a nyelv fordítási szerepével kapcsolatos hozzászólására.

Az *Across* tematikája nem kötött, a legtöbb fordítástudományi téma belefér. Az elmúlt évek során jelentős számban akadtak olyan tanulmányok, amelyek a fordítástudomány központi kérdéseivel foglalkoztak. Több tematikus szám jelent meg, például Adab és Schäffner szerkesztésében a hibrid szövegekről, Tirkkonen-Conditi szerkesztésében a fordítási folyamatról. A mai fordítástudomány legfontosabb témái jelentős súlyt képviselnek, de helyet kaptak olyan cikkek is, amelyek az európai fordítástudományhoz közelebb hozzák a kínai és arab fordítástudományt. Itt a teljesség igénye nélkül felsorolunk néhány témát: reklámok, szindarabok, metaforák fordítása; szent szövegek fordítása (a Korán); az ideológia szerepe a fordításban és tolmácsolásban, a fordítási folyamat kérdései, a fordítási univerzálék (különös tekintettel az explicitációra), a fordítási kompetencia, a fordítás szövegnyelvészeti megközelítése, újrafordítási elmélet, korpuszalapú kutatások, a fordítás relevanciaelméleti megközelítése, képregényfordítás, az EU-szövegek fordítási problémái stb.

A folyóiratban az európai fordítástudományban vezető szerepet játszó kutatók jelentős része publikált, sőt többen több alkalommal recenziót is írtak. Néhány nevet felsorolunk a cikkek szerzői közül: Albrecht Neubert, Andrew Chesterman, Cay Dollerup, Birgitta Englund Dimitrova, Sandra Halverson, Ritva Leppihalme, Peter Newmark, Mona Baker, Franz Pöchhacker, Anthony Pym, Christina Schäffner, Miriam Shlesinger, Sonja Tirkkonen-Condit. A szerzők között természetesen jelentős arányban vannak fiatal kutatók is, esetenként doktorjelölt hallgatók, akik disszertációjukkal kapcsolatban végzett kutatásaikról számolnak be. Időnként a folyóirat interjúkat közöl a fordítástudomány egy-egy jelentős alakjával. Eddig Nida, Toury, Vermeer, Newmark, Willss és Tirkkonen-Condit kerültek sorra.

2. A FORDÍTÁSTUDOMÁNY – A HAZAI SZAKMAI KÖZÉLET ALAPPILLÉRE

Az *Across Languages and Cultures*-hoz hasonlóan a *Fordítástudomány* első száma is 1999-ben jelent meg. Az előbbitől eltérően azonban az első számban a főszerkesztő, Klaudy Kinga, áttekintést ad az új folyóirat céljairól. Tulajdonképpen kifejti a magyar fordítástudomány létrehozásának stratégiáját, amelyet lépésről lépésre valósított meg.

Klaudy Kinga nem tekinti (az újonnan létrejött fordítástudomány magaslatáról szemlélve) értéktelennek a korábbi eredményeket, a fordításról való gondolkodás hagyományait, csupán rámutat a korábbi, főleg irodalmi szemléletű fordítástudomány és a mai fordítástudomány különbségeire, többek között arra, hogy a mai fordítástudományt minden érdekli, ami a fordítással kapcsolatos: a fordítás folyamata, a fordító és a tolmács munkája stb. Leszögezi, hogy a mai fordítástudomány leíró, nem normatív jellegű. Visszatekint az előző évtizedekre, a *Fordításelméleti füzetek*-re (amelyeket szintén ő szerkesztett), a 90-es évek kezdetének kedvező körülményeire, amelyek révén a magyar kutatók be tudtak kapcsolódni a nemzetközi tudományba. Megemlíti a két magyarországi konferencia rendezését, amelyeken a nemzetközi fordítástudomány számos „élő klasszikusa” jelen volt, és amely alkalmat adott sok magyar résztvevőnek arra, hogy nemzetközi konferencián vegyen részt, és megismerkedjen a szereplőkkel. Megemlíti a *Translation Studies in Hungary* című kötetet, amely szintén része volt a magyar fordítástudományt megismertető stratégiának.

A 90-es évek második felében a stratégia következő lépéseként Klaudy Kinga folyóiratok alapításával önálló publikációs lehetőséget teremtett a magyarországi

fordításkutatók számára. A folyóirat első szerzői között jórészt azokat találjuk, akiket már akkor ismert fordításkutatóként tartottak számon, többek között az ELTE FTCS munkatársait, és néhány más intézményben működő kutatót, de már ekkor is szerephez jutottak azok, akik nyelvészeti doktori iskolákban fordítástudományi tanulmányokat folytattak, a későbbiekben pedig az önálló fordítástudományi doktori iskola hallgatói, például a jelen kötet szerzői. A jelen kötet 13 szerzője 28 közleménnyel szerepel a repertóriumban.

A *Fordítástudomány* az elmúlt tíz évben nagyon fontos szerepet töltött be a magyar fordítástudományban: megteremtette azt a szakmai közéleti és információcserét biztosító fórumot, amely egy tudományág létezéséhez szükséges. Ebben fontos szerepet játszanak az interjúk és a recenziók, konferencia-beszámolók és konferencia-naptárak – aki tájékozódni akar, annak nélkülözhetetlen. A doktori képzés szempontjából a folyóirat nem csupán azért fontos, mert lehetőséget ad a doktori fokozathoz szükséges publikációk megszerzésére, hanem mert jelzi azt a standardot, amelyet a nemzetközi folyóiratban való publikáláshoz teljesíteni kell. A *Fordítástudomány* nem csupán arra törekedett, hogy formailag és tartalmilag magas színvonalat érjen el, hanem arra is, hogy az itt történő publikálás a szerzőket a következő feladatra felkészítse. Ez természetesen adódott abból is, hogy a főszerkesztő a szerzők jelentős részével a doktori képzés révén folyamatosan kapcsolatban van.

A *Fordítástudomány* az információcsere, a publikációs lehetőség és a további publikációkra felkészítés funkcióit úgy látja el, hogy közben jelentős eredményeket is közöl. Itt csupán azért nem mondjuk, hogy nemzetközi jelentőségű cikkeket, mivel a magyar nyelv ezt nem teszi lehetővé. Így azok a szerzők, akik először itt publikálják eredményeiket, a későbbiekben kénytelenek (lesznek) ezeket nemzetközi folyóiratokban idegen nyelven is publikálni.

A *Fordítástudomány* tematikailag – Klaudy Kinga 1999-es előszavának megfelelően – sokszínű. Megtaláljuk ugyanazokat a témákat, mint az *Across*-ban (talán a Korán fordítását kivéve): a színdarabok, a metafora fordítása, fordítás és ideológia, a fordítási folyamat, fordítási univerzálék (explicitáció), fordítási kompetencia, fordítás és szövegnyelvészet, újrafordítási, korpuszalapú kutatások, relevanciaelmélet, EU-szövegek fordítása. Találunk továbbá cikkeket filozófiai szövegek fordításáról, a fordítói olvasás jellemzőiről, a szinkrontolmácsolás megakadásjelenségeiről, a politikai diskurzus fordításáról, bibliafordításról, Csehov fordításáról, Cicero fordítási elveiről, a fordítástudomány és a kétnyelvűség kapcsolatáról, a verbális humor fordításáról. Hangsúlyosan jelen vannak a fordító- és tolmácsképzés kérdései, a reáliák (kulturálisan kötött kifejezések)

fordítása, újabban a pragmatikai és pszicholingvisztikai beágyazottságú fordítástudományi vizsgálatok is. A *Fordítástudomány* – ahogy azt Klaudy Kinga írta – nem zárkózik el az irodalmi megközelítéstől sem, bár alapvető profilja a – szélesebb értelemben vett – nyelvészeti profil, időről időre megjelennek kifejezetten irodalomorientált tanulmányok is. A szakfordítással kapcsolatban gyakran szerepelnek a folyóiratban a fordítói segédeszközök használatával és a terminológia fordításával kapcsolatos írások.

A folyóirat arra is törekszik, hogy a gyakorlattal tartsa a kapcsolatot. Természetesen egy gyakorlati tevékenység elméleti vonatkozásaival foglalkozó tudományban különösen élesen vetődik fel az a kérdés, hogy van-e az elméletnek gyakorlati haszna. A válasz az, hogy remélhetőleg van, de egy fordítástudományi folyóiratnak – bár természetes, hogy figyelemmel kíséri a gyakorlat kérdéseit – nem feladata a gyakorló fordítók mindennapi fordítási és terminológiai kérdéseinek megoldása.

REPERTÓRIUM I. FORDÍTÁSTUDOMÁNY (1/1–11/1. évf.; 1999–2009)

■ ÖSSZEÁLLÍTOTTA: PAKSY ESZTER ÉS HARSÁNYI ILDIKÓ

- Ajtay-Horváth M. 2002. Az integráció nyelvi kihívásai. Az euroszövegek nyelvformáló szerepe. 4. évf. 2. szám. 5–13.
- Albert S. 1999. A fordításelméletek tudományfilozófiai alapjairól. 1. évf. 1. szám. 12–26.
- Albert S. 2000. A modern francia fordítástudomány megalapítója: Georges Mounin (1910–1993). 2. évf. 1. szám. 96–102.
- Albert S. 2000. Filozófiai szövegek fordítása (1. rész). 2. évf. 2. szám. 5–23.
- Albert S. 2001. Filozófiai szövegek fordítása (2. rész). 3. évf. 1. szám. 5–25.
- Albert S. 2003. A *contresens* fogalma a fordításelméletben. 5. évf. 1. szám. 44–59.
- Albert S. 2005. A fordíthatóság és fordíthatatlanság határán. 7. évf. 1. szám. 34–49.
- Albert S. 2006. lásd: Szentváry-Lukács M., Albert S. 2006.
- Albert S. 2008. Károly Krisztina: Szövegtan és fordítás. 10. évf. 2. szám. 93–96.
- Albert S. 2009. Henry Meschonnic (1932–2009). 11. évf. 1. szám. 139–140.
- Árva A. lásd: Károly K., Árva A., Edwards M., Fekete H., Kolláth K., Tankó Gy. 2000.
- B. Papp E. 2006. A magyar mint veszélyeztetett nyelv (Szombathely, 2006. november 9–10.). 8. évf. 2. szám. 135–137.
- Bakti M. 2005. E-learning a fordítás és a tolmácsolás oktatásában a brnói Masaryk Egyetem Angol Tanszékén. 7. évf. 2. szám. 121–122.
- Bakti M. 2006. Tolmácsolás-kutatási szeminárium Tarragonában 2006. június 5–7. 8. évf. 1. szám. 124–126.
- Bakti M. 2008. Megakadásjelenségek a szinkrontolmácsolásban. 10. évf. 2. szám. 22–38.
- Balaskó M. 2000. META 1998. 43. évf. 2. szám. The Corpus-based Approach. 2. évf. 2. szám. 115–121.
- Balogh J. 2008. Michel Ballard: Qu'est-ce que la traductologie? 10. évf. 2. szám. 118–120.
- Balogh P. 2008. Bárdosi Vilmos – Szabó Dávid: Francia–magyar kéziszótár. 10. évf. 1. szám. 107–112.
- Bánhegyi M. 2006. A kanadai politikai diskurzus vizsgálata fordítástudományi szempontból. 8. évf. 2. szám. 21–38.

- Bánhegyi M. 2007. Christina Schäffner and Helen Kelly-Holmes (eds.): *Discourse and Ideologies*. 9. évf. 1. szám. 125–130.
- Barta P. 2005. T. Litovkina Anna, Wolfgang Mieder: „A közmondást nem hiába mondják” – Vizsgálatok a proverbiумok természetéről és használatáról. 7. évf. 2. szám. 109–113.
- Bendik J. 1999. A beszédprozódia szerepe a szinkrontolmácsolásban. 1. évf. 1. szám. 100–113.
- Bendik J. 1999. A tolmácsolás praxeológiája. 1. évf. 2. szám. 45–55.
- Bendik J. 2003. A „Praxeológia” rovat indítása elé. 5. évf. 2. szám. 87–90.
- Boldog Gy. 2007. Birgitta Englund Dimitrova: *Expertise and Explication in the Translation Process*. 9. évf. 2. szám. 127–132.
- Boldog Gy. 2008. Helen T. Frank: *Cultural Encounters in Translated Children's Literature. Images of Australia in French Translation*. 10. évf. 2. szám. 102–106.
- Boldog Gy. 2009. Célközönség és fordítói stratégiák (Esettanulmány). 11. évf. 1. szám. 84–100.
- Bóna E. 2005. Tolmacsok a koraújkori Európa peremén: közvetítők Kelet és Nyugat között. 7. évf. 1. szám. 70–75.
- Burján M. 2003. A fordításról való gondolkodás Magyarországon a XVI–XVII. században. 5. évf. 1. szám. 18–43.
- Cúth Cs. 2006. Szlovák jogszabályok magyarra fordításának nehézségei a szlovák Polgári Törvénykönyv tükrében. 8. évf. 1. szám. 70–85.
- Czékmán O. 2006. A SZOKOE VI. szaknyelvoktatási konferenciája (Szeged, 2006. november 24–25.). 8. évf. 2. szám. 137–139.
- Cs. Jónás E. 2000. Csehov a mai magyar színpadon. 2. évf. 1. szám. 17–33.
- Cs. Jónás E. 2002. Alakzatok a versfordításban (Alekszandr Blok *Démon* című versének két magyar szövegváltozata). 4. évf. 2. szám. 83–99.
- Cs. Jónás E. 2004. Az „olvasó ember” mint metaszöveg a „Zsivágó doktor” magyar fordításában. 6. évf. 1. szám. 42–53.
- Cs. Jónás E. 2005. *New Trends in Translation Studies*. In Honour of Kinga Klaudy. Az Akadémiai Kiadó könyvbemutató konferenciája az MTA székházában. Budapest 2005. szeptember 7. 7. évf. 2. szám. 96–98.
- Cs. Jónás E., Székely G. 2007. Szűcs Tibor: A magyar vers kettős nyelvi tükrében: német és olasz fordításokban. 9. évf. 2. szám. 115–120.
- Csehó T. 2005. Michael Schreiber: *Übersetzung und Bearbeitung. Zur Differenzierung und Abgrenzung des Übersetzungsbegriffs*. 7. évf. 1. szám. 127–130.
- Csehó T. 2009. Nigel Armstrong – Federico M. Federici (eds.): *Translating Voices, Translating Regions*. 11. évf. 1. szám. 130–133.

- Cseresznyés M. 2002. Stuart Campbell: Translation into the Second Language. 4. évf. 1. szám. 135–139.
- Cserhátiné Ács A. 2004. Fremdsprache Deutsch. 2000. Heft: 23. Übersetzen im Deutschunterricht. 6. évf. 1. szám. 109–112.
- Csernoch M. 2008. Újonnan bevezetett szóalakok és lemmák Dan Brown: *The Da Vinci Code* című művében és fordításaiban. 10. évf. 1. szám. 18–41.
- Csizmadia D. 2008. Marianne Lederer: La traduction aujourd'hui – le modèle interprétatif. 10. évf. 2. szám. 112–115.
- Csorba G. 2008. Szöllősy Judy: Hunglish into English. The Elements of Translation from Hungarian into English. 10. évf. 2. szám. 116–118.
- Dékány E. 2001. Ulrich Kautz: Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens. 3. évf. 1. szám. 107–109.
- Dékány E. 2001. A fordítói kompetencia fejlesztésének lehetőségeiről. 3. évf. 2. szám. 89–98.
- Dékány E. 2002. Christiane Nord: Fertigkeit Übersetzen. 4. évf. 1. szám. 141–143.
- Demeter É. 2001. Margherita Ulrych: Translating Texts: from Theory to Practice. 3. évf. 1. szám. 124–127.
- Derdák K. 2006. Fordítástudomány 2006. Tudományos konferencia és FTK öregdiák találkozó. Budapest, 2006. április 23–24. 8. évf. 1. szám. 89–91.
- Derdák K. 2007. A munkamemória szerepe a tolmácsolásban. 9. évf. 2. szám. 23–36.
- Dróth J. 1999. Current Issues in Language and Society. 1997. 1. évf. 2. szám. 109–119.
- Dróth J. 2000. Christiane Nord: Translating as a Purposeful Activity. 2. évf. 1. szám. 111–114.
- Dróth J. 2000. Malcolm Coulthard: An Introduction to Discourse Analysis. 2. évf. 1. szám. 111–114.
- Dróth J. 2000. A fordítási egység és a szöveg tagolása a fordítás oktatásában. 2. évf. 1. szám. 87–95.
- Dróth J. 2001. Igényfelmérés a fordítási szokásokról és elvárásokról. 3. évf. 2. szám. 21–39.
- Dróth J. 2002. A fordítások minőségéről – Juliane House két könyvének ismertetése és kritikája a fordításpedagógia szemszögéből. 4. évf. 2. szám. 100–105.
- Dróth J. 2002. A fordítástudomány és a nyelvtudomány együttműködéséről. 4. évf. 1. szám. 5–14.
- Dudits A. 2005. Korlátozott betűhiba-észlelési képesség és a fordítói korrektúraolvasás szerepe a fordításban. 7. évf. 2. szám. 67–79.
- Dudits A., Németh D. 2007. Mély feldolgozás és kettős nyelvi kódolás a fordítói olvasásban. 9. évf. 2. szám. 5–22.
- Edwards M. 2000. lásd: Károly K., Árvay A., Edwards M., Fekete H., Kolláth K., Tankó Gy. 2000.
- Élthes Á. 2001. Egy Racine szövegrészlet két magyar fordításáról. 3. évf. 2. szám. 40–56.
- Élthes Á. 2003. Gyakorlatok a fordítás és a tolmácsolás határmezsgyéjén. 5. évf. 1. szám. 81–92.

- Élthes Á. 2005. „Az EMU és az euró” - az Európai Bizottság kiadványának francia és angol változata. 7. évf. 2. szám. 29–40.
- Élthes Á. 2006. Daniel Gile: La traduction. La comprendre, l'apprendre. 8. évf. 2. szám. 112–120.
- Erdei I. 2006. Ellentmondások az explicitáció és implicitáció fogalmának grammatikai és szemantikai szintű értelmezésében. 8. évf. 1. szám. 13–26.
- Erdősi V. 2009. Sztanó László: Olasz–magyar kulturális szótár. 11. évf. 1. szám. 134–138.
- Esze K. 2003. Az Európai Unió Fordítási Főigazgatósága. 5. évf. 2. szám. 91–104.
- Farkas I. 2007. A fordítói szabadság korlátai az EU intézményeiben. 9. évf. 2. szám. 98–105.
- Farkas I. 2009. Con-Tradós? Avagy az uniós fordítók körében végzett felmérés tanulságai. 11. évf. 1. szám. 36–83.
- Fekete H. 2000. lásd: Károly K., Árvay A., Edwards M., Fekete H., Kolláth K., Tankó Gy. 2000.
- Fischer M. 2006. Wagner, E., Bech, S., Martinez, J.: Translating for the European Union Institutions. 8. évf. 1. szám. 100–104.
- Fischer M. 2008. Muráth Judit: Szakfordítás és segédeszközök. Válogatott tanulmányok a szakfordítás, a kontrasztív lexicológia, a lexicográfia és a terminológia témaköréből. 10. évf. 1. szám. 119–122.
- Forgács E. 2000. Az ambiguitás mint szövegkonstituáló elem. A nyelvi játékok fordíthatóságáról. 2. évf. 2. szám. 24–35.
- Forgács E. 2002. A reáliák fordítási nehézségeiről szépirodalmi szövegekben (magyar–német kontrasztív vizsgálat). 4. évf. 2. szám. 63–82.
- Forgács E. 2004. Reáliák és fordításuk Garaczi László műveiben. 6. évf. 2. szám. 38–55.
- Forgács E. 2006. A fordítás hatáiról Esterházy Péter „nyúlkönyve” alapján. 8. évf. 2. szám. 62–77.
- Fóris Á. 2002. Freckay János: Mesterségek szótára. 4. évf. 2. szám. 126–129.
- Fóris Á. 2004. A szótárkészítés gazdasági és jogi vonatkozásai. 6. évf. 1. szám. 54–68.
- Fóris Á. 2005. Tótfalusi István: Idegenszó-tár. Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára. 7. évf. 1. szám. 130–133.
- Fóris Á. 2005. A terminológiai norma és az ekvivalencia kérdése műszaki szövegek fordításánál. 7. évf. 2. szám. 41–54.
- Fóris Á. 2006. Terminology of National Languages and Globalization (Vilnius, 2006. október 11–13.). Terminology and Society. The impact of terminology on everyday life (Antwerpen, 2006. november 16–17.) 8. évf. 2. szám. 108–112.
- Fóris Á., Rihmer Z. 2007. A szótárak minősítési kritériumairól. 9. évf. 1. szám. 109–113.
- Fóris Á. 2008. Translation and Cultural Diversity. XVIII World Congress of the International Federation of Translators. Sanghaj (Kína), 2008. augusztus 4–7. 10. évf. 2. szám. 90–92.
- Fóris Á. 2009. A fordítás skálafüggetlen hálómódelje. 11. évf. 1. szám. 5–21.

- Földes Cs. 2007. „Interkulturális kommunikáció”: koncepciók, módszerek, kérdőjelek. 9. évf. 1. szám. 14–39.
- G. Láng Zs. 1999. Új irányzatok a tolmácsolás kutatásában. 1. évf. 1. szám. 79–90.
- G. Láng Zs. 2000. A „European Masters in Conference Interpreting” (EMCI) program ismertetése és magyarországi adaptálása. 2. évf. 2. szám. 79–109.
- G. Láng Zs. 2001. A memória szerepe a tolmácsolásban. 3. évf. 1. szám. 54–63.
- Gálosi A. 2000. Értelmezési stratégiák megfigyelhetősége a visszafordítás módszerének segítségével. 2. évf. 1. szám. 50–61.
- Gebhardt B. 2004. Otto Back: Übersetzbare Eigennamen. Eine synchronische Untersuchung von interlingualer Allonymie und Exonymie. 6. évf. 2. szám. 104–108.
- Gercsák G. 2008. Magyar és angol országnevek a fordításban. 10. évf. 1. szám. 71–78.
- Gerevich É. 2006. Hannu K. Riikonen (szerk.): A finn fordításirodalom története. 8. évf. 2. szám. 131–133.
- Geró Gy. 2001. Alberto Álvarez Lugris, Anxo Fernández Ocampo (eds.): Anovar/Anosar: Estudios de traducción e interpretación. 3. évf. 1. szám. 121–124.
- Geró Gy. 2001. Hermēneus 1999. 1. évf. 1. szám. 3. évf. 2. szám. 128–130.
- Gulyás R. 2005. Magyar terminológia az EU intézményekben. 7. évf. 2. szám. 17–28.
- Háhn J. 2008. Muráth, Judit, Oláh-Hubai, Ágnes: Interdisziplinäre Aspekte des Übersetzens und Dolmetschens. Interdisciplinary Aspects of Translation and Interpreting. 10. évf. 1. szám. 123–126.
- Harsányi I. 2008. Metaforarendszerek fordítása – sajtószövegek elemzése kognitív megközelítésből. 10. évf. 1. szám. 42–60.
- Harsányi I. 2008. Cay Dollerup: Basics of Translation Studies. 10. évf. 2. szám. 97–101.
- Hell Gy. 2003. Cicero fordítási elvei. 5. évf. 2. szám. 37–58.
- Hell Gy. 2007. Néhány szó a fordítás történetéhez. 9. évf. 1. szám. 5–13.
- Hell Gy. 2007. A tolmácsolás és a fordítás történetének kezdetei. 9. évf. 2. szám. 85–89.
- Hell Gy. 2009. Írásbeliség és fordítás; a Biblia első fordítása. 11. évf. 1. szám. 101–109.
- Heltai P., Juhász G. 2002. A névmások fordításának kérdései angol–magyar és magyar–angol fordításokban. 4. évf. 2. szám. 46–62.
- Heltai P. 1999. Minimális fordítás. 1. évf. 2. szám. 22–32.
- Heltai P. 2002. „Claims, Changes and Challenges” Az EST III. Nemzetközi Kongresszusa. Kopenhága, 2001. augusztus 30. – szeptember 1. 4. évf. 1. szám. 123–133.
- Heltai P. 2005. Gondolatok a társasnyelvészet és a fordítástudomány viszonyáról. 7. évf. 1. szám. 50–59.

- Heltai P. 2006. Interpreting for Relevance: Discourse and Translation. *Kazimierz Dolny*, 2006. június 1–14. 8. évf. 1. szám. 86–88.
- Heltai P. 2008. Lexikai átváltási műveletek irodalmi és szakfordításban. 10. évf. 1. szám. 5–17.
- Heltai P. 2008. Kulturálisan kötött kifejezések visszafordítása az *Under the Frog* című regényben. 10. évf. 2. szám. 61–75.
- Hidasi J. 2000. Emlékezés Mikó Pálnéra (1920–1999). 2. évf. 2. szám. 110–111.
- Hollósi K. 2000. Nagyezsda Rjabceva: Információs folyamatok és gépi fordítás. 2. évf. 1. szám. 106–111.
- Hoppálné Erdő J. 1999. Christiane Nord: Textanalyse und Übersetzen. 1. évf. 1. szám. 146–148.
- Horváth B. 2003. Albert Sándor: Fordítás és filozófia. 5. évf. 2. szám. 105–108.
- Horváth B. 2004. Daniel Gile et al (eds.): Getting Started in Interpreting Research. Methodological reflections, personal accounts and advice for beginners. 6. évf. 2. szám. 112–116.
- Horváth I. 2000. Daniel Gile: Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training. 2. évf. 2. szám. 121–126.
- Horváth I. 2001. David Katan: Translating Cultures. An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators. 3. évf. 2. szám. 118–120.
- Horváth I. 2002. Nyelvi jogok és az Európai Unió nyelvpolitikája. 4. évf. 1. szám. 15–47.
- Horváth I. 2004. A szabadpolcos rendszer szerepe a tolmácképzésben. 6. évf. 2. szám. 78–89.
- Horváth P. I. 2002. Mitől hiteles a fordítás? 4. évf. 2. szám. 37–45.
- Horváth P. I. 2004. Közigazgatási reáliák a hiteles fordításban. 6. évf. 2. szám. 31–37.
- Höpp, K. 2006. Minősegbiztosítás az EU-fordításban. Konferencia-előadás: ELTE FTK Budapest, 2006. április 23. 8. évf. 1. szám. 92–94.
- Hrubi Á. 2004. Katharina Reiss: Texttyp und Übersetzungsmethode. Der operative Text. 6. évf. 1. szám. 102–105.
- Hubainé Oláh Á. 2005. Interdisziplinäre Aspekte des Übersetzens und Dolmetschens/ The Interdisciplinary Aspects of Translation and Interpreting. Pécs, 2005. június 23–25. 7. évf. 2. szám. 99–101.
- Hutterer, C. M. 2007. CETRA 2007 19th Summer Research Seminar Leuven, 2007. augusztus 20–31. 9. évf. 2. szám. 114.
- Jantsits Á. 2004. Louise Brunette et al (eds.): The Critical Link 3. Interpreters in the Community. 6. évf. 2. szám. 116–120.
- Jantsits Á. 2006. A médiatolmácsolás - új szakma, új kutatási téma. 8. évf. 1. szám. 46–59.
- Jantsits Á. 2007. A tolmácsolás történetéből. 9. évf. 2. szám. 90–97.
- Jenei G. 2006. A referencia fordításának kérdései angol–magyar és angol–spanyol fordításokban. 8. évf. 1. szám. 27–45.

- Joó E. 2005. A párhuzamos szövegek alkalmazási lehetőségei a fordításban és a fordításoktatásban. 7. évf. 2. szám. 55–66.
- Juhász G. 2002. lásd: Heltai P., Juhász G. 2002.
- Jungné Font J. 2004. Bart István, Klaudy Kinga: EU-fordítóiskola. Európai uniós szövegek fordítása angolról magyarra. 6. évf. 2. szám. 124–126.
- Kálmánné Horváth B. 2003. Frank Austerlitz: Electronic Tools for Translators. 5. évf. 1. szám. 117–121.
- Kálmánné Horváth B. 2004. Törvénytörési tolmácsolás az Amerikai Egyesült Államokban és Európában. 6. évf. 1. szám. 69–81.
- Karl N. 2008. Rudolf Pölzer: Kein Land des Übersetzens? Studie zum österreichischen Übersetzungsmarkt 2000–2004. 10. évf. 1. szám. 127–130.
- Karl N., Nagy J. 2009. „A magyar mint európai és világnyelv”. XVIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Budapest, 2008. április 3–5. 11. évf. 1. szám. 110–114.
- Karl N. 2009. Petra Szatmári – Dóra Takács (eds.): „...mit den beiden Lungenflügeln atmen” 11. évf. 1. szám. 141–145.
- Károly K., Árvay A., Edwards M., Fekete H., Kolláth K., Tankó Gy. 2000. A szövegkohézió mérése a vizsgafordítások értékelésében. 2. évf. 2. szám. 36–62.
- Károly K. 2003. Korpusznyelvészet és fordításkutatás. 5. évf. 2. szám. 18–26.
- Károly K. 2006. Makrostruktúra-elemzés a fordításkutatásban. 8. évf. 2. szám. 5–20.
- Kegyesné Szekeres E. 2001. Heidrun Gerzymisch–Arbogast, Klaus Mundersbach: Methoden des wissenschaftlichen Übersetzens. 3. évf. 1. szám. 102–107.
- Kelemen É. 2007. 11th SCIC-Universities Conference (Brüsszel, 2007. május 11.). 9. évf. 2. szám. 139–140.
- Kenesei A. 2003. Miként igazolja a befogadás a fordításról alkotott hipotézis érvényességét? 5. évf. 2. szám. 27–36.
- Képes J. 1999. Kövületek vagy bestsellerek? A középkori angol költészet Magyarországon. 1. évf. 2. szám. 77–87.
- Kis B. 2002. Bert Esselink: A Practical Guide to Localization. 4. évf. 1. szám. 134–135.
- Kis B. 2005. Automatikus terminológia-keresés számítógéppel – kísérlet. 7. évf. 1. szám. 84–97.
- Kiss M. 2000. Jean Maillot: La traduction scientifique et technique. 2. évf. 2. szám. 139–142.
- Kiss M. 2004. A „faux amis” jelenségének terminológiai problémája. 6. évf. 2. szám. 18–29.
- Kiszely Z. 1999. Roger T. Bell: Translation and Translating. 1. évf. 2. szám. 125–126.
- Klaudy K. 1999. „Fordítástudomány” 1999. 1. évf. 1. szám. 5–12.
- Klaudy K. 1999. Az explicitációs hipotézisről. 1. évf. 2. szám. 5–21.
- Klaudy K. 1999. Emlékezés Kohn Jánosra (1941–1999). 1. évf. 2. szám. 136–141.

- Klaudy K. 2005. A fordítási hibák értékelése az életben, a képzésben és a vizsgán. 7. évf. 1. szám. 76–83.
- Kóbor M. 1999. A párizsi iskola és az interpretatív fordításelmélet. ESIT. 1. évf. 1. szám. 122–131.
- Kóbor M. 1999. Douglas Robinson: Translation and Empire. 1. évf. 1. szám. 144–146.
- Kóbor M. 2000. Az értelmezés jelentősége a kultúráközvetítésben. 2. évf. 1. szám. 62–70.
- Kóbor M. 2007. A kultúrafogalom evolúciója a fordításelméleti diskurzusban és a kultúrakoncepciók gyakorlati implikációi (doktori értekezés tézisei). 9. évf. 2. szám. 37–54.
- Kohn J. 1999. Párhuzamos szövegek számítógéppel segített elemzése a fordításoktatásban (1. rész). 1. évf. 1. szám. 67–78.
- Kohn J. 2000. Párhuzamos szövegek számítógéppel segített elemzése a fordításoktatásban (2. rész). 2. évf. 1. szám. 5–16.
- Kolláth K. 2000. lásd: Károly K., Árvay A., Edwards M., Fekete H., Kolláth K., Tankó Gy. 2000.
- Koltay T. 2001. Tudományos és szakmai írásművek a fordítóképzésben. 3. évf. 2. szám. 77–88.
- Komlósi E. 2003. Douglas Robinson: Becoming a Translator. 5. évf. 2. szám. 111–113.
- Kovács J. 2000. Luise von Flotow: Translation and Gender. 2. évf. 2. szám. 128–132.
- Kovács J. 2001. Cecilia Wadensjö: Interpreting as Interaction. 3. évf. 1. szám. 117–119.
- Kovács J. 2003. „Nem gyártok elméleteket, a gyakorlat izgat” Beszélgetés Körtvélyessy Klára műfordítóval. 5. évf. 2. szám. 80–86.
- Kovács M. 2008. Fordítástudomány’ 2008 – Tudományos konferencia és FTK öregdiák találkozó. V. Fordítástudományi PhD Konferencia. Budapest, 2008. március 27–28. 10. évf. 1. szám. 102–104.
- Kovácsné Dudás A. 2007. Szállodai honlapok elemzése korpusznyelvészeti eszközökkel. 9. évf. 1. szám. 97–108.
- Kramliné Szalai V. 2002. Magyarországi minőségmenedzsment a fordításban. 4. évf. 2. szám. 14–36.
- Krisár Cs. M. 2009. Fordítástudomány 2009. XI. Fordítástudományi Konferencia és FTT öregdiák-találkozó. VI. Fordítástudományi PhD Konferencia. Budapest, 2009. március 26–27. 11. évf. 1. szám. 119–124.
- Kurián Á. 1999. Az interpretatív modell a jogi szakfordításban. 1. évf. 1. szám. 52–66.
- Kusztor M. 1999. Szövegkoherencia a tolmácsolásban. 1. évf. 2. szám. 56–76.
- Kusztor M., Vahram Atayan 2003. Az explicitációs hipotézis néhány elméleti kérdéséről. 5. évf. 2. szám. 5–17.
- Lanstyák I. 2004. Fordítástudomány és kétnyelvűség. 6. évf. 1. szám. 5–27.
- Lazányi O. 2009. Zoltán Kövecses: Metaphor in Culture – Universality and Variation. 11. évf. 1. szám. 145–147.
- Lehmann M. 2001. Linn Øverås: In Search of the Third Code. 3. évf. 1. szám. 119–121.

- Lehmann M. 2001. Lawrence Venuti: The Translator's Invisibility: A History of Translation. 3. évf. 2. szám. 122–125.
- Lendvai E. 1999. Verbális humor és fordítás. 1. évf. 2. szám. 33–43.
- Lendvai E. 2002. Dirk Delabastita: Wordplay and Translation. 4. évf. 2. szám. 114–119.
- Lendvai E. 2004. Nyelvtörvény és fordítás. 6. évf. 2. szám. 90–100.
- Lendvai E. 2006. Egyéves a PTE Fordítástudományi Kutató Központja. 8. évf. 1. szám. 95–99.
- Lengyel I. 2005. Ljuba Tarvi: Comparative Translation Assessment: Quantifying Quality. 7. évf. 1. szám. 122–125.
- Lesznyák M. 2003. A fordítói kompetencia értékelése: helyzetkép és kutatási feladatok. 5. évf. 1. szám. 60–80.
- Lesznyák M. 2004. Feladattípusok és értékelések a fordítások produktum-orientált pedagógiai mérésében. 6. évf. 2. szám. 57–77.
- Lesznyák M. 2006. Riitta Jääskeläinen: Tapping the Process: An Explorative Study of the Cognitive and Affective Factors Involved in Translating. 8. évf. 1. szám. 105–109.
- Lőrincz J. 2006. Péter Mihály: Nyelv, stílus, költői beszéd. 8. évf. 1. szám. 110–116.
- Lőrincz J. 2008. Az orosz irodalom fordítóinak nemzetközi fóruma. Moszkva, 2007. december 4–6. 10. évf. 1. szám. 105–106.
- Lukács A. 2006. CETRA – nyári fordításkutatói továbbképzés – Olaszország, Misano 2006. szeptember. 8. évf. 2. szám. 133–135.
- Lukács A. 2007. Michael Cronin: Across the Lines: Travel, Language, Translation. 9. évf. 2. szám. 140–142.
- Manzné Jäger M. 2000. Radegundis Stolze: Übersetzungstheorien: Eine Einführung. 2. évf. 2. szám. 134–136.
- Márta A. 1999. Basil Hatim – Ian Mason: The Translator as Communicator. 1. évf. 1. szám. 149–151.
- Márta A. 1999. The Translator. 1998. 4. évf. 1. szám. 1. évf. 2. szám. 106–109.
- Márta A. 2003. Ulla Connor: Contrastive Rhetoric. Cross-Cultural Aspects of Second-Language Writing. 5. évf. 1. szám. 114–117.
- Mikó P. 2000. Bart István: Angol–magyar kulturális szótár. 2. évf. 2. szám. 112–114.
- Mohácsi-Gorove A. 2008. Hatékonyság és projektszemlélet: új szelek a fordítóképzésben. 10. évf. 1. szám. 79–87.
- Mohácsi-Gorove A. 2008. A „bogaras” melléknév lehetséges német nyelvű fordításai. 10. évf. 2. szám. 76–89.
- Mohácsi-Gorove A. 2009. MemoQFest (Budapest, 2009. április 23–24). 11. évf. 1. szám. 149–152.
- Mohi Zs. 2001. Júlia magyarul. Jellemalakulás Kosztolányi Dezső és Mészöly Dezső értelmezésében. 3. évf. 2. szám. 59–76.
- Montagnon B. 2006. Jesús Baigorri Jalon: De Paris a Nuremberg: Naissance de l'interprétation de conférence. 8. évf. 2. szám. 126–130.

- Mujzer-Varga K. 2007. A reáliafogalom változásai és változatai. 9. évf. 2. szám. 55–84.
- Mujzer-Varga K. 2009. Falus Iván – Ollé János: Az empirikus kutatások gyakorlata. 11. évf. 1. szám. 125–129.
- N. Tóth Zs. 2004. A fordítás hermeneutikai megközelítéséről. 6. évf. 1. szám. 36–41.
- N. Tóth Zs. 2006. Címek szövevénye. 8. évf. 2. szám. 39–45.
- Nádori L. 2006. A világ mint szótár. Terézia Mora Nap mint nap című regényének fordítói tapasztalatairól. 8. évf. 1. szám. 60–69.
- Nagy A. 2007. „Kommunikáció az információs technológia korszakában” XVII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Siófok, 2007. április 19–20. 9. évf. 1. szám. 120–123.
- Nagy A. 2009. „A tudomány nyelve – a nyelv tudománya”. XIX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Eger, 2009. április 16–18. 11. évf. 1. szám. 115–118.
- Nagy J. 2009. lásd: Karl N., Nagy J. 2009.
- Németh D., Pléh Cs. 2001. Nyelvfeldolgozás, munkaemlékezet és fordítás. 3. évf. 1. szám. 40–53.
- Németh D. 2007. lásd: Dudits A., Németh D. 2007.
- Óvári V. 2004. Hans G. Hönl: Konstruktives Übersetzung. 6. évf. 2. szám. 131–135.
- Paksy E. 2005. Szerző és olvasó viszonya a fordított szövegben. 7. évf. 1. szám. 60–69.
- Paksy E. 2005. Paul Ricoeur: Sur la traduction. 7. évf. 2. szám. 105–108.
- Paksy E. 2006. Jean Delisle (szerk.): Portraits de traductrices. 8. évf. 1. szám. 117–119.
- Paksy E. 2007. A nyelvészeti pragmatika hatása a fordítástudományra. 9. évf. 1. szám. 58–68.
- Paksy E. 2008. Metaszöveg és ethosz a fordításban. 10. évf. 2. szám. 47–59.
- Pápai V. 2001. Új irányzatok az explicitáció kutatásában. 3. évf. 1. szám. 26–39.
- Pápai V. 2002. Az explicitációs hipotézis vizsgálata angol–magyar és magyar–magyar párhuzamos korpuszok egybevetésével – doktori értekezés tézisei. Pajzs Júlia, Klaudy Kinga opponensi véleménye, valamint Pápai Vilma válasza. 4. évf. 1. szám. 97–122.
- Papp N. 1999. A megszólítások nyelvtanának tolmácsolási implikációi. 1. évf. 1. szám. 91–99.
- Papp V. 2000. Peter Newmark: A Textbook of Translation. 2. évf. 2. szám. 132–134.
- Péché O. 2005. Joanna Best – Sylvia Kalina (Hrsg.): Übersetzen und Dolmetschen: eine Orientierungshilfe. 7. évf. 1. szám. 125–127.
- Péché O. 2005. Az Akadémiai Kiadó II. Szótárnapja (Budapest, 2005. október 12.) 7. évf. 2. szám. 119.
- Péché O. 2006. Szirmai Mónika: Bevezetés a korpusznyelvészetbe. A korpusznyelvészet alkalmazása az anyanyelv és az idegen nyelv tanulásában és tanításában. 8. évf. 1. szám. 123–124.
- Péché O. 2007. A lexikai kohézió vizsgálata a fordításkutatásban – új távlatok a korpusznyelvészeti módszernek köszönhetően. 9. évf. 1. szám. 79–96.

- Pénzes T., Szamos R. 2007. Fordítástudomány' 2007 – IX. Fordítástudományi konferencia és FTK Öregdiák Találkozó. IV. Fordítástudományi PhD Konferencia. Budapest, 2007. március 29–30. 9. évf. 1. szám. 114–118.
- Pénzes T. 2009. Erika Kegyes (Hrsg.) unter Mitarbeit von Ágnes Huszár: Genderbilder aus Ungarn (Ergebnisse der ungarischen Genderforschung). 11. évf. 1. szám. 147–149.
- Pléh Cs. 2001. lásd: Németh D., Pléh Cs. 2001.
- Pókay M. 2003. Szabó Csilla (szerk.): From Preparation to Performance. Recipes for Practitioners and Teachers. 5. évf. 2. szám. 113–116.
- Polcz K. 2008. Az angol javaslattevő forma által megjelenített diskurzusaktusok a filmszövegek fordításában. 10. évf. 2. szám. 5–21.
- Pollmann T. 2001. Bruno Osimo: Corso di traduzione. Prima parte – Elementi fondamentali. 3. évf. 2. szám. 125–128.
- Pollmann T. 2004. A fordítói kompetencia elemei a fordítóképzésben. 6. évf. 1. szám. 82–95.
- Pollner P. 2004. Gyde Hansen (szerk.): Probing the Process in Translation: Methods and Results. 6. évf. 1. szám. 100–102.
- Pusztai-Varga I. 2008. Műfordítók mint kulturális brókerek. Egy terminus útja a kultúrakutatástól a műfordításig. 10. évf. 2. szám. 39–46.
- Pym, A. 2001. Nyelvpolitikai és fordításelméleti kérdések az Európai Unióban. 3. évf. 2. szám. 5–20.
- Radnóczy É. 2004. Giuliana Garzone, Maurizio Viezzi: Comunicazione specialistica e interpretazione di conferenza. 6. évf. 2. szám. 120–124.
- Reha L. 1999. Öt éve alakult meg a Magyarországi Fordítóirodák Egyesülete (MFE). 1. évf. 2. szám. 98–101.
- Rihmer 2007. lásd: Fóris Á., Rihmer Z. 2007.
- Rózsa V. 2001. Tolmacsképzés a londoni Westminster Egyetemen. 3. évf. 1. szám. 96–99.
- Ruzsbatzky Zs. 2008. Towards a European Masters in Translation. Brüsszel, 2008. március 14. 10. évf. 1. szám. 134–137.
- Ruzsiczky É. 2003. A bibliafordítás néhány kérdése. 5. évf. 1. szám. 5–17.
- Salánki Á. 1999. Volker Kapp: Übersetzer und Dolmetscher. 1. évf. 1. szám. 148–149.
- Sándor C. 2001. Fordítástudomány 2001. Tudományos konferencia és FTK öregdiák találkozó. Budapest, 2001. március 22–23. 3. évf. 1. szám. 78–83.
- Sándor C. 2002. Alkalmassági vizsga a tolmásképzésben. 4. évf. 1. szám. 48–74.
- Sato, N. 2008. Fons Trompenaars: Riding the Whirlwind. Connecting People and Organizations in a Culture of Innovation. 10. évf. 2. szám. 107–111.
- Sebestyén I. né 2004. Hans P. Krings: Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht. 6. évf. 1. szám. 105–108.

- Sebestyén R. 2002. Salinger *Zabhegyező*-je és magyar nyelvű fordítása körül kialakult vita. 4. évf. 1. szám. 85–96.
- Sermann E. 2005. Körkép a spanyol fordítástudományról. 7. évf. 2. szám. 80–89.
- Sermann E., Zsembery E. 2006. II. Lektorai Konferencia. A fordítások értékelése és javítása az oktatásban és a vizsgáztatásban. Monoszló, 2006. október 6–8. 8. évf. 2. szám. 104–107.
- Simigné Fenyő S. 1999. „European Society for Translation Studies” második nemzetközi kongresszusa – Spanyolország, Granada, 1998. szeptember. 1. évf. 1. szám. 137–139.
- Simigné Fenyő S. 1999. Látogatás Triesztben. (SSLMIT) 1. évf. 2. szám. 102–105.
- Simigné Fenyő S. 2002. Jeremy Munday: *Introducing Translation Studies - Theories and Applications*. 4. évf. 2. szám. 106–114.
- Sohár A. 2000. CETRA nyári fordításkutatói továbbképzés. 2. évf. 1. szám. 115–116.
- Solymosi M. 2004. Donald C. Kiraly: *A Social Constructivist Approach to Translator Education. Empowerment from Theory to Practice*. 6. évf. 2. szám. 108–111.
- Somodi J. 2008. Cseresnyési László: *Nyelvek és stratégiák. Avagy a nyelv antropológiája*. 10. évf. 1. szám. 131–134.
- Somos E. 2004. „A szavak konstruktív ereje” Búcsú Hans G. Hönigtől (1941–2004). 6. évf. 2. szám. 129–130.
- Soproni A. 1999. Szótárvadászaton Moszkvában. 1. évf. 1. szám. 140–144.
- Soproni A. 2003. Bársonyos stilizálás. Interjú Tatjana Voronkinával. 5. évf. 1. szám. 104–108.
- Stanitz K. 2001. Mildred Larson: *Meaning-based Translation: A Guide to Cross-language Equivalence*. 3. évf. 1. szám. 109–113.
- Steiner, G. 2005. Bábel után (részlet, Bart István fordítása). 7. évf. 1. szám. 5–33.
- Sükösd E. 2001. „Interpreting – The Changing Landscape” – 5th SCIC-Universities Conference. Brüsszel, 2001. február 5. 3. évf. 1. szám. 88–91.
- Szabari K. 1999. Az ATA tevékenysége és a fordítók akkreditálása az USA-ban. 1. évf. 2. szám. 88–97.
- Szabari K. 1999. A fordítás minősége a fordítástudomány és a felhasználók szemszögéből. 1. évf. 1. szám. 27–36.
- Szabari K. 2000. A konsekutív tolmácsolás értékelése. 2. évf. 2. szám. 63–78.
- Szabari K. 2000. Körkép a konferenciatorlmács-szakmáról Magyarországon egy felmérés tükrében. 2. évf. 1. szám. 71–86.
- Szabari K. 2001. A fordítók minősítése és a fordítói piac. 3. évf. 1. szám. 64–77.
- Szabari K. 2001. *Quality in Conference Interpreting*. Spanyolország, Almunecar, 2001. április 19–22. 3. évf. 1. szám. 92–95.
- Szabari K. 2001. *Translation and Interpretation in Science and Technology: Models, Methodology and Machine Support*. Saarbrücken, 2001. március 15–17. 3. évf. 1. szám. 84–87.
- Szabó Cs. 2000. Roderick Jones: *Conference Interpreting Explained*. 2. évf. 1. szám. 103–106.

- Szabó Cs. 2002. G. Láng Zsuzsa: Tolmácsolás felsőfokon. A hivatásos tolmácsok képzéséről. 4. évf. 2. szám. 119–121.
- Szabó M. H. 2002. Szabari Krisztina: Tolmácsolás. Bevezetés a tolmácsolás elméletébe és gyakorlatába. 4. évf. 1. szám. 139–141.
- Szabó H. 2005. Kate Sturge: „The Alien Within”. Translation into German during the Nazi Regime. 7. évf. 1. szám. 121–122.
- Szabó H. 2007. Fordítás, ideológia és az olvasói bizalom. 9. évf. 1. szám. 69–78.
- Szabó H. 2007. Lawrence Venuti: The Scandals of Translation: Towards an Ethics of Difference. 9. évf. 2. szám. 121–126.
- Szabó H. 2008. A szótári ekvivalencia és a fordítási ekvivalencia viszonya. 10. évf. 1. szám. 61–70.
- Szamos R. 2007. lásd: Pénzes T., Szamos R. 2007.
- Szappanos G. 1999. Az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda 130 éves. 1. évf. 1. szám. 132–136.
- Székely G. 2002. A lexikai fokozás kifejezése A. P. Csehov *Винновыи чад* c. drámájában és magyar, illetve német fordításai. 4. évf. 1. szám. 76–84.
- Székely G. 2007. lásd: Cs. Jónás E., Székely G. 2007.
- Szele B. 2005. „A fordítás is tud klasszikus lenni”. Interjú Ruttkay Kálmánnal a ma és a tegnap Shakespeare-fordításairól. 7. évf. 1. szám. 98–104.
- Szele B. 2005. A fordító szeme mindent lát. Interjú Nádasdy Ádámmal Shakespeare fordításáról és a hazai „Shakespeare-iparról”. 7. évf. 2. szám. 90–95.
- Szele B. 2006. Shakespeare-rituálék: színház és fordítás – Interjú Géher Istvánnal. 8. évf. 1. szám. 5–12.
- Szele B. 2006. A magyar Shakespeare-fordítás története. Műfordítás-elméleti áttekintés 1785-től 2005-ig. 8. évf. 2. szám. 78–94.
- Szele B. 2008. Megtalálja-e egymást darab és fordító. Interjú Imreh Andrással. 10. évf. 1. szám. 88–101.
- Szentváry-Lukács M., Albert S. 2006. Egy „fordíthatatlan” főnév és fordításai. 8. évf. 2. szám. 46–61.
- Szép B. 2008. Fóris Ágota és Pusztay János (szerk.): Utak a terminológiához. 10. évf. 1. szám. 113–118.
- Sziji M. 2008. A kárpit és fonákja. Műfordítás a hispán világban. VI. Nemzetközi Hispanisztikai Konferencia. Budapest, 2008. május 28–30. 10. évf. 2. szám. 121–123.
- Szilágyi N. 2002. Egy évet töltöttem Párizsban, az ESIT-en. 4. évf. 2. szám. 129–130.
- Szóka B. 2000. Margaret Ammann: Kommunikation und Kultur: Dolmetschen und Übersetzen heute. 2. évf. 2. szám. 136–139.
- Tamás D. 2004. Pollmann Teréz: Olasz-magyar fordítóiskola. 6. évf. 2. szám. 126–128.
- Tamás D. 2005. Fordítástudomány 2005. Tudományos konferencia és FTK öregdiák találkozó. Budapest, 2005. március 31. – április 1. 7. évf. 1. szám. 105–108.

- Tamás D. 2006. Federica Scarpa: La traduzione specializzata. *Lingue speciali e mediazione linguistica*. 8. évf. 2. szám. 121–125.
- Tamás D. 2007. Marella Magris, Maria Teresa Musacchio, Lorenza Rega, Federica Scarpa (eds.): *Manuale di terminologia*. 9. évf. 2. szám. 133–138.
- Tankó Gy. 2000. lásd: Károly K., Árvay A., Edwards M., Fekete H., Kolláth K., Tankó Gy. 2000.
- Tellingner, D. 2003. A reáliák fordítása a fordító kulturális kompetenciája szemszögéből. 5. évf. 2. szám. 58–70.
- Teski T. 2005. European High Level Scientific Conference Series. Multidimensional Translation (MuTra). Saarbrücken, 2005. május 2–6. 7. évf. 1. szám. 109–111.
- Tóth Á. 2003. Anthony Pym: Epistemological Problems in Translation and its Teaching. 5. évf. 1. szám. 121–123.
- Tóth A. 2009. A forrásnyelvi beszédszünetek kihasználtsága a szinkrontolmácsolásban szerzett gyakorlat függvényében. 11. évf. 1. szám. 22–35.
- Tóth J. 2005. Tóth Szergej, Földes Csaba, Fóris Ágota (szerk.): *Lexikológiai és lexikográfiai látkép: Problémák, paradigmák, perspektívák*. 7. évf. 2. szám. 113–118.
- Török R. M. 2003. Irmeli Helin: *Essays in Translation, Pragmatics and Semiotics*. 5. évf. 2. szám. 108–111.
- Troján A. 2005. Vilén Naumovics Komisszarov: *Lingviszticeszkoe perevodovedenie v Rosszii*. 7. évf. 1. szám. 117–120.
- Vahram Atayan 2003. lásd: Kusztor M., Vahram Atayan 2003.
- Valló Zs. 2000. A fordítás pragmatikai dimenziói és a kulturális reáliák. 2. évf. 1. szám. 34–49.
- Valló Zs. 2001. A drámafordítás pragmatikai aspektusai – doktori értekezés tézisei. Cs. Jónás Erzsébet, Klaudy Kinga opponensi véleménye, valamint Valló Zsuzsa válasza. 3. évf. 2. szám. 99–117.
- Vándor J. 2005. Theo Hermans (ed.): *Crosscultural Transgressions. Research Models in Translation Studies II*. 7. évf. 1. szám. 112–116.
- Vándor J. 2007. Adaptáció és újrafordítás. 9. évf. 1. szám. 40–57.
- Varga A. 1999. Donald, C. Kiraly: *Pathways to Translation*. 1. évf. 2. szám. 120–125.
- Varga K. 2006. Hidasi Judit: *Interkulturális kommunikáció*. 8. évf. 1. szám. 119–123.
- Varga O. 2006. Radó Antal (1862–1944) fordításszemlélete. 8. évf. 2. szám. 95–103.
- Várnai J. Sz. 2005. Európai uniós terminológia és fordítás – múlt és jelen. 7. évf. 2. szám. 5–16.
- Várnai J. Sz. 2009. Bibliográfia az európai uniós nyelvpolitikához és fordításhoz. 11. évf. 1. szám. 153–164.
- Veresné Valentinyi K. 2002. Yves Gambier – Henrik Gottlieb (eds.): *(Multi)media Translation. Concepts, Practices and Research*. 4. évf. 2. szám. 122–126.
- Veresné Valentinyi K. 2003. A blattolás tanítása. 5. évf. 1. szám. 93–103.

- Veresné Valentinyi K. 2004. Fordítástudomány 2004. Tudományos konferencia és FTK öregdiák találkozó. Budapest, 2004. március 25–26. 6. évf. 1. szám. 96–99.
- Vermes A. 2004. A relevancia-elmélet alkalmazása a kultúra-specifikus kifejezések fordításának vizsgálatában. 6. évf. 2. szám. 5–17.
- Vincze K. 2001. Mary Snell-Hornby – Mira Kadric (Hg.): Grundfragen der Übersetzungswissenschaft. 3. évf. 2. szám. 120–122.
- Vincze K. 2004. Szövegtípusok és fordítás. 6. évf. 1. szám. 28–36.
- Volford K. 2000. Brüsszel – a tolmácsvilág közepe. 2. évf. 1. szám. 116–118.
- Votisky A. 2007. Marie Curie EU High Level Scientific Conference Series Multidimensional Translations (MuTra) Bécs, 2007. április 30. 9. évf. 2. szám. 106–109.
- Wallendums T. 2000. Mark Shuttleworth – Moira Cowie: Dictionary of Translation Studies. 2. évf. 2. szám. 126–128.
- Wallendums T. 2001. Wolfram Wilss: Übersetzungsunterricht. Eine Einführung. 3. évf. 1. szám. 100–102.
- Wallendums T. 2003. Kulturális reáliák fordítási megoldásairól a pizzanevek tükrében. 5. évf. 2. szám. 71–79.
- Wirth E. 2000. Szakmai gyakorlat az Európai Bizottság Fordítási Szolgálatánál. 2. évf. 1. szám. 119.
- Zank I. 2001. Basil Hatim – Ian Mason: Discourse and the Translator. 3. évf. 1. szám. 113–117.
- Zank I. 2003. Alicia Betsy Edwards: The Practice of Court Interpreting. 5. évf. 1. szám. 109–114.
- Zöldi Kovács K. 2004. Andrew Chesterman – Emma Wagner: Can Theory Help Translators? A Dialogue Between the Ivory Tower and the Wordface. 6. évf. 2. szám. 101–103.
- Zsembery E. 2005. I. Lektor Konferencia. Szakmai továbbképzés a fordítási vizsgadolgozatok értékelésében résztvevő lektorok számára. Monoszló, 2005. június 17–19. 7. évf. 2. szám. 102–103.
- Zsembery E. 2006. lásd: Sermann E., Zsembery E. 2006.
- Zsemberi E. 2007. Malcolm Williams: Translation Quality Assessment: An Argumentation-Centered Approach. 9. évf. 1. szám. 131–136.

REPERTÓRIUM II. – ACROSS LANGUAGES AND CULTURES A MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF TRANSLATION AND INTERPRETING STUDIES

■ ÖSSZEÁLLÍTOTTA: HARSÁNYI ILDIKÓ ÉS KÁROLY KRISZTINA

- Aaltonen, S. 2000. Time-sharing of Theatre Texts. Vol. 1. No. 1. 57–69.
- Adab, B. 2000. Cross-cultural Assumptions in the Translation of Advertising – How Realistic are They? Vol. 1. No. 2. 193–207.
- Adab, B. lásd: Schäffner, Ch., Adab, B. 2001a.
- Adab, B. lásd: Schäffner, Ch., Adab, B. 2001b.
- Adamo, S. 2000. Gender and Literary Translation. International Symposium. The University of East Anglia, Norwich, United Kingdom, 17–19 December, 1999. Vol. 1. No. 2. 287–289.
- Aguado, P. lásd: Sánchez Hernández, P., Aguado, P. 2003.
- Al-Ani, A-R. lásd: Al-Rubai'i, A., Al-Ani, A-R. 2004.
- Al-Kharabsheh, A. 2008. Translating Autoantonymy in the Qur'an. Vol. 9. No. 1. 17–40.
- Albrecht, N. 2006. Omnibus Review: Translation in Context. Book Review. Vol. 7. No. 2. 227–258.
- Nigel Armstrong: Translation, Linguistics, Culture: A French-English Handbook.
- Lynne Long (ed.): Translation and Religion: Holy Untranslatable?
- Phyllis Zatlin: Theatrical Translation and Film Adaptation: A Practitioner's View
- Gunilla Anderman, Margaret Rogers (eds.): In and Out of English: For Better or Worse?
- Alexieva, B., Petrequin, S. 2000. Birds: Metaphor and Metonymy in Translating Children's Books. Vol. 1. No. 1. 29–48.
- Al-Rubai'i, A., Al-Ani, A-R. 2004. The Translation of English Dialectal Dramatic Dialogue into Arabic. Vol. 5. No. 2. 233–255.
- Alves, F., Couto Vale, D. 2009. Probing the Unit of Translation in Time: Aspects of the Design and Development of a Web Application for Storing, Annotating, and Querying Translation Process Data. Vol. 10. No. 2. 251–274.
- Arecco, E. 2007. Ebru Diriker: De-/Re- Contextualizing Conference Interpreting: Interpreters in the Ivory Tower? Book Review. Vol. 8. No. 1. 143–148.

- Arich-Gerz, B. 2006. The Translational Signified. Slips of the Tongues in Freud's Works. Vol. 7. No. 1. 37–47.
- Assis-Rosa, A., Meylaerts, R. 2005. "Translation Studies: Doubts and Directions", European Society For Translation Studies 4th Congress, Portugal, Lisbon, 26–29 September, 2004. Vol. 6. No. 2. 259–261.
- Aubert, F. H. lásd: Englund Dimitrova, B., Hung, E., Carroll, P. J., Marzocchi, C., St. André, J., Di Giovanni, E., Kiraly, D., Gambier, Y., Aubert, F. H. 2000.
- B. Papp E. lásd: Czékman O., Fischer M., Papp B. E. 2008.
- Baker, M. lásd: Olohan, M., Baker, M. 2000.
- Bakti M. 2006. R. Godijns, M. Hinderdael (eds.): Directionality in Interpreting. The 'Retour' or the Native? Book Review. Vol. 7. No. 2. 275–279.
- Bakti M. 2008. Ghelly V. Chernov: Interference and Anticipation in Simultaneous Interpreting. A Probability-prediction Model. Book Review. Vol. 9. No. 1. 149–156.
- Baumgarten, N., Meyer, B., Özçetin, D. 2008. Explicitness in Translation and Interpreting: a Critical Review and Some Empirical Evidence (of an Elusive Concept). Vol. 9. No. 2. 177–204.
- Bayer-Hohenwarter, G. 2009. Methodological Reflections on the Experimental Design of Time-pressure Studies. Vol. 10. No. 2. 193–206.
- Bánhegyi M. 2006. Mona Baker: Translation and Conflict: A Narrative Account. Book Review. Vol. 7. No. 2. 269–275.
- Bánhegyi M. 2007. Myriam Salama-Carr (ed.): Translating and Interpreting Conflict. Book Review. Vol. 8. No. 2. 274–280.
- Bánhegyi M. 2008. A Translation Studies Oriented Integrative Approach to Canadian Political Discourse. Vol. 9. No. 1. 77–108.
- Beeby, A., Fernández, M., Fox, O., Hurtado Albir, A., Kozlova, I., Kuznik, A., Neunzig, W., Rodríguez, P., Romero, P., Wimmer, S. (PACTE Group). 2009. Results of the Validation of the PACTE Translation Competence Model: Acceptability and Decision Making. Vol. 10. No. 2. 207–230.
- Beliavea, L. 2000. Machine Translation Methods and Text Structure as a Source for Translator Competence Study. Vol. 1. No. 1. 85–96.
- Berber, D. 2004. VI. International Congress of Translation, "Distance Teaching of Translation and Languages", Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona, Spain, 10–12 May, 2004. Vol. 5. No. 2. 271–274.
- Berber, D. 2006. "The Future of Conference Interpreting: Training, Technology and Research", University of Westminster, London, 30 June–1 July, 2006. Vol. 7. No. 2. 263–267.

- Bergen, D. 2009. The Role of Metacognition and Cognitive Conflict in the Development of Translation Competence. Vol. 10. No. 2. 231–250.
- Bielak, J. 2001. Robert C. Sprung (ed.): Translating into Success. Cutting-edge Strategies for Going Multilingual in a Global Age. Book Review. Vol. 2. No. 1. 161–164.
- Bond, N. 2001. Interpreting the Objectively “Strange” and the Strangely “Objective”: Hybrid Texts in Social Discourse and in the Social Sciences. Response. Special Issue on Hybrid Texts and Translation. Vol. 2. No. 2. 251–260.
- Bosseaux, Ch. 2004. Point of View in Translation: a Corpus-based Study of French Translations of Virginia Woolf’s *To the Lighthouse*. Vol. 5. No. 1. 107–122.
- Breedveld, H. 2002. Writing and Revising Processes in Professional Translation. Vol. 3. No. 1. 91–100.
- Brownlie, S. 2006. Narrative Theory and Retranslation Theory. Vol. 7. No. 2. 145–170.
- Brunette, L., Chantal, G., Hine, J. 2005. The GREVIS Project: Revise or Court Calamity. Vol. 6. No. 1. 29–45.
- Cardoso Di Camargo, D. 2001. Corpus-based Translation Research on Legal, Technical and Corporate Texts. Vol. 2. No. 1. 113–125.
- Carroll, P. J. lásd: Englund Dimitrova, B., Hung, E., Carroll, P. J., Marzocchi, C., St. André, J., Di Giovanni, E., Kiraly, D., Gambier, Y., Aubert, F. H. 2000.
- Chantal, G. lásd: Brunette, L., Chantal, G., Hine, J. 2005.
- Chesterman, A. 2000. Training Translators and Interpreters: New Directions for the Millenium. University of Vic, Spain, 12–15 May, 1999. Vol. 1. No. 1. 111–113.
- Chesterman, A. 2001. Skopos Before and After. Hans J. Vermeer interviewed by Andrew Chesterman. Vol. 2. No. 1. 133–138.
- Chesterman, A. 2002. Semiotic Modalities in Translation Causality. Vol. 3. No. 2. 145–158.
- Chesterman, A. 2006. “The Study of Language and Translation”, Hogeschool Gent, School of Translation Studies, Gent, Belgium, 12–14 January, 2006. Vol. 7. No. 1. 105–107.
- Chesterman, A. 2007. On the Idea of a Theory. Vol. 8. No. 1. 1–16.
- Chiba, D. lásd: Kurz, I., Chiba, D., Medinskaya, V., Pastore, M. 2000.
- Chiung-wen, L., Qiao Zhang, G. 2006. Chinese Riddles and Relevance Theory. Vol. 7. No. 1. 49–76.
- Chmiel, A. 2008. Boothmates Forever? – On Teamwork in a Simultaneous Interpreting Booth. Vol. 9. No. 2. 261–276.
- Chrupała, G. 2003. Perl Scripting in Translation Project Management. Vol. 4. No. 1. 109–132.
- Couto Vale, D. lásd: Alves, F., Couto Vale, D. 2009.
- Cronin, M. 2001. Lawrence Venuti (ed.): The Translation Studies Reader. Book Review. Vol. 2. No. 1. 153–155.

- Csernoch M. 2007. The Newly Introduced Word-types and Lemmas in Dan Brown's *The Da Vinci Code* and its Translations. Vol. 8. No. 2. 195–220.
- Czékmán O., Fischer M., B. Papp E. 2008. "Current Trends in Terminology" – International Conference on Terminology, Szombathely, Hungary, 9–10 November, 2007. Vol. 9. No. 1. 131–138.
- D'Arcangelo, A., Zanettin, F. 2004. *Dylan Dog Goes to the USA: a North-American Translation of an Italian Comic Book Series*. Vol. 5. No. 2. 187–210.
- Dastjerdi, H. V., Sahebbonar, S. 2008. Lost in Translation: An Intertextual Study of Personal Proper-name Allusions. Vol. 9. No. 1. 41–56.
- Di Giovanni, E. lásd: Englund Dimitrova, B., Hung, E., Carroll, P. J., Marzocchi, C., St. André, J., Di Giovanni, E., Kiraly, D., Gambier, Y., Aubert, F. H. 2000.
- Dimitriu, R. 2000. Translation Policies in Pre-Communist and Communist Romania. The Case of Aldous Huxley. Vol. 1. No. 2. 179–192.
- Dimitriu, R. 2002. The Context is More Valuable than the Definition. Eugene A. Nida interviewed by Rodica Dimitriu. Vol. 3. No. 1. 117–123.
- Doherty, M. 2003. Parametrized Beginnings of Sentences in English and German. Vol. 4. No. 1. 19–51.
- Dollerup, C. 2004. The Authoritativeness of Translations. Vol. 5. No. 2. 145–157.
- Dróth J. 2000. Margherita Ulrych: Focus on the Translator in a Multidisciplinary Perspective. Book Review. Vol. 1. No. 2. 306–309.
- Dróth J. 2001. Donald C. Kiraly: A Social Constructivist Approach to Translator Education. Empowerment from Theory to Practice. Book Review. Vol. 2. No. 1. 157–161.
- Dróth J. 2004. Brian Mossop: Revising and Editing for Translators. Book Review. Vol. 5. No. 1. 134–141.
- Dróth J. 2006. Dorothy Kelly: A Handbook for Translator Trainers. Book Review. Vol. 7. No. 1. 122–127.
- Ehrensberger-Dow, M., Perrin, D. 2009. Capturing Translation Processes to Access Metalinguistic Awareness. Vol. 10. No. 2. 275–288.
- Elimam, A. S. 2009. Marked Word Order in the Qur'an: Functions and Translation. Vol. 10. No. 1. 109–130.
- Englund Dimitrova, B., Hung, E., Carroll, P. J., Marzocchi, C., St. André, J., Di Giovanni, E., Kiraly, D., Gambier, Y., Aubert, F. H. 2000. Innovation in Translator and Interpreter Training. Report on an On-line Symposium. Summaries of Discussion. Vol. 1. No. 2. 247–273.

- Englund Dimitrova, B. 2002. Daniel Gile, Helle V. Dam, Friedel Dubslaff, Bodil Martinsen, Anna Schjoldager (eds.): *Getting Started in Interpreting Research*. Franz Pöschhacker, Miriam Shlesinger (eds.): *The Interpreting Studies Reader*. Book Review. Vol. 3. No. 2. 267–270.
- Englund Dimitrova, B. 2007. Krisztina Károly, Ágota Fóris (eds.): *New Trends in Translation Studies*. In Honour of Kinga Klaudy. Book Review. Vol. 8. No. 1. 137–142.
- Erdim, E. lásd: Gommlich, K., Erdim, E. 2001.
- Farkas-Bede K. 2002. Gyde Hansen (ed.): *Probing the Process in Translation: Methods and Results*. Book Review. Vol. 3. No. 2. 276–279.
- Farghal, M. 2004. “Two Thirds of a Boy are his Uncle’s”: The Question of Relevance in Translation. Vol. 5. No. 2. 257–269.
- Fernández, M. lásd: Beeby, A., Fernández, M., Fox, O., Hurtado Albir, A., Kozlova, I., Kuznik, A., Neunzig, W., Rodríguez, P., Romero, P., Wimmer, S. 2009.
- Fischer M. 2007. “Terminology and Society – The Impact of Terminology on Everyday Life”, Lessius Hogeschool, Department of Applied Languages, Antwerp, Belgium, 15–17 November, 2006. Vol. 8. No. 1. 123–128.
- Fischer M. lásd: Czékán O., Fischer M., B. Papp E. 2008.
- Fox, O. lásd: Beeby, A., Fernández, M., Fox, O., Hurtado Albir, A., Kozlova, I., Kuznik, A., Neunzig, W., Rodríguez, P., Romero, P., Wimmer, S. 2009.
- Futász R. 2003. *Current Issues in Language and Society* Vol. 7. No. 3. Book Review. Vol. 4. No. 2. 284–288.
- Gambier, Y. 2000. *Innovation in Translator and Interpreter Training*. Report on an On-line Symposium. General Response. Vol. 1. No. 2. 244–246.
- Gambier, Y. lásd: Englund Dimitrova, B., Hung, E., Carroll, P. J., Marzocchi, C., St. André, J., Di Giovanni, E., Kiraly, D., Gambier, Y., Aubert, F. H. 2000.
- Gane, A. 2005. Andrew Chesterman, Emma Wagner: *Can Theory Help Translators? A Dialogue Between the Ivory Tower and the Wordface*. Book Review. Vol. 6. No. 2. 272–277.
- Gauton, R. 2004. *Corpus-based Translation Studies: Research and Applications*, Pretoria, South Africa, 21–25 July, 2003. Vol. 5. No. 1. 123–127.
- Godó Á. 2005. Barbara Kroll (ed.): *Exploring the Dynamics of Second Language Writing*. Book Review. Vol. 6. No. 1. 131–140.
- Gommlich, K., Erdim, E. 2001. *Evolving Imagery in the Translation of Orhan Pamuk’s Kara Kitap*. Response. Special Issue on Hybrid Texts and Translation. Vol. 2. No. 2. 237–250.
- Gouadec, D. lásd: Mayoral, R., Gouadec, D., Mossop, B., Nord, Ch., Kiraly, D. 2000.
- Gouanvic, J-M. 2002. *The Stakes of Translation in Literary Fields*. Vol. 3. No. 2. 159–168.

- Göpferich, S., Jääskeläinen, R. 2009. Process Research into the Development of Translation Competence: Where are We, and Where do We Need to Go? Vol. 10. No. 2. 169–192.
- Grammenidis, S. P. 2008. Mediating Culinary Culture: the Case of Greek Restaurant Menus. Vol. 9. No. 2. 219–234.
- Gumul, E. 2006. Explication in Simultaneous Interpreting: A Strategy or a By-product of Language Mediation? Vol. 7. No. 2. 171–190.
- Gutt, E-A. 2005a. Translation and Linguistics. Position Paper. Vol. 6. No. 2. 150–151.
- Gutt, E-A. 2005b. Translation and Linguistics. Response. Vol. 6. No. 2. 166–167.
- Hajdú P. 2002. The New Hungarian Translation of Aristotle's *Poetics*. Vol. 3. No. 2. 239–250.
- Hakkarainen, K. lásd: Sirén, S., Hakkarainen, K. 2002.
- Halverson, S. 2002. Cognitive Models, Prototype Effects and 'Translation': The Role of Cognition in Translation (Meta)Theory. Vol. 3. No. 1. 21–43.
- Hekkanen, R. 2007. The Role of Ethics in Translation and in Translation Studies Research. Vol. 8. No. 2. 231–247.
- Heltai P. 2000. FIT World Congress, Mons, Belgium, 8–9 August, 1999. Vol. 1. No. 1. 114–119.
- Heltai P. 2002. "Claims, Changes and Challenges". EST Congress. Copenhagen, Denmark, 30 August–1 September, 2001. Vol. 3. No. 1. 129–138.
- Heltai P. 2003. Message Adjustment in Translation. Vol. 4. No. 2. 145–185.
- Heltai P. 2004. Anna Mauranen, Pekka Kujamäki (eds.): Translation Universals: Do they exist? Book Review. Vol. 5. No. 2. 275–282.
- Heltai P. 2005. Maeve Olohan: Introducing Corpora in Translation Studies. Book Review. Vol. 6. No. 2. 267–272.
- Heltai P. 2006. Łukasz Bogucki: A Relevance Framework for Constraints of Cinema Subtitling. Book Review. Vol. 7. No. 1. 127–135.
- Heltai P. 2006. "Interpreting for Relevance: Discourse and Translation", Institute of English Studies of Warsaw University, Poland, Kazimierz Dolny, 12–14 June, 2006. Vol. 7. No. 2. 259–262.
- Heltai P. 2007. Xosé Rosales Sequeiros: Effects of Pragmatic Interpretation on Translation. Communicative Gaps and Textual Discrepancies. Book Review. Vol. 8. No. 2. 261–274.
- Heltai P. 2008. "Why Translation Matters" – 5th EST Congress, Ljubljana, Slovenia, 3–5 September, 2007. Vol. 9. No. 1. 123–130.
- Heltai P. 2009. Willy Vandeweghe, Sonia Vandepitte, Marc Van de Velde (eds.): The Study of Language and Translation. Book Review. Vol. 10. No. 1. 149–154.
- Hermans, Th. 2008. Norbert Bachleitner, Michaela Wolf (eds.): Soziologie der literarischen übersetzung. Book Review. Vol. 9. No. 1. 145–148.
- Hine, J. lásd: Brunette, L., Chantal, G., Hine, J. 2005.

- Hirsch, I., Milton, J. 2005. Translation and Americanism in Brazil 1920–1970. Vol. 6. No. 2. 243–257.
- Horváth I. 2007. Autonomous Learning: What Makes it Work in Postgraduate Interpreter Training? Vol. 8. No. 1. 103–122.
- Hurtado Albir, A. lásd: Beeby, A., Fernández, M., Fox, O., Hurtado Albir, A., Kozlova, I., Kuznik, A., Neunzig, W., Rodríguez, P., Romero, P., Wimmer, S. 2009.
- Hung, E. lásd: Englund Dimitrova, B., Hung, E., Carroll, P. J., Marzocchi, C., St. André, J., Di Giovanni, E., Kiraly, D., Gambier, Y., Aubert, F. H. 2000.
- Hutterer, M. C. 2005. “Challenges of Multidimensional Translation”, EU High Level Scientific Conferences Series, Marie Curie, Saarbrücken, Germany, 2–6 May, 2005. Vol. 6. No. 2. 261–266.
- Hutterer, C. M. 2006. Heidrun Gerzymisch-Arbogast et al. (eds.): Textologie und Translation. Book Review. Vol. 7. No. 1. 135–141.
- Hutterer, C. M. 2008. MuTra Advanced Training & International PhD School at Titelbild Subtitling and Translation GmbH, Berlin, Germany, 25–27 January, 2008. Vol. 9. No. 2. 277–290.
- Hutterer, C. M. 2009. MuTra Advanced Training & International PhD School, Munich, Germany, 5–7 December, 2008. Vol. 10. No. 1. 135–140.
- Immonen, S. lásd: Tirkkonen-Condit, S., Mäkisalo, J., Immonen, S. 2008.
- Jantunen, J. 2001. Synonymity and Lexical Simplification in Translation: A Corpus-based Approach. Vol. 2. No. 1. 97–112.
- Jawad, H. 2007. Arabic Lexical Doublets: Translation Strategies. Vol. 8. No. 1. 33–54.
- Jääskeläinen, R. lásd: Göpferich, S., Jääskeläinen, R. 2009.
- Jänis, M. 2000. Komissarov, Vilen: Teoreticheskiye osnovi metodiki obucheniya perevodu. Book Review. Vol. 1. No. 1. 133–136.
- Jenei G. 2006. Krisztina Károly: Lexical Repetition in Text: A Study of the Text-organizing Function of Lexical Repetition in Foreign Language Argumentative Discourse. Book Review. Vol. 7. No. 2. 279–283.
- Jettmarová, Z. 2000. Pym, Anthony: Method in Translation History. Book Review. Vol. 1. No. 1. 136–140.
- Jones, F. R., Turner, A. 2004. Archaisation, Modernisation and Reference in the Translation of Older Texts. Vol. 5. No. 2. 159–185.
- Juhász K. 2009. Jan Walsh Hokenson, Marcella Munson: The Bilingual Text: History and Theory of Literary Self-translation. Book Review. Vol. 10. No. 1. 155–160.

- Kaiser-Cooke, M. 2002. How They Do It: The Nature of Translatorial Expertise. Vol. 3. No. 1. 59–70.
- Kalina, S. 2002. Interpreters as Professionals. Vol. 3. No. 2. 169–187.
- Károly K. 2000. Research Models in Translation Studies. University of Manchester, United Kingdom, 28–30 April, 2000. Vol. 1. No. 2. 290–293.
- Károly K. 2001. Anna Trosborg (ed.): Text Typology and Translation. Book Review. Vol. 2. No. 2. 312–316.
- Károly K. lásd: Klaudy K., Károly K. 2005.
- Károly K. 2009. 18th FIT World Congress, Shanghai, China, 4–7 August, 2008. Vol. 10. No. 1. 131–134.
- Kemppanen, H. 2004. Keywords and Ideology in Translated History Texts: A Corpus-based Analysis. Vol. 5. No. 1. 89–106.
- Kenesei A. 2005. Anthony Pym: The Moving Text. Localization, Translation, and Distribution. Book Review. Vol. 6. No. 1. 119–125.
- Kierzkowska, D. 2000. National Language of Law Versus International Unification of Law. Vol. 1. No. 1. 19–27.
- Kierzkowska, D. 2001. “Towards a New Age of Human Communication” Fifth International Forum and the Second European Congress of Legal Translation and Court Interpreting, Poznań, Poland, 15–17 September, 2000. Vol. 2. No. 1. 145–148.
- Kiraly, D. lásd: Mayoral, R., Gouadec, D., Mossop, B., Nord, Ch., Kiraly, D. 2000.
- Kiraly, D. lásd: Englund Dimitrova, B., Hung, E., Carroll, P. J., Marzocchi, C., St. André, J., Di Giovanni, E., Kiraly, D., Gambier, Y., Aubert, F. H. 2000.
- Kiraly, D. 2003. Paul Kussmaul: Kreatives Übersetzen. Book Review. Vol. 4. No. 1. 138–141.
- Kiraly, D. 2004. Michèle Kaiser-Cooke: Translation, Evolution und Cyberspace: Eine Synthese von Theorie, Praxis und Lehre. Book Review. Vol. 5. No. 1. 129–133.
- Kis B. 2002. Training Seminar on Translation and Localisation. Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, Spain, 10–11 May, 2002. Vol. 3. No. 2. 261–266.
- Kisielewska-Krysiuk, M. lásd: Walaszewska, E., Kisiielewska-Krysiuk, M., Piskorska, A. 2009.
- Klaudy K., Károly K. 2005. Implication in Translation: Empirical Evidence for Operational Asymmetry in Translation. Vol. 6. No. 1. 13–28.
- Klaudy K. 2005. Translation and Linguistics. Position Paper. Vol. 6. No. 2. 157–160.
- Klimkowski, K. 2006. Team Work as a Method in Translation. Vol. 7. No. 1. 93–103.
- Konšalová, P. 2007. Explication As a Universal in Syntactic De/Condensation. Vol. 8. No. 1. 17–32.
- Kozin, A. V. 2008. Translation and Semiotic Phenomenology: the Case for Gilles Deleuze. Vol. 9. No. 2. 161–176.

- Kozlova, I. lásd: Beeby, A., Fernández, M., Fox, O., Hurtado Albir, A., Kozlova, I., Kuznik, A., Neunzig, W., Rodríguez, P., Romero, P., Wimmer, S. 2009.
- Kurz, I., Chiba, D., Medinskaya, V., Pastore, M. 2000. Translators and Interpreters: Different Learning Styles? Vol. 1. No. 1. 71–83.
- Kusztor M. 2007. Ingrid Kurz, Klaus Kaindl (eds.): Wortklauber, Sinnverdreher, Brückenbauer? DolmetscherInnen und ÜbersetzerInnen als literarische Geschöpfe. Book Review. Vol. 8. No. 2. 280–289.
- Kuznik, A. lásd: Beeby, A., Fernández, M., Fox, O., Hurtado Albir, A., Kozlova, I., Kuznik, A., Neunzig, W., Rodríguez, P., Romero, P., Wimmer, S. 2009.
- Laviosa, S. 2000. TEC: A Resource for Studying What is “in” and “of” Translational English. Vol. 1. No. 2. 159–177.
- Lengyel I. 2006. Ljuba Tarvi: Comparative Translation Assessment: Quantifying Quality. Book Review. Vol. 7. No. 2. 284–286.
- Leo Tak-Hung Chan 2001. Cultural Hybridity and the Translated Text: Re-reading D.H. Lawrence in Chinese. Vol. 2. No. 1. 73–85.
- Leppihalme, R. 2005. Faithfulness Versus Fluency: Counting the Cost. Vol. 6. No. 2. 221–241.
- Leppihalme, R. 2008. H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki, Outi Paloposki (eds.): Soumennoskirjallisuuden historia 1–2. Book Review. Vol. 9. No. 1. 139–144.
- Lesznyák M. 2007. Conceptualizing Translation Competence. Vol. 8. No. 2. 167–194.
- Limon, D. 2004. Translating New Genres Between Slovene and English: An Analytical Framework. Vol. 5. No. 1. 43–65.
- Lukács A. 2007. CETRA 2006. Eighteenth Summer Research Seminar Misano, Italy, 4–11 September, 2006. Vol. 8. No. 1. 129–132.
- Malkiel, B. lásd: Shlesinger, M., Malkiel, B. 2005.
- Mäkisalo, J. lásd: Tirkkonen-Condit, S., Mäkisalo, J. 2007.
- Mäkisalo, J. lásd: Tirkkonen-Condit, S., Mäkisalo, J., Immonen, S. 2008.
- Marzocchi, C. lásd: Englund Dimitrova, B., Hung, E., Carroll, P. J., Marzocchi, C., St. André, J., Di Giovanni, E., Kiraly, D., Gambier, Y., Aubert, F. H. 2000.
- Marzocchi, C. 2002. Sue Wright: Community and Communication. The Role of Language in Nation State Building and European Integration. Book Review. Vol. 3. No. 2. 271–276.
- Marzocchi, C. 2004. Emma Wagner, Svend Bech, Jesús M. Martínez: Translating for the European Union Institutions Domenico Cosmai, Tradurre per l’Unione europea. Problematiche e strategie operative. Book Review. Vol. 5. No. 2. 282–293.
- Marzocchi, C. 2005. On a Contradiction in the Discourse on Language Arrangements in EU Institutions. Vol. 6. No. 1. 5–12.

- Marzocchi, C. 2006. Jesus Baigorri Jalón: De Paris à Nuremberg: Naissance de l'interprétation de conférence. Book Review. Vol. 7. No. 1. 117–122.
- Marzocchi, C. 2007. Translation – Transcript – Interpretation. Notes on the European Parliament Verbatim Report of Proceedings. Vol. 8. No. 2. 249–254.
- Mateo, M. 2001. Performing Musical Texts in a Target Language: The Case of Spain. Vol. 2. No. 1. 31–50.
- Mayoral, R., Gouadec, D., Mossop, B., Nord, Ch., Kiraly, D. 2000. Innovation in Translator and Interpreter Training. Report on an On-line Symposium. Position Papers. Vol. 1. No. 2. 212–243.
- Márta A. 2002. Jeremy Munday: Introducing Translation Studies. Theories and Applications. Book Review. Vol. 3. No. 1. 139–142.
- Márta A. 2005. Per Qvale: From St. Jerome to Hypertext. Translation in Theory and Practice. Book Review. Vol. 6. No. 2. 277–279.
- Márta A. 2008. Judy Szöllősy: Hunglish into English. The Elements of Translation from Hungarian into English. Book Review. Vol. 9. No. 2. 301–304.
- Mboudjeke, J.-G. 2008. Translating Idiomatically into French in Quebec: Caught in the Crossfire. Vol. 9. No. 1. 109–122.
- Medinskaya, V. lásd: Kurz, I., Chiba, D., Medinskaya, V., Pastore, M. 2000.
- Melby, A. K. 2002. Memory and Translation. Vol. 3. No. 1. 45–57.
- Meyer, B. lásd: Baumgarten, N., Meyer, B., Özçetin, D. 2008.
- Meylaerts, R. lásd: Assis-Rosa, A., Meylaerts, R. 2005.
- Mikhailov, M. 2001. Two Approaches to Automated Text Aligning of Parallel Fiction Texts. Vol. 2. No. 1. 87–96.
- Millán-Varela, C. 2000. Susan Bassnett, Harish Trivedi (eds.): Post-colonial Translation: Theory and Practice. Book Review. Vol. 1. No. 2. 302–305.
- Milton, J. lásd: Hirsch, I., Milton, J. 2005.
- Min, F., Wang, H. 2009. A Study of Translatological Dictionaries from the Perspective of Text Linguistics. Vol. 10. No. 1. 85–108.
- Mossop, B. lásd: Mayoral, R., Gouadec, D., Mossop, B., Nord, Ch., Kiraly, D. 2000.
- Mossop, B. 2005a. Back to Translation as Language. Translation and Linguistics – Panel Discussion. Vol. 6. No. 2. 143–144.
- Mossop, B. 2005b. Translation and Linguistics. Position Paper. Vol. 6. No. 2. 155–156.
- Mossop, B. 2005c. Translation and Linguistics. Response. Vol. 6. No. 2. 164–165.
- Mullamaa, K., Orenstein, J., Pavlović, N. 2006. “New Research in Translation and Interpreting Studies”, Intercultural Studies Group, Universitat Rovira i Virgili – Spain, Tarragona, 7–8 October, 2005. Vol. 7. No. 1. 108–115.

- Mullamaa, K. 2008. A Profession in the Making: Self-descriptions of Liaison Interpreters in Estonia. Vol. 9. No. 1. 57–76.
- Mur Dueñas, P. 2005. Intra- and Intertextuality in Literary Translation: The Case of a Non-contemporary Piece of Work. Vol. 6. No. 1. 47–65.
- Neubert, A. 2000. Chesterman, Andrew: Memes in Translation. Book Review. Vol. 1. No. 1. 128–133.
- Neubert, A. 2001. Robert Wechsler: Performing Without a Stage: The Art of Literary Translation. Book Review. Vol. 2. No. 1. 149–153.
- Neubert, A. 2001. Some Implications of Regarding Translations as Hybrid Texts. Response. Special Issue on Hybrid Texts and Translation. Vol. 2. No. 2. 181–194.
- Neubert, A. 2004. Case Studies in Translation. The Study of Translation Cases. Vol. 5. No. 1. 5–21.
- Neumayer D. 2009. John Kearns (ed.): Translator and Interpreter Training. Issues, Methods, Debates. Book Review. Vol. 10. No. 1. 161–164.
- Neunzig, W. lásd: Beeby, A., Fernández, M., Fox, O., Hurtado Albir, A., Kozlova, I., Kuznik, A., Neunzig, W., Rodríguez, P., Romero, P., Wimmer, S. 2009.
- Nevalainen, S. 2004. Colloquialisms in Translated Text. Double Illusion? Vol. 5. No. 1. 67–88.
- Newmark, P. 2001. A Translator's Approach to Literary Language. Vol. 2. No. 1. 5–14.
- Nord, Ch. lásd: Mayoral, R., Gouadec, D., Mossop, B., Nord, Ch., Kiraly, D. 2000.
- Nord, Ch. 2003. Maeve Olohan (ed.): Intercultural Faultlines. Research Models in Translation Studies I. Textual and Cognitive Aspects. Book Review. Vol. 4. No. 1. 133–138.
- Nord, Ch. 2003. "Persons shall not be Discriminated on Account of Language." Training Interpreters for the Community and Courtroom. Vol. 4. No. 2. 253–264.
- Nouss, A. 2001. The Butterfly and the Translator: Reflections on Hybrid Textuality. Response. Special Issue on Hybrid Texts and Translation. Vol. 2. No. 2. 227–236.
- N. Tóth Zs. 2005. Sándor Albert: Fordítás és filozófia [Translation and Philosophy]. Book Review. Vol. 6. No. 1. 125–127.
- O'Brien, Sh. 2006. Pauses as Indicators of Cognitive Effort in Post-editing Machine Translation Output. Vol. 7. No. 1. 1–21.
- Olohan, M., Baker, M. 2000. Reporting that in Translated English. Evidence for Subconscious Processes of Explication? Vol. 1. No. 2. 141–158.
- Olohan, M. 2005. "Translation and the Construction of Identity" IATIS Conference Seoul, South Korea, 12–14 August, 2004. Vol. 6. No. 1. 113–117.
- Orenstein, J. lásd: Mullamaa, K., Orenstein, J., Pavlović, N. 2006.
- Özçetin, D. lásd: Baumgarten, N., Meyer, B., Özçetin, D. 2008.

- PACTE GROUP: Beeby, A., Fernández, M., Fox, O., Hurtado Albir, A., Kozlova, I., Kuznik, A., Neunzig, W., Rodríguez, P., Romero, P., Wimmer, S. 2009. Results of the Validation of the Pacte Translation Competence Model: Acceptability and Decision Making. Vol. 10. No. 2. 207–230.
- Pastore, M. lásd: Kurz, I., Chiba, D., Medinskaya, V., Pastore, M. 2000.
- Pavlović, N. 2004. Addressing Power and Solidarity in TV Subtitling. Vol. 5. No. 2. 211–232.
- Pavlović, N. lásd: Mullamaa, K., Orenstein, J., Pavlović, N. 2006.
- Peeters, J. 2005. Translation and Linguistics. Position Paper. Vol. 6. No. 2. 152–154.
- Perego, E. 2003. Evidence of Explicitation in Subtitling: Towards a Categorisation. Vol. 4. No. 1. 63–88.
- Perego, E. 2003. RILA – Rasegna Italiana di Linguistica Applicata Vol. 34. Nos.1–2. Book Review. Vol. 4. No. 2. 281–284.
- Perego, E. 2005. The Translator. Studies in Intercultural Communication. Book Review. Vol. 6. No. 1. 128–131.
- Perrin, D. lásd: Ehrensberger-Dow, M., Perrin, D. 2009.
- Petrequin, S. lásd: Alexieva, B., Petrequin, S. 2000.
- Petrits, A. 2007. “Towards a European Master’s in Translation“ European Commission’s Directorate-General for Translation, Belgium, Brussels, 19–20 October, 2006. Vol. 8. No. 2. 255–259.
- Pisanski Peterlin, A. 2008. Translating Metadiscourse in Research Articles. Vol. 9. No. 2. 205–218.
- Piskorska, A. lásd: Walaszewska, E., Kisielewska-Krysiuk, M., Piskorska, A. 2009.
- Polcz K. 2008. Jorge Díaz Cintas, Aline Remael: Audiovisual Translation: Subtitling. Book Review. Vol. 9. No. 2. 291–300.
- Poletto, G. 2003. Edwin Gentzler: Contemporary Translation Theories. Book Review. Vol. 4. No. 2. 275–281.
- Pöchhacker, F. 2006. Interpreters and Ideology: From ‘Between’ to ‘Within’. Vol. 7. No. 2. 191–207.
- Preston, D. lásd: Valentine, E., Preston, D. 2002.
- Prószycki G. 2002. Machine-assisted Translation of EU Documents into Hungarian. Vol. 3. No. 2. 189–199.
- Puurtinen, T. 2003. Explicitating and Implicitating Source Text Ideology. Vol. 4. No. 1. 53–62.
- Pusztay-Varga I. 2009. “KäTu 2009 – Translationality VII Symposium of Translation and Interpreting”, University of Tampere, School of Modern Languages and Translation Studies, Tampere, Finland, 24–25 April, 2009. Vol. 10. No. 2. 289–294.
- Pym, A. 2000. The European Union and its Future Languages. Question for Language Policies and Translation Theories. Vol. 1. No. 1. 1–17.

- Pym, A. 2000. Innovation in Translator and Interpreter Training. Report on an On-line Symposium. Introduction. Vol. 1. No. 2. 209–212.
- Pym, A. 2001. Against Praise of Hybridity. Response. Special Issue on Hybrid Texts and Translation. Vol. 2. No. 2. 195–206.
- Pym, A. 2002. Specialised Communication and Translation: On the User's Side / Comunicazione specialistica e traduzione: dalla parte dell'utente. Scuola Superiore di Lingue Moderne per Interpreti e Traduttori. Trieste, Italy, 29 November–1 December, 2001. Vol. 3. No. 2. 257–260.
- Pym, A. 2003. Jenny Williams, Andrew Chesterman: The Map. A Beginner's Guide to Doing Research in Translation Studies. Book Review. Vol. 4. No. 1. 141–142.
- Pym, A. 2003. Localization and the Humanization of Technical Discourse. Vol. 4. No. 2. 205–216.
- Pym, A. 2007. On History in Formal Conceptualizations of Translation. Vol. 8. No. 2. 153–166.
- Qiao Zhang, G. lásd: Chiung-wen, L., Qiao Zhang, G. 2006.
- Richter B. 2004. Kinga Klaudy: Languages in Translation. Lectures on the Theory, Teaching and Practice of Translation. Book Review. Vol. 5. No. 2. 294–297.
- Rodríguez, P. lásd: Beeby, A., Fernández, M., Fox, O., Hurtado Albir, A., Kozlova, I., Kuznik, A., Neunzig, W., Rodríguez, P., Romero, P., Wimmer, S. 2009.
- Rojo López, A. M. 2009. A Cognitive Approach to the Translation of Metonymy-based Humor. Vol. 10. No. 1. 63–84.
- Romero, P. lásd: Beeby, A., Fernández, M., Fox, O., Hurtado Albir, A., Kozlova, I., Kuznik, A., Neunzig, W., Rodríguez, P., Romero, P., Wimmer, S. 2009.
- Sahebbonar, S. lásd: Dastjerdi, H. V., Sahebbonar, S. 2008.
- Salmi, L. 2002. Computers, Documentation and Localisation: A Methodological Perspective. Vol. 3. No. 1. 83–90.
- Sánchez Hernández, P., Aguado, P. 2003. Translating Stage Directions: *The Tempest* Act IV into Spanish. Vol. 4. No. 2. 217–235.
- Sándor C. 2001. "Interpretation – The Changing Landscape" SCIC-Universities Conference. Brussels, Belgium, 5 February, 2001. Vol. 2. No. 2. 303–308.
- Setton, R. 2005a. Translation and Linguistics. Position Paper. Vol. 6. No. 2. 147–149.
- Setton, R. 2005b. Translation and Linguistics. Response. Vol. 6. No. 2. 161–163.
- Schäffner, Ch., Adab, B. 2001a. The Idea of the Hybrid Text in Translation: Contact as Conflict. Introduction and Discussion Paper. Special Issue on Hybrid Texts and Translation. Vol. 2. No. 2. 167–180.

- Schäffner, Ch., Adab, B. 2001b. The Idea of the Hybrid Text in Translation Revisited. Conclusion. Special Issue on Hybrid Texts and Translation. Vol. 2. No. 2. 277–302.
- Shlesinger, M. 2000. Interview with Gideon Toury. Vol. 1. No. 2. 275–286.
- Shlesinger, M., Malkiel, B. 2005. Comparing Modalities: Cognates as a Case in Point. Vol. 6. No. 2. 173–193.
- Simon, Sh. 2001. Cultural and Textual Hybridity. Response. Special Issue on Hybrid Texts and Translation. Vol. 2. No. 2. 217–226.
- Sirén, S., Hakkarainen, K. 2002. Expertise in Translation. Vol. 3. No. 1. 71–82.
- Snell-Hornby, M. 2000. Kinga Klaudy, José Lambert, Anikó Sohár (eds.): Translation Studies in Hungary. Book Review. Vol. 1. No. 1. 121–123.
- Snell-Hornby, M. 2001. The Space “in Between”: What is a Hybrid Text? Response. Special Issue on Hybrid Texts and Translation. Vol. 2. No. 2. 207–216.
- Snell-Hornby, M. 2001. Michael Cronin: Across the Lines: Travel, Language, Translation. Book Review. Vol. 2. No. 2. 309–311.
- Sohár A. 2000. Brokedown Reputation. Vol. 1. No. 1. 97–109.
- Sohár A. 2000. Theo Hermans: Translation in Systems. Descriptive and System-oriented Approaches Explained. Book Review. Vol. 1. No. 2. 295–297.
- Sohár A. 2002. What Makes Me Tick? Peter Newmark interviewed by Anikó Sohár. Vol. 3. No. 2. 251–255.
- St. André, J. lásd: Englund Dimitrova, B., Hung, E., Carroll, P. J., Marzocchi, C., St. André, J., Di Giovanni, E., Kiraly, D., Gambier, Y., Aubert, F. H. 2000.
- Stolze, R. 2003. Vagueness in Economic Texts as a Translation Problem. Vol. 4. No. 2. 187–203.
- Stolze, R. 2009. Worlds of Discourse in Translation Studies. Vol. 10. No. 1. 1–20.
- Susam-Sarajeva, Ş. 2001. Thinking about Power Relations Once Again. Response to Ieva Zauberga's Paper. Vol. 2. No. 1. 127–132.
- Szabari K. 2003. Translation Competence: Creativity and Routine. Wolfram Wilss interviewed by Krisztina Szabari. Vol. 4. No. 2. 265–273.
- Szabó Cs. 2001. Interpreting in the 21st Century: Challenges and Opportunities. 1st Fotli Conference on Interpreting Studies, Forli, Italy, 9–11 November, 2000. Vol. 2. No. 1. 139–143.
- Szegedy-Maszák M. 2003. Canon, Translation, and Literary History. Vol. 4. No. 1. 5–18.
- Takeda, K. 2009. War and Interpreters. Vol. 10. No. 1. 49–62.
- Tan, Zaixi 2001. The Chinese and Western Translation Traditions in Comparison. Vol. 2. No. 1. 51–72.

- Tirkkonen-Condit, S. 2000. Sandra Halverson: Concepts and Categories in Translation Studies. Book Review. Vol. 1. No. 1. 123–127.
- Tirkkonen-Condit, S. 2001. EU Project Proposals as Hybrid Texts: Observations from a Finnish Research Project. Response. Special Issue on Hybrid Texts and Translation. Vol. 2. No. 2. 261–264.
- Tirkkonen-Condit, S. 2002. Process Research: State of the Art and Where to go next? Vol. 3. No. 1. 5–19.
- Tirkkonen-Condit, S. 2002. Metaphoric Expressions in Translation Processes. Vol. 3. No. 1. 101–116.
- Tirkkonen-Condit, S. 2005a. Translation and Linguistics. Position Paper. Vol. 6. No. 2. 145–146.
- Tirkkonen-Condit, S. 2005b. Translation and Linguistics. Response. Vol. 6. No. 2. 168–172.
- Tirkkonen-Condit, S., Mäkisalo, J. 2007. Cohesion in Subtitles: A Corpus-based Study. Vol. 8. No. 2. 221–230.
- Tirkkonen-Condit, S., Mäkisalo, J., Immonen, S. 2008. The Translation Process – Interplay Between Literal Rendering and a Search for Sense. Vol. 9. No. 1. 1–16.
- Turner, A. lásd: Jones, F. R., Turner, A. 2004.
- Valdeón, R. A. 2005. The „Translated” Spanish Service of the BBC. Vol. 6. No. 2. 195–220.
- Valdeón, R. A. 2009. Info-promotional Material Discourse and its Translation: the Case of the Asturian Tourist Board Texts. Vol. 10. No. 1. 21–48.
- Valentine, E., Preston, D. 2002. Discourse, Devices and Diplomacy: Reporting in International Settings. Vol. 3. No. 2. 227–238.
- Valero-Garcés, C. 2001. Integrating Cross-cultural Research in Translation or How to Produce Effective Texts: the HIV/AIDS Case. Vol. 2. No. 1. 15–30.
- Valero-Garcés, C. 2007. Challenges In Multilingual Societies. The Myth of the Invisible Interpreter and Translator. Vol. 8. No. 1. 81–101.
- Várady T. 2006. Language-related Strategies in Preparing Arbitration. Vol. 7. No. 2. 209–226.
- Vermes A. P. 2003. Proper Names in Translation: An Explanatory Attempt. Vol. 4. No. 1. 89–108.
- Vermes A. P. 2004. Basil Hatim: Teaching and Researching Translation. Book Review. Vol. 5. No. 2. 297–300.
- Votisky A. V. 2007. Pilar Orero (ed.): Topics in Audiovisual Translation. Book Review. Vol. 8. No. 2. 289–294.
- Walszewska, E., Kisiielewska-Krysiuk, M., Piskorska, A. 2009. Interpreting for Relevance: Discourse and Translation, Kazimierz Dolny, Poland, 17–18 June, 2008. Vol. 10. No. 1. 141–148.
- Wang, H. lásd: Min, F., Wang, H. 2009.

- Weissbrod, R. 2004. From Translation to Transfer. Vol. 5. No. 1. 23–41.
- Williams, S. G. 2005. Rewriting Rome in Post-1945 German-language Literature. Vol. 6. No. 1. 79–93.
- Wimmer, S. lásd: Beeby, A., Fernández, M., Fox, O., Hurtado Albir, A., Kozlova, I., Kuznik, A., Neunzig, W., Rodríguez, P., Romero, P., Wimmer, S. 2009.
- Wolf, M. 2007. Mary Snell-Hornby: The Turns of Translation Studies. New Paradigms or Shifting View-points? Book Review. Vol. 8. No. 1. 133–137.
- Wong, L. 2007. Centripetality and Centrifugality in Translation: With Reference to European Languages and Chinese. Vol. 8. No. 1. 55–80.
- Yermolovich, D. 2002. Bilingual Dictionary as a Mirror of Language Change and Modern Lexicographic Challenges. Vol. 3. No. 2. 201–226.
- Yifeng, S. 2006. Translating Foreign Otherness. Vol. 7. No. 1. 23–36.
- Zanettin, F. lásd: D’Arcangelo, A., Zanettin, F. 2004.
- Zauberga, I. 2000. Rethinking Power Relations in Translation. Vol. 1. No. 1. 49–56.
- Zauberga, I. 2001. Sirkku Aaltonen: Time-sharing on Stage. Drama Translation in Theater and Society. Book Review. Vol. 2. No. 1. 155–157.
- Zauberga, I. 2001. Discourse Interference in Translation. Response. Special Issue on Hybrid Texts and Translation. Vol. 2. No. 2. 265–276.
- Zauberga, I. 2002. Should a Theory be Shackled? Vol. 3. No. 1. 125–128.
- Zauberga, I. 2005. A Knock at the Door: On the Role of Translated Literature in Cultural Image Making. Vol. 6. No. 1. 67–77.
- Zhong, Y. 2005. The Second Best Thing. Game Planning for a Mission Impossible or Just for Enjoying the Process of the Work. Vol. 6. No. 1. 95–111.
- Zhong, Y. 2006. Let’s Talk Translation Economically. A Case Demonstration of Re-articulating Translation through Economics Terms. Vol. 7. No. 1. 77–92.
- Zhong, Y. 2008. The Taming of the *Desperate Housewives*: a Stylistic Analysis of CCTV’s Dub of the Serial. Vol. 9. No. 2. 235–260.
- Zitawi, J. 2003. English-Arabic Dubbed Children’s Cartoons: Strategies of Translating Idioms. Vol. 4. No. 2. 237–251.
- Zlateva, P. 2000. Jean Boase-Beier, Michael Holman (eds.): The Practices of Literary Translation, Constraints and Creativity. Book Review. Vol. 1. No. 2. 297–302.

KLAUDY KINGA PUBLIKÁCIÓI (1975–2009)

1. Klaudy K. 1975. Beszámoló a moszkvai szövegnyelvészeti konferenciáról. *Modern Nyelvoktatás* 12. évf. 315–321.
2. Klaudy K. 1975. Szosztavlenyije szpecialnovo szlovarja dlja perevodcsikov. *Matyeriali konferencii "Tyeorija perevoda..."*. Moszkva: Maurice Thorez Idegen Nyelvi Főiskola. 164–167.
3. Klaudy K. 1976. *Orosz–magyar fordítási segédanyag a Fordító- és Tolmácsképző Csoport hallgatói számára*. Kézirat. Budapest: ELTE BTK FTCS kiadványa. 150 pp.
4. Klaudy K., Ferenczy Gy. 1976. A szövegnyelvészet néhány alapkérdése. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 11. évf. 313–322.
5. Klaudy K. 1977. Altyernatyivi v posztrojenyii ucsebnovo matyeriala na perevodcseszkih kurszah. *Slavica* 15. évf. 19–23.
6. Klaudy K. 1977. Szókincsfejlesztés az állami nyelvvizsgára előkészítő tanfolyamokon. *Modern Nyelvoktatás* 15. évf. 86–95.
7. Klaudy K. 1979. Fordítás és aktuális tagolás. In: Ferenczy Gy. (szerk.) *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont. 81–93.
8. Klaudy K. 1979. Fordítás és aktuális tagolás. *Magyar Nyelvőr* 103. évf. 3. szám. 282–287.
9. Klaudy K. 1980. *Orosz–magyar fordítástechnika*. Budapest: Tankönyvkiadó. 151 pp.
10. Klaudy K., Bart I. 1980. *Fordításelméleti szöveggyűjtemény*. Budapest: Tankönyvkiadó. 263 pp.
11. Klaudy K. 1980. Orosz szövegek mondatszerkesztési sajátosságainak hatása a magyar nyelvre. *Magyar Nyelvőr* 104. évf. 3. szám. 411–417.
12. Klaudy K. 1980. Az idegenszerűség mérése az oroszról fordított magyar szövegekben. In: Gárdus J. (szerk.) *Szaknyelv kutatás - szaknyelvoktatás. Tanulmányok a felsőoktatás köréből*. Budapest: Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont. 129–134.
13. Klaudy K. 1980. Ob odnoj szfere szoposztavlenyija russzkovo i vengerszkovo jazikov. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominante. Sectio Linguistica* XI. 101–104.

14. Klaudy K. 1981. Idegenszerűség az oroszról fordított magyar tudományos szövegek mondatainak tematikus szakaszában. In: Nyomárkay I. (szerk.) *Fordítás és nyelvoktatás*. Budapest: TIT. 81–107.
15. Klaudy K. 1981. *Fordítás és aktuális tagolás*. Kandidátusi értekezés. Budapest: Kézirat.
16. Klaudy K. 1981. Quasi Correctness - An experimental and statistical approach. In: Kopczynski, A. et al. (eds.) *The Mission of the Translator Today and Tomorrow. Proceedings of the 9th World Congress of the International Federation of Translators*. Warsaw: FIT. 481–484.
17. Klaudy K. 1982. Aktualnoje cslenyenyije i perevod sz liszta. In: Gárdus J. (ed.) *Dokladi vengerszkoj delegacii*. Budapest: MAPRJAL. 62–66.
18. Klaudy K. 1982. Kvazipravilnoszty perevoda i perevodcseszkiy jaziki In: Topor, P. M., Mkrtcsan, L. M (eds.) *Hudozsesztvennij perevod. Voproszi tyeorii i praktiki*. Jerevan - Moszkva: izd. Jerevanszkovo Unyiverszityeta. 131–136.
19. Klaudy K. 1983. Hogyan alkalmazható az aktuális tagolás elmélete a fordítás oktatásában? *Modern Nyelvoktatás* 20. évf. 1. szám. 105–116.
20. Klaudy K. 1983. Fordításelmélet - fordításoktatás. In: Berényi P. (szerk.) *Nyelvoktatás Felsőfokon* IV. Budapest: Külkereskedelmi Főiskola. 24–36.
21. Klaudy K. (szerk.) 1983. *Fordításelméleti Füzetek I*. Budapest: MTA. Alkalmazott Nyelvészeti Munkabizottság. 124 pp.
22. Klaudy K. 1984. Orosz szövegek mondat- és szövegszerkesztési sajátosságainak hatása a magyar nyelvre. In: Székely G. (szerk.) *Anyanyelv - idegen nyelv*. Nyíregyháza: Bessenyei György Tanárképző Főiskola kiadványa. 99–107.
23. Klaudy K. 1984. *Orosz–magyar fordítástechnika*. (második kiadás). Budapest: Tankönyvkiadó. 151 pp.
24. Klaudy K. 1984. Original Hungarian text vs. text translated from Russian into Hungarian. In: Papp F. (ed.) *Contrastive Studies Hungarian–Russian*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 127–139.
25. Klaudy K. 1984. Hogyan alkalmazható az aktuális tagolás elmélete a fordítás oktatásában? *Magyar Nyelvőr* 108. évf. 3. szám. 325–333.
26. Klaudy K. 1984. Szoposztautyelnoje izucsenyije nacsala predlozsenij v russzkih i vengerszkih tyeksztah. *Bolgarszkaja Russzisztika* 2. évf. 73–76.
27. Klaudy K. 1984. Oszobennosztyi russzkoj naucsnoj recsi predsztavlajuscije trudnoszty dlja vengerszkih sztugyentov nyefilologov. *Russzkij jazik za rubezsom* 3. évf. 53–56.
28. Klaudy K. (szerk.) 1984. *Fordításelméleti Füzetek 2*. Budapest–Debrecen: MTA Alkalmazott Nyelvészeti Munkabizottság. 74. pp.

29. Klaudy K. 1985. Van-e a magyarban általános tudományos nyelv? In: Klaudy K. (szerk.) *Fordításelméleti Füzetek* 4. Budapest: Külkereskedelmi Főiskola. 23–39.
30. Klaudy K. (szerk.) 1985. *Fordításelméleti Füzetek* 3. Budapest-Debrecen: MTA Alkalmazott Nyelvészeti Munkabizottság. 92 pp.
31. Klaudy K. (szerk.) 1985. *Fordításelméleti Füzetek* 4. Budapest: Külkereskedelmi Főiskola. 168 pp.
32. Klaudy K. 1986. A fordítás pragmatikai aspektusa. In: Papp F. (szerk.) *Nyelvpedagógiai írások* 8. Budapest: MKKE Nyelvi Intézet. 124–130.
33. Klaudy K., Bart I. 1986. *A fordítás tudománya. Válogatás a fordításelmélet irodalmából.* Budapest: Tankönyvkiadó. 365 pp.
34. Klaudy K. 1986. Vibor zaloga pri perevogye sz vengerszkovo na russzkij. In: Magyar M. (szerk.) *Lingua 808-2. Russzkij.* Budapest: MKKE Nyelvi Intézet. 5–15.
35. Klaudy K. 1986. A fordítás helye és szerepe a nyelvoktatásban: a „valódi” fordítás a középiskolai nyelvoktatásban. In: Lengyel Zs., Klaudy K. (szerk.) *Az idegen nyelvi nevelés-oktatás néhány iránya és lehetősége.* Budapest: Oktatókutató Intézet. 353–371.
36. Klaudy K., Lengyel Zs. (szerk.) 1986. *Az idegen nyelvi nevelés-oktatás néhány iránya és lehetősége.* Tanulmánygyűjtemény. Budapest: Oktatókutató Intézet. 375 pp.
37. Klaudy K. 1986. A fordítás oktatásának elméleti alapjai. *Felsőoktatási Szemle* 35. évf. 5. szám. 277–283.
38. Klaudy K. 1986. Perevodcseszkije transzformacii, napravlennije na vossztanovlenyije szvjaznosztyi tyekszta pri perevogye sz russzkovo na vengerszkij. In: Papp F. (ed.) *Lingvisztika, lityeraturevegyenyije i metogyika.* Budapest: VAPRJAL. 36–49.
39. Klaudy K. 1986. Az idéző mondat egység ígéről. *Magyar Nyelvőr* 110. évf. 2. szám. 214–223.
40. Klaudy K. (szerk.) 1986. *Fordításelméleti Füzetek* 5. Budapest: Külkereskedelmi Főiskola. 190 pp.
41. Klaudy K. 1987. A fordítás helye és szerepe a nyelvoktatásban. *Idegen Nyelvek Tanítása* 4. 65–77.
42. Klaudy K. 1987. A szenvedő szerkezetről. In: Lengyel Zs. (szerk.) *A nyelvoktatás korszerűsítéséért.* Pécs: JPTE. 58–73.
43. Klaudy K. 1987. Fordítás és aktuális tagolás. *Nyelvtudományi Értekezések* 123. Budapest: Akadémiai Kiadó. 136 pp.
44. Klaudy K. 1987. A kontextus szerepe a cselekvő és a szenvedő igealakok közötti választásban. *Hungarológiai Közlemények* 19. évf. 4. szám. 353–361.
45. Klaudy K. 1988. Foreignness, foreign flavour, quasi correctness. In: Jäger, G., Neubert, A. (eds.) *Semantik, Kognition und Äquivalenz.* Übersetzungswissenschaftliche Beiträge 11. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopedie. 165–171.

46. Klaudy K. 1988. A magyar tudományos nyelvhasználat az orosz nyelv tükrében. In: Kiss J., Szűts L. (szerk.) *A magyar nyelv rétegződése*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 565–573.
47. Klaudy K. 1988. A frazeologizmusok szó szerinti fordításáról. *Magyar Nyelvőr* 112. évf. 3. szám. 305–314.
48. Klaudy K. 1988. A fordítás folyamatának nyelvészeti modelljei. *Magyar Nyelvőr* 112. évf. 4. szám. 406–419.
49. Klaudy K. 1988. A fordítási ekvivalenciáról. *Hungarológiai Közlemények* 20. évf. 4. szám. 383–397.
50. Klaudy K. 1988. O lakunah. In: Papp F. (szerk.) *Lingua 808.2* Budapest: MKKE Nyelvi Intézet. 29–37.
51. Klaudy K. (szerk.) 1988. *Fordításelméleti Füzetek* 6. Budapest: Külkereskedelmi Főiskola. 217 pp.
52. Klaudy K. 1989. Az ekvivalencia fogalma a fordításelméletben. *Magyar Nyelvőr* 113. évf. 1. szám. 84–93.
53. Klaudy K. 1989. Prevodilacka ekvivalencija. *Prevodilac* 7. évf. 1. szám. 18–31.
54. Klaudy K. 1989. Koszvennaja interferencija pri perevogye sz inosztrannovo jazika na rodnoj jazik. In: Schmidt, H. (ed.) *Interferenz in der Translation*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopedie. 81–88.
55. Klaudy K. 1989. Izmerenyije grammatyicseszkih oszobennosztjejev vengerszkih tyeksztov perevegyennih sz russzkovo jazika. In: Hrala, M. (ed.) *Translatologia Pragensia*, Praha: Univerzita Karlova. 229–235.
56. Klaudy K., Dubrovin, M. 1990. *Orosz szólások és közmondások képekben*. Budapest: Tankönyvkiadó. 346 pp.
57. Klaudy K. 1990. Perevod i informacionnaja sztruktura predlozseniya. In: Salewsky, H. (ed.) *Übersetzungswissenschaft und Sprachmittlerausbildung*. Akten der I. Internationalen Konferenz. Band. II. Berlin: Humboldt Universitat. 146–151.
58. Klaudy K. 1990. Átváltási műveletek a fordításban. *Idegen Nyelvek Tanítása* 2. 33–45.
59. Klaudy K. 1990. Social dimension in Translation and/or context. *Nouvelles de la FIT*. Newsletter. 4. 399.
60. Klaudy K. 1991. Izmerenyije grammatyicseszkih oszobennosztjejev vengerszkih tyeksztov perevegyennih sz russzkovo jazika. In: Hrala, M. (ed.) *Translatologia Pragensia* I. ed. Praha: Univerzita Karlova. 229–235.
61. Klaudy K. 1991. In Defence of a Linguistic Theory of Translation. In: Hrdlicka, M. (ed.) *Hovory o prekladu a tlumoceni*. Praha: Interlingue Servis. 136–156.
62. Klaudy K. 1991. Topic, Comment and Translation. In: Tirkkonen-Condit, S. (ed.) *Empirical Research in Translation and Intercultural Studies*. Tübingen: Narr. 165–171

63. Klaudy K. 1991. *Átváltási műveletek a fordításban*. Budapest: Külkereskedelmi Főiskola. 166 pp.
64. Klaudy K. 1991. Merre tart ma a fordítástudomány? In: Székely G. (szerk.) *Az Első Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia anyaga*. Nyíregyháza: BGYTF. 729–734.
65. Klaudy K. 1991. *Linguistic Theory of Translation - LTT (A survey)*. In: Hunyadi L., et al. (szerk.) *Könyv Papp Ferencnek. Tanulmánygyűjtemény Papp Ferenc 60. születésnapjára*. Debrecen: KLTE. 91–103.
66. Klaudy K., Hunyadi L., Lengyel Zs., Székely G., (szerk.) 1991. *Könyv Papp Ferencnek. Tanulmánygyűjtemény Papp Ferenc 60. születésnapjára*. Debrecen: KLTE. 444. pp.
67. Klaudy K. 1991. Fordításelmélet és szövegnyelvészet. In: Máté J. (szerk.) *Nyelvpedagógiai Írások*. Bp: MKKE Nyelvi Intézet. 31–51.
68. Klaudy K. 1991. Magyar fordítástudomány a XIX. században. (Brassai Sámuel nézetei a fordításról.) In: Szűts L., Kiss L. (szerk.) *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 387–394.
69. Klaudy K. 1992. Merre tart ma a fordítástudomány? *Magyar Nyelv* 88. évf. 3. szám. 304–314.
70. Klaudy K. 1993. Fordításelmélet és szociolingvisztika. *Magyar Nyelvőr* 117. évf. 3. szám. 343–347.
71. Klaudy K. (szerk.) 1993. *A III. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia előadásai*. I.-II. kötet. Miskolc: a Miskolci Egyetem kiadványa. 493 pp., 503 pp.
72. Klaudy K. 1993. Fordítástudomány a világban - Fordításoktatás Magyarországon. In: Klaudy K. et al. (szerk.) *A III. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia előadásai*. I. kötet. Miskolc: ME. 17–23.
73. Klaudy K. 1993. A Harmadik után - a Negyedik előtt. Beszámoló a III. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferenciáról. *Nyelv-Info* 1. évf. 2. szám. 21–22.
74. Klaudy K. 1993. Optional additions in translation. In: *Translation the Vital Link*. Proceedings of the 13th FIT World Congress. Volume 2. 373–381. London:ITI.
75. Klaudy K. 1993. Vissza a szöveghez! In: Petőfi S. J. (szerk.) *Szemiotikai szövegten* 6. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz. Szeged: JGYTF Kiadó. 133–145.
76. Klaudy K. 1993. On Explication Hypothesis. In: Kohn J., Klaudy K. et al. (eds.) *Transferrer necesse est... Current Issues of Translation Theory. In honour of György Radó on his 80th birthday*. Szombathely: Dániel Berzsényi College.
77. Klaudy K., Kohn, J. et al. (ed.) 1993. *Transferrer necesse est... Current Issues of Translation Theory. In honour of György Radó on his 80th birthday*. Szombathely: Dániel Berzsényi College.
78. Klaudy K. 1994. *A fordítás elmélete és gyakorlata. Angol, német, francia, orosz fordítástechnikai példatár*. Budapest: Scholastica. 400 pp.
79. Klaudy K. 1994. Fordításelmélet és pszicholingvisztika. *Magyar Nyelvőr* 118. évf. 1. szám. 75–82.

80. Klaudy K. 1994. Fordítástudomány a világban – fordításoktatás Magyarországon. *Nyelv-Info* 2. évf. 1. szám. 4–7.
81. Klaudy K. 1994. Fordításelmélet és szociolingvisztika. In: Lendvai L. F. (szerk.) *A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézetének Tudományos Közleményei*. Miskolc: ME. 78–88.
82. Klaudy K. 1994. Fordítás és nyelvi norma. In: Kemény G., Kardos, T. (szerk.) *A magyar nyelvi norma érvényesülése napjaink nyelvhasználatában*. Bp: MTA Nyelvtudományi Intézet. 57–61.
83. Klaudy K. 1994. Empirikus kutatások a fordításelméletben. In: Lengyel Zs. (szerk.) *A II. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia Anyaga*. Veszprém: VE. 35–42.
84. Klaudy K. 1995. *A fordítás elmélete és gyakorlata. Angol, német, francia, orosz fordítástechnikai példatár*. 2. kiadás. Budapest: Scholastica. 400 pp.
85. Klaudy K., Salánki Á. 1995. *Német-magyar fordítástechnika. A fordítás lexikája és grammatikája*. 1. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 293 pp.
86. Klaudy K. 1995. Számítógépes korpuszok felhasználása a fordításkutatásban. In: Aradi A., Sturz Z., Szöllősy S. A. (szerk.) *A IV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia anyaga*. Budapest: BME. II. 420–426.
87. Klaudy K. 1995. Lexical Operations in Translation. Segmentation and Integration of Meaning. In: Krawutschke, P. (ed.) *Proceedings of the 36th Annual Conference of the American Translators Association*. Nashville, Tennessee: ATA. 181–190.
88. Klaudy K., Bart I., Szöllősy J. 1996. *Angol fordítóiskola*. Budapest: Corvina. 250 pp.
89. Klaudy K. 1996. Concretization and Generalization of Meaning in Translation. In: Thelen, M. (ed.) *Proceedings of the 2nd International Maastricht-Lodz Duo Colloquium on "Translation and Meaning"*. Maastricht: EUROTHERM. 141–151.
90. Klaudy K., Simigné Fenyő S. 1996. *Angol–magyar fordítástechnika. A fordítás lexikája és grammatikája*. 2. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 322 pp.
91. Klaudy K. 1996. Egy átváltási tipológia körvonalai. In: Rozgonyiné Molnár E. (szerk.) *Abstrakció és valóság. Tanulmányok Békési Imre köszöntésére*. Szeged: JGYTF Kiadó. 183–191.
92. Klaudy K. 1996. Quality Assessment in School Translation and in Professional Translation. In: Dollerup, C. et al. (eds.) *New Horizons. Proceedings of the III. Third Language International Conference on Teaching Translation and Interpreting*. Amsterdam: John Benjamins. 198–204.
93. Klaudy K. 1996. Changing Status of Translators in Hungary. In: Ulrych, M. et al. (ed.) *Libri e Riviste d'Italia. Rassegna di informazione culturale e bibliografica*. Trieste: Istituto Poligrafico e Tecca Dello Stato.
94. Klaudy K. 1996. Tipologia operacji przekształcających. In: Snopek, J. (ed.) *Tłumaczenie rzemiosło i sztuka*. Warszawa: Węgierski Instytut Kultury. 46–57.

95. Klaudy K., Lambert, J., Sohár A. (eds.) 1996. *Translation Studies in Hungary*. Budapest: Scholastica. 208 pp.
96. Klaudy K. 1996. Back-translation as a Tool for Detecting Explication Strategies in Translation. In: Klaudy K., Lambert, J., Sohár A. (eds.) *Translation Studies in Hungary*. Budapest: Scholastica. 99–114.
97. Klaudy K., Bart I. 1996. Translation and Translators in Hungary. Introduction. In: Klaudy K., Lambert, J., Sohár A. (eds.) *Translation Studies in Hungary*. Budapest: Scholastica. 26–39.
98. Klaudy K. 1996. Jelentésfelbontás és jelentésszervezés a fordításban és a kétnyelvű szótárakban. In: Terts I. (szerk.) *Nyelv, nyelvész, társadalom. Emlékkönyv Szépe György 65 születésnapjára*. Pécs: JPTE. 142–146.
99. Klaudy K. 1996. A fordítástudomány műhelyéből 1. A második nemzetközi „Transferre necesse est” konferenciáról. *Modern Nyelvoktatás* 2. évf. 4. szám. 38–43.
100. Klaudy K. 1997. *A fordítás elmélete és gyakorlata. Angol, német, francia, orosz fordítástechnikai példatárral*. 3. átdolgozott, bővített kiadás. Budapest: Scholastica. 500 pp.
101. Klaudy K. 1997. Barátságtalan nyelvpárok. A jelzős főnévi csoport viselkedése a fordításban. In: Mihalovics Á. et al. (szerk.) *Könyv Dezső Lászlónak. Nyíregyháza: BDTE*. 87–105.
102. Klaudy K. 1997. A fordítástudomány műhelyéből 2. Cay Dollerup és Daniel Gile tanulmánya elé. *Modern Nyelvoktatás* 3. évf. 1–2. szám. 57–60.
103. Klaudy K. 1997. Ambiguities in Translation, or Rationalizing Editor's Corrections. In: Riabtseva, N. (ed.) *Perevod i kommunikaciya*. Moscow: Institut Yazikoznaniya Russkoy Akademii Nauk. 179–183.
104. Klaudy K. 1997. Médiafordítás és interkulturális kommunikáció. *Modern Nyelvoktatás* 3. évf. 3. szám. 42–46.
105. Klaudy K., Kohn J. 1997. (ed.) *Transferre necesse est. Proceedings of the 2nd International Conference on Current Trends in Studies in Translation and Interpreting*. Budapest: Scholastica. 570 pp.
106. Klaudy K. 1997. *Fordítás I. Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica. 247 pp. (negyedik átdolgozott kiadás).
107. Klaudy K. 1997. *Fordítás II. Bevezetés a fordítás gyakorlatába. Angol, német, orosz fordítástechnikai példatárral*. Budapest: Scholastica. 285 pp. (negyedik átdolgozott kiadás).
108. Klaudy K., Salánki Á. 1997. *Német–magyar fordítástechnika. A fordítás lexikája és grammatikája*. 1. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 293 pp. (2. kiadás).
109. Klaudy K. 1887. Brassai Sámuel nézetei a fordításról. In: Gazda I. (szerk.) *Brassai Sámuel emlékezete*. Budapest: Tájak, korok, múzeumok. 109–117.

110. Klaudy K. 1998. Explication. In: Baker, M. (ed.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge. 80–84.
111. Klaudy K. 1998. A magyarországi fordítóképzés. *Modern Nyelvoktatás* 4. évf. 1. szám. 17–28.
112. Klaudy K. 1998. A drámafordítás helye a fordítástudományban. *Modern Nyelvoktatás* 4. évf. 2–3. szám. 102–106.
113. Klaudy K. 1998. A magyar fordítástudományi terminológiáról. In: Balaskó M., Kohn J. (szerk.) *A nyelv mint szellemi és gazdasági tőke. A VIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia előadásai*. Szombathely: BDTE. 149–155.
114. Klaudy K. 1998. Empirical Research in Translation Studies. In: Hrala, M. (ed.) *Translatologica Pragensia* VI. Praha: Univerzita Karlova. 19–25.
115. Klaudy K. 1999. Translational behaviour of languages. In: Lugris, A. A., Ocampo, A. F. (eds.) *Anovar/Anosar. Estudios de Traducción e interpretación. Proceedings of the Vigo Conference* Vol. 1. Vigo: University of Vigo. 53–65.
116. Klaudy K. (szerk.) 1999. *A magyarországi fordító- és tolmácsképzés 25 éve. Jubileumi évkönyv 1973–1998*. Budapest: Scholastica.
117. Klaudy K. 1999. Fordítóképzés és fordítástudomány Magyarországon az ezredfordulón. In: Klaudy K. (szerk.) *A magyarországi fordító- és tolmácsképzés 25 éve. Jubileumi évkönyv 1973–1998*. Budapest: Scholastica. 9–22.
118. Klaudy K. 1999. Fordítástudomány 1999. *Fordítástudomány* 1. évf. 1. szám. 5–12.
119. Klaudy K. 1999. Új folyóirat indul. *Modern Filológiai Közlemények* 1. évf. 1. szám. 5–8.
120. Klaudy K. 1999. Az explicitációs hipotézisről. *Fordítástudomány* 1. évf. 2. szám. 5–21.
121. Klaudy K. (főszerk.) 1999. *Fordítástudomány* 1. évf. 1–2. szám. Budapest: Scholastica. 300 pp.
122. Klaudy K. (főszerk.) 1999. *Modern Filológiai Közlemények* 1. évf. 1–2. szám. Miskolc: A ME Modern Filológiai Intézetének kiadványa. 300 pp.
123. Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica. (ötödik átdolgozott kiadás). 205 pp.
124. Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába. Angol, német és orosz fordítástechnikai példatárval*. Budapest: Scholastica. (ötödik átdolgozott kiadás). 285 pp.
125. Klaudy K., Károly K. 2000. The Text-organizing Function of Lexical Repetition in Translation. In: Olohan, M. (ed.) *Intercultural Faultlines. Research Models in Translation Studies I. Textual and Cognitive Approaches*. Manchester: St. Jerome Publishing. 143–161.
126. Klaudy K. (főszerk.) 2000. *Fordítástudomány* 2. évf. 1–2. szám. Budapest: Scholastica. 300 pp.
127. Klaudy K. (főszerk.) 2000. *Modern Filológiai Közlemények* 2. évf. 1–2. szám. Miskolc: A ME Modern Filológiai Intézetének kiadványa. 300 pp.

128. Klaudy K. (editor-in-chief) 2000. *Across Languages and Cultures. A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies*. Vol. 1. No. 1., No. 2. Budapest: Akadémiai Kiadó. 300 pp.
129. Klaudy K., Salánki Á. 2000. *Német–magyar fordítástechnika. A fordítás lexikája és grammatikája*. 1. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. (3. kiadás) 222 pp.
130. Klaudy K. 2000. A fordítás oktatásának elvi kérdései – 25 év után. In: T. Molnár I., Klaudy K. (szerk.) *Papp Ferenc akadémikus 70. születésnapjára*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó. 87–94.
131. Klaudy K., T. Molnár I. (szerk.) 2000. *Papp Ferenc akadémikus 70. születésnapjára*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó. 361 pp.
132. Klaudy K. 2000. Explication Strategies within Lexical and Grammatical Translational Operations. In: Lendvai E. (szerk.) *Applied Russian Studies in Hungary*. Pécs: Krónika Kiadó. 101–113.
133. Klaudy K., Simigné Fenyő S. 2000. *Angol–magyar fordítástechnika. A fordítás lexikája és grammatikája*. 2. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. (2. kiadás) 322 pp.
134. Klaudy K. (főszerk.) 2001. *Fordítástudomány* 3. évf. 1–2. szám. Budapest: Scholastica. 300 pp.
135. Klaudy K. (főszerk.) 2001. *Modern Filológiai Közlemények* 3. évf. 1–2. szám Miskolc: A ME Modern Filológiai Intézetének kiadványa. 300 pp.
136. Klaudy K. (editor-in-chief) 2001. *Across Languages and Cultures. A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies*. Vol. 2. No. 1., No. 2. Budapest: Akadémiai Kiadó.
137. Klaudy K. 2001. Grammatical Specification and Generalisation in Translation. In: Andor J. et al. (szerk.) *Színes eszmék nem alszanak... Szépe György 70. születésnapjára*. Pécs: Lingua Franca Csoport. 679–690.
138. Klaudy K. 2001. Mit tehet a fordítástudomány a magyar nyelv „korszerűsítéséért” *Magyar Nyelvőr* 125 évf. 2. szám. 145–152.
139. Klaudy K. 2001. Opponensi vélemény Valló Zsuzsa „A drámafordítás pragmatikai aspektusai” című doktori értekezéséről. *Fordítástudomány* 3. évf. 2. szám. 108–113.
140. Klaudy K. 2001. Mindennapos nyelvi közvetítés. In: Fekete H. (szerk.) *A nyelvi mérce*. Budapest: ITK. 20–24.
141. Klaudy K. 2001. Az aszimmetria hipotézis. In: Bartha M. (szerk.) *A X. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia előadásai*. Székesfehérvár: KJF. 371–378.
142. Klaudy K., Baran, H., Gladrow, W., Toivakka, P., Moitus, S. 2001. *Evaluation of Education and Research of Slavonic and Baltic Studies*. Helsinki: Finnish Higher Education Evaluation Council. 177 pp.
143. Klaudy K., Baran, H., Gladrow, W., Toivakka, P., Moitus, S. 2001. *Ekspertiza obrazivaniya i nauchno-issledovatel'skoy raboti v oblasti slavistiki i baltistiki*. Perevod: Nikolay Grintser. Helsinki: Publikatsiya Finskovo attestatsionnovo soveta po visshemu obrazovaniyu. 216 pp.

144. Klaudy K. (editor-in-chief) 2002. *Across Languages and Cultures. A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies*. Vol. 3. No. 1., No. 2. Budapest: Akadémiai Kiadó. pp 300.
145. Klaudy K. (főszerk.) 2002. *Fordítástudomány* 4. évf. 1–2. szám. Budapest: Scholastica. 300 pp.
146. Klaudy K. (főszerk.) 2002. *Modern Filológiai Közlemények* 4. évf. 1–2. szám. Miskolc: A ME Modern Filológiai Intézetének kiadványa. 300 pp.
147. Klaudy, K., Károly, K. 2002. Lexical Repetition in Professional and Trainees' Translation. In: Hung, E. (ed.), *Teaching Translation and Interpreting, 4, Benjamins Translation Library Vol. 42*. Amsterdam: John Benjamins. 99–113.
148. Klaudy, K., Károly, K. 2002. A lexikai ismétlés szövegalkotó szerepe a fordításban. In: Andor J., Benkes Zs., Bókay A. (szerk.) *Szöveg az egész világ: Petőfi S. János 70. születésnapjára*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 318–328.
149. Klaudy, K. 2002. Opponensi vélemény Pápai Vilma „Az explicitációs hipotézis vizsgálata angol–magyar és magyar–angol párhuzamos korpuszok egybevetésével” című doktori értekezéséről. *Fordítástudomány* 4. évf. 1. szám. 107–112.
150. Klaudy K. 2002. A fordítási univerzálékról (különös tekintettel az egyszerűsítésre). In: Fóris Á. et al. (szerk.) *A nyelv nevelő szerepe. A XI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásainak válogatott gyűjteménye*. Pécs: Lingua Franca Csoport. 481–486.
151. Klaudy, K. 2003. *Languages in Translation. Lectures on the Theory, Teaching and Practice of Translation. With illustrations in English, French, German, Russian and Hungarian*. Budapest: Scholastica. 473 pp.
152. Klaudy K., Bart I. 2003. *EU-fordítóiskola. Európai uniós szövegek fordítása angolról magyarra*. Budapest: Corvina. 220 pp.
153. Klaudy K. (főszerk.) 2003. *Fordítástudomány* 5. évf. 1–2. szám. Budapest: Scholastica.
154. Klaudy K. (főszerk.) 2003. *Modern Filológiai Közlemények* 5. évf. 1–2. szám. Miskolc: A ME Modern Filológiai Intézetének kiadványa. 300 pp.
155. Klaudy K. (editor-in-chief) 2003. *Across Languages and Cultures. A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies*. Vol. 4. No. 1., No. 2. Budapest: Akadémiai Kiadó. 300 pp.
156. Klaudy K. (szerk.) 2003. *Fordítás és tolmácsolás az ezredfordulón. 30 éves az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Központja. Jubileumi évkönyv*. Budapest: Scholastica. 186 pp.
157. Klaudy K. 2003. A Ménesi úttól a Múzeum körútig. In: Klaudy K. (szerk.) *Fordítás és tolmácsolás az ezredfordulón. 30 éves az ELTE BTK Fordító és Tolmácsképző Központja. Jubileumi évkönyv*. Budapest: Scholastica. 7–8.

158. Klaudy K. 2003. Dinamikus kontrasztok. In: Klaudy K. (szerk.) *Fordítás és tolmácsolás az ezredfordulón. 30 éves az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Központja. Jubileumi évkönyv.* Budapest: Scholastica. 11–22.
159. Klaudy K. 2003. Dinamikus kontrasztok. In: Dróth J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás.* Gödöllő: SZIE. 106–121.
160. Klaudy K. 2003. Iszpolzovanyie elektronnih tyeksztovih korpuszov v isszledovanii perevoda. In: Kazakova V. P., Rogozsina N. O. (eds.) *Tyekst i russzkij diszkursz szvezodnya – Materilai X. Kongressza MAPRJAL.* Szankt Peterburg: Politehnika. 596–602
161. Klaudy K. 2003. A fordítások értékelése és javítása. In: Tóth Sz. (szerk.) *A XII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai.* Szeged: JGYTFK. 324–327.
162. Klaudy K. (főszerk.) 2004. *Fordítástudomány* 6. évf. 1–2. szám. Budapest: Scholastica. 300 pp.
163. Klaudy K. (főszerk.) 2004. *Modern Filológiai Közlemények* 6. évf. 1–2. szám. Miskolc: A ME Modern Filológiai Intézetének kiadványa. 260 pp.
164. Klaudy K. (editor-in-chief) 2004. *Across Languages and Cultures. A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies.* Vol. 5. No. 1., No. 2. Budapest: Akadémiai Kiadó. 300 pp.
165. Klaudy K. 2004. Az implicitációról. In: Navracsecs J., Tóth Sz. (szerk.) *Nyelvészet és interdiszciplinaritás. Köszöntőkönyv Lengyel Zsolt 60. születésnapjára.* Szeged: Generália. 70–75.
166. Klaudy K. 2004. Fordítástudomány az ezredfordulón. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica.* Tomus IX. Fasc.1. Miskolc: Miskolci Egyetem. 158–170.
167. Klaudy K. 2004. A kommunikatív szakaszhatárok eltűnése a magyarra fordított európai uniós szövegekben *Magyar Nyelvőr* 128. évf. 4. szám. 389–407.
168. Klaudy K. 2004. Az EU-szakszövegek fordításának oktatása. In: Dobos Cs. (szerk.) *Miskolci nyelvi mozaik.* Budapest: Eötvös József Kiadó. 11–24.
169. Klaudy K. (editor-in-chief) 2005. *Across Languages and Cultures. A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies.* Vol. 6. No. 1., No. 2. Budapest: Akadémiai Kiadó. 300 pp.
170. Klaudy K. (főszerk.) 2005. *Fordítástudomány* 7. évf. 1–2. szám. Budapest: Scholastica. pp 300.
171. Klaudy K., Fóris, Á. 2005. A nyelvészet és a magyar felsőoktatás modernizációja. *Magyar Tudomány* 50. évf. 4. szám. 449–457.
172. Klaudy K., Károly K. 2005. Implication in Translation: Empirical Evidence for Operational Asymmetry in Translation. *Across Languages and Cultures* Vol. 6. No. 1. 13–29.
173. Klaudy K. 2005. Európai uniós szövegek fordítása. Mondatszintű fordítási problémák. In: Alabán F. (szerk.) *Irodalmi és nyelvi kölcsönhatások az integráció folyamatában.* Banská Bystrica: UMB. 120–131.

174. Mossop, B, Gutt, E-A., Peeters, J., Klaudy K., Setton, R., Tirkkonen-Condit, S. 2005. Back to Translation as Language. Panel Discussion. *Across Languages and Cultures* Vol. 6. No. 2. 143–172.
175. Klaudy K. 2005. Általános fordítástechnika idegen nyelvről magyarra. Módszertani útmutató a tantárgy oktatásához. *Modern Nyelvoktatás* 11. évf. 1. szám. 57–64.
176. Klaudy K. 2005. Az EU-szövegek „kemény” és „rugalmas” részei. In: Cs. Jónás E., Székely G. (szerk.). *A XIV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásainak válogatott gyűjteménye*. Nyíregyháza: Bessenyei Kiadó. 244–251.
177. Klaudy K., Kegyesné Szekeres E. (szerk.) 2005. *A nyelv világa és a világ nyelvei. XV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia*. Összefoglalók kötete. Miskolc: Miskolci Egyetem Kiadványa. 184 pp.
178. Klaudy K. 2005. A fordítási hibák értékelése az életben, a képzésben és a vizsgán. *Fordítástudomány* 7. évf. 1. szám. 76–84.
179. Klaudy K. 2005. Párhuzamos korpuszok felhasználása a fordításkutatásban. In: Lanstyák I., Vanconé Kremmer I. (szerk.) *Nyelvészetről változatosan*. Dunaszerdahely: Gramma. 153–185.
180. Klaudy K. (editor-in-chief) 2006. *Across Languages and Cultures. A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies*. Vol. 7. No. 1., No. 2. Budapest: Akadémiai Kiadó. 300 pp.
181. Klaudy K. (főszerk.) 2006. *Fordítástudomány* 8. évf. 1–2. szám. Budapest: Scholastica. 300 pp.
182. Klaudy K. 2006. A műveleti aszimmetria fogalma a fordításkutatásban. In: Klaudy K., Dobos Cs. (szerk.) *A nyelv világa és a világ nyelvei. XV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia*. MANYE Kongresszusok előadásai Vol. 2. No. 1. Pécs–Miskolc: MANYE – Miskolci Egyetem. 414–419.
183. Klaudy K., Dobos Cs. (szerk.) 2006. *A nyelv világa és a világ nyelvei. XV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia*. A MANYE Kongresszusok előadásai Vol. 2. No.1. No. 2. Pécs–Miskolc: MANYE – Miskolci Egyetem. 555 pp., 439 pp.
184. Klaudy K. 2006. Szövegszintű műveletek a fordításban. In: Galgóczy L., Vass. L. (szerk.) *A mondat kaland. Hetven tanulmány Békési Imre 70. születésnapjára*. Szeged: JGYTF Kiadó. 204–211.
185. Klaudy K. (szerk.) 2006. *Papp Ferenc olvasókönyv. Papp Ferenc válogatott nyelvészeti tanulmányai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 334 pp.
186. Klaudy K. The Role of Translation Theory in Translation Training. Letölthető: ec.europa.eu/dgs/translation/events/emt2006/presentations/kinga_klaudy_en.pdf
187. Klaudy K. 2006. Mi történik a mondatkezdő tematikus alannyal a fordításban. In: Zelényi A. et al. (szerk.) *Tanulmánykötet a nyolcvanéves Hegedűs József születésnapjának tiszteletére*. Budapest: Corvinus Egyetem. 39–47.

188. Klaudy K. (főszerk.) 2007. *Fordítástudomány* 9. évf. 1–2. szám. Budapest: Scholastica. 300 pp.
189. Klaudy K. (editor-in-chief) 2007. *Across Languages and Cultures. A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies*. Vol. 8. No.1., No. 2. Budapest: Akadémiai Kiadó. 300 pp.
190. Klaudy K. 2007. *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 269 pp.
191. Klaudy K. 2007. Hipotézisalkotás a fordítástudományban. In: Heltai P. (szerk.) *MANYE XVI. Nyelvi modernizáció. Szaknyelv, fordítás, terminológia*. A MANYE Kongresszusok előadásai. Vol. 3. No. 1. Gödöllő: Szent István Egyetem. 173–181.
192. Klaudy K. 2007. A 80 éves Hegedűs József köszöntése. *Magyar Nyelv* 103. évf. 1. szám. 121–124.
193. Klaudy K. Sociolinguistics of Translation. *Studia Slavica Hungarica* Vol. 52. Nos. 1–2. 229–234.
194. Klaudy K. (főszerk.) 2008. *Fordítástudomány* 9. évf. 1–2. szám. Budapest: Scholastica. 300 pp.
195. Klaudy K. (editor-in-chief) 2008. *Across Languages and Cultures. A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies*. Vol. 8. No. 1., No. 2. Budapest: Akadémiai Kiadó. 300 pp.
196. Klaudy K. 2008. Tizenöt tétel a fordítástudományról. In: Sárdi Cs. (szerk.) *MANYE XVII. Kommunikáció az információs technológia korszakában*. A MANYE Kongresszusok előadásai. Vol. 4. No. 1. 41–51.
197. Klaudy K. 2008. (ism.) Károly Krisztina: Szövegtan és fordítás. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2007. *Modern Nyelvoktatás* 14. évf. 1–2. szám. 122–124.
198. Klaudy K. 2008. Compensation in Translation. In: Szatmári P., Takács D. (Hrsg.) 2008. „... mit den beiden Lungenflügeln atmen” Zu Ehren von János Kohn. München: LINCOM. 163–175.
199. Klaudy K. 2008. *Languages in Translation. Lectures on the Theory, Teaching and Practice of Translation. With Illustrations in English, French, German, Russian and Hungarian*. Budapest: Scholastica. 473 pp. Reprint.
200. Klaudy K. 2008. *EU-fordítóiskola*. Budapest: Corvina. 2. javított kiadás. Társszerző: Bart I.
201. Klaudy K. 2008. Explicitation. In: Baker, M., Saldanha, G. (eds.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London Routledge. 104–109.
202. Klaudy K. (főszerk.) 2009. *Fordítástudomány* 10. évf. 1–2. szám. Budapest: Scholastica. 300 pp.
203. Klaudy K. (editor-in-chief) 2009. *Across Languages and Cultures. A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies*. Vol. 9. No.1., No. 2. Budapest: Akadémiai Kiadó. 300 pp.

204. Klaudy K. 2009. The Asymmetry Hypothesis in Translation Research. In: Dimitriu, R., Shlesinger, M. (eds.) *Translators and their Readers. In Homage to Eugene A. Nida*. Brussels: Les Editions du Hazard. 283–303.
205. Klaudy K. 2009. Specification and Generalisation of Meaning in Translation. In: Lewandowska-Tomaszczyk, B., Thelen, M. (eds.) *The Meaning of Translation. Translation Studies in the Past Twenty Years*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 85–102.
206. Klaudy K. 2009. A fordításkutatásról egyes szám első személyben. In: Kontra M., Bakró-Nagy M. (szerk.) *A nyelvészetről egyes szám első személyben*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar. 121–137.

AZ ELTE FORDÍTÁSTUDOMÁNYI DOKTORI PROGRAMJÁBAN VÉGZETT KUTATÁSOKHOZ KAPCSOLÓDÓ HALLGATÓI PUBLIKÁCIÓK ÉS KONFERENCIA-ELŐADÁSOK (2003–2009)

■ ÖSSZEÁLLÍTOTTA: HARSÁNYI ILDIKÓ ÉS FÓRIS ÁGOTA

- Bakti M. 2005. [beszámoló] E-learning a fordítás *Across Languages and Cultures* és a tolmácsolás oktatásában a brnói Masaryk Egyetem Angol Tanszékén. *Fordítástudomány* 7. évf. 2. szám. 121–123.
- Bakti M., Zsembery E. 2006. [előadás] *A számítógéppel támogatott fordításértékelés lexikai kohéziós vizsgálat tükrében.* Elhangzott: SZOKOE VI. Szaknyelvi Konferencia, Szeged, 2006. november 24–25.
- Bakti M. 2006. [előadás] *Interferenciális nyelvbontások a szinkrontolmácsolásban.* Elhangzott: XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Szent István Egyetem, Gödöllő, 2006. április 10–12.
- Bakti M. 2006. [recenzió] Godijns, R., Hinderdale, M. (eds.) *Directionality in Interpreting. The 'Retour' or the Native? Across Languages and Cultures* Vol. 7. No. 2. 275–279.
- Bakti M. 2006. [beszámoló] Tolmácsoláskutatói szeminárium Tarragonában. 2006. június 5–7. *Fordítástudomány* 8. évf. 1. szám. 124–126.
- Bakti M., Lesznák M., Zsembery E. 2007. [előadás] *Individual and Peer-translating Strategies in Reflection of Lexical Cohesion.* Elhangzott: Third International Postgraduate Conference in Translation and Interpreting. University of Edinburgh, Edinburgh, the UK., 2007. november.
- Bakti M., Kusztor M. 2007. [előadás] *Megakadásjelenségek németre és angolra szinkrontolmácsoló szövegekben.* Elhangzott: Beszédkutatás 2007. Konferencia. Budapest, 2007. november.
- Bakti M., Bóna J., 2007. [előadás] *Relationship between Slips of the Tongue and the Temporal Characteristics of Speech Production in Simultaneous Interpreting.* Elhangzott: 10th Summer School of Psycholinguistics. Balatonalmádi, 2007. június 3–8.
- Bakti M., Lesznák M., Zsembery E. 2007. [előadás] *Egyéni és páros fordítói stratégiák lexikai kohéziós vizsgálat tükrében.* Elhangzott: XVII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Siófok, 2007. április 19–21.

- Bakti M. 2007. [előadás] *Retrospektív interjúk a szinkrontolmácsolás kutatásában*. Elhangzott: ELTE BTK Fordítástudományi Doktorandusz konferencia. Budapest, 2007. március 29.
- Bakti M. 2007. [előadás] *Retrospektív interjúk a szinkrontolmácsolás kutatásában*. Elhangzott: I. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia. Budapest, 2007. február 2.
- Bakti M. 2007. [előadás] *National Geographic in Hungarian*. Elhangzott: HUSSE 8 Conference. Szeged, 2007. január 25–27.
- Bakti M., Kusztor M. 2007. Megakadásjelenségek németre és angolra szinkrontolmácsoló szövegekben. In: Gósy M. (szerk.) *Beszéd kutatás 2007*. 121–133.
- Bakti M. 2007. Interferenciális nyelvbőlások a szinkrontolmácsolásban. In: Heltai P. (szerk.) *Nyelvi modernizáció. Szaknyelv, fordítás, terminológia*. XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Szent István Egyetem, Gödöllő. 2006. április 10–12. MANYE Vol. 3. Pécs–Gödöllő: MANYE – Szent István Egyetem, 625–629.
- Bakti M. 2007. Retrospektív interjúk a szinkrontolmácsolás kutatásában. In: Váradi T. (szerk.) I. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia Előadásai. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 12–23.
- Bakti M., Zsembery E. 2007. A számítógéppel támogatott fordításértékelés lexikai kohéziós vizsgálat tükrében. In: Silye M. (szerk.) *Porta Lingua 2007. Szaknyelvoktatásunk-határokon átvívelő híd. Cikkek, tanulmányok a hazai szaknyelvoktatásról és -kutatásról*. Debrecen: Debreceni egyetem Agrártudományi Centrum. 257–264.
- Bakti M. 2008. Megakadásjelenségek a szinkrontolmácsolásban. *Fordítástudomány* 10. évf. 2. szám. 22–38.
- Bakti M. 2008. [recenzió] Ghelly V. Chernov 2004. Inference and Anticipation in Simultaneous Interpreting. A probability–prediction model. *Across Languages and Cultures* Vol. 9. No. 1. 149–156.
- Bakti M., Lesznyák M., Zsembery E. 2008. Egyéni és páros fordítói stratégiák lexikai kohéziós vizsgálat tükrében. In: Sárdi Cs. (szerk.) *Kommunikáció az információs technológia korszakában*. A XVII. MANYE Kongresszus előadásai. Siófok. 2007. április 19–21. MANYE Vol. 4. Pécs–Siófok: MANYE – Kodolányi János Főiskola. 357–366.
- Bakti M. 2008. [előadás] *Relevanciaelmélet a gyakorlatban: néhány gondolat a pragmatika és a szinkrontolmácsolás kapcsolatáról*. Elhangzott: V. Kultúrák Dialógusa konferencia, Pécs, 2008. november.
- Bakti M., Bóna J. 2008. [előadás] Az aktuális tagolás akusztikai–fonetikai sajátosságai szinkrontolmácsoló szövegekben. Elhangzott: XVIII. MANYE Kongresszus. Budapest, 2008. április 3–5.
- Bakti M. 2008. [előadás] *Mire jó a megakadásjelenségek kutatása?* Elhangzott: V. Fordítástudományi PhD-Konferencia. Budapest, 2008. március 27.

- Bakti M. 2009. [előadás] *Windows to Simultaneous Interpreters' Speech Production*. Elhangzott: The Known Unknowns of Translation Studies Konferencia. Leuven, Belgium, 2009. augusztus.
- Bakti M. 2009. Speech Disfluencies in Simultaneous Interpretation. In: De Crom, D. (ed.) *Translation and the (Trans)formation of Identities. Selected Papers of the CETRA Research Seminar in Translation Studies 2008*. <http://www.kuleuven.be/cetra/papers/papers.html>
- Bakti M. 2009. Speech Disfluencies and Retrospection in Simultaneous Interpreting. In: Váradi T. (szerk.) *Válogatás az I. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia előadásaiból*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet, 12–21.
- Bóna J., Bakti M. 2009. A beszédtempó és a megakadásjelenségek összefüggései szinkrontolmácsolás során. In: Lengyel Zs, Navracsics J. (szerk.) *Tanulmányok a mentális lexikonról. Nyelvészeti, beszédprodukció, beszédpercepció*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Bánhegyi M. 2006. (szerk.) *Practice Tests for the Basic Exam*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem és Ráday Könyvesház.
- Bánhegyi M. 2006. A kanadai politikai diskurzus vizsgálata fordítástudományi szempontból. *Fordítástudomány* 8. évf. 2. szám. 21–38.
- Bánhegyi M. 2006. [előadás] *Canadian Political Discourse*. Elhangzott: Canada in the European Mind – Europe in the Canadian Mind. Debrecen: *International Congress of CEACS*.
- Bánhegyi M. 2006. [recenzió] Mona Baker: *Translation and Conflict. Across Languages and Cultures* Vol. 7. No. 2. 269–286.
- Bánhegyi M. 2006. [recenzió] Schäffner, Ch., Holmes, H. K. (eds.) *Discourse and Ideologies*. *Fordítástudomány* 9. évf. 1. szám 125–130.
- Bánhegyi M. 2007. [recenzió] Salama-Carr, M. (ed.) *Translating and Interpreting Conflict. Across Languages and Cultures* Vol. 8. No. 2. 274–280.
- Bánhegyi M., Nagy J. 2007. [előadás] *Canada on the Internet – CLIL Methodology through Canadian Sources*. Elhangzott: ICT in Language Teaching Módszertani Konferencia. Budapest: OKM.
- Bánhegyi M., Nagy J. 2007. [előadás] *Canadian Holidays and Festivals*. Oxford UP Christmas Conference. Budapest: OUP.
- Bánhegyi M., Nagy J. 2007. [oktató CD középiskolai tanárok számára] *Tanítsuk Kanadát! 2.0*. Kanadai Nagykövetség: Budapest.
- Bánhegyi M., Nagy J. 2007. [előadás] *Canada in the Classroom*. Elhangzott: 28th Annual Conference of GKS. Grainau: GKS.
- Bánhegyi M., Nagy J. 2008. [előadás] *Teaching Material Development – Canada on the Web*. Elhangzott: Sprachen erleben – Europa verstehen Módszertani Konferencia. Bécs: Pädagogische Hochschule.

- Bánhegyi M., Nagy J. 2008. [előadás] *Canadian Holidays and Festivals – A Topic for the Classroom*. Elhangzott: Sprachen erleben – Europa verstehen Módszertani Konferencia. Bécs: Pädagogische Hochschule.
- Bánhegyi M., Nagy J. 2008. [Előadás] *Bilingual Canada*. Elhangzott: MacMillan Methodology Conference. MacMillan UK.
- Bánhegyi M. 2008. A Translation Studies Oriented Integrative Approach to Canadian Political Discourse. *Across Languages and Cultures* Vol. 9. No. 1. 77–107.
- Csehó T. 2003. *Die neue deutsche Rechtschreibung. Übungsmaterialien zu allen Bereichen der Rechtschreibung*. Eger: EKF Líceum Kiadó.
- Csehó T. 2003. [recenzió] Hans Altmann & Ute Ziegenhain: Phonetik, Phonologie und Graphemik fürs Examen. *Sprachtheorie und germanistische Linguistik*. Vol. 13. No. 1. 91–94. [Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.]
- Csehó T. 2003. [előadás] *Die Problematik von deren und derer*. Elhangzott: Tudomány napja. Eger: Eszterházy Károly Főiskola.
- Csehó T. 2004. *Az új német helyesírás. Az új szabályok ismertetése gyakorlófeladatokkal*. Kisújszállás: Szalay Könyvkiadó.
- Csehó T. 2004. Die Geschichte der deutschen Rechtschreibung nach 1994. *Germanistische Studien*. Vol. 5. 139–162. [Eger: EKF Líceum Kiadó]
- Csehó T., Virág I. 2005. *Übungsmaterialien zur schriftlichen Grundprüfung*. Eger: Líceum Kiadó.
- Csehó T. 2005. [recenzió] Michael Schreiber: Übersetzung und Bearbeitung. Zur Differenzierung und Abgrenzung des Übersetzungsbegriffs. *Fordítástudomány*. 7. évf. 1. szám. 127–130.
- Csehó T. 2005. [előadás] *Die Übersetzbarkeit der Abtönungspartikeln*. Elhangzott: Tudomány napja. Eger: Eszterházy Károly Főiskola.
- Csehó T. 2006. [előadás] *Textlinguistische Aspekte der Übersetzungswissenschaft*. Elhangzott: Tudomány napja. Eger: Eszterházy Károly Főiskola.
- Csehó T. 2006. A fordításszempontrú szövegelemzés. *Szaknyelv és szakfordítás: Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális kutatási témáiról*, 76–87. Gödöllő: Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar.
- Csehó T. 2007. [előadás] *A másodlagos foreigner talk fordításszempontrú vizsgálata Günter Wallraff „Ganz unten” c. művében és magyar fordításában*. Elhangzott: A fordítás arcai. Eger: Eszterházy Károly Főiskola.
- Csehó T. 2007. [előadás] *Markierung der Fremdartigkeit in der Belletristik – eine deutsch-ungarische kontrastive Untersuchung*. Elhangzott: Tudomány napja. Eger: Eszterházy Károly Főiskola.
- Csehó T. 2007. Übersetzungsrelevante Analyse und kritische Übersetzung eines deutschen Zeitungsartikels. *Germanistische Studien*. Vol. 6. 63–80. [Eger: Líceum Kiadó]

- Csehó T. 2008. [előadás] *A nyelvi idegenszerűség vizsgálata német irodalmi művekben és magyar fordításaikban*. Elhangzott: Magyar Fordítók és Tolmaók Napja. Budapest: ELTE BTK FTT.
- Csehó T. 2008. [előadás] *A nyelvi változatok fordítása*. Elhangzott: A fordítás arcai 2. Eger: Eszterházy Károly Főiskola.
- Csehó T. 2008. [előadás] *Literarische Formen nicht-standardsprachlicher Varietäten*. Elhangzott: Fiaal magyar germanisták V. nyelvészeti konferenciája. Veszprém: Pannon Egyetem.
- Csehó T. 2008. [előadás] *Zur Übersetzung von Sprachvarietäten*. Elhangzott: Tudomány napja. Eger: Eszterházy Károly Főiskola.
- Csehó T. 2008. Ich sprechen nix Deutsch: Lexikalisch-semantische Aspekte des primären und sekundären Foreigner Talk. *Studia Germanica Universitatis Vesprimiensis* Vol. 12. No. 1. 5–23. [Veszprém: Universitätsverlag]
- Csehó T. 2008. Untersuchung des sekundären Foreigner Talk in der ungarischen Übersetzung des Werkes ‘Ganz unten’ von Günter Wallraff. *Germanistik als Kulturvermittler: Vergleichende Studien* (= Humaniora: Germanistica 3). Tartu: Universität Tartu. 53–66.
- Csehó T. 2009. [előadás] *A német névelők használatával kapcsolatos hibák „fordítása” magyarra*. Elhangzott: XIX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Eger: Eszterházy Károly Főiskola.
- Csehó T. 2009. [előadás] „Du bist guter Kamerad”: Die Übersetzung sprachlicher Verfremdung am Beispiel des Artikelgebrauchs. Elhangzott: Begegnungsräume von Sprachen und Literaturen III. Nemzetközi Germanisztikai Konferencia. Nagyvárad: Partiumi Keresztény Egyetem.
- Csehó T. 2009. [recenzió] Nigel Armstrong – Federico M. Federici: (eds.) Translating Voices, Translating Regions. *Fordítástudomány* 11. évf. 1. szám. 130–134.
- Csehó T. 2009. Zum Einfluss des Foreigner Talk auf die Entstehung des Migrantendeutsch. *Germanistische Studien* Vol. 7. 153–168. [Eger: Líceum Kiadó.]
- Derdák K. 2006 [beszámoló] Fordítástudomány’ 2006, Tudományos Konferencia és FTK öregdiák találkozó, Budapest, 2006. március 23–24. *Fordítástudomány* 8. évf. 1. szám. 89–92.
- Dudits A. 2005. Korlátozott betűhiba-észlelési képesség és a fordítói korrektúraolvasás szerepe a fordításban. *Fordítástudomány* 7. évf. 2. szám. 67–79.
- Dudits A. 2005. [beszámoló] Fordítástudomány 2005 – VII. Tudományos konferencia és öregdiák-találkozó. *Nyelvinfó* 13. évf. 2–3. szám. 30–32.
- Dudits A. 2006. [előadás] *A fordítói olvasás elméleti és gyakorlati kérdései*. Elhangzott: Fordítástudomány’ 2006. – VIII. Tudományos konferencia és öregdiák-találkozó. Budapest: ELTE FTK.

- Dudits A. 2006. A fordítói olvasást meghatározó részképességek és értékelésük a fordítóképzésben. In: Dróth J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás 2005–2006*. Gödöllő: Szent István Egyetem, GTK. ISSN 1587-4389. 118–136.
- Dudits A. 2007. A fordítói olvasás elméleti és gyakorlati kérdései. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 7. évf. 1–2. szám. 151–165.
- Dudits A., Németh D. 2007. Mély feldolgozás és kettős nyelvi kódolás a fordítói olvasásban: a fordítói elemző olvasás elméleti háttere és kísérleti vizsgálata. *Fordítástudomány* 9. évf. 2. szám. 5–22.
- Dudits A. 2007. [előadás] *A fordítói elemző olvasás empirikus vizsgálata*. Elhangzott: Fordítástudomány 2007 – IX. Tudományos konferencia és öregdiák-találkozó. Budapest.
- Farkas I. 2006. L'eurhongrois: du jargon indoeuropéen? In: Gyimesi T., Koncz B., Kőrös A., Kovács K., Pálffy M. (szerk.) *Prismes irisés*. Szeged: Klebelsberg Kuno Egyetemi Kiadó. 409–415.
- Farkas I. 2007. A fordítói szabadság korlátai az Európai Unió intézményeiben. *Fordítástudomány* 9. évf. 2. szám. 98–105.
- Farkas I. 2007. Terminológiai munka az Európai Unió Tanácsának magyar nyelvi fordítóosztályán. In: Kovács K., Nagy Á. (szerk.) *Tavaszi jáde csigái. Pálffy Miklós 65. születésnapjára*. Szeged: Grimm Kiadó. 47–59.
- Farkas I. 2009. Con-Trados? Avagy az uniós fordítók körében végzett felmérés tanulságai. *Fordítástudomány* 1. évf. 1. szám. 36–84.
- Farkas I. 2009. Impact des mémoires de traduction sur la qualité de la traduction. In: Gécseg Zs., Kovács K., Nagy Á., Penke O., Szász G. (szerk.) *Acta Romanica Varia* Tomus XXVI. Szeged: JATE Press. 29–41.
- Fischer M. 2005. Az intézményi soknyelvűség jövője az Európai Unióban. In: Muráth J., Oláh Á. (szerk.) *A XXI. század kihívásai a szakfordítóképzésben*. Pécs: PTE Közgazdaságtudományi Kar. 27–36.
- Fischer M. 2005. [recenzió] Key Data on Teaching Languages at School in Europe. Eurydice: Brüsszel, 2005. *Modern Nyelvoktatás* 11. évf. 2–3. szám. 101–105.
- Fischer M. 2005. [előadás] *Language Policy at European Level*. Elhangzott: Interdisziplinäre Aspekte des Übersetzens und Dolmetschens. Pécs. PTE KTK.
- Fischer M. 2006. [recenzió] Wagner, E. et al. Translating for the European Union Institutions. Manchester: St Jerome, 2002. Recenzió. *Fordítástudomány* 8. évf. 1. szám. 100–104.
- Fischer M. 2006. [előadás] *Translation(policy) and Terminology in the European Union*. Elhangzott: Terminology and Society. The Impact of Terminology on Everyday Life. International Conference on Terminology. NL-TERM, Lessius University College. Antwerpen.
- Fischer M. 2006. [előadás] *A magyar mint hivatalos, kisebbségi és idegen nyelv az Európai Unióban*. Elhangzott: A magyar mint veszélyeztetett nyelv c. konferencia. Szombathely. Berzsényi Dániel Főiskola.

- Fischer M. 2006. [előadás] *Fordítás(politika) és terminológia az Európai Unióban*. Elhangzott: XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Szent István Egyetem, Gödöllő, 2006. április 10–12.
- Fischer M. 2006. [előadás] *Terminológiaalkotás és -fordítás az Európai Unióban*. Elhangzott: III. Fordítástudományi PhD konferencia. Budapest. ELTE BTK FTK.
- Fischer M. 2007. A többnyelvűség és a nyelvvoktatás támogatása az Európai Unióban – A fejlesztés új irányai. *Új Pedagógiai Szemle*. 2007. július–augusztus. Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet. 101–108.
- Fischer M. 2007. *Fordítás(politika) és terminológia az Európai Unióban*. A XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai. Vol. 3. MANYE–Szent István Egyetem. Pécs–Gödöllő. 806–811.
- Fischer M. 2007. *A magyar mint hivatalos, kisebbségi és idegen nyelv az Európai Unióban*. In: Pusztay J. (szerk.) *A magyar mint veszélyeztetett nyelv? Az Uralisztikai Tanszék Kiadványai* 12. Szombathely: Berzsenyi Dániel Főiskola. 109–122.
- Fischer M. 2007. Language Policy at European Level. In: Muráth J., Oláh-Hubai, Á. (eds) *Interdisziplinäre Aspekte des Übersetzens und Dolmetschens/ Interdisciplinary Aspects of Translation and Interpreting*. Vorträge der Internationalen Tagung von Jun 23–25. 2005 an der Wirtschaftswissenschaftlichen Fakultät der Universität Pécs. Wien: Praesens. 485–498.
- Fischer M. 2007. [beszámoló] Conference Report on the Conference 'Terminology and Society – The Impact of Terminology on Everyday Life'. Antwerpen. NL-TERM, Lessius University College. *Across Languages and Cultures*. Vol. 8. No. 1. 123–128.
- Fischer M. 2007. [előadás] *National and European language policies – case study Hungary*. Elhangzott: National and European Language Policies. 5th Annual conference of the European Federation of National Institutions for Language (EFNIL). Riga. EFNIL – State Language Agency.
- Fischer M., Ráday-Kovács É. 2007. [előadás] *The Notion of EU-Terminology: Translating or Finding an Equivalent?* Elhangzott: Current Trends in Terminology. International Conference on Terminology. Szombathely. Berzsenyi Dániel Főiskola.
- Fischer M. 2007. [előadás] *Többnyelvűség az Európai Unióban – mit hoz az új feladatkör?* Elhangzott: XVII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Siófok.
- Fischer M. 2007. [előadás] *Az EU-terminológia képzésének és megfigyelésének egy lehetséges tipológiája*. Fordítástudományi Doktori Konferencia. Budapest: ELTE BTK.
- Harsányi I. 2008. Metaforarendszerek fordítása – sajtószövegek elemzése kognitív megközelítésből. *Fordítástudomány* 10. évf. 1. szám. 42–60.
- Harsányi I. 2008. [recenzió] Cay Dollerup: Basics of Translation Studies. *Fordítástudomány* 10. évf. 2. szám. 97–101.

- Horváth P. I. 2002. Mitől hiteles a fordítás? *Fordítástudomány* 4. évf. 2. szám. 37–45.
- Horváth P. I. 2004. Közigazgatási reáliák a hiteles fordításban. *Fordítástudomány* 6. évf. 2. szám. 31–37.
- Horváth P. I. 2004. [recenzió] Lugris, Alberto Álvarez. Os falsos amigos da traducción. Criterios de estudio e clasificación. (Universidade de Vigo. Servicio de Publicacións, 1997. 166 pp., Monografías da Universidade de Vigo. Serie: Humanidades e Ciencias Xurídico-Sociais). *Modern Filológiai Közlemények* 6. évf. 2. szám. 97–99.
- Horváth P. I. 2005. [előadás] *Személynevek a szakfordításban*. Elhangzott: A szó — az általános és alkalmazott nyelvészet elemzésében. ELTE. Budapest. 2004. október 25–26.
- Horváth P. I. 2005. [előadás] *The Unidirectionality of Equivalence in Translation*. Elhangzott: Interdisziplinäre Aspekte des Übersetzens und Dolmetschens / The Interdisciplinary Aspects of Translation and Interpreting, Pécs.
- Horváth P. I. 2005. [előadás] *A tolmács mint interaktív szótár*. Elhangzott: Az Akadémiai Kiadó II. Szótárnapja, Budapest.
- Horváth P. I. 2006. [előadás] *Az egyirányú ekvivalencia*. Elhangzott: Harmadik Fordítástudományi PhD Konferencia. Budapest, ELTE BTK FTK.
- Horváth P. I. 2006. [előadás] *Szakfordítás és metanyelv*. Elhangzott: XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Szent István Egyetem, Gödöllő, 2006. április 10–12.
- Horváth P. I. 2006. [recenzió] Károly K., Fóris Á. (eds.) *New Trends in Translation Studies*. In Honour of Kinga Klaudy. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2005. 218 pp.) *Magyar Tudomány* 7. szám. 897.
- Horváth P. I. 2007. [előadás] *Mitől hiteles a fordítás?* Elhangzott: Fordítók és Tolmácsok Napja, Budapest.
- Horváth P. I. 2007. [előadás] *Szakfordítás és lektorálás: félúton a leíró és az előíró szemlélet között*. Elhangzott: III. Nyelv-kultúra fórum, Budapest.
- Horváth P. I. 2007. [előadás]. *A lektori kompetencia*. Elhangzott: Monoszló: III. Lektori Értekezlet.
- Horváth P. I. 2007. [előadás]. *What makes a certified translation?* Elhangzott: Jel és jelentés konferencia, Budapest.
- Horváth P. I. 2008. A spanyolországi nyelvművelés. In: Balázs G., Dede É. (szerk.) *Európai nyelvművelés. Az európai nyelvi kultúra múltja, jelene és jövője*. Budapest: Inter Kht.–Prae.hu. 291–298.
- Horváth P. I. 2008. [előadás] *A lektori kompetencia*. Elhangzott: Fordítók és Tolmácsok Napja, Budapest.
- Horváth P. I. 2008. Személynevek a szakfordításban. *Névtani Értesítő* 30. évf. 35–41.
- Horváth P. I. 2009. [előadás] *Lektorálás és nyelvművelés*. Elhangzott: Fordítók és Tolmácsok Napja, Budapest.
- Horváth P. I. 2009. Spanyolország. In: Balázs G., Dede É. (szerk.) *Európai íráskultúra*. Budapest: Inter Kht.–Prae.hu. 221–231.
- Hutterer, M. 2005. [beszámoló] Challenges of Multidimensional Translation – MUTRA. EU High Level Scientific Conference Series – Marie Curie Saarbrücken, Germany, 2–6 May 2006. *Across Languages and Cultures* Vol. 6. No. 2. 261–266.

- Hutterer, M. 2005. [előadás] *Cross-cultural Transfer of Lifestyles and Values in Advertising Translation*. Elhangzott: Interdisziplinäre Aspekte des Übersetzens und Dolmetschens. A PTE KTK konferenciája, Pécs.
- Hutterer, M. 2006. [recenzió] Geryzmisch-Arbogast, H. et. al. (eds.) *Textologie und Translation*. Tübingen: Gunter Narr (Jahrbuch Übersetzen und Dolmetschen 4. 2003), 371 pp. *Across Languages and Cultures* Vol. 7. No. 1. 135–142.
- Hutterer, M. 2006. [előadás] *Reklámszövegek adaptációja*. Elhangzott: Az ELTE BTK FTK VIII. tudományos konferenciája, Budapest.
- Hutterer, M. 2006. [előadás] *Textoptimierung unter Verständlichkeits Gesichtspunkten – adressatengerechtes Übersetzen*. Elhangzott: Az ELTE BTK Germanisztikai Intézet konferenciája, Budapest.
- Hutterer, M. 2006. [előadás] Az interkulturális kommunikáció és jelentősége a reklámfordításban. Elhangzott: Az Általános Vállalkozói Főiskola (ÁVF) konferenciája, Budapest.
- Jantsits Á. 2004. [recenzió] Louise Brunette et al. (eds.) *The Critical Link 3. Interpreters in the Community*. Amsterdam: John Benjamins. *Fordítástudomány* 6. évf. 2. szám. 116–120.
- Jantsits Á. 2005. XVIII. fejezet: Nemzetközi együttműködés és szervezetek a fegyveres konfliktusok áldozatainak védelmére és a humanitárius segítségnyújtás területén – 415–437. XX. fejezet: A nem kormányzati szervezetek – 475–497. In: Blahó A., Prandler Á. (szerk.) *Nemzetközi szervezetek és intézmények*, II. átdolgozott kiadás, Budapest: Aula.
- Jantsits Á. 2005. [előadás] *A médiatolmácsolásról*. Elhangzott: Második Fordítástudományi PhD Konferencia. ELTE BTK FTK, Budapest.
- Jantsits Á. 2006. A médiatolmácsolás - Új szakma, új kutatási téma. *Fordítástudomány* 7. évf. 1. szám. 46–60.
- Jantsits Á. 2006. [előadás] *Court Interpreting and Legal Translation in Hungary*. Elhangzott: Warsaw International Forum on Court Interpreting and legal translation in the Enlarged Europe, by Polish Society of Sworn and Specialized translators, TEPIs, Varsó.
- Jantsits Á. 2006. Court interpreting and legal translation in Hungary. In: Kierzkowska, D. (ed.) *Court Interpreting and legal translation in the Enlarged Europe*. Varsó: TEPIs.
- Karl N. 2009. [előadás] *A szitokszavak fordításáról. Nyelvi durvaságok Arthur Schnitzler „Reigen” c. drámájának kétféle fordításában*. Elhangzott: XI. Fordítástudományi PhD konferencia. ELTE BTK FTK. Budapest, 2009. március 26.
- Karl N. 2009. [előadás] *Arthur Schnitzler a századfordulón és az ezredfordulón. Osztrák eredetű jövevényszavak magyar fordításai*. Elhangzott: XIX. MANYE Kongresszus. Eger, 2009. április 16–18.
- Karl N. 2008. [recenzió] Rudolf Pölzer: *Kein Land des Übersetzens? Studie zum österreichischen Übersetzungsmarkt 2000–2004*. *Fordítástudomány* 10. évf. 1. szám. 127–131.

- Karl N. 2009. [recenzió] Szathmári, P., Takács, D. (eds.) „...mit den beiden Lungenflügeln atmen”. *Fordítástudomány* 11. évf. 1. szám. 141–145.
- Karl N., Nagy J. 2009. [beszámoló] „A magyar mint európai és világnyelv” XVIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Budapest, 2008. április 3-5. *Fordítástudomány* 11. évf. 1. szám. 110–115.
- Karl N. 2009. [előadás] *Fordítói szabadság: kreativitás vagy önkény? Hapax legomenonok Elfriede Jelinek „Die Liebhaberinnen” c. regényének magyar fordításában.* Elhangzott: Kreativitás és nyelv. Corvinus nyelvi napok. Budapesti Corvinus Egyetem, 2009. szeptember 25.
- Károly A. 2008. Language policy in the European Union. *Eger Journal of English Studies* 8. évf. 125–141.
- Károly A. 2009. [előadás]. *Az Európai Unió nyelvpolitikája.* Elhangzott: XIX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Eger, 2009. április 16–18.
- Károly A. 2009. [recenzió] Kaisa Koskinen: Translating Institutions. An Ethnographic Study of EU Translation. *Fordítástudomány* 11. évf. 1. szám. 115–118.
- Károly A. 2009. [előadás] *A fordítási kompetencia fejlesztése az európai uniós szakfordítás kurzusokon.* Elhangzott: A fordítás arcai 3 – Fordítástudományi kutatások az Eszterházy Károly Főiskolán. Eger. Eszterházy Károly Főiskola. 2009. november 11.
- Kovács M., 2008 [beszámoló] *Fordítástudomány’ 2008, Tudományos konferencia és FTT öregdiák találkozó. V. Fordítástudományi PhD Konferencia.* Budapest, 2008. március 27–28. *Fordítástudomány* 10. évf. 1. szám. 102–104.
- Kovácsné D. A. 2004. [beszámoló] Beszámoló a tavaszi fordítói konferenciáról. *Modern Nyelvoktatás* 10. évf. 2–3. szám. 139–140.
- Kovácsné D. A. 2004. [beszámoló] High Level Scientific Conference Series III. Saarbrücken, 2004. május 4–8. *Fordítástudomány* 6. évf. 2. szám. 127–129.
- Kovácsné D. A. 2004. [recenzió] Stella Neumann: Textsorten und Übersetzen. Eine Korpusanalyse englischer und deutscher Reiseführer (Frankfurt am Main: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2003. 286 pp.) *Modern Filológiai Közlemények* 6. évf. 2. szám. 102–104.
- Kovácsné Dudás A. 2004. [előadás] *Kutatási eredmények turisztikai szövegek fordításközpontú vizsgálatához.* Elhangzott: I. Fordítástudományi PhD Konferencia ELTE BTK FTK, Budapest.
- Kovácsné Dudás A. 2004. [előadás] *A fordítás szerepe a szaknyelvi oktatásban.* Elhangzott: Kodolányi János Főiskola és a VEAB Nyelv- és Irodalomtudományi Szakbizottsága I. Szaknyelvi szimpózium, Székesfehérvár.
- Kovácsné Dudás A. 2004. Konferenzbericht. *DufU Deutschunterricht für Ungarn* 1-2/2004-19. Jahrgang 58–59.

- Kovácsné Dudás A. 2005. [előadás] *A fordítás szerepe a turisztikai reklámban*. Elhangzott: „A világ nyelvei és a nyelvek világa. Soknyelvűség a gazdaságban, a tudományban és az oktatásban”. XV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Miskolc.
- Kovácsné Dudás A. 2005. [előadás] *A korpusznyelvészeti eszközök használata a turisztikai szövegek kutatásában*. Elhangzott: II. Fordítástudományi PhD Konferencia ELTE BTK FTK, Budapest.
- Kovácsné Dudás A. 2005. [előadás] *A szóbeli nyelvvizsgák tapasztalatairól – A szóbeli teljesítmény értékelése*. Elhangzott: Kodolányi Szaknyelvi Műhely, Székesfehérvár.
- Kovácsné Dudás A. 2006. [előadás] *„Üdvözljük-e a vendéget?” Szállodai reklámok kontrasztív korpusznyelvészeti elemzése*. Elhangzott: XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Szent István Egyetem, Gödöllő, 2006. április 10–12.
- Kovácsné Dudás A. 2006. [előadás] *Touristic Leaflets and Translation. Corpus-based Analyses of Hotel Web Sites*. Elhangzott: Tourism Conference of the Kodolanyi János University College and the 6th October University Egypt, Siófok.
- Kovácsné Dudás A. 2006. *Magyar konyha – nemzetközi konyha. Ungarische Küche – Internationale Küche*. Középhaladó német nyelvkönyv vendéglátósoknak. Székesfehérvár: KJF.
- Kovácsné Dudás A. 2007. [előadás] *Hiperszöveg és fordítás. Kommunikáció az információs technológia korszakában*. Elhangzott: XVII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Siófok.
- Kovácsné Dudás A. 2007. Szállodai honlapok elemzése korpusznyelvészeti eszközökkel. *Fordítástudomány* 9. évf. 1. szám. 97–107.
- Lengyel I., Kis B. 2003. Új módszerek az emberi fordítás gépi támogatásában. In: Gyimóthy T. (szerk.) *Az I. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia gyűjteményes kötete*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem. 268–274.
- Lengyel I. 2003. Dynamic Dictionaries: Similarity vs. Equivalence. In: Ballard, M. (ed.) *Qu'est-ce que la traductologie?* Arras: Université d'Artois.
- Lengyel I., Kis B., Ugray G. 2004. MemoQ – új megközelítés a fordítástámogatásban. In: Gyimóthy T. (szerk.) *A II. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia gyűjteményes kötete*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem. 268–274.
- Lengyel I. 2004. Group translation – exploiting synergy. In: Strotmann B. (szerk.) *Proceedings of IV Jornadas sobre la Formación y Profesión del Traductor e Intérprete*. Madrid: Universidad Europea de Madrid. Available online: <http://www.uem.es/web/fil/invest/publicaciones/web/EN/RED.HTM>
- Lengyel I., Kis B., 2005. A fordítás számítógépes segédeszközeiről. In: Dobos Cs. et al. (szerk.) *Mindent fordítunk, és mindenki fordít. Tanulmánykötet Klaudy Kinga tiszteletére*. Bicske: SZAK Kiadó. 53–60.
- Lengyel I. 2004. Az Európai Unió és a túlterminologizálás. In: Cs. Jónás E., Székely G. (szerk.) *Nyelvek és nyelvtanítás Európa és a Kárpát-medence régióiban*. 1/2. kötet. A XIV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus Előadásai. Pécs–Nyíregyháza: MANYE – Bessenyei Kiadó. 213–218.

- Lengyel I. 2005. [recenzió] Ljuba Tarvi: Comparative Translation Assessment: Quantifying Quality. *Fordítástudomány* 7. évf. 1. szám. 122–115.
- Lengyel I. 2006. [előadás] *A fordító, a fordítómemória meg a konzisztencia*. Elhangzott: XVI. MANYE Kongresszus. Gödöllő, 2006. április 10–12.
- Lukács A. 2006. [előadás] *A fordítástudomány „szokásos” kérdései egy „szokatlan” fordítási szituációban: fordítás holt(?) nyelvre*. Elhangzott: XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. XVI. MANYE Kongresszus. Gödöllő, 2006. április 10–12.
- Lukács A. 2006. [előadás] *The 'Usual' Questions of Translation Studies in an 'Unusual' Situation of Translation: Translation into a Dead(?) Language*. Elhangzott: 'CETRA 2006 – 18th Summer Research Seminar', Misano Adriatico: Istituto per Mediazione Linguistica.
- Lukács A. 2006. [előadás] *A fordítás szerepe a magyar tudományos nyelvben*. Elhangzott: A magyar mint veszélyeztetett nyelv c. konferencia. Szombathely. Berzsenyi Dániel Főiskola.
- Lukács A. 2006 [előadás] *Fordítói eljárások latin célnyelvi szöveg esetében: a Micimackó latinítása illetve „latinítása”*. Elhangzott: VI. Szaknyelvoktatási Konferencia. Szegedi Tudományegyetem, Idegennyelvi Központ. Szeged, 2006. november 24–25.
- Lukács A. 2006. [beszámoló] CETRA – nyári fordítástudományi továbbképzés. (Olaszország, Misano 2006. szeptember). *Fordítástudomány* 8. évf. 2. szám. 133–135.
- Lukács A. 2007. *The 'Usual' Questions of Translation Studies in an 'Unusual' Situation of Translation: Translation into a Dead(?) Language* <http://www.kuleuven.be/cetra/papers/papers.html>
- Lukács A. 2007. [beszámoló] CETRA 2006. Eighteenth Summer Research Seminar – Misano, Italy, 4–11 September 2006. *Across Languages and Cultures* Vol. 8. No. 1. 129–132.
- Lukács A. 2007. [recenzió] Michael Cronin: Across the Lines: Travel, Language, Translation. *Fordítástudomány* 9. évf. 2. szám. 140–142.
- Mártonyi Éva 2006. [előadás] *Fordítási koncepciók. Reáliák a Harry Potter könyvek magyar és japán fordításában*. Elhangzott: XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Szent István Egyetem, Gödöllő, 2006. április 10–12.
- Mohácsi-Gorove A., Kis B. 2008. *A fordító számítógépe*. Bicske: Szak Kiadó.
- Mohácsi-Gorove A. 2008. Hatékonyság és projektszemlélet: új szelek a fordítóképzésben. *Fordítástudomány* 10. évf. 1. szám. 79–87.
- Mohácsi-Gorove A. 2008. A „bogaras” melléknév lehetséges német nyelvű fordításai. *Fordítástudomány* 10. évf. 2. szám. 76–89.
- Mohácsi-Gorove 2009. [beszámoló] A. MemoQFest. *Fordítástudomány* 11. évf. 1. szám. 149–152.

- N. Tóth Zs., Erdei A. 2003. Strengthening the School – University Partnership, *Thinking Classroom* Vol. 4. No. 3. 36–43.
- N. Tóth Zs., Erdei A. 2003. Towards Objective Performance Assessment, In: N. Tóth Zs. (ed.): *Voices*. Budapest: DETE-SEAS-ELTE. 83–94.
- N. Tóth Zs., Kmeczkó Sz. 2003. [recenzió] Molnár A. K. (szerk.) *Polányi Mihály*. Budapest: Új Mandátum, 2002. *BUKSZ* 15. évf. 1. szám. 83–86.
- N. Tóth Zs., Kmeczkó Sz. 2003. [recenzió] Polányi Mihály a Magyar Panteonban (Molnár A. K. (szerk.) *Polányi Mihály*. Budapest: Új Mandátum, 2002), *Világosság* 44. évf. 9–10. szám. 155–167.
- N. Tóth Zs. 2004. A fordítás hermeneutikai megközelítéséről, *Fordítástudomány* 6. évf. 1. szám. 36–41.
- N. Tóth Zs. 2004. [szerkesztés] *Voices. A Collection of Working Papers*. Budapest: DETE-SEAS-ELTE.
- N. Tóth Zs. 2005. [recenzió] Sándor Albert: Fordítás és filozófia. [Translation and Philosophy] Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2003. *Across Languages and Cultures* Vol. 6. No. 1. 125–127.
- N. Tóth Zs. 2006. [előadás] *Címek párbeszéde*. Elhangzott: 'Fordítástudomány 2006' tudományos konferencia, Budapest: ELTE BTK.
- N. Tóth Zs. 2006. [előadás] *The Name and Nature of the Budapest PhD Programme in Translation Studies*. Elhangzott: 'CETRA 2006 – 18th Summer Research Seminar', Misano Adriatico: Istituto per Mediazione Linguistica.
- N. Tóth Zs. 2007. A fordító hallgatolagos tudása. *Polanyiana* 16. évf. 1–2. 82–93.
- N. Tóth Zs. 2008. Milyen a jó fordítás? *Alkamazott Nyelvtudomány*. VIII. évf. 1–2. szám 45–54.
- N. Tóth Zs. 2008. The transparency of words: A Polanyian explanation for the process of translation. Paper presented at the 'Reconsidering Polanyi' conference. June 26–28, 2008, Budapest University of Technology and Economics.
- N. Tóth Zs. 2008. The transparency of words: A Polanyian explanation for the process of translation. *Polanyiana* 17. évf. 1. szám. 38–42.
- Nagy A. 2007. [előadás] *Metaphors of Human Relationship: a Case from Japanese*. Elhangzott: 10th International Cognitive Linguistics Conference. 2007. július 15–20. Jagelló Egyetem, Krakko.
- Nagy A. 2007. [előadás] *Japán összetett igék magyarra fordításának kérdései párhuzamos korpuszok alapján*. Elhangzott: A japanisztika interdiszciplináris kutatóműhelyeiből. 2007. november 26. Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest.
- Nagy A. 2007. [beszámoló] Kommunikáció az információs technológia korszakában XVII. Magyar Alkamazott Nyelvészeti Kongresszus Siófok, 2007. április 19–21. *Fordítástudomány* 9. évf. 1. szám. 120–123.
- Nagy A., Otori, T., Mizuno, M., Uchida, S. 2007. An Examination of Schema Types in the Metaphors of Human Relationship. In: *Proceedings of the 7th JCLA Annual Meeting 2007*. 120–130.
- Nagy A. 2008. [előadás] *Mi történik a metaforákkal a japán–magyar fordításban?* Elhangzott: V. Fordítástudományi PhD Konferencia. ELTE, Budapest, 2008. március 27.

- Nagy A. 2008. [előadás] *Metaforák fordítása közvetítőnyelven keresztül*. Elhangzott: A magyar mint európai és világnyelv. XVIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Budapest, 2008. április 3–5.
- Nagy A. 2009. [előadás] *Közvetítőnyelven keresztül fordított irodalmi szövegek metaforáiról*. Elhangzott: Alkalmazott nyelvészeti kutatások a magyar nyelv évében. XIX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Eszterházy Károly Főiskola, Eger, 2009. április 16–18.
- Nagy A. 2009. [előadás] *What happens to Japanese metaphors of TIME when translated into Hungarian?* Elhangzott: Space and Time in Language: Language in Space and Time. 23rd International Conference, Croatian Applied Linguistics Society. Eszéki Egyetem, Eszék, 2009. május 21–23.
- Nagy A. 2009. [beszámoló] A tudomány nyelve – a nyelv tudománya. XIX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus Eger, 2009. április 16–18. *Fordítástudomány* 11. évf. 1. szám. 115–118.
- Paksy E. 2005. [szerkesztés] A *Fordítástudomány* c. folyóirat repertórium szerzők szerint (1999–2004) *Fordítástudomány* 7. évf. 1. szám. 134–139.
- Paksy E. 2005. Szerző és olvasó viszonya a fordított szövegben. *Fordítástudomány* 7. évf. 1. szám. 60–70.
- Paksy E. 2005. [előadás] *Szerzői jelenlét a médiafordításban*. Budapest: Fordítástudomány' 2005. II. Fordítástudományi PhD Konferencia, ELTE BTK.
- Paksy E. 2005. [recenzió] Paul Ricoeur: Sur la traduction. *Fordítástudomány* 7. évf. 2. szám. 105–108.
- Paksy E. 2006. [recenzió] Jean Delisle (szerk.) Portraits de traductrices. *Fordítástudomány* 8. évf. 1. szám. 117–118.
- Paksy E. 2006. [szerkesztés] A *Fordítástudomány* c. folyóirat repertórium témák szerint. (1999–2004.) *Fordítástudomány* 7. évf. 1. szám. 123–130.
- Péché O. 2005. [beszámoló] Beszámoló a tavaszi fordítói konferenciáról. *Modern Nyelvoktatás* 11. évf. 2–3. szám. 119–120.
- Péché O. 2005. [recenzió] Best, J., Kalina, S. (Hrsg.) Übersetzen und Dolmetschen: eine Orientierungshilfe. *Fordítástudomány* 7. évf. 1. szám. 125–127.
- Péché O. 2005. [beszámoló] Az Akadémiai Kiadó II. Szótárnapja. *Fordítástudomány* 7. évf. 2. szám. 119–121.
- Péché O. 2005. [beszámoló] A magyar fordítók és tolmácsok napja *Alkalmazott Nyelvtudomány* 5. évf. 1–2. szám. 177–179.
- Péché O. 2006. [előadás] *A lexikai kohézió vizsgálata korpusznyelvészeti eszközökkel*. VIII. Fordítástudományi PhD Konferencia. Budapest: ELTE BTK FTK.
- Péché O. 2006. [előadás] *Erforschung der lexikalischen Kohäsion mit korpuslinguistischen Mitteln*. Elhangzott: VIII. Leipziger Internationale Konferenz zu Grundfragen der Translatologie. Universität Leipzig: Institut für Angewandte Linguistik und Translatologie.

- Péché O. 2006. [recenzió] Szirmai Mónika: Bevezetés a korpusznyelvészetbe. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 2005. *Fordítástudomány* 8. évf. 1. szám. 123–124.
- Péché O. 2006. [beszámoló] Antal László és a mai magyar nyelvtudomány. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 6. évf. 1–2. szám. 219–222.
- Péché O. 2006. [előadás] *A lexikai kohézió vizsgálata korpusznyelvészeti módszerrel*. Elhangzott: Nyelvelmélet és nyelvhasználat Konferencia. Budapest: ELTE-KJF.
- Péché O. 2006. [előadás] *A lexikai kohézió vizsgálata a fordításkutatásban. Egy korpusznyelvészeti eszköz alkalmazásának előnyei*. Elhangzott: Nyelvészeti Doktoranduszok 10. Országos Konferenciája. Szeged: SZTE.
- Péché O. 2007. [előadás] *A lexikai kohézió vizsgálata a fordításkutatásban egy korpusznyelvészeti eszközzel végzett kutatás tükrében*. Elhangzott: I. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia. MTA Alkalmazott Nyelvészeti Munkabizottsága – MTA Nyelvtudományi Intézete.
- Péché O. 2007. *A lexikai kohézió vizsgálata a fordításkutatásban – új távlatok a korpusznyelvészeti módszernek köszönhetően*. *Fordítástudomány* 9. évf. 1. szám. 79–96.
- Péché O. 2007. Die Erforschung der lexikalischen Kohäsion mit korpuslinguistischen Mitteln. Schmitt, P. A., Jüngst, H. E. (Hrsg.) *Translationsqualität. Leipziger Studien zur angewandten Linguistik und Translatologie* Vol. 5. Peter Lang.
- Péché O. 2007. *A lexikai kohézió vizsgálata a fordításkutatásban egy korpusznyelvészeti eszközzel végzett kutatás tükrében. I. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia kötete* 114–127. Elérhető: <http://www.nytd.hu/alknyelvdok/proceedings07/>
- Péché O. 2007. Korpusznyelvészeti eszköz alkalmazása a lexikai kohézió vizsgálatánál. In: Gecső T., Sárdi Cs. (szerk.) *Nyelvelmélet – Nyelvhasználat*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 222–230.
- Péché O. 2008. [előadás] *Hozzájárulás a szövegnyelvészet interkulturális megközelítéséhez. A lexikai kohézió vizsgálata fordított szövegeknél*. Elhangzott: Nyelv – Kultúra – Tudományok Konferencia. Pápa: Pápai Református Gimnázium.
- Péché O. 2008. [előadás] *Kimutatható-e eltolódás a fordítások kohéziós eszközhasználatában?* Elhangzott: XVIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Budapest.
- Péché O. 2009. [előadás] *Korpusznyelvészeti módszer a fordításkutatásban*. Elhangzott: „A tudomány nyelve – a nyelv tudománya” Konferencia. XIX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Eger.
- Péché O. 2009. [előadás] *Szövegfeldolgozó eszközök és alkalmazásaik a fordítás kutatásban*. Elhangzott: „Új módszerek az alkalmazott nyelvészeti kutatásban” Konferencia. Budapest: ELTE-KJF.
- Péché O. 2009. Miért érdekes a lexikai kohéziós eszközhasználat vizsgálata a fordításkutatás számára? In: Menyhárt J., Presinszky K. (szerk.) *Fordítás – kétnyelvűség (Nyelvészeti tanulmányok a fordítás elméletéről és gyakorlatáról)*. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara. 27–38.

- Péché O. 2009. Analysing lexical cohesion in translation research using corpus linguistic methods. In: Váradí T. (szerk.) *Válogatás az I. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia előadásából*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 103–116.
- Pénzes T. 2005. [fordítás] Jozef Cseres: *Zenei szimulákrumok*. Magyar Műhely Kiadó [www.racio.hu], Zeneelmélet; szlovák nyelvből fordította Péntes Tímea (eredeti mű: Jozef Cseres: *Hudobné simulakrá*. Hudobné centrum, Bratislava, 2001).
- Pénzes T. 2007. [előadás] *A magyar turista utazási „kultúrája”*. Elhangzott: Kultúrák dialógusa a soknyelvű Európában IV. Pécsi Tudományegyetem BTK, Fordítástudományi Kutatóközpont, 2007. november 23–24.
- Pénzes T. [előadás] *Fordításról – hasonlatokban*. Elhangzott: A Felvidék szerepe a tudományosságban III. Nyitra, Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, 2007. november 26–27.
- Pénzes T. 2008. [előadás] *Férfiszerző – nőfordító (avagy Női szerepek az irodalomban)*. Elhangzott: „Női szóval – női szemmel”, Gender Studies Konferencia, Miskolci Egyetem BTK, Modern Filológiai Tanszék, 2008. január 28–29.
- Pénzes T. 2008. [előadás] *Sík- és konténermetaforák a magyar és a cseh nyelvben*. Elhangzott: XVIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, MANYE, Balassi Intézet, Budapest, 2008. április 3–5. <http://www.kodolanyi.hu/manye/konbudapest2.html>
- Pénzes T. 2008. [előadás] *Az idő mint élőlény, érték és konténer a magyar, a cseh és a német nyelvben*. Elhangzott: Kultúrák dialógusa a soknyelvű Európában V. Pécsi Tudományegyetem BTK, Fordítástudományi Kutatóközpont, Pécs, 2008. november 21–22.
- Pénzes T. 2008. [előadás] *Az interkulturális kommunikáció gyakorlata*. Elhangzott: Interkulturalitás az irodalomban és a nyelvészetben. ME BTK Modern Filológiai Intézete, MTA Miskolci Területi Bizottságának Nyelvtudományi Munkabizottsága. Miskolc, 2008. november 27.
- Pénzes T. 2008. Női szerepek az irodalomban. In: *Sokszínű nyelvészet*. „Női szóval – női szemmel”. *Genderkutatás a nyelvészetben és az irodalomban*. Miskolc: PASSZER 2000. 111–121.
- Pénzes T. 2008. A magyar turista utazási „kultúrája” *Translatologia Pannonica* http://translat.btk.pte.hu/downloads/translat/translat_2008_nov.pdf
- Pénzes T. 2009. [recenzió] Kegyes Erika (Hrsg.) unter Mitarbeit von Ágnes Huszár. 2008. *Genderbilder aus Ungarn (Ergebnisse der ungarischen Genderforschung)*. *Fordítástudomány* 11. évf. 1. szám. 147–149.
- Pénzes T. 2008. Az IDŐ ÉLŐLÉNY metafora nyelvi realizációi. *Translatologia Pannonica* <http://translat.btk.pte.hu/modules.php?name=News&file=article&sid=5>
- Pénzes T. 2008. A cseh és a magyar gasztronómiai kifejezésekben megnyilvánuló eltérő világszemlélet fordítása. In: *Interkulturalitás az irodalomban és a nyelvészetben, Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*. Miskolc, 2009.

- Pénzes T. 2009. Ünnepnapi és történelmi események – magyar, német és cseh lexémák kontrasztív összehasonlítása. In: Váradi T. (szerk.) *III. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 131–140. <http://www.nytud.hu/alknyelvdok09/proceedings09.pdf>
- Pénzes T. 2009. [előadás] *Időegységek és időszakok jelzős kollokációi*. Elhangzott: III. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet, 2009. február 6.
- Polcz K. 2008. [előadás] *Marketing terminológia az angol és a magyar szakmai nyelvhasználatban*. Elhangzott: Tudományos Konferencia a Magyar Tudomány Napja 2008 tiszteletére: Kultúráközi párbeszéd az üzleti világban. Budapest: BGF, 2008. november 7.
- Polcz K. 2008. Az angol javaslattevő forma által megjelenített diskurzusaktusok a filmszövegek fordításában. *Fordítástudomány* 10. évf. 2. szám. 5–21.
- Polcz K. 2008. [recenzió] Jorge Díaz Cintas and Aline Remael: Audiovisual Translation: Subtitling. *Across Languages and Cultures* Vol. 9. No. 2. 291–300.
- Polcz K. 2009. A *fogyasztási cikk* terminus és hiponimái az angol és a magyar szakmai nyelvhasználatban. *Magyar Terminológia* 2. évf. 1. szám. 67–98.
- Polcz K. 2009. [recenzió] Károly K. 2007. Szövegten és fordítás. *Magyar Terminológia* 2. évf. 1. szám. 113–118.
- Pusztai I. 2006. Személyiségközpontú nyelvtanítás a felsőoktatásban. In: Demeter É., Solymosi M. (szerk.) *Szegedi Nyelvi Mozaik*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem. 11–16.
- Pusztai I. 2006. [előadás] *Felnőtt-e az egyetemista?* Elhangzott: SZOKOE Szaknyelvoktatási Konferencia. SZTE Idegennyelvi Kommunikációs Központ, Szeged, 2006. november 24–25.
- Pusztai-Varga I. 2007. *Felnőtt-e az egyetemista?* In: Silye M. (szerk.) *Porta Lingua 2007. Szaknyelvoktatásunk – határokon átívelő híd. Cikkek, tanulmányok a hazai szaknyelvoktatásról és -kutatásról*. Debrecen: Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum. 185–191.
- Pusztai-Varga I. 2008. Műfordítók mint kulturális brókerek. *Fordítástudomány* 10. évf. 2. szám. 39–47.
- Pusztai-Varga I. 2008. A forrás- és célkultúra viszonyának hatása a fordítói megoldásokra. Kulturálisan kötött kifejezések áttünetése versfordítások esetén. In: Keresztes L., Laihonon, P., Maticsák S. (szerk.) *Folia Uralica Debreceniensia* 15, Debrecen: Debreceni Egyetem Finnugor Nyelvtudományi Intézet. 83–113.
- Pusztai-Varga I. 2008. [előadás] *Műfordítók mint kulturális brókerek*. Elhangzott: V. Fordítástudományi PhD Konferencia. ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszék, Budapest, 2008. március 27.
- Pusztai-Varga I. 2008. [előadás] *Hogyan (ne) fordítsunk finn verseket?* Fordítás-módszertani előadás. Elhangzott: Debreceni Egyetem Finnugor Nyelvtudományi Intézet, Debrecen, 2008. április 18.

- Pusztai-Varga I. 2008. [előadás] *Kulttuurisidonnaisten ilmauksien käännösstrategioita suomalaisten runojen unkarinkielisissä ja englanninkielisissä käännöksissä*. Elhangzott: Doktori szeminárium, Joensuu Egyetem, Fordítástudományi Intézet, Savonlinna, Finnország, 2008. augusztus 26.
- Pusztai-Varga I. 2009. [előadás] *Explicitáció a versfordításban*. Elhangzott: VI. Fordítástudományi PhD Konferencia, ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszék, Budapest, 2009. március 26.
- Pusztai-Varga I. 2009. [előadás] *Kaunokirjallisuuden kääntäjät kulttuurimeklareina*. Elhangzott: Kätu Symposium, Tamperei Egyetem, Tampere, Finnország, 2009. április 25–26.
- Sato N. 2004. Hangarii ni okeru Nihon-buumu. [A Japán iránti érdeklődés Magyarországon.] In: Haba, K. (ed.) *Hangarii o shiru tamen o 47-shou – Donau no houseki [47 fejezet Magyarország megismeréséhez – A Duna ékköve]*. Tokyo: Akashi Shoten. 338–344.
- Sato N. 2004. Új módszerek, rejtett dimenziók az írásjegyek oktatásában. In: Székács A. (szerk.) *A keleti nyelvek oktatásának gazdasági, kulturális vonatkozásai és az európai uniós csatlakozásunk*. Budapest: Keleti Füzetek, BGF. 49–58.
- Sato N., Székács A. 2004. [előadás] *Hangarii no nichijou seikatsu e no nihongo fukyuu – kankougyou jugyousha no nihongoryoku to hangariigo ni haitta gaikokugo to shite no nihongo [A japán nyelv terjedése Magyarországon – az idegenforgalomban dolgozók japánnyelv-tudása, és a magyar nyelvbe bekerült japán szavak helyzete]*. Elhangzott: 2004 Japanese Language Symposium. Université Jean Moulin Lyon 3. Lyon, France.
- Sato N. 2004. [előadás] *A japán kultúra fogadtatása a magyar társadalomban*. Budapest: BGF.
- Sato N. 2005. Hungary. In: AJE-CEF Project Committee. (ed.) *Yooroppa ni okeru Nihongo-kyouiku to Common European Framework of Reference for Languages [Az európai japánnyelv-oktatás és a Közös Európai Referenciakeret]*. Tokyo: Japan Foundation. 131–143.
- Sato N. 2005. Hungary. In: Nihongo Kyouiku Gakkai [A Japánnyelv-Oktatás Tudományos Társasága] (eds.) *Shinpan Nihongo Kyouiku Jiten [Az új kiadású japánnyelv-oktatási lexikon]*. Tokyo: Taishuukan Shoten. 1033.
- Sato N., Székács A. 2005. Az információs társadalom hatása a nyelvi terjedésre – a japán példakon. In: Majoros, P. (szerk.) *Tudástranszfer és információs társadalom. Tudományos évkönyv*. Budapest: Budapesti Gazdasági Főiskola. 300–310.
- Sato N., Székács A. 2005. Hangarii no nichijou seikatsu e no nihongo fukyuu – kankougyou jugyousha no nihongoryoku to hangariigo ni haitta gaikokugo to shite no nihongo [A japán nyelv terjedése Magyarországon – az idegenforgalomban dolgozók japánnyelv-tudása, és a magyar nyelvbe bekerült japán szavak helyzete]. In: AJE., AJEF (eds.) *Japanese Language Education In Europe* 9. 111–116.
- Sato N. 2005. [előadás] *Beszámoló a CEF japán nyelvre való alkalmazásáról Európában*. Elhangzott: XV. Országos Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia, Miskolc.

- Sato N. 2006: A Távol-keleti Interkulturális Kommunikáció Szakirány Budapesti Gazdasági Főiskolán.
In: *Japanese Studies and Japanese Language Education in Poland, Hungary, Czech and Estonia*.
Tokyo. 53–66.
- Sato N., Székács A. 2006. [előadás] *Politikai korrekt nyelvhasználat az európai japán nyelvtanításban és a távol-keleti térségi kutatásokban*. Elhangzott: Japanisztika a bölcsészettudományban c. konferencia, Budapest: KRE BTK Japán Tanszék.
- Sato N., Hidasi J., Székács A. 2006. [előadás] *A motiváció nevelését szolgáló tanulási tevékenységek*. Elhangzott: The 11th European Symposium on Japanese Language Education 2006, University of Vienna. Vienna: Austria.
- Sato N., Székács A. 2007. Politikai korrekt nyelvhasználat az európai japán nyelvtanításban és a távol-keleti térségi kutatásokban, In: Farkas, I., Molnár, P. (szerk.) *Japanisztika*. Konferenciák a Károli Gáspár Református Egyetemen 2005–2006. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem. 149–160.
- Sato N., Hidasi J., Székács A. 2007. Dai ni dai san gaikokugo gakushuu ni okeru motibeeshon iji koujou no tame no samazamana katsudou [Különböző oktatási tevékenységek a második és harmadik idegennyelv elsajátításának motiválására] In: AJE. (eds.) *Japanese Language Education in Europe 11*. 118–122.
- Sato N., Hidasi J., Székács A. 2007. [előadás] *Dai ni dai szan gaikokugo gakushuu ni okeru gakushuu ijoku kódzso no tame no kjósicugai kacudó – kjódó gakusú no kanószei to kadai* [Különböző oktatási tevékenységek a második és harmadik idegennyelv elsajátításának motiválására – A kollaborációs tanulás lehetőségei és kihívásai]. Elhangzott: Symposium on Japanese Language Education. London: SOAS, University of London.
- Sato N., Székács A. 2007. [előadás] *Milyen munkaerőt igényelnek a hazánkban működő távol-keleti cégek?* Elhangzott: Új utak a távol-keleti régió menedzmentjében és kultúrájában otthonos emberi erőforrás képzése terén. Tudomány Napja. Budapest: Budapesti Gazdasági Főiskola.
- Sato N. 2008. [recenzió] Fons Trompenaars: *Riding the Whirlwind. Connecting People and Organization in a Culture of Innovation*. *Fordítástudomány* 10. évf. 2. szám 107–111.
- Sato N. 2008. A Japán iránti érdeklődés Magyarországon. In: *A Duna ékköve*. 2002 kiadásának a harmadik kiadásaként, Tokyo: Akashi Shoten. 338–345.
- Sato N., Székács A. 2008. Milyen munkaerőt igényelnek a hazánkban működő távol-keleti cégek? Új utak a távol-keleti régió menedzmentjében és kultúrájában otthonos emberi erőforrás képzése terén. *Reformok útján*. 116–125.
- Sato N., Székács A. 2008. CEFR ni motozuku nihongo kjóiku towa? – Taiwa ni motozuku ibunka komjunikeshon nourjoku wo zashinai nihongo kjóiku wo mezashite. [Milyen a KER alapú japánnyelv-oktatás?] In: AJE. (eds.) *Japanese Language Education in Europe 13*. 211–218.

- Sato N. 2008. [előadás] *Jóroppa ni okeru Nihongo Kjóiku to CEFR. [Az európai japán nyelvoktatás és a közös európai referenciakeret]*. Elhangzott: A japán nyelvoktatás és a közös európai referenciakeret című továbbképzés. Budapest: Japán Alapítvány.
- Sato N., Székács A. 2008. [előadás] *Milyen japán nyelvtankönyvnek örülnének a magyar diákok?* Elhangzott: A XVIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Budapest: Balassi Intézet.
- Sato N., Székács A. 2008. [előadás] *Milyen a KER alapú japánnyelv-oktatás?* Elhangzott: A XIII. Japánnyelv-oktatási Szimpózium. Canakkale (Törökország): a Canakkale Onseliz Mart Egyetem.
- Sato N. 2008. [előadás] *A terminológia tisztázásának fontossága a magyar–japán tolmácsolásban.* Elhangzott: Szimpózium a Magyarországi Japánnyelv-oktatásról. Budapest: Japán Alapítvány.
- Sato N. 2009. A tolmács és a tolmácsolás terminusok értelmezése a japán és az európai kultúrában. *Magyar Terminológia* 2. évf. 2. szám. 237–254.
- Sermann E. 2005. Körkép a spanyol fordítástudományról. *Fordítástudomány* 7. évf. 2. szám. 80–89.
- Sermann E. 2005. [recenzió] Sulyok Hedvig: Magyar–olasz és olasz–magyar szójegyzék Verancsics Faustus Dictionariuma alapján. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 17. évf. 1-2. szám. 228–230.
- Sermann E. 2005–2006. A motiváció szerepe a fordítás oktatásában. In: Dróth J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás*. Gödöllő: Szent István Egyetem, GTK. 108–117.
- Sermann E. 2006. Oktatási módszerek a fordítóképzésben. In: Demeter É., Solymosi M. (szerk.) *Szegedi Nyelvi Mozaik*. Szeged: SZTE. 93–99.
- Sermann E. 2006. [előadás] *Értékelés a szegedi fordítóképzésben*. Elhangzott: II. Monoszlói Lectori Konferencia, Monoszló.
- Sermann E. 2006. [előadás] *Motivációs stratégiák a nyelvoktatásban és a szakfordító-képzésben. Egy kérdőíves felmérés tapasztalatai*. Elhangzott: SZOKOE VI. Szaknyelvi Konferencia. Szeged, 2006. november 24–25.
- Sermann E., Zsembéry E. 2006. [beszámoló] II. Lectori Konferencia. A fordítások értékelése és javítása az oktatásban és a vizsgáztatásban. Monoszló, 2006. október 6-8. *Fordítástudomány* 8. évf. 2. szám. 104–107.
- Sermann E., Kis B. 2007. [előadás] *Honosítás és idegenítés az informatikai terminológiában*. Elhangzott: XVII. MANYE Kongresszus. Siófok, 2007. április 19–21.
- Sermann E. 2007. [előadás] A műfordítás lektorálása fordítói szemmel. Elhangzott: III. Monoszlói Lectori Konferencia. 2007. június 8–10.
- Sermann E. 2007. [recenzió] Fóris Ágota, Tóth Szergej (szerk.) *Ezerarcú lexikon. Terminologia et Corpora – Supplementum. Tomus II. Alkalmazott Nyelvtudomány* 7. évf. 1–2. szám. 222–224.
- Fóris Á., Sermann, E. 2007. Cenni sul 'terminology policies' in Ungheria. *Quaderni Vergeriani* 3. évf. 3. szám. 131–140.

- Sermann E., Fóris Á. 2008. [előadás] *Due attività terminologiche: la normalizzazione e l'armonizzazione*. Elhangzott: VI. Convegno Scientifico di Civiltà e Cultura Italiana. Szombathely, 2008. október 2–4.
- Sermann E. 2008. [recenzió] Magris, M., Musacchio, M. T., Rega, M., Scarpa, F. (a cura di) *Manuale di Terminologia. Aspetti teorici, metodologici e applicative*. *Magyar Terminológia* 1. évf. 1. szám. 111–114.
- Sermann E. 2008. [recenzió] Magay T. (szerk.): 2007. Félmúlt és közeljövő. *Magyar Terminológia* 1. évf. 2. szám. 291–296.
- Sermann E., Tamás D., Szladek E. 2008. [beszámoló] Nemzetközi, francia–olasz–spanyol nyelvű konferencia. A szaknyelvek oktatása és kutatása. Veszprém, 2008. június 13–14. *Magyar Terminológia* 1. évf. 2. szám. 311–316.
- Somodi J. 2006. [előadás] *A Károli Gáspár Református Egyetem japán tanszékén folyó japánnyelv-oktatás jelenlegi helyzete és a közeljövőben bekövetkező változások*. Elhangzott: III. Közép-kelet-európai Japánnyelv-Oktatási Szeminárium, Budapest, Japán Alapítvány Budapesti Iroda.
- Somodi J., Wakai S., Uryu A. 2006. [előadás] *A tolmácsolás nehézségei a magyarországi japán vállalatoknál*. Elhangzott: Japanisztika a bölcsészettudományban c. konferencia. Budapest: KRE BTK Japán Tanszék.
- Somodi J. 2007. [előadás] *Szövegű fordítás vagy pragmatikai adaptáció? Japán nyelvű vállalati szövegek magyar fordításainak vizsgálata*. Elhangzott: Japanisztikai konferencia. Budapest: KRE.
- Somodi J., Wakai S., Uryu A. 2007. *A tolmácsolás nehézségei a magyarországi japán vállalatoknál*. In: Farkas I., Molnár P. (szerk.) *Japanisztika konferenciák a Károli Gáspár Református Egyetemen 2005–2006*. Budapest: KRE BTK Japán Tanszék. 161–184.
- Somodi J. 2008. [előadás] *A japán megszólítási rendszer egy japán regény fordításának tükrében*. Elhangzott: MANYE Kongresszus XVIII. Budapest, 2008. április 3–5.
- Somodi J. 2008. [recenzió] Cseresnyési L. *Nyelvek és stratégiák, avagy a nyelv antropológiája*. *Fordítástudomány* 10. évf. 1. szám. 131–134.
- Somodi J. 2009. [előadás] *A japán megszólítások fordításának vizsgálata a pragmatika szemszögéből*. Elhangzott: MANYE Kongresszus XIX. Eger, EKF. 2009. április 16–18.
- Somodi J. 2009. *Szövegű fordítás vagy pragmatikai adaptáció? Japán nyelvű vállalati szövegek magyar fordításainak vizsgálata*. In: Farkas I., Molnár P. (szerk.) *Japanisztika konferenciák a Károli Gáspár Református Egyetemen 2007–2008*. Budapest: KRE BTK Japán Tanszék. 17–30.
- Somodi J. 2009. *A japán megszólítási rendszer egy japán regény fordításának tükrében*. In: Nádor O. (szerk.) *A magyar mint európai és világnyelv. A XVIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai*. Balassi Intézet, Budapest. 2008. április 3–5. MANYE Vol. 5/2. Budapest: MANYE – Balassi Intézet. 641–647.

- Somodi J. 2009. Fordítási univerzálék a japán megszólítási rendszer magyar fordításaiban. *Fordítástudomány* 11. évf. 2. szám. 70–82.
- Somodi J. 2009. Kultúrák fordítása. Néhány szóban a japán–magyar fordításról. In: Farkas I. (szerk.) *Ismerjük meg Japánt! Bevezetés a japanisztika alapjaiba*. Budapest: Eötvös Kiadó. 203–219.
- Somos E. Cs. 2004. [nekrológ] A szavak konstruktív ereje. Búcsú Hans Hönigtől. *Fordítástudomány* 6. évf. 2. szám. 129–130.
- Somos E. Cs. 2005. [előadás] *Retorika és tolmácsoláskutatás*. Elhangzott: Magyar Fordítók Napja. Budapest: ELTE FTK.
- Somos E. Cs. [előadás] *Berufsbild des Dolmetschers – á la EU*. Elhangzott: Interdisziplinäre Aspekte des Übersetzens und Dolmetschens. Pécs, PTE KTK.
- Somos E. Cs. 2005. [előadás] *Paprika und andere Gewürze in der Vermittlungskompetenz*. Elhangzott: Internationaler Deutschlehrer Tagung. Graz, Karl-Franzens-Universität Graz.
- Somos E. Cs. 2006. Nyelvem és világom határai: fordítástechnikai projektmunka a Hungarika témakörében, magyar–német irányban. In: *Porta Lingua – 2006*. Debrecen: Center Print. 69–73.
- Somos E. 2006. [előadás] *Üdvözlőbeszéd típusai és jellegzetességei*. Elhangzott: III. Fordítástudományi PhD Konferencia. Budapest: ELTE BTK FTK.
- Somos E. Cs. 2006. [előadás] *Az üdvözlő beszéd elviselhetetlen könnyűsége*. Elhangzott: XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Gödöllő, 2006. április 10–12.
- Somos E. Cs. 2006. [előadás] *Az üdvözlő beszéd típusai és jellegzetességei*. Elhangzott: Magyar Fordítók Napja. Budapest, ELTE FTK.
- Somos E. Cs. 2006. Retorika és tolmácsoláskutatás. In: Dróth J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás: tanulmányok a Szent István Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének kutatásaiból*. Gödöllő: Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar.
- Somos E. Cs. 2007. [előadás] *Mémek vagy gének? Pöchhacker tolmácsolási memetikája*. Elhangzott: XVII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Siófok.
- Somos E. Cs. 2007. Berufsbild und Herausforderungen für DolmetscherInnen bei der SCIC. In: Muráth, J., Oláh-Hubai, Á. (Hrsg.) *Interdisziplinäre Aspekte des Übersetzens und Dolmetschens*. Wien: Praesens. 587–593.
- Somos E. Cs. 2007. [előadás] *Üdvözlő beszéd tolmácsolásközpontú elemzése, zenei dialógus*. In: *Kultúrák dialógusa a soknyelvű Európában IV.*, Pécs: PTE.
- Somos E. Cs. 2007. [recenzió] Pöchhacker, F. 2004. *Introducing Interpreting Studies*. London: Routledge. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*. Miskolc: Egyetemi Kiadó.
- Szabó H. 2005. [recenzió] Kate Sturge: „The Alien Within”. Translation into German during the Nazi Regime. *Fordítástudomány* 7. évf. 1. szám. 121–112.

- Szabó H. 2005. [előadás] *Fordítás és ideológia*. Elhangzott: Fordítástudomány 2005. Tudományos konferencia és öregdiák találkozó. Budapest: ELTE BTK FTK.
- Szabó H. 2007. Fordítás, ideológia és az olvasói bizalom. *Fordítástudomány* 9. évf. 1. szám 69–78.
- Szabó H. 2007. [recenzió] Lawrence Venuti: *The Scandals of Translation: Towards an Ethics of Difference*. *Fordítástudomány* 9. évf. 2. szám. 121–126.
- Szép B. 2003. *Wirtschaftliche Kommunikation im Tourismus*. Eger: Líceum Kiadó.
- Szép B. 2005. WWW és szakmai nyelvtanítás – Az Internet mint készségfejlesztő eszköz a gazdasági idegen nyelv oktatásában. In: *Acta Lingua Oeconomica. Az Eszterházy Károly Főiskola Tudományos Közleményei. Nova Series Tom. XXXII*. Eger: EKF Líceum Kiadó. 57–70.
- Szép B. 2006 [előadás] *A gazdasági jogi szakfordítás problematikája*. Elhangzott: „Regionális versenyképesség - társadalmi felelősség” konferencia. Eger, 2006. november 21.
- Szép B. 2007. A gazdasági jogi szakfordítás problematikája. In: *Acta Lingua Oeconomica. Az Eszterházy Károly Főiskola Tudományos Közleményei*. Eger: EKF Líceum. 319–330.
- Szép B. 2007 [előadás] *Problematik des Übersetzens wirtschaftsrechtlicher Fachtexte*. Elhangzott: Globalizáció – Európai Unió – Magyarország. Nemzetközi konferencia. Eger, 2007. október 18.
- Szép B. 2008. Problematik des Übersetzens wirtschaftsrechtlicher Fachtexte. In: *Globalizáció – Európai Unió – Magyarország. Nemzetközi konferencia. Eger, 2007. október 18*. Eger: EKF. 274–284.
- Szép B. 2008. [előadás] *Lefordított terminusok a XIX. századi magyar törvényszövegekben*. Elhangzott: Fordítástudomány’2008 X. tudományos konferencia és öregdiák találkozó. ELTE, 2008. március 27.
- Szép B. 2008. [recenzió] Fóris Ágota, Pusztay János (szerk.) *Utak a terminológiához*. *Fordítástudomány* 10. évf. 1. szám. 113–118.
- Szép B. 2008. [előadás] *A német gazdasági jogi terminusok magyarra fordításának problémái a 19. században*. Elhangzott: A fordítás arcai 2 – Fordítástudományi kutatások az Eszterházy Károly Főiskolán. Eger, EKF. 2008. november 13.
- Szép B. 2009. Adalékok a magyar jogi szaknyelv kialakulásának történetéhez. *Magyar Nyelvőr* 133. évf. 3. szám. 310–322.
- Balogh P., Bódi K., Szép B., Tasi R. 2009. *Dayka Gábor összes művei*. Régi Magyar Költők Tára X. Budapest: Universitas.
- Tamás D. 2004. [recenzió] Pollmann Teréz: Olasz–magyar fordítóiskola. *Fordítástudomány* 6. évf. 2. szám. 126–127.
- Tamás D. 2004. Cenni sul dialetto triestino. In: Sciacovelli, A. D. (ed.) „*Per seguir virtute e canoscenza*” *miscellanea di studi per Lajos Antal*. Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola kiadványa (az AMBRA különkiadása). 299–321.

- Tamás D. 2005. [beszámoló] Fordítástudomány' 2005. Tudományos konferencia és FTK öregdiák találkozó. Budapest, 2005. március 31. - április 1. *Fordítástudomány* 7. évf. 1. szám. 105–109.
- Tamás D. 2006. [előadás] *A lexikai kohézió vizsgálata a gazdasági szakfordításban az olasz–magyar nyelvpár esetében*. Elhangzott: XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus 2006. április 10–12. Szent István Egyetem, Gödöllő.
- Tamás D. 2006. [recenzió] Fóris Ágota: Hat terminológia lecke. Pécs: Lexikográfia Kiadó. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 6. évf. 1–2. szám. 203–205.
- Tamás D. 2006. [recenzió] Scarpa, F.: La traduzione specializzata. Lingue speciali e mediazione linguistica. Milano: Hoepli. *Fordítástudomány* 8. évf. 2. szám. 121–125.
- Tamás D., Fóris Á. 2006. [előadás] *La terminologia nella traduzione*. Elhangzott: V Convegno Scientifico di Civiltà e Cultura Italiana. 2006. október 24–25. Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola.
- Tamás D. 2007. Az olasz gazdasági szótárakról. In: Fóris Á., Tóth Sz. (szerk.) *Ezerarcú lexikon*. (Terminologia et Corpora – Supplementum 2.) Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola. 41–55.
- Tamás D. 2007. A Magyarországon megjelent nyomtatott gazdasági szótárakról. In: Magay T. (szerk.) *Félmúlt és közeljövő*. (Lexikográfiai füzetek 3.) Budapest: Akadémiai Kiadó. 189–222.
- Tamás D. 2007. [recenzió] Ablonczyné Mihályka L.: *Gazdaság és nyelv*. Lexikográfia kiadó, Pécs. *Magyar Nyelvőr* 131. évf. 4. szám. 501–503.
- Tamás D. 2007. [recenzió] M. Magris, M. T. Musacchio, Rega, F. Scarpa (szerk.) *Manuale di terminologia*. Hoepli, Milano. *Fordítástudomány* 9. évf. 2. szám. 133–138.
- Fóris Á., B. Papp E., Bérces E., Czékman O., Tamás D. 2007. [előadás] *Terminusok jelentésmegadása a szótárakban*. Elhangzott: XVII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Siófok, 2007. április 19–21.
- Tamás D. 2007. [előadás] *Conceptual equivalence in economic dictionaries*. Elhangzott: Currents Trends in Terminology. International Conference. Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola, 2007. november 9–10.
- Fóris Á., B. Papp E., Bérces E., Czékman O., Tamás D. 2008. Terminusok jelentésmegadása magyar szótárakban. In: Sárdi Cs. (szerk.) *Kommunikáció az információs technológia korszakában*. A XVII. MANYE Kongresszus előadásai. Siófok. 2007. április 19–21. (A MANYE Kongresszusok előadásai 4.) Vol 4/1. MANYE – Kodolányi János Főiskola, Pécs–Siófok. 172–176.
- Tamás D., Fóris Á. 2008. La lingua speciale dell'economia. *Quaderni Vergeriani* 4. évf. 4. szám. 69–90.
- Tamás D. 2008. [szótárkritika] Oroszi Sándor: Közgazdasági fogalomtár és angol–magyar szótár. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, FEEFI. *Magyar Terminológia* 1. évf. 1. szám. 134–136.
- Tamás D. 2008. [előadás] *Az olasz és a magyar gazdasági rendszerek eltéréseinek hatása a gazdasági terminológiára*. Elhangzott: XVIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Budapest, 2008. április 3–5.

- Tamás D., Fóris Á. 2008. [előadás] *Fermiamoci un attimo: come si definisce la lingua speciale dell'economia?* Elhangzott: Nemzetközi, francia–olasz–spanyol nyelvű konferencia. A szaknyelvek oktatása és kutatása. Veszprém, 2008. június 13–14.
- Tamás D. 2008. [előadás] *Analisi del termine "cégkivonat" e dei suoi campi semantici.* Elhangzott: VI Convegno Scientifico di Civiltà e Cultura Italiana. Szombathely, 2008. október 2–3.
- Sermann E., Tamás D., Szladek E. 2008. [beszámoló] Nemzetközi, francia–olasz–spanyol nyelvű konferencia. A szaknyelvek oktatása és kutatása. Veszprém, 2008. június 13–14. *Magyar Terminológia* 1. évf. 2. szám. 311–316.
- Tamás D. 2009 [előadás] *A terminológiai adatbázis mint fordítói segédeszköz.* Elhangzott: Fordítástudományi konferencia. Eötvös Loránd Tudományegyetem – OFFI Zrt., Budapest, 2009. március 26–27.
- Tamás D. 2009 [előadás] *A fordítói terminológiai adatbázisok olaszországi tapasztalatairól.* Elhangzott: XIX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Eger, 2009. április 16–18.
- Tamás D. 2009. [előadás] *La knowledge base EOHS Term, ossia un vocabolario online creativo.* Elhangzott: "Creatività e lingua" Conferenza dell'Università Corvinus di Budapest, Centro di Istruzione e di Ricerca delle Lingue Straniere, Budapest, il 24–25 settembre 2009.
- Tamás D. 2009. [recenzió] Fóris Ágota: Kutatásról nyelvészeknek. *Fordítástudomány* 11. évf. 2. szám 106–111.
- Tamás D., Tóth G. [recenzió] Sztanó László: Olasz–magyar kulturális szótár. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 9. évf. 1–2. szám. 123–126.
- Tamás D. 2009. A trieszti TERMit adatbázis vizsgálata. *Magyar Terminológia* 2. évf. 2. szám. 213–236.
- Varga Á. 2006. [előadás] *Géppel fordított szövegek hibái.* Elhangzott: XVI. MANYE Kongresszus. Gödöllő, 2006. április 10–12.
- Varga K. 2003. [tanulmány] Die Unübersetzbarkeit kulturspezifischer Elemente. In: *Theorie und Praxis des Übersetzens.* Budapest: ELTE TFK Német Tanszék.
- Varga K. 2005. [előadás] *Balra ágazó és jobbra ágazó szerkezetek a magyar és a német nyelvben.* Elhangzott: Miskolc: XV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus.
- Varga K. 2006. Balra ágazó és jobbra ágazó szerkezetek a magyar és a német nyelvben. In: Klaudy K., Kegyesné Szekeres E. (szerk.) *A világ nyelve és a nyelvek világa. Soknyelvűség a gazdaságban, a tudományban és az oktatásban.* XV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Miskolc, 2005. április 7–9. Összefoglalók kötete. Pécs–Miskolc: MANYE – Miskolci Egyetem. (Mujzer-)Varga K. 2006. [előadás] *Realien oder kulturspezifische Elemente?* Elhangzott: III. Linguistische Tagung ungarischer Nachwuchss germanisten. ELTE BTK Germanisztikai Intézet.
- Mujzer-Varga K. 2006. [recenzió] Hidasi Judit: Interkulturális kommunikáció. *Fordítástudomány* 8. évf. 1. szám. 119–123.

- Mujzer-Varga K. 2006. A fordítói utasítás szerepe és mibenléte, illetve a szerző és a fordító együttműködése. In: Dróth J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás: tanulmányok a Szent István Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének kutatásaiból*. Gödöllő: Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar. 137–147.
- Mujzer-Varga K. 2007. Realien, kulturspezifische Elemente und Co. – Unterschiede und Veränderungen in der Auffassung kulturgebundener Lexeme. In: Horváth K., Fekete, Á. (Hsbg.) *Linguistische Beiträge ungarischer Nachwuchsgermanisten – Referate der III. Linguistischen Tagung ungarischer Nachwuchsgermanisten an der Universität Budapest am 6.–7. April 2006*. Budapest: ELTE Germanistisches Institut.
- Mujzer-Varga K. 2007. A reáliafogalom változásai és változatai. *Fordítástudomány* 9. évf. 2. szám. 55–84.
- Mujzer-Varga K. 2009. [recenzió] Falus Iván, Ollé János. Az empirikus kutatások gyakorlata. *Fordítástudomány* 11. évf. 1. szám. 125–129.
- Vándor J. 2005 [recenzió] Crosscultural Transgression Research Modells in Transaltion Studies II. (ed.) Theo Hermans. *Fordítástudomány* 7. évf. 1. szám. 112–116.
- Vándor J. 2005. [előadás] Újrafordítás. Elhangzott: *A világ nyelvei és a nyelvek világa*. XV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Miskolci Egyetem, Miskolc, 2005. április 7–9.
- Vándor J. 2006. A szöveg megközelítése a fordítóképzésben. In: Dróth J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás*. Gödöllő: Szent István Egyetem. 118–136.
- Vándor J. 2007. Adaptáció és újrafordítás. *Fordítástudomány* 9. évf. 1. szám. 40–57.
- Vándor J. 2007. *Magyarázatok az ideológiai jelenlétre a fordított gyermek- és ifjúsági regényekkel foglalkozó szakirodalomban*. www.szabad-part.hu:32.
- Vándor J. 2005. [előadás] Újrafordítás, adaptáció. Elhangzott: A magyar fordítók és tolmácsok napja. ELTE BTK FTK, Budapest, 2005. március 31.
- Vándor J. 2006 [előadás] *Az adaptáció értelmezésének változásai*. Elhangzott: Nyelvi modernizáció: szaknyelv, fordítás, terminológia. XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Gödöllő 2006. április 10–12.
- Vándor J. 2007. [előadás] *Ideológia és újrafordítás a gyerekirodalomban*. Elhangzott: Kommunikáció az információs technológia korszakában. XVII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Siófok, 2007. április 19–21.
- Vándor J. 2007 (előadás) *Ideology and Translation*. Elhangzott: Jel és jelentés konferencia. Kodolányi János Főiskola, 2007. október 30.
- Zsembery E. 2005. [beszámoló] I. Lektorai Konferencia. Szakmai továbbképzés a fordítási vizsgadolgozatok értékelésében részt vevő lektorok számára. Monoszló 2005. június 17–19. *Fordítástudomány* 7. évf. 2. szám. 102–104.

- Zsembery E 2006. [előadás] *A számítógéppel támogatott szakfordítás óra a gyakorlatban*. Elhangzott: XVI. MANYE Kongresszus. Gödöllő, 2006. április 10–12.
- Zsembery E 2006. [előadás] *A számítógépen készített fordítások géppel támogatott értékelése*. Elhangzott: II. Monoszlói Lektori Konferencia. Monoszló, 2006. október 6–8.
- Zsembery E 2006. [előadás] *A fordítások értékelése a szakfordító-képzésben*. Elhangzott: VI. Szaknyelvoktatási Konferencia. Szeged, 2006. november 24–25.
- Zsembery E., Bakti M. 2006. [előadás] *Számítógéppel támogatott szakfordítások értékelése lexikai kohéziós vizsgálat tükrében*. Elhangzott: VI. Szaknyelvoktatási Konferencia. Szeged. 2006. november 24–25.
- Zsembery E., Sermann E. 2006. [beszámoló] II. Monoszlói Lektori Konferencia. A fordítások értékelése és javítása az oktatásban és a vizsgáztatásban. *Fordítástudomány* 8. évf. 2. szám. 104–108.
- Zsembery E., Bakti M., Lesznyák M. 2007. [előadás] *Egyéni és páros fordítói stratégiák a lexikai kohézió tükrében*. Elhangzott: XVII. MANYE Konferencia. Siófok, 2007. április 19–21.
- Zsembery E. 2007. [recenzió] Malcolm Williams: Translation Quality Assessment: An Argumentation-centered Approach. *Fordítástudomány* 9. évf. 1. szám. 131–136.
- Zsembery E., Bakti M., Lesznyák M. 2007. [előadás] *Individual and peer translating strategies in reflection of lexical cohesion*. Elhangzott: Third International Postgraduate Conference in Translation and Interpreting. University of Edinburgh, Edinburgh, the UK. 2007. november.
- Zsembery E. 2007. A fordítások értékelése a szakfordító-képzésben. In: F. Silye M. (szerk.) *Porta Lingua*. Debrecen. 369–380.
- Zsembery E., Bakti M. 2007. A számítógéppel támogatott fordításértékelés lexikai kohéziós vizsgálat tükrében. In: F. Silye M. (szerk.) *Porta Lingua*. Debrecen. 257–267.
- Asztalos-Zsembery E. 2008. A szakfordítóképzés tanfordításainak hibaelemzésen alapuló értékelése gyakorlati megközelítésben. In: Dróth J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás: tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról*. Gödöllő: Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar. 66–92.

A TANULMÁNYOK SZERZŐI ÉS TÉMAVEZETŐIK

Bakti Mária	– Gósy Mária
Bóna Judit (fokozatszerzés éve: 2007)	– Gósy Mária
Fáy Tamás	– Földes Csaba
Fischer Márta	– Muráth Judit
Nagy Anita	– Hidasi Judit
Mártonyi Éva	– Vihar Judit
Mohácsi-Gorove Anna	– Kis Balázs
N. Tóth Zsuzsa	– Albert Sándor
Paksy Eszter	– Szili Katalin
Péché Olívia	– Prószéky Gábor
Pénzes Tímea	– Bańcerowski Janusz
Pusztai-Varga Ildikó	– Drahota-Szabó Erzsébet
Sermann Eszter	– Fóris Ágota
Tamás Dóra	– Fóris Ágota

A KÖTET SZAKMAI LEKTORAI

Albert Sándor	– Szegedi Tudományegyetem, Szeged
Bañcerowski Janusz	– Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
Bárdos Jenő	– Pannon Egyetem, Veszprém
Borgulya Ágnes	– Pécsi Tudományegyetem, Pécs
Cs. Jónás Erzsébet	– Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza
Drahota-Szabó Erzsébet	– Szegedi Tudományegyetem, Szeged
Dróth Júlia	– Szent István Egyetem, Gödöllő
Eszenyi Réka	– Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest
Fóris Ágota	– Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest
Földes Csaba	– Pannon Egyetem, Veszprém
Gósy Mária	– Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet, Budapest
Heltai Pál	– Pannon Egyetem, Veszprém
Hidasi Judit	– Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest
Károly Krisztina	– Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Kövecses Zoltán	– Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
Kurián Ágnes	– Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
Lendvai Endre	– Pécsi Tudományegyetem, Pécs
Muráth Judit	– Pécsi Tudományegyetem, Pécs
Prószéky Gábor	– MorphoLogic, Budapest Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest
Sárdi Csilla	– Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár
Szabari Krisztina	– Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
Szili Katalin	– Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
Tolcsvai Nagy Gábor	– Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
Váradi Tamás	– Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet, Budapest
Vermes Albert	– Eszterházy Károly Főiskola, Eger
Vihar Judit	– Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest

A „Nyelvek találkozása a fordításban” című kötet Klaudy Kinga professzor asszony a fordítástudomány területén végzett tudományos kutatói és iskolateremtő munkássága előtt tisztelgő tanítványok és kollégák közös munkájának eredménye, és azzal a céllal született, hogy Klaudy Kinga több évtizedes munkájának értékes, kézzelfogható eredményeibe betekintést nyújtson.

Klaudy professzor asszony vezetésével 2003-ban indult az első magyar fordítás-tudományi doktori program az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán (ELTE BTK) a Nyelvtudományi Doktori Iskola alprogramjaként. Klaudy Kinga és az általa kialakított iskola napjainkra a nemzetközi fordításkutatásnak is fontos részévé vált. Az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke vezetőjeként Klaudy Kinga iskolateremtő szerepet játszott a magyarországi fordítástudományi kutatások irányításával, koordinálásával, a tudományos kutatói utánpótlás nevelésével és a nemzetközi kutatási tevékenységbe történő integrálásával. Hazánkban is megteremtette azokat a fórumokat, amelyek lehetővé tették e tudományterület magas színvonalú művelését, önállósodását, a kutatási eredmények mind szélesebb körű hazai és nemzetközi disszeminációját.

Mivel e könyv Klaudy Kinga iskolateremtő munkássága előtt tiszteleg, az ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program hallgatói mutatják be benne legfrissebb kutatási eredményeiket. Témájukat tekintve a doktoranduszok munkái három nagyobb fejezetre oszthatók: 1. Fordítás, szöveg, struktúra, 2. Terminológia, adatbázisok, lexikai műveletek és 3. Irodalmi fordítás, metafora, polifónia, xenolektus, reáliák. A kötet 4. fejezete a doktori programhoz közvetlenül kapcsolódó folyóiratokról és publikációkról nyújt áttekintést.

A kötetet haszonnal forgathatják egyetemi oktatók és hallgatóik, a fordítóképzésben részt vevő oktatók és diákjaik, valamint a fordítás elméletével és gyakorlatával foglalkozó szakemberek és kutatók.

